

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE KIRSAL DÖNÜŞÜMÜ
MEKÂNSALLAŞTIRMAK:
MUĞLA İLİ BOZBÜK VE KAZIKLI KÖYLERİNDE
TURİZM EKSENİNDE MEKÂNIN TÜKETİMİ,
KÖYLÜLÜK VE KIRSAL GEÇİM KAYNAKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN HAZIRLAYAN
Dr. Öğr. Üyesi Canan Emek İNAN Koray ALBULUT

MALATYA 2018

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE KIRSAL DÖNÜŞÜMÜ
MEKÂNSALLAŞTIRMAK:
MUĞLA İLİ BOZBÜK VE KAZIKLI KÖYLERİNDE
TURİZM EKSENİNDE MEKÂNIN TÜKETİMİ,
KÖYLÜLÜK VE KIRSAL GEÇİM KAYNAKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Koray ALBULUT

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Canan Emek İNAN

MALATYA 2018

Onay Sayfası

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE'DEKİ RÜSAL DÖNÜŞÜMÜ
MEKÂNSALLAŞTIRMAK: MUĞLA İLİ BOZBÜK VE
KAZIKLI KÖYLERİNDE TURİZM EKSENİNDE MEKÂNIN
TÜKETİMİ, KÖYLÜLÜK VE GEÇİM KAYNAKLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi C. Emek İNAN

HAZIRLAYAN

Koray ALBULUT

Jürimiz tarafından 27.08.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezi (oy birliği/oy çokluğu) ile başarılı bulunarak Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

1. Prof. Dr. Mihriban ŞENGÜL
2. Dr. Öğr. Üyesi Osman AĞIR
3. Dr. Öğr. Üyesi C. Emek İNAN

İmzası

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır

Prof. Dr. Mehmet Kubat
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Kırsal Dönüşümü Mekânsallaştırmak: Muğla İli Bozbük ve Kazıklı Köylerinde Turizm Ekseninde Mekânın Tüketimi, Köylülük ve Kırsal Geçim Kaynakları” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve aykırı bir yardıma başvurulmaksızın, tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bölüm eserlerin hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

...../...../2018

Koray ALBULUT

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım

- Tezimin tamamını her yerden erişime açabilir.
- Tezim sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvurmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

...../...../2018

Koray ALBULUT

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan bu çalışma, Türkiye’de kırsal dönüşümü mekân üzerinden ele alıp turizmin, mekân, köylülük ve kırsal geçim kaynakları üzerindeki etkilerini belirleme amacı taşımaktadır.

Öncelikle bu çalışmanın planlaması, oluşturulması ve yönetilmesi sürecinde hiçbir zaman ilgisini ve alakasını esirgemeyen tez yazım sürecinde doğru bildiğim yanlışları sabırla düzeltmemi bekleyen, ayrıca sadece tez yazım süreci içerisinde değil tez yazım süreci dışında da haftanın herhangi birgünü veya saati fark etmeksizin hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Canan Emek İnan’a teşekkür ederim, zira bu tezin bitme sürecindeki en büyük emek ve çaba kendisine aittir. Ayrıca tezimin gelişimiyle ilgili görüş ve önerilerini esirgemeyen Prof. Dr. Mihriban Şengül’ede teşekkürlerimi sunarım. Başta Emre Duman, Bekir Ilbira, Turan Turgut, Erkan Tuna ve Uğur Mendi olmak üzere bütün Bozbük ve Kazıklı köylülerine, alan araştırması sırasında desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Gothenburg Üniversitesinde Beşeri Coğrafya bölümünde geçirdiğim 5 aylık staj süreci boyunca, tezimi önerdiği kaynaklarla genişletmeme yardımcı olan ve çalışmalarımı kontrol ederek önerilerini sunan Prof. Marie Stenseke’ye, yine turizm coğrafyasına ilişkin bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan Prof. Robin Biddulph’a teşekkür ederim. Landscape Research Group’tan, Mirek Dymitrow, Mattias Sandberg ve Andreas Skriver Hansen’a coğrafyaya ilişkin bilgi ve deneyimlerini sürekli aktardıkları için teşekkür ederim. Gothenburg Üniversitesi Turizm Enstitüsünden Erik Lundberg’e destinasyon tasarımı, mekân, zaman ve turizmle ilgili seminerlere beni davet etmesinden dolayı teşekkür ederim, şüphesiz öğlen seminerleri dizisinde deneyimlediğim olay çalışmaları turizm konusunda kendimi geliştirmeme çok yardımcı oldu. Ekonomi ve Toplum departmanından Maria Sirak’a ve departman müdürü Doc. Dr. Olof Zaring’e stajım süresince her türlü maddi ve manevi desteği sundukları için teşekkür ederim. Ayrıca Samhallsvetenskapliga Biblioteket, Ekonomiska Biblioteket ve Humanistiska Biblioteket çalışanlarına, kütüphaneciliğin sözde değil, özünde bir meslek grubu olduğunu gösterdikleri için teşekkür ederim.

Gothenburg’ün kasvetli havasına kolayca uyum sağlamama yardımcı olan, Victoria

Erikson, Astrid Siggurdson, Frida Grun, Moa Strömland, Olivia Skoog ve Anna Bjerkander'a teşekkür ederim. Medicinaregatan'dan komşularım, Berton Dedolili, Clementine Gomez, Tobias Ba, Jacob Halloran, Oksana Mitchell, Alix Bouillon, Meabh Walsh, Nathan Netzwerk, Quentin Mellerio, Esra Reichert, Tina Maria, Kevin Haupt, Camilo Abate, Lukas Pieger, Arjen Okma ve Kendra Danielle Barnes-Eyles'a her günümü dolu dolu geçirmemi sağladıkları için teşekkür ederim. Bu süreçte pek görüşmesek de, Yüksek Lisans sınıf arkadaşlarım Ahmet Sefa Tekin ve Ayşegül Arslan'a teşekkür ederim. Kolukısa Anadolu Lisesi'nden arkadaşlarım Oktay Acar, Erdinç Konakçı, Vahap Sezer, Etem Özer, Murat Keleş ve Ufuk Uçar'a tez yazma sürecine rağmen, hala en iyi ve en sık görüştüğüm arkadaşlarım oldukları için teşekkür ederim. Annem Nuray Albulut'un kitaplarımı her tarafa saçarak çalışmama izin verdiği için kardeşlerim Adnan Armağan Albulut ve İlhan İlker Albulut'a ise destekleri için teşekkür ederim. Katı olan herşeyin birgün gerçekten buharlaşması dileğiyle.

ÖZET

Türkiye'nin neoliberal politikalara eklemlenme süreci 1980 sonrası dönemde başlasa da, bu süreç 2004 yılı sonrasında sağlanan politik istikrarla hız kazanmıştır. Uluslararası kuruluşların etkisiyle, ulusal serbest piyasanın yeniden yapılandırılmasının, uluslararası piyasaya uyumla gerçekleşebileceği öngörülmüştür. Söz konusu bu sürecin, kırsala ve küçük köylüye yönelik yansımaları, üretim teşvik fonlarının önce kapsamının daraltılarak, daha sonraki süreçlerde tamamen kaldırılarak tarımsal üretimde ticarileşmenin gerçekleşmesi şeklindedir. Bu koşullar, köylünün kendini yeniden üretim araçlarına, piyasa dışından erişim imkânının kalmamasını neden olmuştur. Bu durum neoliberalizm dolayısıyla piyasa alanının genişlemesiyle ilişkili olduğu kadar, sadece 1980 sonrasına özgü bir durum değildir. Ancak geçmişten günümüze her kapitalist genişleme aşaması köylülerin zararına olacak şekilde kendisine özgü bir piyasa alanı yaratmıştır.

Yaşanmakta olan kırsal dönüşüm sürecinde Türkiye'de küçük köylünün geleceğine ilişkin üç seçenek ön görmek mümkündür. Birincisi küçük köylünün, Chayanov perspektifinde, "kendi emeğini sömürerek" tarımsal üretim için piyasa girdilerini azaltması, ikincisi Özürlü perspektifinde, 21. Yüzyılda küçük köylünün, piyasa ilişkilerine eklemlenme dolayısıyla "sermaye kapanına" sıkışmasıdır. Üçüncüsü ise Türkiye'de artmakta olan eğilime uyum sağlayarak, turizm gibi tarım dışı sektörlerde emek piyasasına dâhil olarak tarımsal üretim için ihtiyaç duyduğu nakit ihtiyacını bu yolla karşılamasıdır. Bu eksende araştırmamızda Türkiye'de küçük köylünün, turizm ekseninde emek piyasasına dâhil olma sürecindeki mikro politiğini incelemek amacıyla kırsal geçim yapısı kullanılmaktadır. Kırsal geçim yapısı küçük köylünün mikro politiğini anlamlandırmada kullanılırken King'in belirttiği gibi mekân ve geçim arasında karşılıklı ilişkiye dikkat çekilmesine özen gösterilmiştir. Araştırmacıların genel olarak odaklandığı mekânın üretimiyle geçim kaynaklarının üretimi arasında nasıl bir ilişki vardır sorusu, araştırmamız kapsamında fazla gündeme getirilmeyen turizm ekseninde mekânın tüketimiyle, geçim kaynaklarının tüketimi arasında nasıl bir ilişki vardır sorusunu türetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Mekân, Mekânın Tüketimi, Köylülük, Kırsal Geçim Kaynakları

ABSTRACT

Turkey's process of integration to the neo-liberal policies, begun in the period after 1980, has gained speed provided with political stability after 2004. Under the influence of international organizations, reconstruction of the national market has foreseen to be realized in accordance with the international market. In other words, the reflections of this process to rural and small holders are the realization of commercialization in agricultural production by reducing the scope of production incentive funds first and then abolishing them completely in later processes. These conditions have caused that peasants have no longer access to the means of reproduction themselves from outside of the market. This is not specific case only after 1980 in, although it is related to the expansion of the market area due to neoliberalism. However, from past to day, every stage of capitalist expansion has created its own unique market space to the detriment of the peasants.

In the rural transformation process taking place in Turkey foresees three possible options for the future of small peasants. The first is that the small holders, in the perspective of Chayanov, "reduce their market penetration" by exploiting their own labor force, secondly, in the perspective of Özügurlu, the small holders in the 21st Century are trapped in "capital trap" by being attached to market relations. Third, increasing the cash needs for agricultural production in Turkey through the labor market, via non-agricultural sectors such as tourism. In this exploratory study, rural livelihood structure is used to examine the micro-politics of small peasants in Turkey during the process of inclusion in the labor market on the axis of tourism. While the rural livelihood structure is used to make sense of the micro politics of the small peasants, as King noted, attention was paid to drawing attention to the interrelationship between space and livelihood. Problematic of what is the relationship between the production of the space that the researchers generally focus on and the reproduction of the livelihoods? However our research problematic is that whether there is a relationship between the consumption of the space and the consumption of the livelihoods on the context of tourism within the scope of our research.

Key Words: Tourism, Space, Consumption of Space, Peasantry, Rural Livelihoods

**TÜRKİYE'DE KIRSAL DÖNÜŞÜMÜ MEKÂNSALLAŞTIRMAK: MUĞLA İLİ
BOZBÜK VE KAZIKLI KÖYLERİNDE TURİZM EKSENİNDE MEKÂNIN
TÜKETİMİ, KÖYLÜLÜK VE KIRSAL GEÇİM KAYNAKLARI**

Koray ALBULUT

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	I
ONUR SÖZÜ.....	II
BİLDİRİM	III
ÖNSÖZ	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VII
TABLO LİSTESİ.....	X
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XI
FOTOĞRAF LİSTESİ.....	XII
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, DENENCESİ VE YÖNTEMİ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	1
1.2. Araştırmanın Denencesi ve Yöntemi	5
1.3. Bilgi Derleme ve İşleme Araçları	24
1.4. Kavram Tanımları	25
1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası.....	27
2. TURİZM KIRSAL MEKÂN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA KÖYLÜLÜK VE KIRSAL GEÇİM	29
2.1. Mekân, “Trialektik Yaklaşım Bağlamında Mekânın Üretimi” ve Mekânın Tüketimi	29
2.1.1. Mekân	29
2.1.2. Trialektik Yaklaşım Bağlamında “Mekânın Üretimi”	42
2.1.3. Turizm Ekseninde Mekânın Tüketimi	51
2.2. Köylülük Tezleri	58
2.2.1. Köylülüğün Varlığını Sürdürme Tezi	64
2.2.2. Köylülüğün Tasfiyesi Tezi.....	65
2.3. Kırsal Geçim	66
2.4. Turizm Bağlamında Kırsal Mekânın Üretimi-Tüketimi,	75
Köylülük ve Kırsal Geçim Kaynakları.....	75
3. TARİHSEL SÜREÇTE KIRSAL MEKÂN TEMSİLLERİ.....	78
3.1. Pre-Kapitalizm Döngüsünde Kırsal Mekân Temsilleri.....	78
3.2. Kapitalizm Döngüsünde Kırsal Mekân Temsilleri	85
3.2.1. Devlet-Sermaye Diyalektiğinde Kırsal Mekân Temsili.....	86
3.2.2. Kapitalizm-Territoryalizm Diyalektiğinde Kırsal Mekân Temsili	91
3.2.3. Planlama-Piyasa Diyalektiğinde Kırsal Mekân Temsili	95
3.2.4. Ulus Devlet-Ulusötesi Sermaye Diyalektiğinde Kırsal Mekân Temsili	102

4. TÜRKİYE’NİN TOPLUMSAL TARİHİNDEKİ KIRSAL MEKÂN TEMSİLLERİ VE BOZÜK-KAZIKLI KÖYLERİNDE GEÇİM ALANLARININ TÜKETİMİNİN TRİYALEKTİK ÇÖZÜMLEMESİ	110
4.1. Akdeniz’in Toplumsal Tarihinin Türkiye ve Muğla Yöresi Ölçeğinde	
Coğrafik Aşamaları	110
4.1.1. Akdeniz Coğrafyasının Toplumsal Tarihine Genel Bir Bakış.....	110
4.1.2. Türkiye’nin Toplumsal Tarihindeki Kırsal Mekân Temsilleri	119
4.1.2.1. Pre-Kapitalizm Döngüsünde Kırsal Mekân Temsili.....	119
4.1.2.2. Türkiye’de Kapitalizmin Toplumsal Tarihindeki Kırsal Mekân Temsilleri	122
4.1.2.2.1. Devletçilik-Serbestçilik Diyalektiğinde Kırsal Mekân Temsili.....	122
4.1.2.2.2. Planlama-Piyasa Diyalektiğinde Kırsal Mekân Temsili ...	142
4.1.2.2.3. Ulus Devlet-Ulusötesi Sermaye Diyalektiğinde Kırsal Mekân Temsili	149
4.1.3. Muğla Yöresi	171
4.2. Bozbük ve Kazıklı Köylerinin Geçim Alanlarının Tüketiminin Triyalektik Çözümlemesi.....	175
4.2.1. Bozbük Köyü	176
4.2.2. Kazıklı Köyü.....	182
4.2.3. Kırsal Mekâna, Turizm Şirketleri ve Muğla Büyükşehir Belediyesi.....	187
Perspektifinden Temsili Bir Bakış	187
4.2.3.1. Turizm Şirketleri Perspektifinden Köylere Temsili Bir Bakış	187
4.2.3.1.1. Club La Costa.....	187
4.2.3.1.2. Kaplankaya.....	190
4.2.3.2. Büyükşehir Belediyesi Perspektifinden Köylere Temsili Bir Bakış..	199
4.2.4. Mübadele ve Tüketimin Çarkları: Yasalar, “Sermaye Kapanı” ve Ücretli Emek	201
4.2.5. Üretim Mekânından, Boş Vakit ve Tüketim Alanlarında Tüklenen Geçim Kaynaklarına.....	214
4.2.6. Kapitalizmden Soyut Köylü Bilincinin Bir Eleştirisi: Bozbük ve Kazıklı Köylüleri 21. Yüzyılda da Köylü Kalabilir mi?.....	234
5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	247
EK 1: Kaynak Kişiler Listesi	254
KAYNAKÇA	255

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Tarım ve Endüstri Ürünlerinin Değerleri (milyon dolar).....	98
Tablo 2: Kırsal Nüfus (milyon kişi ve yüzde olarak)	98
Tablo 3: Tarımsal Üretimin Akdeniz Ülkelerinin.....	115
Tablo 4: Akdeniz Ülkeleri 1995 ve 2015 Yılları Turist Sayısı.....	117
Tablo 5: Turizm Geliri En Yüksek 12 Ülke (milyar dolar)	118
Tablo 6: Farklı Yıllara Göre Bazı Tarımsal Ürünler İçin Toplam Üretim Miktarları (Ton)	148
Tablo 7: Farklı Yıllara Göre Et ve Süt Üretimi (Ton)	148
Tablo 8: 1970 Yılından 2004 Yılına Kadar Dış Ticaret Yapısı.....	152
Tablo 9: İstihdam ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın Sektörel Dağılımı (2001-2004).....	161
Tablo 10: Dış Ticaret 2002-2006 (Milyon Dolar)	162
Tablo 11: Avrupa Birliği ve Türkiye'de Yıllara Göre Tarımsal Desteğin Değişimi (Milyar Dolar)	162
Tablo 12: Gayri Safi Yurtiçi Üretimde Tarım Sektörünün Payı.....	163
Tablo 13: AB ve Türkiye'nin Tarım Özellikleri.....	163
Tablo 14: Avrupa Birliği Üyesi Ülkelere Göre Ortalama Çiftlik Büyüklüğü	164
Tablo 15: Sektörlerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki Payları.....	165
Tablo 16: 2005-2010 Yılları Arasında Dış Ticaret Dengesi.....	166
Tablo 17: Türkiye Tarımsal Dış Ticareti Fiyat ve Miktar Endeksleri	167
Tablo 18: Ekonomik Faaliyetlere Göre Tarım Dış Ticaret Rakamları (milyon dolar)	168
Tablo 19: Bozbuğ ve Kazıklı Köylerinin Uluötesi Turizm Şirketlerinin Faaliyetleri Bağlamında Kırsal Geçim Analizi.....	225
Tablo 20: Chayanov Perspektifinden 21.yüzyılda Köylerin ve Köylülerin Çözümlemesi	238
Tablo 21: Bryceson Perspektifinde 21. Yüzyılda Köylerin ve Köylülerin Çözümlemesi	241
Tablo 22: Bernstein Perspektifinde 21. Yüzyılda Kapitalizm ve Sınıfsal Değişimin Çözümlemesi.....	243

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: 2005 yılı Akdeniz'in Kentsel Nüfus Yoğunluğu (bin ve %)	113
Şekil 2: 2005 Yılı Akdeniz'in Yoğunluğu (bin)	114
Şekil 3: 2005 Yılı Akdeniz'in Yoğunluğu (%)	114
Şekil 4: Muğla Kent Sınırlarının Tarihsel Dönüşümü.....	171
Şekil 5: Bozbük Köyü Yerleşim Alanlarının Dağılımı	178
Şekil 6: Kazıklı Köyü Yerleşim Alanlarının Dağılımı	183
Şekil 7: Club La Costa Tesisinin Yerleşkesi	188
Şekil 8: Kaplankaya Tesisinin Yerleşkesi	190
Şekil 9: Bozbük Köyü İncekum Sahili Bölgesindeki Sitelerin Yerleşkesi	219
Şekil 10: Bozbük Köyü Haydarkoy Bölgesindeki Sitelerin Yerleşkesi	220
Şekil 11: Bozbük ve Kazıklı Köylerinin Tarihsel ve Mekânsal olarak Triyalektik Çözümlemesi	234

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: Bozbük Köy Merkezinin Bir Fotoğrafı	177
Fotoğraf 2: Kazıklı Köyünden Bir Fotoğraf.....	184
Fotoğraf 3: Kaplankaya Tesisinde İnfinite Pool'dan Bir Manzara	191
Fotoğraf 4: Kaplankaya Şirketinin Yerleşkesinden 2017 yılı Ekim Ayna Ait Bir Fotoğraf.....	198
Fotoğraf 5: Bozbük Köyünde 25.09.2018 Tarihinde Çıkan Orman Yangınından Bir Fotoğraf.....	232

TÜRKİYE'DE KIRSAL DÖNÜŞÜMÜ MEKÂNSALLAŞTIRMAK: MUĞLA İLİ BOZBÜK VE KAZIKLI KÖYLERİNDE TURİZM EKSENİNDE MEKÂNIN TÜKETİMİ, KÖYLÜLÜK VE KIRSAL GEÇİM KAYNAKLARI

Koray ALBULUT

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, DENENCESİ VE YÖNTEMİ

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın konusu, amacı ve hipotezleri ile araştırmanın hazırlanmasında izlenecek yöntem açıklanmaktadır.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Kısa ekonomik çevrimler veya uzun ekonomik dalgalanmalar söz konusu olduğunda, ekonomik canlanmaların kurulu saat gibi ekonomik durgunlukları izlemesi, bu düşüşlerin her zaman yeniden dirilen yükselmeler için yolu hazırladığını söylemek mümkündür. 1950-1973 yılları arasında gerçekleşen, bir önceki altın çağın yükselişinden başlamak gerekirse, söz konusu bu yükseliş sadece devlet harcamalarındaki muazzam seviyedeki artışla ilgili değildir. Ancak aynı zamanda nüfusun tarihte eşi benzeri görülmemiş bir şekilde tarımdan sanayiye aktarılmasıyla meydana gelmiştir. Süreç içerisinde tarım dışına itilmiş köylüleri emen sanayileşme dalgası kendi sınırlarını aşmış ve düşük ücretli kayıt dışı istihdam alanlarına, emeğin yönelimi artmıştır¹. Zira Hobsbawm'a (1994; 291) göre, 1980'lere doğru sürecin dönüm noktasına ulaştığı sıralarda, Türkiye dışında hala kırsal nüfusun yoğunlukta ve üretken olduğu herhangi bir ülkeden söz etmek mümkün olmayacaktır.

Sonuçlarının karmaşıklığına rağmen, sermaye birikiminin sadece bir önkoşulu vardır. Toplum dolayısıyla emek, yaşam için gerekli gördüğü yeniden üretim araçlarına erişime doğrudan sahip olmamalı, bunun yerine yalnızca pazar aracılığıyla erişim sağlanmalıdır.

¹ 1950-1973 yıllarındaki yeniden üretim-örgütlenme tartışması-krizi için bakınız (Frank, 1976; 853). Söz konusu bu yeniden örgütlenme sürecinin öncelenmesi aşırı birikim ve fiyat istikrarsızlığıyla ilişkilendirilmiştir (Frank, 1976; 853; Janvry, 1980; 36). 1950-1973 yılları arasındaki yeniden örgütlenme sürecinin eşitsiz gelişmeler bağlamında çözümlenmesi için bakınız (Bluestone, 1972). 1920'lerde benzer şekilde kriz sonrası kırsal yapılarda yeniden örgütlenme süreci için bakınız (Johnson, 1974). 1980'lerde kriz sonrası kırsalın yeniden örgütlenme sürecinin ana temaları, devlet-sermaye diyalektiği, tarımsal bilim ve biyoteknoloji ile ilişkilidir (McCorriston ve Sheldon, 1989; Ward, 1990; Bush vd. 1989; Kenney vd. 1989; Molnar ve Kinnucan, 1989).

Dolayısıyla sermaye birikimi, emeği üretim araçlarından ayırarak ve meta değişimlerine çok yönlü bağımlılık yaratarak sağlanmaktadır. Ancak emeğin yeniden üretim araçlarına doğrudan erişiminin bir kere engellenmesi asla yeterli değildir. Sermaye ve özgür emeğin zaman içinde piyasada buluşması için, bu süreç sürekli olarak tekrarlanmalıdır. Bir yandan sermaye birikimi, emek piyasasında hâlihazırda üretim araçlarına doğrudan erişime sahip olmayan, ücret karşılığında istihdam bekleyen yedek bir kitle gerektirir. Öte yandan piyasada, istihdam edilen ücretli emek ve bu kitlenin aldığı ücreti değiştirmesi için gereksinim duyduğu metalar yer almaktadır. Eğer bu iki koşul ortadan kalkarsa, sermayenin birikme kabiliyeti sınırlandırılır. Kitle ölçeğinde ne üretebilir, ne de tüketim için satabilir.

Sermayenin birikimi bu yüzden, üretim veya tüketim alanının örgütlenmesinin meselesidir. Yeniden üretim sürecinde ücret, emeği bir bütün olarak yapılandırır. İşçileri üretime ayırır ve aynı zamanda ücret, ürünü işçilere tahsis ederek tüketimi düzenlemektedir. Söz konusu bu durum sermayenin, coğrafi veya tarihsel özelliklerden bağımsız bir niteliğidir. Yeniden üretimin çöküşü, hem aşırı üretim hem de az tüketimin krizidir, çünkü sermayenin birikimi bağlamında söz konusu bu iki birikim ve büyüme fonksiyonu birbirini tamamlamakta ve beslemektedir. Lefevbre (2015e), yeniden üretim tartışması ekseninde, mekânı, metaların üretiminin ve tüketiminin üzerine inşa etmektedir. Lefevbre (2016; 89-90) bu bağlamda varsayım olarak, tarımsal yaşamın, tarım üretiminin, kırsal tam hâkimiyeti ve şehirlerin yokluğu olan sıfır şehirleşme çizgisinden, şehrin kırsal emmesi ve sanayi üretiminin tarımda dahi eksiksiz hâkimiyetinin olduğu yüzde yüz şehirleşmeye doğru bir çizgi çekmektedir. Bu çizgi ilerledikçe, belirleyici bir kritik nokta gelir ki bu noktada zanaat ve sanayi üretiminin, pazarın, mübadele değerinin, doğmakta olan kapitalizmin önemi karşısında tarımsal üretim önemsizleşir. Bir süre sonra, sanayi şehri, yarattığı mülksüzleşmiş ve dağılmış köylü topluluklarının şehre doğru yola koyulması, kentlerde büyük yoğunlaşmalar gibi sonuçlarla ortaya çıkar.

Kapitalizmin dolayısıyla kentsel sanayileşmenin olgunlaşması olarak tabir edilebilecek olan, yeniden üretim, tarihsel süreçte birçok kez gerçekleşmiştir. Örneğin İngiltere'de ilk tarım devrimi, iç pazar için üretimin sınırlarını zorlamıştır. Kapitalist yeniden üretim koşulları altında, parçalanmış toprak sahiplerinin piyasa çerçevesinde birleştirilmesi,

nadasın kaldırılması ve arazi kullanımının doğal avantajlara göre ayrıştırılması gibi iş süreçlerindeki yenilikler, hem emek hem de sermayenin sistematik olarak kırsal alandan uzaklaşması anlamına gelmiştir. Sonuç olarak İngiltere hızla kentleşmiş ve Londra Avrupa'nın en büyük kentine dönüşmüştür. Yeniden üretimin anahtar dinamiği genişlemiş olarak işte tam bu noktada devreye girmektedir. Tarım dışına itilen kırsal nüfus, kentlerde öyle başıboş bırakılmamıştır. Sanayileşmekte olan İngiltere'nin imalat sektöründe ve özellikle de yünlü dokumadan, pamuklu kumaş üretimine geçiş yapan tekstil endüstrisinde istihdam edilmiştir. Ancak bir kez daha iplik eğirme, eğirme makinesi ve gelişmiş dokuma tezgâhları gibi emek sürecindeki yenilikler, bu istihdam alanının da en nihayetinde emek ve sermayeyi kendi dışına atmasını gerektirecek koşulları üretmektedir². Bernstein (2014; 9), kapitalizmin sistem olarak, üretim ve yeniden üretimin temelinde, sermaye ile emek arasındaki toplumsal ilişki olduğunu kastederken, modern dünyada kırsal yapılardaki değişimin anlaşılmasının kapitalizmin ve kapitalizmin değişiminin analiziyle sağlanabileceğini öne sürmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacı çerçevesinde yeniden üretim süreçlerinde ortaya çıkan kapitalist merkezlerin konjonktürel tarihleri, döngüsel mekân teorileri aracılığıyla Türkiye kırsalının toplumsal tarihindeki aşamalara uyarlanmıştır.

Araştırmanın bir diğer amacı Lefebvre'in (2015e; 86-87) yeniden üretim süreçlerinde ortaya çıkan, üretim tarzındaki içsel farklılaşma olarak tanımladığı turizmin, kırsal yapılar üzerindeki işleyişinin somut bir mekân üzerinde çözümlenmesine dayanmaktadır. Turizm son zamanlarda hızla yükselişe geçen bir endüstridir. Bu nedenle turizmin yılın her gününe yayılması amacı ile kitle turizminden, farklı turizm türlerine yönelimler gerçekleşmektedir. Dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de kırsal rant potansiyeli yüksek, bireysel turizme dönüş süreci yaşanmaktadır (Vatansever vd. 2017). Söz konusu bu dönüşmekte olan rant

² Bakınız (Brenner, 2002a; 2002b). Braudel'e göre tarihsel süreçte, Londra'nın kapitalist merkez olarak yükselişiyle, Venedik, Ceneviz, Floransa, Amsterdam ve New York'un kapitalist merkez olarak yükselmesi arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır (2014; 64). Yine Braudel'e (2004a; 440) göre, yeniden üretimin üçüncü aşaması, tarihsel süreçte ticaretin karlarından çekilerek, Venedik, Londra, Lyon, Milano, Liepzig ve İstanbul'da olduğu gibi, kapitalist merkezlerin tekrar kırlara yönelmesiyle ilgilidir.

potansiyelinin, kırsalın “toplumsal, ekonomik, kültürel açıdan yapısını değiştireceği ve üretim, gelir ve refah düzeyini” iyileştireceği varsayılmaktadır (Özdemir, 2012; 19). Bireysel turizmin teşvikiyle alternatif kırsal mekân destinasyonlarının, doğal ve kültürel özelliklerinin ön plana çıkarılması amaçlanmaktadır (Uçar vd. 2012). Bu bağlamda Türkiye’de çok çeşitli kültürel coğrafi işaretlerin turizmde kullanılabilirliği tartışılmakta (Kan vd. 2012), ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, kırsalda ekonomik rant üretiminin zaman içinde ön plana çıkarak, üretilen bu rantın toplumsal, kültürel ve ekolojik değerleri aşındırması olasılığı üzerinde durulmaktadır (Pezikoğlu, 2012). Türkiye’de otantiklik algısının değiştiği destinasyonlarda, ekonomik değer üretmeyen, yerellerin toplumsal ve kültürel açıdan olumsuz bir şekilde dönüşeceği belirtilmektedir (Ayazlar ve Karakulak, 2016). Aynı zamanda Türkiye’de ulaşım ve altyapının yetersiz, ancak turizm potansiyelinin yüksek olduğu kırsal alanların, turizmin ekonomik ve toplumsal değer üretiminden yeterince yararlanmadığı görülmektedir (Orhan, 2014). Turistik arza sahip Türkiye gibi ülkelerin, kırsal kalkınmayı ancak, toplum, ekonomi, kültür ve ekolojik değerlerin kullanımında dengede tutan, sürdürülebilir turizm destinasyonlarının üretimiyle gerçekleştirilebileceği vurgulanmaktadır (Kaypak, 2012).

Son yıllarda kapitalizmin kendisini yeniden üretmesi için daha bakir alanlara ihtiyaç duyması gerçeği, Türkiye’de kıyı turizminin gelişim süreçleriyle benzer örüntüler içermektedir. Nitekim metalaşan kıyı şeritleri, ormanlar, zeytinlikler ve bu bölgelere erişimleri kısıtlanan orman köylüleri bu durumun somut göstergeleridir. Zira Türkiye’de üretim mekânları özverili bir şekilde boş vakit alanlarına dönüştürülürken, tüketilen mekânlarda boş vakit alanları geçim mekânlarını daraltmaktadır. Diğer taraftan bu durumun sonucu geçim kaynaklarının çeşitliliğinin daralmasında kendisini göstermektedir. Şüphesiz daralan geçim kaynakları ve artmakta olan boş vakit alanları, küçük köylüyü turizm dolayısıyla emek piyasasına dâhil olmasını zorunlu kılmaktadır. Neoliberal piyasa koşullarında, köylerin ve köylülerin kurtuluşu için turizm yeni bir umut kaynağı olarak takdim edilmektedir. Bu araştırma kapsamında Bozbük ve Kazıklı köylerinde turizm sermaye bağlamında emek ve toprak ilişkisini nasıl dönüştürdüğü? Söz konusu bu dönüşüm sürecinin köylülük yapısı içerisinde sınıfsal farklılaşmayı nasıl yeniden ürettiği? Ve King’in (2011) mekânın üretimi ve kırsal geçim kaynaklarının üretimi arasında kurduğu ilişkiden

yola çıkarak, Bozbük ve Kazıklı köylerinde kırsal geçim alanlarının turizm ekseninde tüketiminin trialektik çözümlenmesini amaçlamıştır.

1.2. Araştırmanın Denencesi ve Yöntemi

Araştırmada kapitalist toplumda mekânın sınırlarını çizen temsil ve iktidar ilişkilerinin çözümlenmesi için eleştirel sosyal bilim yöntemi kullanılmıştır. Eleştirel sosyal bilimin amacı sadece toplumsal yapıyı incelemek değil aynı zamanda onu değiştirmektir. Eleştirel sosyal bilim üzerine çalışan araştırmacılar, toplumsal ilişkilerin altında yatan gizli yapıları açığa çıkararak ve özellikle toplumsal tabakada madun sıfatını taşıyan kimselere, iktidar vererek toplumsal ilişkileri eleştirmek ve dönüştürmek için araştırma yürütür. Eleştirel sosyal bilim, bir toplumsal düzeni, bizzat kendisinin bu toplumsal düzenin dönüşümüne yol açacak şekilde yeniden tanımlar (Neuman, 2014: 142).

Eleştirel sosyal bilim yönteminde, iki farklı amaç bulunmaktadır. Birinci amaç, gündelik hayatta karşılaşılan problemleri belirli bir kuramsal dizine yerleştirirken, entelektüel bilgiyle toplumsal gerçeklik arasındaki kopukluğu, en asgari düzeye indirmektir. İkinci amaç ise, toplumsal olayları daha iyi anlamlandırmak için diğer araştırmacıların gözlemlerindeki, sis perdesini aralamaktır (Berg, 2001: 187). Bu gözlemlerdeki sis perdesini aralarken eleştirel sosyal bilim, toplumsal hareketleri, istenmeyen bazı toplumsal pratikleri yerinde tutan toplumsal yapıları nasıl değiştirecekleri konusunda bilgilendirebilecek toplumsal görünümünün (ırkçılık, cinsiyetçilik, sınıfsal ayırım) çeşitliliğini sunar. Shelby'nin (2014; 63) altını çizdiği gibi, toplumsal eleştiriler sadece toplumsal sağduyuyu veya bilimsel bulguları sistematikleştirmez, toplumsal eleştiriler doğru kurgulanmış gerçekler ve ahlaki anlayış aracılığıyla, genel kanıyı dikkatlice bilgilendirmeye ve şekillendirmeye çalışır.

Araştırmanın arka planını oluşturan bir diğer yöntem kapitalist toplumda iktidar ve temsil ilişkilerinin belirli coğrafyalarda veya mekânlarda nasıl şekillendiğini gözlemlemek için eleştirel coğrafyanın ilgili alana katkısının tartışılmasına ilişkindir. Eleştirel coğrafya, coğrafyayı eleştirel toplumsal bir pratik olarak tanımlayan yükselen uluslararası bir harektir. Radikal, Marksist, feminist, sol kanat ve aktivist yaklaşımları bünyesinde toplar, bu yüzden eleştirel coğrafya başlı başına bir teori olmasından ziyade, toplumsal teori ve eleştiriler üzerinde tezahür eden coğrafik konseptleri eleştirir (Best, 2009; 345). Coğrafya, uzun bir eleştirel muhalefet geleneğine sahiptir. Bu gelenek tarafından şekillendirilirken,

çağdaş eleştirel coğrafyanın kökenini ve ayırım noktalarını “modern radikal coğrafyaya” kadar izlemek mümkündür (Bloomley, 2006; 89). McDowell ve Sharp (1999; 44) eleştirel coğrafyayı, “feminist, Marksist, post-kolonyal ve cinsiyet” teorilerinden kaynaklanan çeşitli argümanlar için geniş ve bütünleştirici bir kategori olarak tanımlar. Castree (2000; 956) için, eleştirel coğrafya, dinamik ve geniş tabanlı solu oluşturan, “radikal, feminist, yeşil, Marksist, postmodern, postkolonyal ve cinsiyet” coğrafyalarının homolog bir şemsiye terimidir. Hubbard vd. (2002; 62) için eleştirel coğrafya epistemolojisinde, ontolojisinde ve yönteminde çeşitlidir, zira kendine özgü bir teorik kimliğe sahip değildir. Kendi farklılığı içerisinde, daha homojen geç 1960 ve 1970’lerin radikal coğrafyasından farklılaşır.

Eleştirel coğrafya, disiplinin ötesinde özgürleştirici politikaya ortak bir bağlılık ile beşeri coğrafya bağlamında çeşitli ve hızla değişen bir dizi uygulamanın, ilerici toplumsal değişim ve geniş kapsamlı eleştirel kuramların geliştirilmesinin ve bunların coğrafi araştırma ve pratikte uygulanmasının teşvik edilmesini amaçlamaktadır (Painter, 2000; 126). Aynı zamanda Marx’ın “bugüne kadar filozoflar dünyayı çeşitli şekillerde yorumlamıştır ancak asıl mesele onu değiştirmektir” sözünü disiplinin arka planına yerleştirmiş, toplumsal bilimlerde eleştirel sorgulama geleneğinin bir türüdür (Fay, 1987; 4). Veya daha disiplinler bir şekilde “Eleştirel coğrafya yalnızca dünyayı yorumlamakla kalmaz, ancak aynı zamanda onu teori ve politik eylemi aynı potada eriterek değiştirmeye çalışır” (Bloomley, 2008; 285).

Eleştirel coğrafya değişimin reformist olmasından ziyade mücadele ve özgürleştirme doğrultusunda radikal olmasını savunmaktadır. Bu yüzden Fay güncel eleştirel bilim anlayışını, toplumu dönüştürmeye ve böylece kendilerini özgürleştirmeye teşvik edecek şekilde, toplumun baskın özelliklerinde anlamaya yönelik bir girişim olarak tanımlamaktadır (Fay, 1987; 4). Bir diğer eleştiriyi kendi disiplini üzerinden yaparak, iktidar yapılarının, mistifikasyon veya doğallaştırılmasındaki rolünün tanımlanmasını amaçlamaktadır. Disiplinin eleştirisi, ana akım coğrafyanın çağdaş uygulamalarının ya da onun bakış açılarının ya da disiplinin geçmişinin eleştirisi şeklinde belirmektedir (Best, 2009; 346).

Eleştirel coğrafya çeşitli kuramsal araçları sunarken, insanlarla mekân arasındaki eşitsizlikleri yeniden üreten toplumsal-mekânsal süreci açığa çıkarmayı amaçlamaktadır (Hubbard vd. 2002; 62). Eleştirel coğrafya, eşitsizlik meseleleriyle, iktidarın çoklu

eksenlerini tanımlayan, özgürleştirici politika ve değişime bağlılığı, uyumlu bir şekilde bir araya getirerek birleştirmektedir (Hubbard vd. 2002; 73). Eleştirel araştırmanın merkezi, bilimin, baskın temsillerin hegemonyasına itiraz etmek için kullanılabilceği iddiasıdır. Eleştirel coğrafya, “pozitif değeri olmayan” bilimi açık bir şekilde reddederken, analiz edilebilen bilime inancını ifade etmektedir (Agger, 1998; 180). Eleştirel coğrafya, sadece dönüştürücü bir kavrayışla değil, ilerici uygulama biçimleriyle de değişimi etkilemeye çalışmaktadır (Bloomley, 2006; 92). Castre ve Wright’ın (2005; 2) “Antipode”ta belirttiği gibi, “dünya kendisini temsil etmez, temsil edilmelidir”. Veya Gregory’nin (2004; 249) hatırlattığı gibi, “dünya teorilerimizin örneklerini sunmak zorunda değildir”. Waterstone benzer şekilde (2002; 663) retorik olarak “gerçekten Lefevbre, Nietzsche ve Heidegger arasındaki eklemlemeleri özenli bir şekilde belirtip belirtmemiz gerekip gerekmediğini sormaktadır. Peet (2000; 952) eleştirel coğrafyada “garip felsefi kıyafetler giymiş belirsiz konulardan” yakınmaktadır.

Eleştirel coğrafya, akademide kökleşmiş bir yer edinirken, birçok eleştirel kuramcı Cloke’un “beşeri coğrafyada eleştirel bir politik kenarı muhafaza etme konusundaki yetersizlik” argümanını kendi öz eleştirisine çevirmektedir (Bloomley, 2007; 54). Beaten için kentsel coğrafya politik yanını kaybetmektedir. Kurumsallaşp, elitleşerek bugünün kentini şekillendiren yoksulluk üreten kapitalist gelişime alternatif oluşturacak, kitleleri peşinden sürükleyecek bir proje olmaktan oldukça uzak kalmaktadır (Beaten, 2002; 148). Castree, Anglo-Amerikan coğrafya solunun başarısızlığını, kadro, bölüm ve disiplinin toplumsallaşma dinamiklerini, bilgi ve akreditasyonun tekelleşmesi aracılığıyla profesyonelleştirilmesine dayandırmaktadır (2000; 961). Purcell’e (2003; 319) göre, kuramsal çerçeveler ve analitik ölçeklerin entegrasyonuna izin veren, araştırma gelenekleri boyunca ortak çalışmaya dayanan daha sentetik bir eleştirel coğrafya gerekmektedir. Tersine, diğer gözlemciler “eleştirel coğrafya”nın çok dağınık ve açık uçlu hale gelmesinden endişe etmektedir (Urtibe-Ortega, 1998). Eleştirel coğrafyacılar üzerine yaptığı bir araştırmanın bulgularından yola çıkarak Wendy Gibbons (2002) birçok katılımcının “eleştirel” etiketinin çok dağınık ve kapsayıcı olduğunu belirterek, katılımcıların kişisel bir tanımlama olarak “radikal” olmayı tercih ettiklerini bildirmektedir.

Fuller ve Kitchin'a (2004; 5) göre eleştirel coğrafya, "iktidarın çıkarlarına hizmet eden" "uygulamalı coğrafi" biçimlerden ayrı bir "eleştirel uygulama" alanıdır. Eleştirel coğrafya, sadece dünyadaki değişim süreçlerini sarmalayarak yorumlamaya gayret eden bir disiplin değil, aynı zamanda dünyayı değiştirmeye çalışan toplumsal ve beşeri bilimlere yönelik zengin bir eleştirel sorgulama geleneği çeşididir (Bloomley, 2009; 123; Gibson-Graham ve Roelvink, 2010). Eleştirel coğrafya, epistemoloji, ontoloji ve yöntem bakımından farklı olsa da (Hubbard vd. 2002), bu araştırmanın yaklaşımı ile uyumlu iki ortak paydaya sahiptir. Bunlardan birincisi, mekân temsillerinin ortaya çıkarıldığı yolları keşfetmek için söyleme ve anlama vurgu yaparak iktidar ilişkilerini sürdürmek veya iktidar ilişkilerine meydan okumak için kullanması, ikincisi, mekânsal düzenlemelerin (peyzaj, kır, kent, geçim) iktidar ilişkilerinin, bir giz içerisinde eşitsizliği, baskıyı ve muhalefeti üretebileceği yolları tanımlamak için eleştirel coğrafyanın, mekânı eleştirel bir araç olarak tanımlamasıdır. Eleştirel teorisyenler genellikle, tarihin tekrar yorumlanması yoluyla bilgi edinme, bilim insanları tarafından savunulan Ortodoks görüşlere, yeni kanıt ve açıklama modelleriyle meydan okuma görevini üstlenirler (Guba ve Lincoln, 1994).

Dolayısıyla temsil ve iktidar ilişkileri meseleleri bu araştırma için perde arkasını oluşturan merkezi başlangıç noktalarından birisidir. Ayrıca eleştirel coğrafyanın bilimsel yöntem olarak seçilmesiyle, "mekân ve alan oluşturan akımlar ve hareketlilikler ve bunlarla ilişkili olarak toplumsal, ekonomik, politik formlar ve süreçlerin incelenmesi" amaçlanmıştır (Woods, 2011; 40-41).

Bu bağlamda araştırmanın birinci ana denencesi: **"Kapitalizmin toplumsal tarihindeki aşamalarla, kırsal mekân temsiliinin yeniden üretim aşamaları arasında doğru yönlü bir ilişki vardır."**

Bu denence Braudel'in (1992; 137) Henri Pirenne'in "kapitalizmin toplumsal tarihinde aşamalar" makalesini daha farklı bir düzeyde geliştirmek için yapılmasını temenni ettiği bir yorumlama doğrultusunda oluşturulmuştur. Söz konusu yorumlamaya göre, Braudel ekonomik coğrafya araştırmalarının, tarih incelemelerine dâhil edilmesi beklentisindedir. Braudel (1992; 138-139), Pirenne'in bulgularından yola çıkarak ancak belirli ekonomik coğrafyaların triyalektik toplumsal tarih yazımına uygun olarak incelenmesi sayesinde, bu

ekonomik coğrafyalar üzerinde gerçekleşen tarihin birbirini tamamlayan ritmik hareketleri arasındaki ölçek farklılıklarının saptanabileceği çıkarımına varır. Yine Braudel (1992; 140-141) tarih yazımının, Anales ekolüne kadar geleneksel olaylar tarihi anlatısı içerisinde sıkıştığı yanılısamadan, belirli ekonomik coğrafya incelemelerinin trialektik tarih yazım anlayışıyla tekrar gözden geçirilmesiyle çıkabileceğini öne sürerek devam eder. Braudel'in (1992) trialektik tarih yazımının geleneksel anlatıya karşı savunması hususunda, Pirenne'in (1914; 495) tarihsel akışların hafif ve düzenli yükselişlerden oluşmasından ziyade, katmanlar arası ani sıçramalarla gerçekleştiğini belirtmesi etkilidir.

Bu hususta Pirenne (1914, 494-495), tarihteki ani sıçramalara ilişkin olarak, kapitalizmin uzun toplumsal tarihinin bölünebileceği, bölünen tarihin her safhasının kapitalizmin farklı bir gelişim aşamasına tekabül ettiği görüşünü öne sürmektedir. Zira Pirenne'e göre, "belirli bir dönemin kapitalistler grubu önceki dönemin kapitalistler grubundan doğmamıştır." Aksine kapitalizmin uzun toplumsal tarihindeki süreksizlikler, burjuva temsillerinin farklılaşmasının temel nedeni gibi gözükmektedir. Pirenne tarihin ani sıçramalarında meydana gelen burjuva temsillerindeki bu farklılaşmayı, kapitalist girişimlerin temel niteliği olarak, kapitalistlerin karlı yatırım alanlarını görememelerinde bulur. Zira kapitalistler mücadeleden çekilirler, çünkü değişimi görememişlerdir. Bu durum sanki "konjonktürel koşullara kendilerini uyarlama yeteneğinden yoksun olmalarını anlamaları gibidir." Dolayısıyla Pirenne'e (1914, 508) göre, söz konusu toplumsal tarihin aşamalarındaki bu sıçramaların nedeni "kapitalizmin kendisini mükemmelliğe doğru geliştirecek" koşulların varolabilirliğini sorgulamasıyla ilişkilidir.

Braudel (2004b) Pirenne'in her dönemin kendine özgü burjuva temsilleri olduğu görüşünü tarihsel bir düzlemde somut olarak temellendirmeye çalışır. Ancak söz konusu bu temellendirme, tarihsel olarak burjuva temsillerinin ürettiği mekân temsillerine ilişkin olmaktan ziyade, burjuva temsillerinin yükselip düştüğü "konjonktürel" ekonomik ve toplumsal yönelimlerle ilgilidir. Braudel (2004b; 428) "bir dönemin kendi kapitalistleri vardır, izleyen dönem artık aynalarına sahip olmayacaktır" diye devam eder. Braudel'e (2004b; 429) göre, ticari firmaların bu düzenli silinimleri sadece girişim zihniyetindeki

aşınmaya bağlı değildir, aynı zamanda Braudel, Pirenne'in (1914; 515), perspektifine paralel olacak şekilde, bu durumun konjontürle bir hayli ilişkisi olduğu sonucuna varmaktadır.

Pirenne'in (1914) "Kapitalizmin Toplumsal Tarihdeki Aşamalar" makalesi kısıtlı bir mekânsal çözümleme düzeyinde yer alsa da "Ortaçağ Kentleri (2014a) ve Ortaçağ Kentlerinin Ekonomik ve Toplumsal Tarihi (2014b)" eserleri, kapitalizmin ortaçağ kentlerinde gelişiminin detaylı bir mekânsal çözümlemesine dayanmaktadır. Bu eserlerin ortak noktası ticaretin canlanması dolayısıyla kentleri pazar yeri olarak yükselten ve düşüren mekânın Akdeniz olmasıdır. Pirenne'e (2014a; 2014b) göre Akdeniz ticareti dolayısıyla artan üretim ilişkileri territoryal pazar yerlerini birbirine bağlayarak toplumsal hareketlilikleri canlandırır. Zira kapitalizm, Pirenne'e göre ticaretin canlanması dolayısıyla üretim ilişkilerindeki hareketliliğin, toplumsal hareketliliklere yansımından başka bir şey değildir. Akdeniz ticaretiyle ilişkisi olan kentler kapitalist üretim ilişkilerini geliştirmeye başlarken karasal kentler kapalı dolayısıyla feodalvari bir tüketim ekonomisi ekseninde yer alır. Territoryal pazar yerleri Akdeniz ticareti aracılığıyla bütünleşir. Pirenne (1914; 503, 2014a; 89-92), açık bir şekilde belirtmese de, bir tüccarın servetini büyütmesinin dolayısıyla kapitalizmin gelişiminin örtülü koşullarını Ortaçağ kentlerinde, Akdeniz ticareti aracılığıyla mekânın zaman yoluyla alt edilmesinde bulur.

Bu noktada Lefebvre'in (1976; 19, 21), kısıtlı bir tarihsel bakış açısıyla yirminci yüzyılda kapitalizmin bir tek şekilde, "mekânı işgal ederek ve mekânı üreterek" hayatta kalma pratiği hatırlanmaya değerdir. Lefebvre'e (2015e; 90) göre, kapitalist üretim ilişkilerinin sürekliliği, mekânın içinde metaların (şeylerin) üretimi yerine mekânın üretiminin, metaların üretiminin üzerine bina edilmesiyle gerçekleşir. Mekânın üretimi dünya pazarının baskısına ve kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden-üretimine eşlik eder. "Üretim güçleri, burjuvaziye mekânı kontrol etmeye ve hatta onu üretmeye teşvik eder. Bu üretken kapasite, dünyanın tüm alanına ve ötesine kadar uzanır. Doğal mekân teknik ve bilimsel bilgi tarafından yok edilerek toplumsal ürüne dönüştürülür. Üretim güçlerinin bu yayılması belirli çelişkileri yeniden üretmeye ve ağırlaştırmaya devam eder. Bir taraftan doğayı yok eder ve maddi alanı dönüştürür. Ancak diğer taraftan özel mülkiyet, tarımsal üretimin ve kırsal doğanın geçmiş dönemlerine dayanan üretim güçlerini elinde tutmaya

devam eder” (Lefebvre, 1976; 84). Zira Lefebvre’e (2015e; 86, 87, 90) göre, kapitalizmin bu sistemik çelişkileri bir taraftan merkezden periferde (kentselden-kırsala) doğru, üretim tarzındaki içsel farklılaşmayı arttırma yönünde ilerlerken, kapitalizmin bu mekânsal hareketliliği diğer taraftan zamanı, mekânı ve mekânsal olanı ölçmeye yönlendirme eğilimindedir. Veya Harvey’in (2014; 52) deyiimiyle kapitalizmin hareketliliği, mekânın zaman yoluyla alt edilmesiyle gerçekleşir. Pirenne’in (1914; 501-502) Akdeniz mekânında olduğu gibi kapitalizmin hareketliliği dolayısıyla, hareket hep daha hızlı mekân ilişkileri de hep daha yakın hale gelme eğilimindedir.

Dolayısıyla Lefebvre ve Harvey’in mekân kuramları, Pirenne’in (1914, 2014a, 2014b), Ortaçağ’da saptadığı ve Braudel’in (2004b) burjuva temsillerini tarihsel olarak temellendirdiği bulgularla zaman ufku genişletildiğinde yeni görünen eğilimlerin bir hayli tanıdık olmaya başladığı görülür. Ancak bu dört yazar arasında bir ortak nokta bulunacaksa şu iki sorunun sorulması gerekmektedir. Eğer bölünebilen “Kapitalizmin Toplumsal Tarihindeki Aşamalarda” kapitalistlerde bir süreklilik yoksa Ortaçağ’dan itibaren Akdeniz mekânının kapitalizm tarafından sürekli işgali nasıl gerçekleşerek kapitalizm günümüze kadar gelecektir? Eğer her gelişim aşaması için farklı bir kapitalist sınıf temsili varsa bu temsilin Ortaçağ’da Akdeniz ticareti dolayısıyla kentsel mekânın üretimine yansımış olduğu üzere birbirini takip eden tarihsel aşamalardaki mekânlara bu temsillerin ürettiği çelişkiler nasıl yansıyacaktır? Bu iki sorunun cevaplanması için çıkış noktasının dar bir zaman ufkundan geniş bir zaman ufkuna yönelmesi gerekmektedir. Frank’inde (1990; 162-164) belirttiği gibi, tarihsel bir araştırmada, karşılaşılan sorunların araştırmacıyı daha geri zaman dilimlerine makul bir şekilde götürmesi için, tarihsel araştırmanın çağdaş olgu ve olaylardan başlayarak geriye doğru bir süreci takip etmesi gerekmektedir

Bu yüzden çağdaş kapitalizmin mekân üzerindeki işleyişiyle ilgili Lefebvre (2015e) ve Harvey’in (2015e) uzlaşma noktası olarak mekânın kapitalist üretimindeki çelişkilerin sınıf mücadelesi üzerine kurulu olmasından başlanması uygun gözükmektedir. Zira Harvey’e (2015e; 471) göre, burjuvazinin mekân üzerindeki kontrolü, kendi gücünü mekân üzerinde nasıl gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. İşçi sınıfı ise, burjuvazinin mekân üzerindeki üstünlüğüne karşı koymayı öğrenene kadar oyuna zayıf bir konumdan dâhil olmaktadır.

Lefebvre'e (2015e; 83) göre, sınıf mücadelesinin rolü "soyut mekânın gezegenin tamamına yayılmasını" önlemede kritik konumdadır ve söz konusu bu yayılmanın önündeki yegâne engeli teşkil etmektedir. Pirenne'e (1914) dönecek olursak, kapitalizmin her gelişim aşaması için farklı bir burjuva temsilinin varlığı söz konusuyken bu farklı burjuva temsillerinin aynı mekân temsilleri üzerinde yükselmesi veya düşmesi pek olası gözükmemektedir. Aksine kapitalizmin mekânı örgütlemekteki uzun tarihinde, mekânın, değişmeyen yegâne yapılar olarak, sadece burjuva ve işçi sınıfı arasındaki çelişkili ilişkinin üzerinde yükseldiğini söylemek bir zorunluluk olmaktan çıkmaktadır. Eğer "kapitalizmin toplumsal tarihinin aşamaları" bölündüğünde Pirenne'e (1914) göre farklı burjuva temsillerinin varlığına rastlanıyorsa Harvey (2015e) ve Lefebvre'e (2015e) göre, mekânı örgütleyen burjuvazinin, sadece sınıf mücadelesinin üzerine kurulu olduğu çelişkiler aracılığıyla değil ancak aynı zamanda sınıf mücadelesinin üzerinde yükseldiği konjonktürlerdeki değişimleri gözeterek farklı mekân temsilleri üretmesi gerekmektedir. Dolayısıyla sınıf mücadelesinin değişmeyen bir yapı üzerinde yükselmesinin aksine sınıf mücadelesinin, birbiri ardına gelen yönetilen ve tekrarlanan ana yapılar üzerinde yükselmesi söz konusudur.

İlk bakışta bir açmaz gibi görünen bu husus, sınıf mücadelesinin üzerinde yükseldiği yapılar devreye girdikçe daha anlamlı bir hale gelmesi olasıdır. Braudel'e (1992; 60) göre, tarihçiler için yapı, mimariyle eşdeğerdedir. Bundan daha fazlası, zamanın çok fazla aşındıramadığı ve çok uzun süre taşıdığı gerçeklikler anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bazı yapılar çok daha uzun yaşadıklarından ötürü, çok sayıda kuşağın sabit unsurları haline dönüşmektedir. Diğerleri ise çok daha çabuk çökmektedir. Yapılar kimi zaman destek, kimi zaman engel, kimi zaman ise bilimsel deneyi çerçeveleyen, hapishanelere dönüşmektedir. Aslında yapıları muğlaklaştıran ve mekâna toplumsal ekonomik tarih bakış açısını kısıtlayan durum kapitalizmin, üretim tarzı olarak kabul görmesinden başka bir şey değildir. Lefebvre'e (2015e, 28) göre, üretim tarzı bazı toplumsal ilişkilerle birlikte kendi mekânını üretir. Örneğin sosyalist mekânın henüz üretilmemesinin temel nedeni sosyalist üretim tarzının henüz dünya üzerinde var olmamasıdır. Bunun dışında Asya tipi üretim tarzı kendi mekânını, köle tipi üretim tarzı kendi mekânını feodal üretim tarzı kendi mekânını ve nihayet kapitalist üretim tarzı kendi mekânını tarihsel süreçte üretmiştir. (Lefebvre, 2015e; 28, 81; 2016; 21-22, 46).

Ancak kapitalizme üretim tarzı olarak yaklaşımda sorun her üretim tarzının kendi mekânını üretmesi değildir. Aslında sorun Lefebvre'in (2015e) üretim tarzındaki çelişkinin toplumsal mekânı triyalektik olarak ürettiğinden bahsederken, kapitalizmin toplumsal tarihindeki aşamaları triyalektik bir yaklaşımla ele almaktan ziyade, kapitalizmin tarihsel süreçte üretim tarzı bağlamında durağan bir yapı içerisinde değerlendirmesidir. Dolayısıyla Lefebvre toplumsal mekânın üretimini kapitalist üretim tarzı içerisinde incelerken, mekân temsili, mekânsal pratik ve temsilin mekânı arasındaki ritmik farklılıkları tarihsel ritimlerin akışına adapte etmekten uzak kalmaktadır. Bu noktada amaç zaten kapitalist üretim tarzının varlığının reddinden ziyade üretim tarzı içerisindeki tarihsel ritmik farklılıkların tanımlanması olmalıdır.

Harvey (2015e) ise kapitalizmin mekândaki mübadele eğilimleri üzerinde dururken, dönemsel bir tartışmadan ziyade coğrafya perspektifiyle yereldeki farklılıkların kapitalizmin işleyişini farklı ölçeklerde değiştirdiğine yönelik bir argüman geliştirir. Söz konusu bu argümana göre sermaye yerel farklılıkları, yerel kültürel çeşitlilikleri ve kaynağı ne olursa olsun estetik anlamları sahiplenme ve bunlardan kazanç sağlama eğilimindedir (Harvey, 2015e; 495-496). Harvey'e (1989, 295-296) göre, mekâna coğrafyacı perspektifiyle bakmak, "mekânsal engellerin önemi ne kadar azsa, mekân içindeki yer çeşitlenmelerine sermayenin duyarlılığı da o kadar fazla olur ve sermaye açısından çekici biçimlerde farklılaştırılmış yerlerin özendiriciliği o kadar fazladır" paradoksunu görmek açısından önemlidir. Yerel yapıdaki çelişkilerin yanı sıra, Harvey (2015f) kapitalist üretim tarzındaki konjunktürleri ön planda tutarak triyalektik tarih yazımının bir parçası olan mekânın üretimindeki dönemsel çelişkileri belirtmekten kaçınmaz. Örneğin bir konjunktürel çözümleme olarak "neoliberalleşmenin, çokuluslu şirketler ile milyarder girişimci ve yatırımcı sınıf için düz, geri kalan herkes için ise çetin, pürüzlü, eşitsiz bir dünya yarattığını" söyler (Harvey, 2015b; 69). Dolayısıyla neoliberalleşme sürecinde sermaye-toplum, piyasa-planlama ve ulus devlet-ulusötesi sermaye arasında çelişkili bir sürecin yaşandığına işaret eder (Harvey, 2015f; 74).

Ayrıca Harvey (2015d; 651) yerelden kaynaklı coğrafi çelişkileri tartışırken, olaylar ve konjunktürlerin yanı sıra kapitalist üretim tarzı içerisinde coğrafik farklılaşmaları uzun tarihsel süreçlerden arta kalan yapılar olarak tanımladığı da görülmektedir. Fakat Lefebvre'in

toplumsal mekânında tarihin akışındaki ritmik farklılıkları görmek pek mümkün değildir. Yine de Lefevbre toplumsal mekânın, triyalektik toplumsal tarihi yazımı konusunda bir kapı aralamaktadır. Tartışmasına toplumsal mekânın triyalektik üretimine uygun bir tarih yazımının olabilirliğini sorgulayarak devam etmektedir (Lefevbre, 2015e; 25). Ancak Lefevre'in (2015e; 350), kapitalist üretim tarzının mekân üzerindeki işleyişinde, "artı değer üretimine bütün mekânı dâhil ederek", toplumsal mekânın triyalektik üretimindeki ritimsel farklılıkların, toplumsal tarihin aşamalarındaki ritimsel farklılıklarla özdeşleştirilmesi pek mümkün gözükmemektedir.

Braudel (2004a; 508), bu hususta kapitalist üretim tarzının tarihsel süreçteki durağanlığının aksine, kapitalizmin uzun toplumsal tarihindeki ritmik hareketlerini ön plana çıkartan bir tartışma üretmektedir. Braudel'e göre, sadece kapitalizm nispi bir hareket özgürlüğüne sahiptir. Kapitalizm toplumsal tarihindeki aşamalar dolayısıyla, toprak rantı, kredilendirme ve tefeciliğe birbirine alternatif veya eşanlı olarak yönelebilir. Dolayısıyla üzerinde durduğu veya kıyısından geçtiği yatırım alanları arasındaki tercihleri kapitalizmin toplumsal tarihinin aşamalarındaki hem kısmi tipolojisini, hem de tutarsızlığını sergiler niteliktedir. Bu bağlamda Braudel (2004b; 218) kapitalizmin özellikle eğik ve sınırlı bir şekilde ulaştığı tarım ve endüstri sektörlerini, tutarsızlıklarını somut bir biçimde sergilediği ikametgâhlar olarak değerlendirir. Örneğin "Kastilya kentleri XVI. yüzyılın ortasından sonra civarındaki kırsal alanda tarıma yaptığı yatırımdan vazgeçerken, Venedik ticari kapitalizmi bundan elli yıl sonra, ticareti bırakıp kırlara yönelmektedir. XVI. yüzyılın sonundan önce, tüm büyük tüccarlar Orta Avrupa'daki madencilik girişimlerinden çekilmekte devlet de bunların sorumluluk ve yönetimini zorunlu olarak ele almaktadır." Dolayısıyla kar aramak, karı maksimize etmeye çalışmak henüz XVI. yüzyılda kapitalizmin gelişiminin ön koşuluyken, kapitalizmin toplumsal tarihinin aşamalarındaki değişimin analizi ve ritmik farklılıklar Braudel'in tarih yazımının temel çerçevesini oluşturmaktadır.

Tarihçi Tilly'e (1984; 70-71, 73-74) göre de, kapitalizme ilişkin tutarsızlıklar Braudel'in triyalektik tarih yazımının temel niteliğini oluşturmaktadır. Tilly, Braudel'in tarih yazımına ilişkin incelemesinde, maddi uygarlık, ekonomi ve kapitalizm üçlemesinin temaları arasındaki geçişi bir hayli şaşırtıcı olarak değerlendirmektedir. Braudel'in maddi uygarlık,

ekonomi ve kapitalizm üçlemesinin ikinci cildi olan ekonominin teması, maddi uygarlığın suyun yüzeyine çıktığı piyasadır. Devletlerin kapitalistlerle, kapitalistlerin toplumla kurduğu, mübadele ilişkileri orta erimli zamansal değişim dilimlerinde uzun uzun tartışılmaktadır. Üçüncü cilt olan kapitalizmde tema, devletlerin kurulduğu mikro ekonomik evrenlerde kapitalistlerin kısa erimli zamansal dilimler içerisinde belirli yatırım alanlarında kurduğu teknelci denetimlere ilişkindir. Ancak okuyucu üçüncü cildi, birinci cilt olan maddi uygarlıkla karşılaştırdığında, uzun erimli değişken zamanların içerisinde yer alan nüfus, gıda, giyim ve teknoloji gibi konuların tamamen ortadan yok olduğunu fark etmektedir. Tilly'e (1984; 74) göre, doğru sırayla takip edildiğinde ciltler arasında sağlanan tutarlılıkla ve toplumsal tarihin triyalektik yazımıyla Braudel'in ulaştığı netice bütüncül tarih yazımıdır.

Lefebvre'in tarihin mekân üzerindeki ritmik hareketleri bağlamında tanımlamaktan çekindiği şey Braudel için, kapitalizmin belirli zaman-mekânda kendisini gerçekleştirmek için kullandığı "seçme serbestisi"nden başka bir şey değildir. Braudel'e göre kapitalizm, dönemsel eğilimleri doğrultusunda kârı azalan alanlardan kârlılığı artan alanlara doğru sürekli olarak yönelme eğilimindedir. Lefebvre'in kapitalist üretim tarzı bağlamında tanımladığı yatırım ölçekleri, Braudel için mübadele alanı ve kapitalizm katmanı arasında bir yere tekabül etmektedir, kapitalizmin kendi dolaşım küresi hiçbir şekilde değildir. Bu alan Braudel perspektifinde sermayenin, daha yüksek kâr hadlerine ulaşacağı bir yatırım alanı bulana kadar sadece zaman değerini yitirmemesi için oyalandığı bir alanken, Lefebvre için kapitalizmin daha yüksek kâr arayışını gözetmeksizin sürekli varolabildiği bir alandır. Zira Braudel'e göre, "yatırım ve sermayenin yüksek üretim haddi olarak saptanan kapitalizm, tüm hacmini işgal etmediği ekonomik hayatın içine yerleştirilmek durumundadır. Kapitalizmin yerleştiği, yani elinde tuttuğu ve tercih ettiği ikametgâhı gibi olan alanlar ile yanından kıyısından yaklaştığı, her zaman egemen olamadan içine kaydığı alanlar bulunmaktadır. Dolayısıyla XIX. yüzyıl devrimine, yani büyük kâr mertebesine yükselen endüstriyel üretimi eline geçirdiği ana kadar, kapitalizmin en mükemmel ikametgâhı mekândaki dolaşımdır. Hatta başka yerlere sızma fırsatlarını kaçırmamasına rağmen, bu böyledir. Hatta yalnızca bazı yollarını denetlediğinden, denetlemek istediğinden ötürü, dolaşım onu bütünü itibariyle onu ilgilendirmemekte olsa bile, bu böyledir" (Braudel, 2004b; 202). Özetle Lefebvre'in toplumsal mekânın üretiminde kapitalist üretim tarzının tarihsel olarak durağanlığı,

Braudel'in perspektifinde kapitalizmin karakteri itibariyle hareketlenmeye ve kapitalizmin toplumsal tarihindeki aşamalar değişimin analizine dönüşmeye başlamaktadır.

Dolayısıyla Lefevbre'in kapitalizme biçtiği bütün kapitalist üretim tarzı ölçeğinde sürekli var olma rolünde zorakilik vardır, kapitalizmin hayatta kalma için mekân üretme zorunluluğu da biçilen bu rolden pek bağımsız değildir. Ancak Braudel için kapitalizmin dönemsel olarak sızdığı alanlar daha serbesttir veya Harvey'in (1989; 142, 168, 173, 191-194) "Postmodernliğin Durumunda" tanımladığı şekliyle kapitalizmin, bir dönem önceki eğilimlerinden dolayı katılaştıran yatırım alanlarından daha esnek yatırım alanlarına doğru hareketinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla kapitalizmin "kârlılığı azalan" mekânlardan "kâr hadlerinin yükseldiği" mekânlara veya yatırımların "katılaştığı" mekânlardan yatırımların esneklediği mekânlara doğru hareketi, hayatta kalma pratiğinden ziyade kârlılık hadleri veya esneklik ölçütleriyle ilişkilidir. Bu durum günümüzde sermayenin ulusların ötesinde ulaştığı coğrafik devingenlikle de özdeşleştirilebilir. Zira Harvey'e göre (2015f; 50-56) 1970 ve 1980 yılları arasında gerçekleşen "neoliberalleşme" süreci de tam olarak bu durumun bir yansımasıdır, "planlama-piyasa" diyalektiği arasında "katılaştıran" sermaye, yeniden "esnekliğe" "ulusdevlet-ulusötesi sermaye" diyalektiğinde kavuşmaktadır. Bu durum kapitalizmin, dönemsel eğilimleri dikkate alındığında tabi ki geçici bir esneklik olarak tanımlanabilir ancak aynı zamanda sınıf mücadelesi için bir sonbahar belirtisinden ziyade, sınıf mücadelesinin üzerinde yükseleceği yeni yapıların habercisidir.

Söz konusu bu süreci konjontürler bağlamında ele alan Harvey'e (2015f) göre, "gömülü liberalizm", "fordizm" veya "devlet müdahalesine dayalı planlama" sürecindeki kapitalizm emek piyasasını katılaştırması bağlamında değişim için miyadını doldurmuştur. Yine bu konjontürde sermayenin, emek piyasası içerisinde esnek birikim koşulları da güçlü sendika hareketleriyle bir nevi ortadan kalkmıştır. Bu bağlamda devletin planlı müdahaleleri burjuva temsilini de katılaştırmıştır. Ancak burjuva temsilindeki bu katılıklar, temsili çevreleyen yapıların esnetilmesiyle giderilecektir. Sınıf mücadelesi piyasa-planlama diyalektiği üzerinde şekillenirken, işçi sınıfının, devletin ekonomiye planlı müdahaleleriyle elde ettiği kazanımlar dönemin burjuva temsili için, esnetilmesi gereken başlıca katılıkları oluşturacaktır. Zira kapitalizmin bu süreçte, Braudel perspektifinde planlama alanına sızarak,

hem ulus devlet yapısının hem de işçi sınıfının kazanımlarının zararına olacak şekilde piyasa içinden planlama veya piyasa güdümlü planlama sürecinin altyapısını kurması gerekmektedir.

Çünkü planlamaya dayalı devlet müdahalesinin katılaştırdığı alanlarda kapitalizmin esnekleştirmeye çalışacağı büyük kâr hadleri yatmaktadır. Eğer Lefevbre'in dediği kadar toplumsalsa mekân, mekân temsiline de bu katılıklardan fazlaca payını alması gerekmektedir. Dolayısıyla işçi sınıfının, devletin planlı müdahalesine dayalı dönemde elde ettiği kazanımların şüphesiz mekân temsiline de yansması gerekir. Piyasa alanının planlamayla daraltılması, piyasada meta mübadelesi düzeyinin düşük olmasına işaret ederken, devletin, sermayeyle istihdam dâhil birçok alandaki rekabeti, işçi sınıfı için görece olarak daha güçlü kolektif haklar ve çoğu zaman daha iyi ücretler anlamına gelebilmektedir. Dolayısıyla mekân temsili, planlama alanının geniş olması doğrultusunda işçi sınıfı için daha esnek, piyasa alanının dar olması doğrultusunda, burjuvazi için daha katıdır. Bir sonraki dönemsel eğilimde kapitalizmin, seçme serbestisini esnek yapılar arasında tekrar sağlayabileceği şekilde, yani zayıf bir ulus devlet, güçlü bir ulusötesi sermaye yapılanması ekseninde gerçekleştirmesi bu yüzdendir. Dolayısıyla mekân temsili de bu yapılara uygun olacak şekilde tasarlanır, sınıf mücadelesi de bu yapılar çerçevesinde şekillenmektedir.

Bu çerçevede kapitalizmin toplumsal tarihindeki aşamalarının, mekân temsiline yansmasının tarihsel bir temele oturtulması için Braudel'in (1992) tarih yazım yöntemine tekrar dönmek gerekmektedir. Braudel tarihsel zamanın, çeşitli alanlarda meydana gelme, oranına göre değişken süre birimlerine bölünebileceğini ileri sürmüştür. İlk olarak, "olaylar" tarafından harcanan kısa zamanlar vardır. Bu, tekil aktörlerin, çeşitli meşguliyetleri sırasındaki zaman alanıdır. Mikro tarihin hızlı akan zamanı, ani ve anlık olanın zamanıdır. Geleneksel anlatının tek ilgisidir. İkinci olarak, Braudel, "konjonktürler" zamanı adını verdiği bir orta seviye değişim oranı ayrımı yapar. Bu ekonomilerin, toplumsal yapıların, siyasal kurumların ve uygarlıkların daha geniş hareketlerinin yer aldığı zamandır. Değişim daha yavaştır. Süreler, fiyat ve ücretlerdeki döngüsel hareketlerin, demografik, teknolojik ve toplumsal değişimin ritim ve evrelerinin, ticaret ve mübadelenin eğilimlerinin süreleridir. Böyle evreler beş, on, yirmi belki de elli yıl sürer. Son olarak en uzun süreli zaman, "histoire

de la longue duree (uzun tarih)” vardır ki, burada zaman hemen hemen durağandır. Tarihiçi “longue durée”deki herhangi bir değişimi kavramak ve sınırlarını çizmek için, yüzyıllık ya da yüzyılı aşan çağların bakış açısına ihtiyaç duyar. Braudel’in yapılar adını verdiği şey, zamanın uzun bir sürede aşındırdığı gerçekliklerdir (Braudel, 1992; 21-22, 54-60, 62-64, 85, 91).

Araştırmada bu denence çerçevesinde, Türkiye’de kapitalizmin toplumsal tarihindeki aşamalarında üretilen kırsal mekân temsillerindeki değişimin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Mekân temsili, mekânsal pratik ve temsilin mekânı bağlamında toplumsal mekânın triyalektik üretim döngüsünün toplumsal tarihin akışı üzerinde triyalektik ritimsel hareketlerine ilişkin olan teorik tartışma ise, Bozbük ve Kazıklı köylerinin alan çalışmasında toplumsal mekânın triyalektik üretim döngüsü ve toplumsal tarihin triyalektik akışına ilişkin elde edilen bulguların işlenmesinde kullanılmaktadır.

Araştırmanın bir diğer yöntemi turizm coğrafyasıdır. Coğrafyacıların ve çeşitli coğrafya enstitülerinin, turizm yazının gelişimde katkıları mevcuttur. Turizm üzerine yüksek lisans ve doktora tezlerini coğrafyacılar yazmış veya tezlerin danışmanlığı coğrafyacılar tarafından yürütülmüştür. Coğrafyacıların turizme ve boş zaman çalışmalarına ilgisinin, disiplinin gelişiminin dayandığı 1945 yılı ve birçok ülkede savaş sonrası balon ekonomilerinin, üniversite ve yükseköğrenim enstitülerinde çalışılmaya başlamasına rastlar. Kaynak yönetimi ve çevresel araştırmalara artan talebin karşılanması yönünde, 1980 ve 1990 arasındaki süreçte coğrafyacılar tarafından turizm alanında yayınlanan metinlerin hem etkisi hem de sayısı artar. Ana yaklaşım biçiminin coğrafya olduğu birçok turizm yayınının devam etmesi, coğrafya yönelimli eğitim materyallerine yönelik talebin devam ettiğini göstermektedir. Ancak turizm coğrafyacılarının karşılaştığı temel zorluklardan birisi, turizmin, coğrafyanın alt disiplini olarak konumlandırılmamasıdır (Hall ve Page, 2009; 3-4).

Ancak turizmin coğrafyanın alt disiplini olarak konumlandırılmaması, coğrafya ile turizm arasında kurulan bağlantılara pek de engel değildir. Rafferty’nin (1993; 6) belirttiği gibi, “birkaç disiplin turizme coğrafya kadar yakındır. Fenomenin tanımlanması, analizi, mekânsal dağılımlar ile ilgilenmesi coğrafyayı, turizm için anahtar disiplin haline

getirmektedir.” Che’ye (2018; 165) göre, artmakta olan turizm coğrafyası araştırmaları, coğrafyanın disiplinler arasında köprü olarak, geçmiş, şimdiki ve gelecekteki rolünün yanı sıra güçlü mekânsal odağı ve sentezleme yaklaşımı ile turizm araştırmalarına önemli katkılarda bulunmaktadır.

Monk’un (2001; 4) belirttiğı gibi, yakın gelecekte disiplinler arası ve melez birimlere doğru hareketin azalması olası görünmemektedir. Coğrafya ayrı bir alan olarak varlığını sürdürürken, coğrafyacılardan yeni alanlara katkı yapması, disiplinler arası bağlar kurmaya ve sürdürmeye yardımcı olacak çabalara devam etmesi gerekmektedir. Zira Gibson’a (2008; 407) göre “ bazıları tarafından ciddiye alınmamasına ve hala bir çoğu tarafından marjinal kabul edilmesine rağmen, turizm, coğrafyayla önemli bir kesişme noktası oluşturmaktadır. Gün geçtikte turizm coğrafyasının eleştirel ve bütünleştirici araştırma yapma kapasitesi kendisini daha fazla gerçekleştirmektedir.” Ancak Gibson’a göre (2008; 418) “turizm coğrafyasının diğer alt disiplinlerden farklı şekilde kendine özgü bir üretim ve dolaşım mantığı vardır.”

Bu dolaşım mantığı çerçevesinde, turizm coğrafyasının teorik olarak ileri taşıdığı kavramlardan biri “hareketlilik” kavramıdır. Bu kavramın çıkış noktası Urry’nin (2000) çalışmalarıyla ilişkilendirilse de, kökeni 1950’lere kadar varan önemli bir mekânsal boyutların çözümleme aracı olarak nitelendirilmektedir (Hall, 2005). Gerçekten de “hareketlilik” çalışmalarının sosyolojik ve mekânsal gelenekleri coğrafyaya hem yöntem hem de ilham olarak yansımaktadır (Urry, 2015). Sosyolojide hareketliliklerin dönüşümü Urry (2004) tarafından “yeni toplumsal fizik metaforları” olarak tanımlanır. Ancak Hall (2005), yeni bir toplumsal fiziğin geliştirilmesinde eski toplumsal fizik metaforlarının katkısının göz ardı edilmemesi gerektiğini ve toplumsal hareketliliklere bütünleyici niteliksel ve niceliksel bakışların önceden de ileri sürüldüğünü savunur.

Coles vd. (2004; 2005) göre sadece turist kategorilerinin değil, aynı zamanda bireyler tarafından gerçekleştirilen hareketliliklerin genişliğinin anlaşılması için tutarlı bir yaklaşım geliştirilmelidir. Ancak böyle bir konumdan, turizmin ve ilgili hareketliliklerin, bütünlüğü anlaşılacaktır. Hall’un (2008; 15) belirttiğı gibi, sosyoloji ve coğrafya “hareketliliklere” bütüncül bir bakış açısı geliştirmedeği sürece, “daha geniş bir hareketlilik anlayışının

yerleşmesinden ziyade, sonsuza dek sadece turizmin etkilerini hedef tahtasında görmeye mahkûm olacaktır.”

Gerçekten de Hall’a (2005) göre, eğer fizik ile yapılan analogi sürdürülürse, o zaman insan hareketliliğinin makro düzeyindeki niceliksel hesapları klasik Newton fiziği olarak düşünülebilir, bu noktada seyahat akışlarının ve modellerinin tanımlanması ve tahmini, makul derecede bir kesinlik ile gerçekleştirilebilir. Ancak münferit insan davranışlarının mikro düzeydeki hesapları, bireylerin yörüngeleriyle ilgili daha çok belirsizlik olduğundan çok daha geniş bir ölçek olan kuantum fiziğiyle ilişkilendirilmelidir. Yine de fiziğin farklı paradigmaları arasında olduğu kadar, kitle ve bireysel turizm davranışları arasında ilişki ve benzerlikler bulunmaktadır. Dolayısıyla turizm coğrafyacılarının turizmin mekânsal niteliklerini anlamadaki önemli katkısı (Lew ve Mckercher, 2002; 2006), bu nedenle bireylerin davranışlarına ışık tutabilecek niteliktedir.

Araştırmanın ikinci ana denencesi: **“Turizm ekseninde kırsal mekân temsilinin üretimiyle kırsal toprak ve köylü emeğinin metalaşması arasında doğru yönlü bir ilişki vardır.”**

Mekân toplumsal olarak üretilir, kapitalist, kolonyal veya ataerkil olarak tanımlanan ve bu yapılar üzerinde işleyen dinamik girişimlerin ürünüdür. Mekânın bu manasıyla haliyle statik değildir. Bu yapılar üzerinde sürekli olarak inşa edilir (Tucker, 2007; 142). Örneğin bu inşa süreci turizmle ilişkili olarak (Tucker, 2007), kalkınma kurumları tarafından (Schollman vd. 2001) veya yerellerin kendi girişimleri ekseninde gerçekleşebilir. Dolayısıyla mekân, kendi halinde bir yerde olmasından ziyade üretimi ve yeniden üretimi belirli yapılar tarafından gerçekleşmektedir (Crouch, 2000).

Turizmin özellikle kırsal mekân üzerinde kendini gerçekleştirmesi daha çok toprak rantı ve emek piyasasıyla ilişkilidir. Dolayısıyla mekân temsilinin de bu yapılar üzerinden üretilmesi gerekmektedir. Duffy (2015; 530) Marksist emek, değer ve toprak rantı kuramından yola çıkarak turizmin, kapitalizmin yapısal krizlerini gizlemenin yeni bir yöntemi olduğunu öne sürer. Marksist teoriye göre, kapitalist üretim tarzı, artı değer, emek ve topraktan çıkarılmasına dayanır. Artı değer, emek ve toprağa ilişkin yapısal çelişkiler ortaya çıkar, dolayısıyla artının elde

edilmesi aşamasının henüz başında kapitalizmin kendi yıkımının tohumunu atması söz konusudur. Bu durumun üstesinden gelmek için, emek ve toprakla ilişkili kaynaklar üzerinde daha geniş denetimlerin kurulması gerekmektedir. Ancak aynı zamanda denetimin gizliliği kapitalizme içsel çelişkilerin perdelenmesi açısından hayati önemdedir. Zira Duffy'e (2015) göre, turizm, hem emek ve toprak üzerinde kapitalist denetimi genişletmesi açısından hem de yapısal çelişkileri örtülü hale getirmesi bakımından, kapitalist gelişimin arzu ettiği olanakları sunar.

Lefebvre (2015e; 341) ise, kapitalist gelişimin mekân üzerinde denetimini genişletme sürecini menkulleştirmeyeyle ilişkilendirmektedir. Menkulleştirme süreci önce topraktan başlayarak, toprak geleneksel türdeki mülkiyetten miras yoluyla koparılmaktadır. Sürecin devamında eski mülk sahipleri ile yeni mülk sahipleri arasında toprak rantının yeniden üretimi bağlamında bir nevi karşılıklı rıza ilişkisi doğmaktadır. Söz konusu bu süreç dolayısıyla, mekânın temsilinde homojenleşmeden ziyade konsensüs ve ortak akıl gibi, bilgi ile iktidar ve iktidar mekânı ile iktidar söylemi arasındaki yapısal çelişkileri derinleştiren geri beslemeler ortaya çıkmaktadır. Bu sayede kapitalist üçlem toprak, sermaye ve emek olarak mekâna yerleşmektedir. Sonuç olarak bu kapitalist üçlem sadece mekân temsilinde kalmamaktadır. Aynı zamanda temsilin mekânını homojenliğe indirgeyen zora dayalı türlü ilişkilerin başlatıcısı şeklinde gerçekleşmektedir. Benzer şekilde mekânsal pratikte artık piyasa ilişkileri yoğunlaşmaktadır ve pratikte yoğunlaşan piyasa ilişkileri mekân temsilini artık soylulaştırma eksenine itmektir (Lefebvre, 2015e; 290). Dolayısıyla emek ve toprak üzerinden mekân temsilinde başlayan yeniden üretim süreci, tekrar mekân temsiline dönerek triyalektik yeniden üretim döngüsünü devam ettirmek zorundadır. Aynı zamanda mekânın her triyalektik yeniden üretim döngüsü sonucunda emek, sermaye ve toprak farklı anlamlar (geçim kaynaklarının farklılaşması ve doğal peyzajın yapıli peyzaja dönüşmesi gibi) kazanabilir.

Turizm sermayesi, kırsalda emek ve toprak rantı üzerinde kendisini gerçekleştirirken, Chayanov'un (1966) kır ekonomisi perspektifinde, bu iki yapı köylülerin var olma mücadelesinin temelini oluşturur. Çünkü emek ve toprak, köylü dünya görüşünde iç içe geçmiş iki unsur olarak var olma mücadelesinin hem nedeni hem sonucudur. Dolayısıyla

Chayanov'a (1966) göre, köylüler kendi emeğini, toprak üzerinde sömürerek var olma mücadelesini sürdürürler ve karşılaştıkları tarihsel güçlüklerin üstesinden gelirler. Ancak kırsal mekân temsili turizm ekseninde, emek ve toprak rantı üzerine kurulduğunda, var olma mücadelesinin alanı olarak neden ve sonucun iç içe geçtiği, köylünün kendi emeğini toprak üzerinde sömürme geleneği sarsılır. Zira 21. yüzyılda bir taraftan ulusötesi tarım şirketlerinin tarımsal yapıları dönüştürmesi, diğer taraftan küçük köylünün devletten ziyade piyasayla artan ilişkileri, kısaca "semaye kapani" bu sürecin pek de dışında değildir (Özügürü, 2013). Diğer taraftan Bernstein (2014; 9, 13) Chayanov perspektifinde iç içe geçen emek gücü ve toprak mülkiyetini hem birbirinden ayırıp hem de kapitalist girişim mantığına uygun bir sermaye bağlamı ekleyerek, emek, sermaye ve toprak arasındaki toplumsal ilişkiler sisteminin de bütüncül olarak değiştiğini öne sürmektedir. Bu analize göre, köylüler geçimlerini daha büyük bir toplumsal iş bölümü ve piyasalar aracılığıyla sağlamak zorunda oldukları için küçük meta üreticilerine dönüşürler. Emek gücü ve toprak mülkiyetinin metalaşması bağlamında geçimlerinin metalaşması kapitalist gelişimin ana dinamiğidir. Bu kapitalist gelişim dinamiği çerçevesinde, köylülerin ve aile çiftçileri tek bir sınıftan ibaret olarak kalmamakta, ancak küçük ölçekli kapitalist çiftçilere (zengin), görece başarılı küçük meta üreticilerine (orta) ve ücretli işçilere (yoksul) dönüşmektedir.

Bu bağlamda, araştırmanın ikinci ana denencesinde, kapitalist girişime uygun bir sermaye faktörü turizmdir. Dolayısıyla turizmin sermaye faktörü olarak, toprak mülkiyeti ve emek piyasası üzerinden kırsal mekân temsilini yeniden ürettiği savı geliştirilmektedir. Aynı zamanda emek ve toprağı birbirinden ayırarak, bu iki yapı üzerinde sermaye bağlamında denetimini genişletmesi sürecinde, köylülerin ekonomik ve toplumsal yapısında sınıfsal farklılaşmaları da yeniden üretmektedir. Özetle araştırmanın bu denencesiyle, turizmin ürettiği mekân temsiline, köylülerin toprak üzerindeki denetimindeki mülksüzleşme neden, emek gücünün metalaşması da sonuç olarak birbirinden ayrılırken, bu neden sonuç ilişkisi çerçevesinde mekânın temsiline üretilen köylülerin sınıfsal farklılaşmanın temsiline mekânına yansıma süreci incelenmektedir.

Araştırmanın üçüncü ana denencesi: **Turizm ekseninde mekânın tüketimi ile kırsal geçim kaynaklarının tüketimi arasında doğru yönlü bir ilişki vardır.**

Lefebvre'e (1976; 84) göre, kapitalist üretim ilişkileri ile bütün bir mekânın üzerinde denetimin kurulması arasında, boş vakit alanları arabuluculuk rolünü oynamaktadır. Boş vakit alanları, sıkı bir şekilde kontrol edilmeyen ve genellikle devlet tarafından desteklenen büyük bir spekülasyonun nesnesidir. Bu mekân çok yüksek fiyatlar üzerinden şehirlerin kasvetli havasından sıkılan bireylere havuç sopa oyunuyla satılmaktadır. Bu mekânlar ayrıca kalabalık kamusal plajlardan elitist mekânlara kadar hiyerarşikleştirilmiştir. Bu nedenle boş vakit alanlarında emek gücünün yeni işlevleri ve mekânların ticarileşmesi sonucu toplumsal iş bölümünü derinleştirmiştir. Bu dönüşüm süreciyle birlikte kırsal, yeni bir profil ve yeni bir peyzajın nesnesi haline dönüşmüştür.

Urry (2015), Lefebvre'in mekânın üretimi tezinden yola çıkarak, mekânın tüketimi tezini dört temel sav üzerine kurar. Bu dört temel sava göre, birincisi mekânlar artan bir biçimde, malların ve hizmetlerin karşılaştırıldığı, değerlendirildiği, satın alındığı ve kullanıldığı tüketim merkezleri olarak yeniden yapılandırılmaktadır. İkincisi, mekânların kendileri bir anlamda görsel açıdan tüketilmektedir. Üçüncüsü, mekânlar gerçek anlamında tüketilebilmektedir. İnsanların bir mekâna ilişkin anlamlı bulduğu şeyler, zamanla kullanılarak azaltılmakta, bitirilmekte veya tüketilmektedir. Dördüncüsü, yerelliklerin bazı kimlikleri tüketmesi de olasıdır. Sonuçta böylesi mekânlar, gerçekten de her şeyin tüketildiği mekânlara dönüşürler (Urry, 2015; 12). Araştırmanın bu ana denencesi daha çok Urry'nin (2015) "mekânın gerçekten tüketimi" ve "yerelliklerin tüketimi" savlarıyla ilişkilidir.

Weaver (1998; 293) turizmin, plantasyonların post-endüstriyel eşdeğeri olarak yorumlanabileceğini ve merkezin iktidar konumunun, periferde hızla artmakta olan yeni mekânlar ve kaynakların sömürüsü üzerinde kurulu olduğunu öne sürmektedir. Nost'a (2013; 93) göre kapitalizmin büyük ölçekli ekonomik hacimlere ulaşması eş zamanlı olarak yüksek kâr oranları sağlayan nişler üretmesiyle ilgiliyken, aynı zamanda kapitalizm mekândaki kâr oranlarını eşitlemeyi sürdürme eğilimindedir. Bu durum küreselleşmenin olağan bir şekilde, her yerde olduğu gibi mekânda standartlaşması durumuyla özdeşleştirilebilir. Zira Harvey, küreselleşen bir dünyada sermayenin serbestçe hareket ederken, yerelin sabit kaldığını

belirtir. Ancak mekân, yatırımcıları ve ziyaretçi hareketliliklerini veya toplumsal akışları ve sermaye akışlarını çekmek için, kendisini homojenleştirilmiş diğer bölgelerden ayırması gerekmektedir. Dolayısıyla sermaye mekân ve mekân kimliğini bir nevi birleştirmeye hizmet eder. Bu nedenden dolayı turizm mekânları tüketebilir, ancak aynı zamanda başka mekânları üretmek zorundadır.

Mekânsal tüketimin geçim kaynaklarını tüketmesi savına ulaşabilmek için öncelikle, yazarların Lefebvre'in toplumsal mekân tezi tartışması üzerinden geçim kaynaklarının üretimi savını geliştirmesine bakılması makul gözükmemektedir. Mekân ve geçim ilişkisine odaklanan yazarlar (Burry, 2008a; Carr, 2013; King, 2010; O'Laughlin, 2002), toplumun mekânda yaşamlarını nasıl idame ettiklerine odaklanırken, çalışmalarında mekânda farklılaşan yapılarla birlikte geçim kaynaklarının yeniden üretilip dönüştürülmesi sonucunda mekânsal ilişkilerin de dönüştüğü sonucuna varırlar. Dolayısıyla mekânın üretimi ve yeniden üretimi sırasında değişen yapılar dolaysız olarak geçim kaynaklarının da üretimine ve yeniden üretimine tekabül eder. Ancak eğer, mekânın üretimi yerine, Urry'nin (2015) savları olarak, “mekânın gerçekten tüketimi” ve “yerellerin tüketimi” getirilirse, mekânla ilişkili olarak üretilen geçim kaynakları, “mekânın gerçekten tüketimi” ve “yerelin tüketimiyle” ilişkili olarak geçim kaynaklarının tüketimine de neden olabilir. Zaten Urry'e (2015) göre, “mekânın gerçekten tüketimi” “peyzajla”, “yerellerin tüketimi” ise “toplumsal yaşam biçimleri”yle ilişkilidir. Dolayısıyla geçim kaynağının, toplumsal mekânla olan köklü ilişkisi, mekânsal peyzaj ve toplumsal yaşam biçimleriyle ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda eğer turizm ekseninde mekânsal peyzaj ve toplumsal yaşam biçimleri tükeniyorsa, bu yapıları tesis eden kırsal geçim kaynaklarının tükenmesinin de söz konusu olabileceğini söylemek mümkündür.

1.3. Bilgi Derleme ve İşleme Araçları

Araştırma alanı, belirlendikten sonra Bozbük ve Kazıklı köylerinde yaşayan köylülerle temasa geçilmiştir. Köylülerin turizmle etkileşimle düzeyinin belirlenebilmesi için nitel araştırma tekniklerinden faydalanılmıştır. Alan çalışmasında yapılan görüşmelerin çözümlenmesinde yine nitel çözümleme tekniği kullanılmıştır.

Alan araştırması sırasında, köylülerin turizmden etkilenme düzeylerindeki farklılaşmalar nedeniyle, yarı-yapılandırılmış bir görüşme planından yararlanılmıştır. Bu

plan ise, turizm, mekânın tüketimi, köylülük ve kırsal geçim literatürünün taranmasıyla oluşturulmuştur. Tezde görüşülen kişilerin belirlenmesinde, bölgede geçirdikleri zaman dilimi, turizm ve tarımsal üretimle etkileşim düzeyleri baz alınmıştır. Bu çerçevede Bozbük köyünden 15, Kazıklı köyünden 15 kişi, Kaplankaya şirketinden yetkili 1 kişi ve Club La Costa şirketinden yetkili 1 kişiyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı bölgede 20 yıldır yazlıkçı olduğu için görüşülen kişilerin birçoğu hali hazırda tanındıktır. Tanındık olmayan kişilere ulaşım ise, referans kişiler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Görüşme gerçekleştirilen kişilerle ilgili bilgiler EK 1’de sunulmuştur. Görüşmeler yarım saat ile dört saat arasında değişen sürelerde gerçekleştirilmiştir. Görüşülen katılımcıların rızası alınarak ses kayıtları alınmıştır.

1.4. Kavram Tanımları

Turizm: Turizm, “eğlence, iş ve diğer amaçlar için birbirini takip eden bir yıldan fazla olmamak üzere, olağan çevresinin dışındaki yerlere seyahat eden ve kalan kişilerin faaliyetleri” olarak tanımlanmıştır. Bu ilişkisel tanım turizmi, rekreasyon gibi, diğer seyahat ve eğlence uygulamalarına zıt olarak konumlandırmaktadır (Gregory vd. 2009; 762).

John Urry, romantik ve kitle kültür turizmini karşılaştırmaktadır. Kitle turizmi, ziyaretçiler ve çevre arasında etkileşimin kurulmasından ziyade, seyahat süresince ziyaretçilerin birlikteliği ve ziyaretçilerin kendi aralarında gerçekleştirdiği aktiviteleri kapsamaktadır. Romantik turizm ise, ziyaret edilen çevreyle bireysel bir karşılaşma arayışında olan gezginin- yerelle doğrudan temas halinde olacak şekilde ayrıca kendisini kitle bakışına muhalif olarak tanımlamak suretiyle- çevreyle temasa geçtiği andan itibaren kendi romantik dünyasını yok edecek tohumları atmaya başlamış olmasıyla ilgilidir. Romantik gezgin bir mekân keşfettiğinde bir sonraki aşamada keşfettiği mekânın turizm kılavuzlarında yer alması olasıdır. Sonuç turizmin, her zaman bir sonraki bakış tepesine, el değmemiş vadiye veya bakir plajlara doğru ilerlemesidir (Urry, 2009; 167-182).

Mekân: “Toplumu ve mekânı” yeniden kuramsallaştırmaya yönelik girişimlerin çoğu, Harvey’in çağdaş kapitalizmin işleyişi bağlamında Marx’ı yeniden okumalarına borçludur. Harvey, Marx’ın politik ekonomi eleştirisinin, hiçbir zaman açık bir dille ifade etmediği, gizli bir mekânsal yapıyı ima ettiğini ileri sürmüştür. Söz konusu bu yapı, bir meta üretim sistemi olarak kapitalizmin, mekân ekonomilerinin üretimine bağlı olarak oluşan içsel

kriz süreçlerinin tutarsız mekânsal düzenlemelerle giderilmesini gerektirir (Gregory vd. 2009, 708). Harvey'in çalışmaları mekânın, toplumsal olarak üretilmiş bir şey olarak kapitalizmin sürekli dönüşümüne nasıl dâhil olduğuna dair, Marksist kavrayışı sistematikleştirir. Mekân sadece, etrafında birçok toplumsal ve politik mücadelelerin açığa çıktığı eşitsiz gelişmelerin coğrafyasını, derinleşen çevre krizini ve modern kent alanlarında somutlaşan çalkantılı yeniden düzenlemeleri değil, aynı zamanda kapitalizmin diyalektiği ve çelişkileri ile bunlara eşlik eden toplumsal mücadelelerin en keskin biçimde ifades bulduğu merkezleri ifade eder (Swyngedouw,2015; 225).

Mekânın Tüketimi: Çağdaş turizmin işleyişinde, çevrenin okunması, mal edinmesi ve kullanılması bağlamında çarpıcı dönüşümler meydana gelmiştir. Zira bu süreçte doğayı toplumdan ayrı ve maksimum araçsal mal edinilmeye uygun olarak görerek toprağın ve başka kaynakların sömürülmesi ile toplumlar kendi çevreleriyle kesişmektedir. Çevrenin bilimsel araştırma ve bu nedenle de bir ölçüde müdahale ve düzenleme nesnesi olarak bilimselleştirilmesi ve fiziksel çevreyi sadece üretim için değil, fakat estetik mal edinilme amacıyla süslenmiş bir peyzaj olarak kuran görsel tüketim aynı zamanda mekânın tüketimidir (Urry, 2015; 257, 259).

Köylülük: Onbeşinci yüzyıldan itibaren İngilizcede yaygın olarak kullanılan bir terimdir. Arazi üzerinde çalışan ve kırsal kesimde yaşayan bireylere atıfta bulunur. Ondokuzuncu yüzyıla gelindiğinde, “köylü” istismar içeren bir anlamda kullanılmıştır (örneğin, Marx tarafından kırsal yaşamın sapkınlığı üzerine) ve yakın geçmişte kahramanca ve devrimci çağrışımlarla (örneğin Maoizm'de olduğu gibi) aşılacaktır. Modern kullanımda köylüler üretim, tüketim ve yeniden üretimin nispeten kurumsal birimleri olarak işlev gören aile çiftlikleri üzerine konuşlandırılmıştır. Yerli birimin özel toplumsal yapısal biçimleri (çekirdek aileler, çok kuşaklı genişletilmiş aileler, doğum eylemi ve mülkiyet sistemlerinin hane içi cinsel bölünmeleri), köylü toplulukları içindeki hane halkları arasındaki toplumsal ilişkiler ve üretimin ekolojik ilişkileri (köylü ekotipleri), bununla birlikte, son derece heterojendir. 'Köylü' ve 'köylülük' terimleri genellikle, geniş bir kırsal üretici yelpazesini, belirli toplumsal, kültürel ya da ekonomik özellikler ile karakterize edilen genelleyici tipler olarak tanımlamak için gevşek bir şekilde kullanılmıştır: “Geleneksel”, “geçim” veya “küçük” gibi terimler, köylüleri somut, tarihsel olarak politik ekonomi içerisinde kendi

dinamikleri ve hareket yasaları ile konumlandırır. Köylüler, toprakla ilişkili üretim araçlarına doğrudan erişim, aile işçiliğinin yaygın kullanımı ve yüksek derecede kendi kendine yeterlilik ile diğer toplumsal sınıflardan ayrılırlar (Gregory vd. 2009, 524). Bernstein'e (2014; 13) göre, köylülerin diğer toplumsal sınıflardan ayrışmasının yanı sıra, köylülüğün kendi içerisindeki toplumsal ayrışmanın saptanabilmesi için, köylülük terimi normatif kullanımıyla değil, çoğunlukla küçük ölçekli aile çiftçiliği yapılan pre-kapitalist toplumlar ve kapitalizme geçiş süreçleri olmak üzere analitik kullanımıyla iki tür tarihsel koşulla sınırlandırılmalıdır.

Kırsal Geçim: Kırsal alanlarda yaşam döngüsünü sağlamak için, gerekli yetenekler, varlıklar ve faaliyetleri içerir (Scoones, 1998; 5). Aynı zamanda kırsal geçim, gündelik pratiklerin, farklı yaşam biçimlerinin ve yaşam müdafaasının alanı olarak tanımlanmaktadır (Long, 2000; 186). Kırsal geçim yapısı, yerellik (kır ve kent geçimi), uğraşı (çiftçilik, kırsal geçim, balıkçılık), toplumsal farklılıklar (cinsiyet, kimlik), istikamet (geçim yolu, geçim döngüsü) ve dinamik kalıplar (geçim, esnek geçim) gibi faktörleri göz önünde bulundurur (Scoones, 2009; 2).

1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası

Araştırmanın sunuş sırası şöyledir,

Araştırma beş kesimden oluşmaktadır. Araştırmanın “ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, DENENCESİ VE YÖNTEMİ” başlıklı birinci kesimde, araştırmanın konusu ve amacı hipotezleri ve yöntemi, bilgi derleme ve işleme teknikleri kavram tanımları ve araştırmanın sunuş sırası verilmektedir.

Araştırmanın “TURİZM KIRSAL MEKÂN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA KÖYLÜLÜK VE KIRSAL GEÇİM” başlıklı ikinci kesiminde öncelikle kavramsal olarak mekân irdelenmekte, mekânın üretimi hususunda Lefevbre'in argümanları tartışılarak, turizm bağlamında mekânın tüketimi Urry perspektifinde değerlendirilmektedir. Turizm ekseninde kırsal mekânın üretimi ve tüketiminin, köylülük ve kırsal geçim yapısı arasındaki ilişki tartışılarak sonlandırılmaktadır.

Araştırmanın “TARİHSEL SÜREÇTE KIRSAL MEKÂN TEMSİLLERİ VE TÜRKİYE'YE YANSIYAN SONUÇLAR” başlığını taşıyan üçüncü kesimde, üretim

tarzlarının tarihsel süreçte ürettiği mekân temsilleri tartışılmakta ve söz konusu tarihsel süreçte ortaya çıkan üretim tarzlarının Türkiye bağlamında incelenmesi yapılarak, kesim sonlandırılmaktadır.

Araştırmanın “MUĞLA İLİ BOZBÜK VE KAZIKLI KÖYLERİNDE TURİZM BAĞLAMINDA MEKÂNIN ÜRETİMİ-TÜKETİMİ, KÖYLÜLÜK VE KIRSAL GEÇİM KAYNAKLARI” başlığını taşıyan dördüncü kesimde, turizmin kırsal mekân, köylülük ve kırsal geçim kaynaklarını dönüştürme süreci alan araştırması bulgularına dayanılarak tartışılmaktadır.

Araştırmanın beşinci kesimi ise, “GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ” bölümünden oluşmaktadır.

Araştırmanın en sonunda alfabetik sıraya göre hazırlanmış olan “KAYNAKÇA” bulunmaktadır.

2. TURİZM KIRSAL MEKÂN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA KÖYLÜLÜK VE KIRSAL GEÇİM

Geçim kaynakları ile köylülük arasında, ekonomik, toplumsal ve ekolojik düzeylerde etkileşim vardır. Ancak bu etkileşimin somut bir düzlemde çözümlenebilmesi için belirli bir mekân gerekir. Mekân bir nevi köylü ve geçim kaynakları arasında katalizör işlevi görür, köylüleri ve geçim kaynaklarını belirli bir meskende bir araya getirir ve sessiz ortak rolüne çekilir. Köylüler ve geçim kaynaklarının etkileşim düzeyindeki dönüşüm ve farklılaşma düzeylerine bağlı olarak kendisini toplum-geçim etkileşimine adapte eder. Örneğin geçim kaynakları farklılaşırsa mekânın yapıyı peyzajı değişebilir. Veya köylülerin toplumsal yapısındaki değişimler mekânsal pratiği dönüştürülebilir dolayısıyla yapıyı peyzaj yine farklılaşabilir. Bu noktadan hareketle, araştırmanın bu başlığında mekânın üretimi ve mekânın tüketimi kuramsal olarak incelenip, köylülerle geçim kaynaklarının etkileşim düzeyindeki farklılaşmanın mekânı nasıl dönüştürdüğü üzerinde durulmaktadır.

2.1. Mekân, “Trialektik Yaklaşım Bağlamında Mekânın Üretimi” ve Mekânın Tüketimi

Araştırmanın bu alt başlığında mekân tartışmasında, mutlak mekân algısından toplumsal mekân algısına geçiş tartışılmakta, mekânın üretimi tartışmasında Henri Lefebvre’in, temsili mekânı, mekânsal pratik ve mekân temsili olarak mekânın trialektik üretimi, mekânın tüketiminde ise, mekâna turist akışlarının temsili peyzajı, mekânsal tüketim pratikleri ve peyzaj temsili nasıl dönüştürdüğü hususunda, John Urry’nin mekânın tüketimi tezinden faydalanılmaktadır.

2.1.1. Mekân

Toplum bilimlerinde, toplumsal olguları ve olayları açıklama girişimlerinde kullanılan kavramlardaki değişkenlik sıkça rastlanan bir durumdur. Ancak bu durum bilim insanının objektif değer yargılarından yoksun olmasından veya toplum bilimcilerin, toplumsal olgu ve olayları açıklamasındaki ihtilaftan ya da tikelcilik ve evrenselcilik arasındaki açmazdan kaynaklanmaz. Aksine kavramların dil terminolojisi içerisindeki hareketliliği, özgünlüğü ve değişkenliği bilim insanının benliğini etkiler. Başka bir neden, toplum bilimcinin gündelik hayatın aşağı ve yukarı boyutları arasında sıkışması olabilir. Ancak benlik tecrübe edilen toplumsal olgu ve olaylardan oluşan bir süreçtir. Dolayısıyla toplumsal tecrübelerin doğrultusunda bilim insanının benliğinin oluşması ve yeniden üretimi

söz konusudur. Toplumsal olgu ve olayları açıkladığı kavramsal çerçevenin oluşması da, bu sürecin bir parçasıdır. Mekân kavramının kullanımında da kesin bir uzlaşma yoktur. Yer, mahal, mekân, uzam ve bölge gibi farklılaşmalar vardır. Dolayısıyla araştırmanın bu alt başlığında, yukarıda açıklanan ekseninde mekân kavramı, yazarların kullandığı kavramlara referans verilerek açıklanmakta, mutlak mekân ve toplumsal mekân anlayışı üzerinde durulmaktadır.

Genel anlamda yer sözcüğü, coğrafik bölgenin herhangi bir parçası veya konumu olarak tanımlanır. Alan, bölge ve konum sözcükleriyle hemen hemen eş anlamlıdır. Bununla birlikte beşeri coğrafya veya beşeri bilimlerdeki kullanımı yer sözcüğüne daha geniş bir anlam atfeder. Yer sözcüğü, beşeri bilimlerde, dünya yüzeyinin insan tarafından işlenmiş ve dönüştürülmüş parçası olarak tanımlanır. Mahal sözcüğü, toplumsal etkileşim için genellikle eş zamanlı aktörleri içeren bir ortam veya bağlam olarak tanımlanmaktadır. Mekânı bilme genellikle, coğrafi bilginin üretilmesiyle el ele gider. Tarihsel olarak, insanlar, toplumsal olguların-olayların yerlerini haritalandırmaya özen göstermiştir. Mekân kabaca bu olgu ve olaylara ev sahipliği yapan yerdir. Uzam kavramı, dünya üzerinde yaşamın kurulmasında ve idaresinde mekânın ilişkilendirildiği moddur. Bölge ise, bir toplumsal grup, birey veya kurum tarafından, yerlere ve kişilere erişimi sınırlandırmak ve kontrol etmek amacıyla organize edilen ve yönetilen bitişik alandır (Gregory vd.,2009 ;539, 424, 707, 715-716,746).

Genel olarak toplum bilimcilerin, mekânı içermeyen kavramları bariz bir ayrıma tutmaktan ziyade birbirine ikame ederek kullanması söz konusudur. Örneğin, Harvey (2015b; 2015c; 2015d; 2015e) genellikle yer, mekân, ortam, mahallî çevre ve uzam kelimelerini birbirine ikame eder. Lefebvre (2016; 2015c 2015d) yer, mesken ve mekân kelimelerini sıkça birbirinin yerine kullanır. Connerton (2014), mahal, mesken ve mekân kavramları arasında keskin bir ayrım gözetmez. Smith (2008; 2005) yer, mekân ve uzam sözcüklerini sıkça birbirine ikame eder. Dolayısıyla kavramların birbirine referans verilerek kullanım tarzlarından anlaşılabilir, beşeri bilimlerde verili veya belirli kalıplar halinde okuyucuya sunulan bir kavramsal çerçeveden söz etmenin mümkün olmadığıdır. Ayrıca Lefebvre'e göre, tüm farklı mekânsal görüngüler, arazi, bölge, yer, mekân ve benzeri gibi benzer mekân veya mekânsallaşma diyalektik yapısının parçası olarak anlaşılmalıdır. Uzlaşımın açıdan parçalı disiplin anlayışına dayalı çözümlerinin sonucu olarak bu farklı görüngüler ayrıştırılmış

olsalar da, birleşik kuramsal bir yapı içerisinde bir araya getirilmeye ihtiyaç duyarlar (Urry, 2015; 47). Bu noktada önemli olan, insan veya toplum kavramlarının mekân kavramı içerisinde ne ifade ettiğinin anlamlandırılmasıdır. Bu yüzden mutlak mekân ve toplumsal mekân arasındaki epistemolojik değişimi anlamlandırmak gerekir.

Mekâna ilişkin çözümler, temelde iki ana yaklaşım biçimi arasında salınmıştır. Birinci grup, mekânı toplumbilimsel bir kuramdan hareketle açıklama iddiasında olmayıp, toplumbilimden arındırıp teknikçi bir bakış açısı ile ele alan yaklaşımları içerir. İkinci grup, toplum bilimsel bir kuramı özel bir alana mekanik bir biçimde aktaran yaklaşımları içermektedir. Mekân yazınında, bu ilişkiler açıklanırken ya işlevselci bir yöntem benimsenmiş, ya da bu ilişkileri iktisadın genel denge ve rasyonalite kuramlarını kullanarak birey ve ekonomik birim davranışlarına indirgeyen, zaman zaman bireysel etkinlikler sistemi çözümlerine başvuran bir çözümlerine başvuran bir yaklaşım biçimi seçilmiş, ya da marksist bir çerçeve kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak mekânı çözümlene ne yalnızca toplumsal ilişkilerin belirlediği gibi temelde doğru ancak yetersiz bir görüşe itmeli, ne de mekâna toplumsal yapıdan özerk bir nesnellik atfeden doğalcı görüşlere yaklaştırmalıdır. (Keskinok, 1988; 67, 68).

İlk mekân kavramsallaştırmalarında mekânın mutlaklığı söz konusudur. Mutlak mekân algısına göre, doğa ve mekân insan algılarına dışsal öğelerdir. Bu mekân sadece insan algısının dışındaki mekân olarak değil, ayrıca insan etkinliklerine de, kendi üzerindeki nesnelere de dışsal olarak tanımlanır. Mutlak mekân algısı, mekânın doğası gereği verili bir gerçeklik olduğu konusunda ısrarcıdır. Mekân, dinamizmden ve dönüşümden yoksundur ve zamanda bir sürekli bir sabitlik gösterir (Smith, 2008; 94-95).

Descartes, mekân kavramının ve özgürleşmesinin belirleyici bir evresi olarak görülmektedir. Batı tarihçilerine göre, mekânın ve zamanın kategorilerinin parçası olduğunu ileri süren Aristotelesçi geleneğe son veren Descartes'tır. Aristotelesçi geleneğe göre, hissedilir olguları anlamlandırmayı ve sınıflandırmayı mekân ve zaman sağlamaktadır. Fakat statüler belirsizdir. Bu anlamda bu hissedilebilir olguları sınıflandırmanın ampirik tarzları olarak ya da bedendeki organların verilerinden üstün, yüksek genellemelerdir. Kartezyen akılla birlikte mekân mutlak olanın alanına girer (Lefebvre, 2015e; 33).

Mutlak mekân, sabit ve hareketsizdir. Newton'un ve Descartes'in tanımlamasındaki mekân böyledir. Bu anlayışta mekân, önceden varolan, hareket ettirilemeyen, süreklilik gösteren ve değişmeyen bir çerçeve olarak algılanır. Böyle bir mekânı kafamızda canlandırmanın en kolay yolu onu bir ızgara olarak düşünmektir. Bu çerçeve içerisinde, her bir nesnenin ne olduğu açıkça saptanabilir. Olaylar ve süreçler tam olarak betimlenebilir. İlk aşamada, içerisinde hiçbir madde yokmuş gibi anlaşılır. Öklit geometrisinin en kolay uyum sağlayabileceği mekân budur. Standart hale getirilmiş ölçme ve hesaplama açıktır. Yer bölümlü haritanın, Newton mekaniğinin ve bu mekanikten türeyen mühendislik uygulamalarının mekânıdır bu. Bireyleşmenin öncelikli mekânı budur. Descartes'in ifadesiyle, yer kaplayan varlıktır. Münferit şahıslar ve şeyler, mutlak mekân ve zamanda işgal ettikleri biricik konuma bakılarak açıkça saptanabilir. Ölçüm ve hesaplanabilirlik için böyle bir düşünce çok elverişlidir. Descartes'in düşüncesindeki mühendis, kendisini dünyanın hâkimiyemişi gibi hisseder. Bu dünya, belirsizliklerin ve muğlaklıkların prensipte silinip atılabileceği, insan aklının yürüttüğü hesaplamaların sınır tanımaksızın serpilebileceği mutlak mekânın dünyasıdır (Harvey, 2015b; 158-159).

Mekân bir dönem matematikçilerin çözümleme alanına girmiştir. Matematikçiler, felsefeden kopmuş bir bilim ve bilimsellik anlayışının tarafındadır. Bu çözümleme alanı, Öklidçi olmayan mekânlar, eğimli mekânlar, x boyutlu ve hatta sonsuz boyutlu mekânlar gibi birçok kategorinin bulunduğu bir liste gibidir. Çok genel ve uzmanlaşmış olan matematik dil, bu sayısız mekânı kesin bir biçimde ayırt edip sınıflandırır. Matematik ile gerçek arasındaki ilişki, doğal bir sürecin sonucu değildir. Ancak bu dolaylı ilişkisellik matematik ve gerçek arasında açılan uçurumu önceler. Bu yüzden mekân mefhumunun aydınlatılması tekrar felsefecinin vazifesi haline gelir (Lefvbre, 2015e; 34).

Bir toplumsal mekânın dört boyutu vardır ya da gayet belirli koşullara uyduğunda, sonsuz sayıda boyutu vardır. Boyut kesin bir şekilde tanımlanır. Diğer yandan matematikçi mekânı üç boyutun ötesinde tahayyül edebileceğini, ama biçimlendiremeyeceğini bilir. Matematiksel hesapların fiziksel gerçeklikle uyumu, hepsi çözülmüş olmayan bazı problemler ortaya koyar. Biçimciliği reddetme ya da sınırlandırma bahanesi altında, toplum bilimcinin tek tek insani birimlere özgürlük derecesi atfetmesini ya da olasılıklar alanını belirleyen ve olasılıkların bu kümede dağılımını sabitleyen hipotezlerden yola çıkılarak,

herhangi bir insani olayı olası kılınabilir bir kümeyle dâhil etmesini men edebilir miyiz? Tam tersi, toplum bilimci, bu mülâhazaların kaynağının biçimsellik olmadığını, söz konusu gerçekliği ortadan kaldırmak yerine bu gerçekliğe açıldığını biliyor olmalıdır (Lefebvre, 2015c; 159-160).

Harvey (2015e; 279) mutlak mekân algısının sınırladığı mekân kavramının ötesinde, mekânsal açıdan aslında oldukça geniş bir çözümleme alanının var olduğunu, doğru araçlar kullanıldığı zaman, mekânda gerçekleşen her tür akışın incelenmesi için ortak çerçeveler oluşturulmasının mümkün olduğunu belirtmektedir. Mekânsal yapıların bütün öğeleri, fenomenlerin nasıl yayıldığını vesüreçlerin zamanla mekân içinde ve mekândan faydalanarak nasıl yayıldığının anlaşılmasında bütünleyici bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla mekân mutlaklıktan ziyade, dinamik ve devinim halinde, fiziksel, ekolojik, toplumsal ve politik-ekonomik hayatın inşasında aktif bir an olarak anlaşılmalıdır.

Mekâna, toplumsallık düzleminden bakış açısında mutlak mekân, toprağın ve diğer sınırlı varlıkların, özel mülkiyetiyle oluşan dışlayıcı mekândır. Sınırları çizilmiş mekânlar, iktidarın muhafaza edildiği kaplar olarak kavramsallaştırılabilir. Bu türden mekânlar, açık seçik bir şekilde zamandan ayırt edilebilir. Mekânın düzeni, sonsuz bir geleceğe uzanan düz bir çizgi boyunca gelişen mutlak zamandan ayrı bir şeydir. Bu açıdan bakıldığında tarihte coğrafyadan ayrı bir şey olarak görülmek durumundadır. Özellikle Kant'ın görüşleri bu yöndedir. Yani Kant, mekân ve zamanın bilgisini sentetik a priori'nin sezgisi zeminine oturmuş ve bu noktada Newton'dan ayrılmış, ancak, mekân ile zaman arasına çekilen Newton'cu ayrımı pratikte benimsemiştir (Harvey, 2015b; 158-159).

Lefebvre mekânın temel meselesini ortaya koyarken, fiziksel, düşünsel ve toplumsal alanların çözülmesine olanak veren üniter bir mekân kuramının gerekliliğinden bahseder. Daha sonra bu kuramın dayanacağı nosyonun ne olabileceğini tartışan yazar, kuramın ne mekânın fiziksel niteliğinden yola çıkılarak fizikten, ne de felsefi niteliğinden ayrı tutulabileceğini belirtmektedir. Oysa geriye Hegel'in deyimiyle somut evrensel olan, üretim ve üretme eylemleri kalmaktadır. Lefebvre Marx'ın yazılarından çıkarsadığı dolaysız sonuç mekânın toplumsal bir ürün olduğudur (Doğan, 2007; 98).

Toplumsal mekân konusunda öznel veçhelerle nesnel veçheler birbirinden ayrılır. Öznel olarak, toplumsal mekân, grubun ve grup içinde bireyin çevresidir. Bireylerin ortasında buldukları ve içinde yaşadıkları ufuktur. Ufukların kapsamı, gruplarla, durumlarıyla tikel faaliyetlerle birlikte değişir. Nesnel olarak, yaygın kabul gören toplumsal hareketlilik mefhumu toplumsal mekân mefhumuyla çakışmaz. Tek başına ele alındığında, toplumsal hareketlilik bir soyutlama olarak kalır. Ağları ve basamakları gerektirir ve kalıcı bir fenomen oluşturduğu sürece, bu ağ ve basamaklar boyunca oluşur (Lefebvre, 2015c; 245).

Yıldız ve Alaeddinoğlu'na (2011; 845) göre, insan hemcinslerinden ve çevresinden yalıtılmış olarak yaşayabilen bir varlık değildir. İnsanların ilişki ve etkileşimlerinin sonucu olarak ortaya çıkan söz konusu ilişkiler, mekân olarak nitelenen bir düzlemde gerçekleşir. İçinde yaşayanlar tarafından algılanan ve değerlendirilen bir düzlem olan mekân, sadece salt geometrik değil, ayrıca toplumsal, ekonomik, psikolojik ve politik boyutları da olan kompleks bir sistemdir. Dolayısıyla mekân, varlık dünyasında fiziksel olarak sürekli yaratılırken, zihin dünyasında da sürekli biçimlenen bir olgudur. Harvey'e (2015b; 228) göre, toplumsal mekân, sadece varlığın hakikatin mahali değildir, aynı zamanda kapitalizmin yırtıcı ve yıkıcı güçleri karşısında bilinç oluşturma sürecinin ve örgütlenmenin kilit mahalidir.

Maddenin, fiziksel mekândan tamamen soyutlanması, fiziksel mekândan farklı mekân türlerinin olabileceği fikrini tetiklemiştir. Fiziksel mekân somutlaştırıldığında, ardında daha sonra zamanla toplumsal mekân gibi kavramlarla doldurulan bir kavramsal mekân bırakmıştır. Mekân ve madde birbirinden soyutlanamaması, insanın materyal faaliyetlerinin, fiziksel mekândan soyutlanıp kavramsallaştırılamamasına neden olmuştur. Fakat beşeri faaliyetlerin mekânı, materyal nesnelere ve beşeri faaliyetleri kısıtlayan olaylardan ayrı tutulamayacağı için mutlak mekân kavramı toplumsal mekânı içerimlemekten bir nevi aciz kalmıştır. Elbette, toplumsal faaliyetin hala mutlak mekânda meydana geldiği düşünülebilir. Ancak mutlak olarak bu mekân, beşeri mekân faaliyetlerini içermez. Mutlak mekândan görelî ayrışma, bir toplumsal mekânın, fiziksel mekândan ayrılabilmesi için gerekli araçları sağlar. Dolayısıyla toplumsal mekân, bağımsız ve kendisine dışsal olan ilk doğaya değil de, beşeri faaliyetlerin mekânı olan ikinci doğaya ilişkindir (Smith, 2008; 98).

Massey'e (2001; 5) göre, toplumsal mekân çoklu kimliklerin mekânıdır. Mekânların kimlikleri hiçbir zaman sabit değildir, aksine genelde çoğul ve ihtilafıdır. Bu bakımdan, herhangi bir mekânın tikelliği, bu mekânın çevresine hudutlar koyarak, kimliğini ötede bir yerde bulunan ötekinin karşısında aldığı konum üzerinden tanımlayarak inşa edilmemektedir. Bir mekânın tikelliği tam da bu öte tarafla arasındaki bağlantılar ve ilişkiler karışımının özgüllüğü üzerinde kuruludur. Bu şekilde tanımlanmış mekânlar açık ve geçirgendir. Eğer bir mekânın gerçekten bir takım özellikleri varsa, bunlar her daim melezdır ve belirli bir toplumsal ilişkiler karışımından türerler. Keskinok (2006; 64-65) küreselleşme sürecinde, toplumsal sınıflar ve mekân arasında gerçekleşen kartezyen ayrıma dikkat çekmektedir. Süreç boyunca öne çıkan yerel ve yerelleşme söylemleri toplumsal sınıfları tarihsel aktörler olmaktan çıkartarak, mekânsal birimler, toplumsal güçler açısından tarafsız bütünlüklere dönüştürmektedir. Sonuçta toplumsal sınıflar, bir yere ait oluş, aidiyet, kentlilik gibi kavramlar aracılığıyla, yer kent ve benzeri biçimler olarak şekleştirmektedir. Oysa kapitalizmin tarihi, farklı kültürlerin ve yerellerin homojenleştirilmesi projesinin dolaysız bir sonucudur. Doğan (2007; 119) benzer bir şekilde toplumsal mekânın içine işlemiş, yerele ait ideolojik söylemlerin aslında var olan kapitalist üretim tarzını nasıl örtülü hale getirdiğini açıklamaktadır.

E. P. Thompson, R. Williams gibi Marksist yazarların çalışmalarında, mekânsallığı-zamansallığı değerlendirmeye almanın farklı seviyelerini buluruz. Örneğin Williams'ın "People of the Black Mountains" adlı romanında mekânın-zamanın ilişkiselliği merkezi konumdadır. Williams mekânın-zamanın ilişkiyel oluşunu anlatıyı bir araya toplamak için kullanır. Farklı mekân- zaman anlayışlarından ileri gelen farklı bilme biçimlerini doğrudan vurgular. Eğer yaşamlar ve yerlere ciddi bir arzu duyuluyorsa, yaşamlara ve yerlere kuvvetli bir bağıllık talep edilir. Williams için ilişkisellik dağlarda yürürken can bulur. Bu ilişkisellik türü ise, arşivlerden alınıp inşa edilen ilişkisellikten tamamen farklı bir hassasiyet ve duyguyu merkeze taşır. İnatla yerel olsa da, daha geniş ortak akışa doğru ileri uzanabilir ve bu sayede bir tarafta coğrafya ve yerellik, diğer tarafta ise kozmopolit kaygılar ve türsel varlığımıza ilişkin bir his arasında köprü görevi görebilir (Harvey, 2015e; 210-216).

Kapital'de zaman nicelik ile mekân ise, nitelik ile özdeşleştirilmiştir. İş günü üzerine bölüm bu ayrıma bir dayanak teşkil edebilir. Zira bu bölümde iş günü üzerine olan

mücadeleler bir nicelik olarak saatler üzerine döner ve yapılan sözleşmelerde satın alınan emek gücünün miktarını sadece iş zamanı açısından hesaplayıp belirginleştirir. Niteliksel meseleleri gündeme getiren ise, daha çok çalışma koşullarıdır. Bakımsızlık, yetersiz ışıklandırma, sağlıksız düzenlemeler ve hava kirliliği gibi iş eylemine mekân teşkil eden bütün bu şeyler nitelik başlığı altına düşer, iş gününün kısaltılması üzerine verilen mücadelelerde gündeme gelen nicelik başlığı altında incelenmemektedir. Burada mekânın beden anlamına geldiğini ve Marksist teorinin bir felsefi pozisyon olmaktan daha çok yaşayan ve çalışan bedene yönelik bir dava olduğunu hatırlarsak bu söylenenler daha az paradoksal hale gelir. Bu bakımdan tüketim bedensel, niteliksel ve somut iken, mübadele tinsel, yani fetişistik ve parasaldır. Soyut emek alınıp satılacak bir şey iken her fiziksel işin, her eylem ve jest sisteminin, her bedensel alışkanlıklar bütünlüğünün ve yeryüzündeki her malzemenin, bu malzemelerin dokusunun ve direncinin kendine özgü olma nedeniyle somut emeği genel bir isim altına yerleştirmek pek de mümkün değildir (Jameson, 2012; 135-136).

Kapital'in ilk cildinde Marx üç kilit kavram ileri sürer, bunlar, kullanım değeri, değişim değeri ve değerdir. Kullanım değeriyle ilgili olan her şey mutlak mekân ve zamanın alanında kalır. Münferit işçiler, makinalar, emtialar, fabrika yolları, evler, gerçek emek süreçleri, enerji harcamaları ve benzeri unsurlar teker teker ayrıştırılıp betimlenebilir. Değişim değeriyle ilgili olan her şey, ilk etapta görece mekân-zamanda kalır çünkü mübadele emtianın, paranın, sermayenin, işgücünün ve insanların zaman ve mekânda devinimini getirir. Esas olan dolaşım yani sürekli devinimdir. Buna karşılık değer ilişkisel bir kavramdır. Ona gönderme yapan o halde ilişkisel mekân ve zamandır. Marx'ın belirttiğine göre değer, maddi değildir fakat neseldir. Emtianın nesnellğine giren zerre kadar madde yoktur. Bunun sonucu olarak, değer, ne olduğunu betimleyen bir yafta takınıp ortada gezinmez, ilişkiselliğini meta fetişizminin içerisine gizler. Özetle, değerler toplumsal ilişkilerdir ve hiçbir zaman maddi olmasalar da nesnelirdir (Harvey, 2015b; 175-176).

Jameson'a (2012; 16) göre, kapitalist mekânsallık söz konusu olduğunda bilgi sağlayıcı gücün aynı anda hem her yerde hem de hiç bir yerde olduğu Spinozacı bir panteizme işaret etmek mümkündür. Diğer taraftan bu gücün bir yandan bünyesine katma bir yandan da soğurma yoluyla durmak bilmez bir genişleme içinde olduğunu söylemek gerekir. Zamansallığı açısından da sürekli bozulan, ama o döneme ait sorunlarını çözerek değil de

gittikçe daha büyük ölçeklere doğru dönüşüme uğrayarak kendi kendisini onaran bir makine olduğunu, zamanı geldiğinde geçmişinin tamamen unutulduğunu ve o kuantum sıçraması anına kadar da kendisine gömülü geleceğin gündeme alınmadığını gözlemlemek yeterlidir.

Connerton'a (2014; 17-20, 23) göre mekân hatırlatma eylemleriyle özdeşleşmiştir çünkü hatırlatma eylemlerinin birçoğu belirli bir mekâna özgüdür. Fakat bu eylemlerin mekâna özgü olma biçimleri değişkenlik gösterir. Bu değişkenlik gündelik hayat, tarihsel ve coğrafik kalıplarındaki farklılaşmadan kaynaklanır ve mekânın benliğine doğrudan yansır. Yerlerin de tıpkı insanlar gibi birer ismi olması, basit fakat evrensel bir özelliktir. Yer isimleri, yerleri yalnızca sınırlandıran, imgeleyen, toplumsal etkileşimde konumları belirlemek ve müzakere etmek için kullanılan göstergeler değildir. Yer isimleri, bilinen hikâyelerdeki olayları akla getirme konusunda oldukça etkilidir. Örnek niteliğindeki davranışları çağrıştıran, bu yüzden de ahlaki bir yönü olan coğrafyaların anımsatıcıları olarak etkin bir işlev görür. Öyle ki, yalnızca yer isimlerinin bahsinin geçmesi bile bilinen bir hikâyeyi kısa ve öz bir biçimde anlatır. Fakat bu gibi istisnaların dışında yer isimlerinin anlamı bulanıktır. İsim olarak kondukları yerlerin geçmişini kısmen örter, tarihlerini kısmen gizler. Yine de yer isimleri tarih, olaylar, kişiler ve toplumsal faaliyetler hakkında engin bir çağrışım dizisi barındırır. Tarihi anlatılar mekânsal olarak kurgulanıp zamansal düzen olaylarla bağlantılı bölgelerin sıralanışı olarak şekillendirildiğinde, anlatılar da kesinlik kazanmış olur. Bu yüzden yer isimleri, akılda bir sürü işaret ile uzamsal sabitlik bırakır.

Radical Space adlı kitabında Margaret Kohn, mekânın siyasette oynadığı rolü keşfetmeye koyulur. Kohn özellikle, dönüştürücü nitelikteki siyasi tasarıların ifade edilmesinde mekânın ne şekillerde iş gördüğüyle ilgilenir. Kohn, madun sınıfların nasıl olup da çoğu zaman elverişsiz koşullar altında "kamu hayatında bağlantı noktası görevi görmüş olan siyasi mekânlar meydana getirmiş olduğu" sorusuna yöneltir. Örneğin 20. yüzyılın başlarında birçok Avrupa kentinde kurulan halk evlerinin, sınıf iktidarının egemen biçimleri karşısında radikal sosyalist demokrasinin ülkelerini ve uygulamalarını nasıl pratikte ve simgesel düzeyde şekillendirdiğini inceler. Kohn'a göre mekân, bireylerin ve toplumsal kesimlerin, şeylerin düzeni içindeki yerlerini anlama biçimlerine etki eder. Mekânsal düzenlemeler, olumsal biçimleri itiraza açık olmaktan ziyade değişmez görünen kalıcı bir peyzaja dönüştürerek, toplumsal ilişkileri doğallaştırır. Siyasi mekânlar, yeni kimliklerin ve

pratiklerin serpilebileceği ayrı bir yer oluşturarak toplumsal dönüşümü kolaylaştırır. Tıpkı Lefebvre gibi, Kohn da mekânın bedensel simgesel ve bilişsel boyutları olduğunu teslim eder. İlişkiselliğe ise özel ilgi gösterir. Mekânın anlamı büyük ölçüde simgesel değeriyle belirlenir. Bir yer, hikâyelerin, hatıraların ve rüyaların yerlerini belirlemenin yoludur, geçmiş bugüne bağlar ve geleceğe yansır (Harvey, 2015b; 185-186).

Castells'in mekânı kavramsallaştırması, toplumsal ilişkilerden mekânsal ilişkilere, mekânsal ilişkilerden toplumsal ilişkilere doğru iki yönlü olarak seyrederek. Ancak böyle bir yöntem kuramsal düzeydeki toplumsal ilişkilerin yasaları ile görgül düzeydeki kent mekânı arasında kuramsal karşıtlığı ortadan kaldıracak bir mekân kavramsallaştırmasının ön gereklerini yerine getirebilir. Althusser'den etkilenen Castells mekânı en genelde, cismin işgal ettiği bir bütün olarak görmekte ve mekân biçimini ve oluşumunu açıklayabilmek için maddenin tarihine gerek duymaktadır. Yapılara aşırı vurgusu nedeniyle Althusserci okula yapılan eleştirilere saklı tutmak koşuluyla, Castells'in mekânı çözümlemelerine yönelik çalışmalara içinde özgün bir yer kazandığı söylenebilir. Castells'in çıkış noktası, mekânın doğa tarafından belirlendiği yaklaşımı ile mekânın salt kültür tarafından belirlendiği düşüncesi arasındaki ideolojik karşıtlığı ortadan kaldıracak, ikisini bir sorunsal içerisinde birleştirecek bir kuramsal çerçevenin oluşturulmasına yöneliktir (Keskinok, 1988; 68).

Şengül (2001; 11-12) mekânda, sermaye çevrimi mantığı görüşünü Harvey'e, sınıf temelli bakış açısını Castells'e referans vererek incelemektedir. Harvey kentsel süreçlerin özgünlüğünü, sermayenin dolaşım sürecinde kentsel yapılı çevrenin oynadığı özel rolü vurgularken, Castells, kolektif tüketimi ve onun çevresindeki mücadeleleri kent sorununun odağına koymaktadır. Harvey'e göre kapitalistler arasındaki sürekli rekabet, bir aşırı birikim bunalımına neden olur. Birinci çevrimde, biriken sermayenin talep doygunluğu sistematik olarak krizi önceler. Yatırımların birincil döngüden ikinci çevrime aktarılmasıyla kriz geçici olarak bertaraf edilir. Bu süreçte sermayenin, gelişmişten az gelişmiş alana yönelmesi esastır. Dolayısıyla sermaye bağlamında yapılı çevrenin üretilmesi ve yok edilmesi eş zamanlı ilerler ve birikim açısından çelişkili bir süreç üretir. Özetle, sermayenin kentleşmesi, emeğin yeniden üretimi ve kentsel bilincin genelde sermaye mantığıyla, özelde ise dolaşım süreciyle açıklanabileceği Harvey'in odak noktasıdır.

Castells'e göre, siyasal sistem, kentsel mekânı tahakküm ve meşrulaştırma işlevleri yoluyla örgütlerken, ideolojik sistem ise bir işletmeler ağı ile mekânı damgalamaktadır. Ancak mekânın özgünlüğü ekonomik alanla ilintilidir. Bu alan içinde Castells, üretim daha üst düzeylerde örgütlendiği için kentsel mekânı tanımlamak amacıyla tüketim uğrağına başvurmuştur. Buradan yola çıkarak da, kentsel toplumsal kuramın, tüketimin kolektif olarak örgütlenmesi, dolayısıyla da emek gücünün yeniden üretiminin çözümlenmesi ile ilgilenmesi sonucuna varır. Ancak Castells, tüketim dışı süreçlerin kent bağlamında gerçekleşmediği savını ileri sürmez. Onun savı, yalnızca tüketim uğrağının kent düzeyine özgü olduğudur. Bu durumda kentsel örgütlenme mekânsal formların basit bir örgütlenmesi değildir, bu formlar daha çok, hane halklarının günlük tüketim örüntülerinin kolektif olarak ele alınması süreçlerinin ifadesidir. Dolayısıyla kapitalist üretim tarzı ile kentsel gelişme arasındaki temel bağ, kenti özgün kıldığı varsayılan kolektif tüketim yoluyla kurulmaktadır (Şengül, 2001; 14).

Castells'de mekân, ekonomik, politik ve ideolojik sistemlerin ve elemanlarının birleşimi ve bunlardan yola çıkarak toplumsal pratiğin şekillendirilmesi olarak açıklanmaktadır. Ekonomik sistem temel ve son kerte belirleyici, politik sistem ise, düzenleyici olarak görülmektedir. İdeolojik sistemde simgesel mekânsal yapılarda vurgulanmaktadır. Çözümlemenin başlangıç aşaması olarak, toplumsal yapının mekâna yansımaları düşüncesi temel alınmakta ve mekânın, elemanlar düzeyinde üretim araçları ve ilişkiler düzeyinde mülkiyet ilişkileri gibi kapitalist öğeleri reddedilmektedir. Ancak bunların mekâna doğrudan yansımaları kabul edilmezken, mekân düzeyinde başat olan tüm elemanların yapısal bir bütünlük içinde anlamları olduğu ve bunların özgül tarihsel özellikler taşıdığı düşüncesi temel alınmaktadır. Dolayısıyla Castells'e göre, bu elemanların özgül nitelikleri ve farklı eklemlenmeleri her mekân için ayrı bir çözümleme gerektirir (Keskinok, 1988; 68).

Urry (2015; 12) Castells'le benzeşen bir çizgide mekânı, tüketim örüntüleriyle kavramsallaştırmaya çalışır. Urry'nin birinci savına göre mekân, artan bir biçimde, malların ve hizmetlerin karşılaştırıldığı, değerlendirildiği, satın alındığı ve kullanıldığı merkezler olarak yeniden yapılandırılır. İkincisi, mekânların peyzajı görsel olarak turist bakışıyla tüketilmektedir. Üçüncüsü, mekânlar gerçek anlamda tüketilmektedir, insanların bir mekâna dair anlamlı bulduğu şeyler (endüstri, tarih, binalar, yazın, çevre) zaman içinde kullanılarak

azaltılmakta, bitirilmekte veya tüketilmektedir. Dördüncüsü, yerelliklerin bazı kimlikleri de tüketmesi olasıdır. Sonuçta toplumsal mekân herşeyin tüketildiği mekâna dönüşür.

Lefebvre'e (2015e; 23, 24, 25) göre, mekânın toplumsal bir ürün olarak kavranması kolay değildir. Kısmen yeni ve öngörülmemiş sorunlar içerir. Sadece herhangi bir ürünü, şeyi ya da nesneyi değil aynı zamanda bir ilişkiler bütünü beliren bu kavram, mekânın toplumsal olarak kavranması için üretim ürün ve bunların ilişkilerinin derinleştirilmesini gerektirir. Mekân kavramı tek başına bırakılamaz ve statik kalmaz çünkü diyalektik bir süreci içerir. Ürün-üretici olan mekân, toplumsal ilişkilerin kaynağıdır. Aynı zamanda üretim aygıtının, genişletilmiş yeniden üretimin, pratik anlamda alanda gerçekleştirdiği ilişkilerin yeniden üretimin içine dâhildir. Katı marksist gelenekte, toplumsal mekân bir üstyapı olarak görülür. Başka şeylerin yanı sıra, hem üretici güçlerin hem de yapıların mülkiyet ilişkilerinin sonucu olarak kabul edilir. Mülkiyetle ilişkisi olduğu açıktır. Değişimle, kurumlarla, kültürle ve ilişkilidir. Satılır, alınır, mübadele ve kullanım değeri vardır. Dolayısıyla toplumsal yapı kavramı ile mekânın kendisi altyapı-üstyapı sınıflandırmasının dışında kalır. Dahası toplumsal mekân üretim tarzına hem sonuç hem de neden ve gerekçe olarak müdahale etse de, bu durum üretim tarzına bağlı olarak değişir.

Shields'in toplumsal mekân çözümlemesi, Lefebvre'in yaklaşımının yaratıcı bir kullanımudur. Toplumsal mekân terimini, ortamdaki hem özgül müdahaleler hem de toplumsal imgelem düzeyinde, mekânsalın toplumsal kuruluşunu belirtmek için kullanır. Shields, Lefebvre'in asıl ilgisinin mekânın kendisine değil, kültürel nosyonlar ve mekân pratiklerinin üretim süreçlerine yönelik olduğunu öne sürmektedir. Özellikle, birçok yer imajından oluşan yer kavramı aracılığıyla Shields'in incelemeye çalıştığı, mekânın bu kültürel kuruluşudur. Yer söylencelerine karşı çıkabilir ve değiştirebilir. Çoğunlukla birçok söylemce birbiriyle çakışır. Sahilin tıbbi bir bölgeden, bir dinlenme/eğlenme bölgesine dönüşmesiyle değişen toplumsal mekânsallaşmasını, Brighton ve Niagara Şelalesi yer söylencelerinin toplumsal kuruluşunu Britanya'nın kuzeyi ve güneyinin kuruluşunu ve Kuzey Kanada'nın karşı çıkılan mekân söylencelerini incelemek için bu kavramlar dizisini kullanır (Urry, 48; 2015).

Bir toplumsal mekân yoktur, fakat birden çok toplumsal mekân vardır. Dolayısıyla toplumsal mekân mefhumu sayılabilir olmayan bir kümeyi belirtir. Toplumsal mekânların içerimi bir yasadır. Tek başına ele alındıklarında bunların her biri bir soyutlamadan başka bir şey değildir. Somut soyutlamalar, ağlar ve zincirler, ilişki demetleri aracılığıyla gerçekten var olurlar. Toplumsal mekânlar, iç içe girer veya üst üste binerler. Bunlar birbirlerini sınırlandıran hudutlarıyla ya da atalet sonucu birbirine çarpan şeyler değildir. Toplumsal mekânda bariyerler ve duvarlarla, özel mülkiyetin bütün işaretleriyle ayrılmış bir parçanın, bir odanın, bir evin, bir bahçenin mekânı, yine de toplumsal mekândır (Lefebvre, 2015b; 111-112).

Lefebvre (2016; 79-80) aynı zamanda toplumsal mekânları birbirini kapsayacak şekilde izotopya ve heterotopya olarak sınıflandırır ve birbirini kapsayan mekânlar arasındaki ilişkiyi bu yöntemle çözümler. Lefebvre tarafından, heterotopyalar, farklılığın, kuralsızlık durumunun, potansiyel dönüşüm süreçlerinin mekânları olarak görülür. Fakat bunlar aynı zamanda diyalektik bir kentleşme düşüncesinin içine yerleştirilir. Heterotopya fikrini hem izotopi ile hem de dışavurumcu bir arzu olarak ütopya ile gerilim içerisinde tutar ve izotopi karşısında bir seçenek olarak görmez. Lefebvre, mekânın, döneme, alana, sahaya ve başat etkinliğe bağlı olarak değiştiğini, ayrıca zıtlıklar karşıtlıklar, üst üste binmeler ve yan yana gelmeler ile dolu olduğunu iyi kavramıştır. Sonuç olarak da, izotopi-heterotopya farkı ancak dinamik bir şekilde kavranabilir. Anomik toplumsal kesimler heterotopik mekânlar inşa eder, başat pratik ise, bu mekânları nihayetinde kendisine mal etmesidir (Lefebvre, 2015b; 189-190).

Lefebvre gündelik hayatın toplumsal mekâna yansımalarını da çözümler. Gündelik hayatı analitik düzlemde birbirini ortadan kesen dört doğru şeklinde boyutlandırır ve aşağı-yukarı boyutu arasındaki tayfi çözümlenmeye koyar. Aşağıda, gündelik hayata gömülmüş erkek ve kadınlar, üstte, gündelik hayatı olmayan, dışına çıkmış, dışarıda bulunan, istisnai ya da yapay faaliyetlere kendini adayan, sosyete, saf entelektüeller ve devlet adamları gibi toplum üzerine çıkmış gruplara dâhil erkek ve kadınlar vardır. Aşağıda döngüsel zamanı, kendileri de döngülere tabi olan temel ihtiyaç ve görevlerin karşılanması işgal eder. Nispi toplumsal mekân yani konut ve çevre, tıpkı zaman gibi, temel olan şeylere ayrılmıştır. Her gün, her hafta, aynı yerler, aynı hedefler, aynı güzergâhlar. Bu mekânın dışında çok az ilişki

ve tanıdık vardır. Anonim bir şekilde yaşanır. Bu boğulmanın karşılığı hayatîyet, yaşantının doğrudan ve dolaylı karakteri, bir tür çürütülemez somutluktur. Yukarıda daha fazla macera, açıklık ve oyun vardır. Ama kendini yitirme riski de hep vardır. Kimileri soyutun içinde, kimileri yapaylığın, kimileri ise incelikli ve rafine gereksizliğin içinde yitip gider (Lefebvre, 2015c; 61, 63).

Lefebvre gündelik hayatın, kişiye aynı zamanda hem aşına gelebilecek hem de oldukça gizemli ve karmaşık olarak en somut haliyle, toplumsal bir süreç olan mekânın üretiminin analizi sayesinde anlaşılabilirliğini göstermiştir. Lefebvre, modern kapitalist toplumun gündelik yaşantısının işleyişine ilişkin olarak 1930 ve 1940'larda giriştiği ideolojik-kültür analizini, felsefeyi geleneksel amaçlarından uzaklaştırarak yapmaya çalışmıştır. Lefebvre'e göre, modern kapitalist toplumun bir yüzü, sanayileşme ve sanayi toplumu ise bürokratik yönlendirilmiş tüketim toplumunda belirginleşen diğer yüz kentleşme ve kentsel toplumdur. Bu, modern kapitalizmin toplumsal üretim ilişkilerinde köklenen ve toplumsal yeniden üretim alanına yayılan zamanı kullanma üzerine geliştirdiği gündelik hayat eleştirisinin mekânsal boyut kazanmasıdır. Lefebvre, gündelik hayat ve praksis temalarını kentsellik ve mekân kavramlarıyla daha sosyolojik bir düzlemde ele almıştır. Lefebvre, bu alana ilişkin ilk yapıtlarında kentsel toplumsal hareketlerin kapitalizmin aşılmasında taşıdığı potansiyeller üzerinde durmuş, toplumsal kuramda daha çok katılık ve durağanlık olarak alınmış olduğu için o zamana kadar kör bir alan olarak kalmış mekân konusunda diyalektik bir bakış açısı geliştirmiştir (Doğan, 2007; 94, 97).

2.1.2. Triyalektik Yaklaşım Bağlamında “Mekânın Üretimi”

Toplum ve mekânın ilişkiselliğini açıklamada mekânın üretimi kavramı, mutlak mekânın kavramlaştırmalarının durağanlığının aksine, toplum ve mekân arasında sürekli akışkanlığı göstermesi açısından kritik önemde olduğu söylenebilir. Mekânın üretiminde, amaç Smith'in (2008; 104) belirttiği gibi ilk coğrafik mekân kavramsallaştırmalarına benzer bir şekilde fiziksel mekânın mutlaklığını vurgulayarak, mekânı toplumdan görece soyutlayan, fiziki kentsel mekânları, yolları, kasırgaları ve fabrikaları yersel olarak göstermek değildir. Ancak fiziksel mekânla birlikte, mekânın üretiminin içeriğinde, toplumsal eylemlerin ve mekânın karşılıklı etkileşimler çerçevesinde birbirlerini dönüştürdükleri ve yeniden ürettiklerini baz alan bir felsefe yatar. Bu ilişkiler hiç bir zaman

tek yönlü değildir. Kimi zaman toplum kimi zaman mekân başat rolü oynar veya ikisi eş zamanlı harekete geçer ve birbirini dönüştürür. Bu noktada üretim tarzının rolünü anımsatmak gerekir. Çünkü üretim tarzı, mekânın yeniden üretimi sürecinde, ne sadece altyapıdır ne de sadece üstyapı, fakat aynı zamanda ikisini birden temsil edendir. Üretim tarzı, toplum ve mekânın birbirini yeniden üretme ve dönüştürme sürecinde kontrol ve dengeyi oluşturan unsurdur. Bu kontrol ve denge, üretim tarzının sınırlılığı ve kendi iç çelişkileriyle doğrudan ilişkilidir. Bu çerçevede araştırmanın bu alt başlığında mekânın üretimi incelenmektedir.

Lefebvre (2015b³), mekânın üretimiyle ilgili üç kilit boyut öne sürer. Bunlar *somut mekân*, *sahiplenme* ve *soyut mekândır*. Çalışmasının önemli bir kısmını, bu üçlü boyutun çözümlenmesine ayırır. Buna göre *somut mekân*, bariz ilişkiler ve dizimler üzerinde kalmaktansa, toplumsal bir pratiği yönlendiren, temel, gizli, söylenmemiş ve karşıtlıklar içinde çalışma yönündeki bir çabayı içerir. Somut olanı dışlamaksızın konumlanır, hem kesinlik hem belirsizlik yani yaklaşıklık durumu vardır. Dolayısıyla görecelidir, somut mekânı bilmek, dogmatizm ile anlamama arasındadır. *Sahiplenme*, maddi doğaya egemen olan emek ve teknikler, sadece toplumsal ihtiyaçlar için, doğaya sahip olurlar. Doğayı bu çerçevedeki kullanıma göre dönüştürürler. Sahiplenme ikinci doğanın üretimiyle el ele gider. Kullanım değeri ön plandadır. Zira sahiplenme, tahakkümü alt etme rolündedir. Ayrıca, ütöpik olanı başarmada ve mevcut yıkımın önüne geçmede yine başat rolü oynar. Aynı zamanda tahakkümden sahiplenmeye geçiş, kullanım değerinin mübadele değerinin önüne geçmesini sağlar. *Soyut mekân*, üretim tarzının %100 etkisi altında mekân olarak tezahür edilir. Kendini yeniden üretimi büyük ölçüde, mülkiyet ve gündelik hayat ilişkilerini düzenleyen hukuksal sisteme dayandırır. Soyut mekânda, hem toplumsalın inkârı, hem de

³ Somut mekân için bakınız (Lefebvre, 2015b; 92, 156, 255, 372-377). Mekânı sahiplenme için bakınız (Lefebvre, 2015b; 183-186, 347, 352, 374, 391, 451). Soyut mekân için bakınız (Lefebvre, 2015b; 54, 77-79, 80-87, 90-91, 115).

toplumsalın yeniden üretimi için çaba vardır. Soyut mekânın, pratikte dünyanın tamamını kaplamasının önündeki yegâne engel, sınıf mücadelesidir.

Lefevbre (2015b⁴) bu boyutlar arasındaki trialektik ilişkiyi çözümlenmeye koyulur. Kurduğu trialektikte, somut mekânı, *temsil mekânları*, sahiplenmeyi, *mekânsal pratik* ve soyut mekânı, *mekânın temsilleri* olarak şablonlaştırır. Bu şablona göre, *temsil mekânı*, soyut olmaktan çok somuttur, ne tutarlılığa ne de bağlantıya mecburdur. Fiziksel mekânı ve nesnelere sembolik olarak kullanarak kapsar. İmgelemin ve sembolizmin nüfuz ettiği bu mekânların kökeni tarihtir. *Temsil mekânı* yaşanır, konuşur ve duyumsal bir çekirdeği ya da merkezi vardır. Gündelik hayat da, *temsil mekânları* içinde şekil bulur ya da ona şekil verir. Dolayısıyla tutku ve eylem yerlerini kapsar ve zamanı doğrudan içerir. *Mekân temsili*, yani soyut mekândır. Bilginlerin, planlamacıların, parçalayan ve düzenleyen teknokratların, somut olanı soyutla özdeşleştirdikleri mekândır. Fakat bu özdeşleştirme de somut soyutu kısmen ya da tamamen yadsır. Yadsıma ise toplumsal düzenin içindeki egemen üretim tarzından kaynaklanır. *Mekânın temsili* kavrayışları, sözel, dolayısıyla entelektüel olarak oturtulmuş bir göstergeler sistemine yönelme eğilimi gösterir. Çünkü *mekân temsilinin*, kendi iç dinamiklerinde somuta indirgenemez bir katılık yatar. *Mekânsal pratik*, aslında toplumsal ritüellerin bir nevi uzamsal sonuçlarıdır. Her toplumsal pratik gibi, *mekânsal pratik* de soyut tezahürden önce yaşanır. Fakat soyutun, somut üzerindeki spekülasyon önceliği, hayatla birlikte pratiği de ortadan kaldırır. Mevcut haliyle somut mekân, *mekânsal pratiğin* devingenliğine karşılık vermede güçlük çeker. Mekânı, diyalektik bir etkileşim içinde ortaya koyar, aslında her pratik kendi toplumsal mekânını bu sayede üretir. Bu süreç mekâna hakim ve sahiplikle başlar, yavaş ve kati bir zaman zarfı içerisinde gerçekleşir. *Mekânsal pratiğin* yavaş ve kati olan sürecin sonunda somutlaşması, mamur çevre haline gelmesi söz konusudur.

Mekânın temsilleri, temsilin mekânı ve mekânsal pratikler arasındaki trialektik ilişki, mekânı hem yukarıdan hem de aşağıdan üretilen ürün yapar. Üçlü şemanın unsurları, mekân

⁴ Temsil mekânı için bakınız (Lefevbre, 2015b; 63, 68, 70-73, 116, 139). Mekân temsili için bakınız (Lefevbre, 2015b; 67-74, 105, 140, 397). Mekânsal pratik için bakınız (Lefevbre, 2015b; 39-41, 48, 62-64, 68).

üretimine, üretim tarzı ve tarihsel döneme bağlı olarak farklı kombinasyonlarda katılırlar. Bunlar arasındaki ilişkiler ise hiç bir zaman ne basit ya da yerleşik ne de bütünüyle bilinçli değildir. Belli bir mekânı ele aldığımızda bu diyalektik ilişkilerin taraflarının etkinlik derecesi gerek mekânın bütünü gerekse de kendi içinde bir bütünlük sunan parçaları (mahalle, semt, cadde, bölge) için kamunun ve yerel dinamiklerin güçler dengesine bağlı olarak işler (Doğan, 2007; 99-100). Dolayısıyla toplumsal dinamizmin ve güçler dengesinin dolaysız belirleyeni yine üretim tarzı ve mevcut üretim tarzına içsel olan çelişkilerdir.

Mekân, temsillerine daima dönüşüm halinde olan bilgi ile nüfuz eder. Dolayısıyla temsiller aynı zamanda nesnel, toplumsal ve politik pratiğe nüfuz eder. Temsil edilen mekânın içinde toplumsal ilişkiler temsili parçalamaya yönelik çünkü pratikte somut ve sahiplenmeye yakın olan toplumsal ilişkiler, soyut olanı yadsımaya eğilimlidir. Mekânsal pratiğin, mekân temsillerinin ve temsil mekânlarının, mekânın üretimine, nitelik ve özelliklere, topluma ve dönemlere göre farklı şekilde müdahale ederler. Bu üçlü moment arasındaki ilişkiler, asla basit veya istikrarlı değildir. Keza bu üç moment, toplum için ne negatif bir anlam, ne de pozitif bir anlam ifade eder. Bu üç moment, aynı zamanda hem bilinçli bir çabanın sonucu ortaya çıkan bilinmez, hem de bilinmezin büyük olasılıkla, bilinç dışı yeniden üretimini içerir. Soyut mekân homojen değildir. Soyut mekânın, amacı anlamı ve hedefi homojenliktir. Bunu dayatır, kendi içinde çok birimlidir. Görünüşte homojen olmayan soyut mekânda basit hiçbir şey yoktur. Soyut mekânda önce kurucu ilişkiler ortaya çıkar. Kurucu ilişkiler, sonuç ve içeren, üretilmiş ve üretken olmak üzere ikiye bölünür. Bir tarafta mekânın temsili diğer tarafta temsil mekânı durur. Bir yandan pratik eylem alanıdır, diğer taraftan imgeler, işaretler ve semboller kümesidir. Diğer tarafta sınırsızdır çünkü boştur. Dolayısıyla hem yaşanmış hem temsil edilmiştir. Çünkü bir pratiğin hem ifadesi hem de dayanağıdır (Lefebvre, 2015b; 70, 74-75, 294, 295).

Mekânın keşfi, üretimi ve yaratılması kapsamlı bir sürecin neticesidir. Bu durum aynı zamanda evrimsel ve mekânın genetiğine işleyen bir sürece tekabül eder. Zaman ve toplumsal birikim mekân üzerinde katmanlaşır ve evrimsel süreç boyunca sıkışarak mekânın yeniden üretimini sağlayacak koşulları oluşturur. Üretim tarzı bu sürecin başat rolündedir. Üretim tarzı, toplumsal ilişkilerle etkileşime girerek kendi mekânını örgütler ve üretir. Dolayısıyla üretim tarzının kendini gerçekleştirme yeri, toplumsal ilişkiler bağlamında

mekândır. Kapitalist üretim tarzının mekânında, biyolojik yeniden üretim, iş gücünün yeniden üretimi ve toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi ön plandayken, başka üretim tarzlarına ilişkin, farklı düzeylerde ilişki örüntüleri bulmak mümkündür. Bir üretim tarzından diğerine geçiş, mekânı alt üst ederek, mekâna dâhil olabilen toplumsal üretim ilişkilerinde yeni çelişkilerin üretilmesinin önünü açar. Tarihte her üretim tarzı ait bir mekân mevcuttur. Üretim tarzı, toplumla, toplumsal tarih, mekân tarihiyle kaynaşır ve bütünleşir. Aslında üretim tarzına ilişkin olan soyut mekânın içsel çelişkileri de bu mekânsal tarihin neticesidir. Eski mekâna ve yeni mekâna özgü çelişkiler sürekli bir devinim içerisinde salınır. Eski toplumsal ilişkilerin çözülüşü yeni toplumsal ilişkilerin doğuşunu önceler ya da yeni toplumsal ilişkilerin doğuşu eski ilişkilerin çözülüşüne eşlik eder. Bu durumda eski soyut mekân, kendini homojenleştirmeye yönelir ve mevcut farklılıkları azaltma çabasına girişir. Bunun aksine yeni soyut mekân, ancak farklılıkları vurgulayarak eski mekânın içsel çelişkilerinden doğar ve mekân ölçeğinde kendisini gerçekleştirir (Lefevre, 2015b; 25, 28, 62, 75, 80-81).

Lefebvre kapitalist üretim tarzının modern zamanlarda, kendini ve mekânı yeniden üretme hususunda belkide üst limitlerine erişmesini, mülkiyet ve sahiplenme arasındaki çelişkili süreci vurgulayarak açıklar. Kapitalist üretim tarzının denizlerin dibine kadar ulaştığını söyleyerek devam eder. Mülkiyetin, sahiplenmeye koşul olarak kâr üzerine odaklı gerçekleştiğini belirtmektedir. Söz konusu bu koşulluğun, özellikle modern toplumda bir kullanım değerine erişim hususunda derin çelişkilere yol açtığından bahseder (2015c; 135).

Geniş anlamda toplumsal varlıklar olarak insanlar, kendi hayatlarını, tarihlerini, bilinçlerini ve dünyalarını üretirler. Tarihte ve toplumda üretilmeyen hiçbir şey yoktur. Doğa bile, toplumsal hayatta duyu organlarına kendini sunduğu haliyle dönüştürülmüş, dolayısıyla üretilmiştir. Geniş anlamda üretim, hukuki, politik, dinsel, sanatsal, felsefî ve ideolojik gibi çok çeşitli yapıt ve biçimi kapsar ve her biri yeniden üretimin bir parçasıdır. Bu yapıtlar somut olarak, üretim ve üreticilerin işaretini taşımaları da bu sürecin bir parçasıdır. Toplumsal mekân, şeyler arasında bir şey, ürünler arasında herhangi bir ürün değildir. Onların ortak varlıkları ve eş zamanlılıkları içindeki ilişkilerini, yani düzen ve/veya düzensizliği kapsar. Bunun sonucunda bir işlemler kümesi ve dizisi doğar. Dolayısıyla toplumsal mekân basit bir nesneye indirgenemez. Bununla birlikte, bir işaretle, bir temsille,

bir fikir ve bir düşünle karşılaştırılabilecek bir gerçek dışılığı veya ideallığı yoktur. Geçmiş eylemlerin sonucu olarak yeni eylemlere imkân tanır. Bu eylemleri telkin eder veya engeller. Eylemler arasından kimileri üretirken, diğerleri tüketir yani üretimin meyvelerinden yararlanır (Lefebvre, 2015b; 95, 99).

Mekân kuşkusuz olarak toplumsal ilişkidir. Ama mülkiyet ilişkilerine içkin ve diğer yandan, üretici güçlere bağlıdır. Bu sayede hem biçimsel hem maddi gerçekliğini ortaya koyar. Kullanılan ve tüketilen bir ürün olarak mekân, aynı zamanda üretim aracıdır. Mübadele ağları, hammadde ve enerji akışı hem mekânı şekillendirir, hem de mekânın özgünlüğü tarafından belirlenir. Bu şekilde üretilmiş olan bu üretim aracı, ne teknik ve bilgiyi içermeyen üretici güçlerden, ne de onu şekillendiren toplumsal işbölümünden, devletten ve üstyapılardan ayrılabilir. Öyleyse toplumsal mekân kavramı yayılarak gelişir. Üretim kavramının içine dâhil olur. Hatta bu kavramı işgal eder. Kavramın içeriğini, belki de özünü oluşturur. Bu sayede çok özgül bir diyalektik hareket yaratır. Bu hareket şeylere uygulanan, üretim tüketim ilişkilerini ortadan kaldırmaz, ama bunu genişleterek dönüştürür (Lefebvre, 2015b; 111).

Toplumsal mekân genel bir pratik şemanın gerçekleşmesi olarak kendini gösterir. Ürün olarak, bir uzman grubunun, teknokrat grubunun ellerindeki işlemsel bir aygıtı göre gerçekleşir. Bu uzmanlar da özel çıkarların, ama aynı zamanda, tamamlanmış bir gerçek ya da soyut bütünlük olarak değil, gerçekleşme yolundaki olasılıklar kümesi olarak tasarlanan bir üretim tarzının temsilcileridir. Bu teori hem örgütsel şemanın özgüllüğünü hem de üretim tarzının evrimi içindeki verili bir momentte tarihsel belirişinin özgüllüğünü açıklar. Bu momentte bir mekân temsili kendini tarafsız bilgi olarak gösterir. Kendini nesnel olarak yansıtır, maddi olarak gerçekleşir, pratik araçlar yoktur. Dolayısıyla gerçek mekân ya da doğru mekân yoktur, bir toplumun yani bir üretim tarzının genel çerçevesi içinde bazı şablona göre üretilmiş mekânlar vardır. Bu teori, toplumun genel mekânı, mimari mekân, gündelik mekân, ulaşımın ve mobilyaların mekânı gibi çeşitli mekânlar arasındaki denkliliği de açıklar (Lefebvre, 2015c; 142).

Örneğin Doğan (2007) mekânın üretimini, sermayenin, kendisini sanayinin gelişkin olduğu mekânlardan görece sanayinin zayıf olduğu mekâna, sınıfsal örgütlenme açısından

emek mücadelelerinin güçlü olduğu mekânlardan emek mücadelelerinin görece zayıf olduğu mekânlarda yeniden üretme eğiliminde olduğunu belirtmektedir. Doğan'a (2007) göre, bu süreç neoliberal küreselleşme sürecinin bir parçası olmakla beraber, Kayseri örneğinde olduğu gibi, Anadolu kentlerindeki yeni sanayileşme döneminde üretimin yoğunlaşması, fiziki ve sosyal altyapının gelişkinliği, üretim için kaynaklara, bölgesel merkezlere veya metropole yakınlığı kadar, üretimdeki işgücü maliyetlerinin büyük kentlere göre daha düşük olması yatmaktadır. Üretim örgütlenmesindeki küreselleşme olgusu, yerellikte saklı duran pre-kapitalist ekonomik ve toplumsal ilişki ve bağları önceki dönemlere göre daha önemli hale getirmiştir. Dolayısıyla ekonomik ve toplumsal ilişkilerde pre-kapitalist yapıların varlığını sürdürmesi, kapitalizme özgü sermayeye muhalif, emek hareketlerinin güncel bir boyuta taşınmasını engellemektedir. Bir başka durum, kapitalistlerin üretim sürecinde teknolojiyi azaltıp, ucuz emek ve artı değer sömürsünü arttırabileceği mekânlara yönelmesidir. Yazar, emek sömürsünün, toplumsal yeniden üretimin platformu olarak gündelik hayatta doğallaştırılmasında, diğer faktörlerin yanında, muhafazakâr toplumsal-politik aktörlerin yerel halkın kültürel kodları içinden kurguladıkları faaliyetleriyle, mekân üretimi pratiklerinin hatırı sayılır bir paya sahip olduğu savı üzerinde durmaktadır.

Penpecioglu (2013) büyük ölçekli kentsel projeleri İzmir örneğinde, Lefevbre'nin mekânın üretimi ve Gramsci'nin hegemonya kavramlarını kullanarak incelemektedir. Bu araştırmaya göre, büyük ölçekli kentsel projeler, güçlü bir politika mekanizması haline gelmektedir. Bu projeler, sermayenin çıkarlarını korumakta ve kentlerde egemen sınıfların el koyduğu büyük bir rant yaratmaktadır. Merkezi iş alanları, turizm merkezleri, güvenli konutlar ve alışveriş merkezleri gibi, neoliberal kentleşme mekânları üreten bu projeler yalnızca sermaye birikim ilişkilerinin yeniden üretilmesinde değil, aynı zamanda kentsel siyasaların önceliklerinin yeniden tanımlanmasında neoliberal hegemonyayı inşa edici bir rol oynamaktadır. İlave olarak, bu projelerde yerel yönetimler, yatırımcılar, yerel sermaye örgütleri ve meslek odaları uzlaşılı ilişkileri geliştirerek, yaygınlaştırdıkları hegemonik söylemlerle projelere toplumsal destek elde etmiştir. Dolayısıyla bu projelerde, gündelik yaşam pratikleri üzerinde metalaştırıcı ve yabancılaştırıcı ideolojik bir anlam inşa edilerek, egemen sınıfların dar çıkarları, toplumun geniş kesimlerinin çıkarları olarak yayılmıştır. Bu projeler, rıza üretmeye yönelik söylemlerin yanı sıra hukuksal mekanizmaların yardımıyla

zora yönelik bir yönelime de meğil etmiştir. Yatırım, istihdam ve kentsel dönüşün gibi mamur çevrenin yeniden üretimine yönelik söylemler kamuoyu desteğini genişletmiştir. Çeşitli sivil toplum kuruluşları ekolojik karşı söylemler geliştirerek projeleri ertelemeye ve durdurmaya yönelik adımlar atsa da kapitalizmin konjonktürel eğiliminin çekiminden mekânı soyutlayamamıştır. Dolayısıyla büyük kentsel projeler, Lefebvre'nin tabiriyle kapitalizmin soyut mekânını üreten bir araç rolünde, mekân, yeniden tanımlanmıştır.

Penpecioglu'na (2013) benzer bir şekilde Wilson (2013), Puebla Panama Planı'nı, mekânın üretimi bağlamında incelemektedir. Plan, Güney Meksika ve Orta Amerika'nın ulusötesi kentsel ağların oluşturulması yoluyla, modernizasyonu olarak geliştirilmiş bir projedir. Ayrıca Chiapas'da, Puebla Panama Planı'nın uygulanması, neoliberal yönetim bağlamında politikasızlaşma ve planlı kentleşme arasındaki ilişkinin önemli bir örneğini sunmaktadır. Puebla Panama Planı'ndaki somutlaşan mekân üretimi, kapitalist toplumsal ilişkilerin sağlamaştırılmasını ve devlet iktidarının yaygınlaşmasını sağlarken, bu sürecin ortak toplumsal çıkar birliğinin bir sonucu olarak ekonomik gerekliliğe pragmatik bir yanıt olarak gösterilmektedir.

Şengül (2017) Lefebvre'nin somut mekân, soyut mekân ve mekânı sahiplenme kavramlarından yola çıkarak, kapitalizmin kırsal mekânda yeniden üretimine dayalı sömürüye açık toplumsal-ekolojik ilişkilerin köylülerin dünya görüşünde ne ifade ettiğini ve köylülerin mikro politığıne nasıl yansıdığını araştırmaktadır. Bu araştırmaya göre, kapitalizmin soyut mekânında mevcut durumda hala değişim değeri hakimken, köylüler gibi doğayla dolaysız ilişkili olan toplumsal sınıflarda kullanım değeri hakimdir. Bernstein'in köylülerin, yoksul, orta, zengin, sınıfsal kategorileri, Şengül'e (2017) göre, doğanın kapitalist üretimine karşı köylülerin mikro politığında çatallanmalara yol açmaktadır. Zira köylüler, homojen bir toplumsal yapıdan ziyade kapitalizmle kurdukları ilişkiler dolayımında çok türlü bir yapı sergileyebilmektedir. Dolayısıyla doğayla dolaysız ilişkisi sürmekte olan yoksul köylüler de mekânı sahiplenme olgusu, kapitalizm ekseninde mekânın yeniden üretimine karşı mikro politiklerine yansırken, doğayla dolaysız ilişkisi azalan ve sermayeye tabiyeti artmış zengin ve kapitalistleşen köylülerde mekânı sahiplenme olgusu, yeniden üretilen soyut mekânın pratiğine yakınsamaktadır. Hem çıkarsal ilişkiler hem de kullanım veya değişim değeri algıları köylülerin mikro politığıni etkileyen diğer faktörlerdir. Dolayısıyla yazara

göre, kapitalistleşmemiş köylü kategorileri için doğayı veya mekânı toplumsal ilişkilerin ve gündelik hayatın gerçeklerinin dışında düşünmek, var olan mekânsal pratikler bağlamında doğru değildir.

Crotty (2016) Birleşik Devletlerin, San Diego kentinde, büyük çoğunlukla erkeklerden oluşan grupların, kamusal ve yarı kamusal mekânlarda geçici veya gündelik iş arama yönelimlerini araştırmaktadır. Yazara göre, işçilerin her gün toplandıkları belirli mekânlar, gündelik hayatlarını yeniden üretmeleri için kritik önemdedir. İşçilerin mekânda toplanma ritüelleri, uyuşmazlık potansiyelini azaltma ve işçilerin yaşamını sürdürmek için bağımlı oldukları gündelik iş mekânlarına erişimi korumak, sürü olarak görünürlük stratejisine dayamaktadır. Gündelik işçilerin rutin haline gelmiş mekânsal toplanmaları, emek mekânının yeniden üretimi açısından kritik önemdedir. Ritüelleştirilmiş faaliyetler ve toplumsal etkileşimler gündelik emek mekânlarını duygusal olarak etkilemekte, göçmenlerin ve diğer paydaşların gündelik emekçi mekânlarına bağımlılığını arttırmaktadır. Mekânsal pratik, olarak sürü gibi görünürlük sayesinde, göçmenler kent çeperleri ve kentsel mekânı gündelik emek mekânı olarak yeniden üretmektedir.

Buser (2012) mekânı, ilişkisel ve mutlak yorumlamalardan uzaklaştırmak amacıyla kentsel mekânın toplumsal üretimini ele almaktadır. Bu amaca yönelik olarak yazar, Lefebvre'nin "Mekânın Üretimi"nde metropolitan bölgeselcilik stratejilerini sermayenin yoğunlaştığı mekân olarak New York örneğinde incelemektedir. Kentsel mekânı, soyut, somut mekân ve mekânı sahiplenme unsurlarının birlikte mekânı üretme diyalektiğini yansıtan toplumsal bir olgu olduğunu vurgulamaktadır. Metropolitan bölgesinde, somut mekânın sessizliğini, kentsel demokrasinin güçlenmesini engelleyen, post-politik durum çerçevesinde gerçekleşen hegemonya, ideoloji ve söylemden kaynaklandığını savunmaktadır.

Nasongkhla ve Sintusingha (2012) Johor Bahru örneğinde, kentsel yeniden gelişme sürecini ve toplumsal-mekânsal dönüşümü yönlendiren, eski kent merkezinin çöküşü ve banliyö alanlarının yayılımını, Malezya'nın kapitalist modernizasyonu olarak ele almaktadır. Yazarlara göre, Johor Bahru'da, somut, soyut ve sahiplenilen mekânın toplumsal üretimi, genellikle toplumsal-mekânsal ayrımlara ve gerginliklere neden olan toplumsal dışlanma ve

yoksun bırakmayla açığa çıkan bir merkezîyet diyalektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca toplumsal ayırım Malezya'nın sömürgeci dönemden kalan toplumsal-ekonomik kutuplaşmanın bir neticesi olduğu belirtilmektedir. Ulusal bağımsızlık sonrası, hükümetin karakteristik planlama politikaları, modernleşme ve mekânın değişim değerini ön plana çıkarmayı kapsarken, ayrıcalıklı toplumsal sınıflar ön plana çıkarılmıştır. Somut mekânın uzamsallaştırılması, sadece toplumsal-ekonomik farklılıkları gözeten piyasalaşma aracılığıyla değil, ayrıca Malay-Müslümanlarını, hırslı orta ve yüksek sınıfla hüviyet olarak bütünleştirmeye çalışan planlama mekanizmaları aracılığıyla gerçekleşmiştir.

Basa (2015) mimari pratik ve sembolik benimsemeleri birbiriyle bağlantılı olarak 1920'lerde Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olarak Ankara'yı mekânsal olarak nasıl ürettiğini araştırmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte Osmanlı Devleti'nin geçmişte kalmasıyla birlikte eski başkent olan İstanbul'da imparatorluk ve islami tarz mimarinin yaygınlığı, cumhuriyetin mekânsal modernliği temsil eden başkent inşa etme amacıyla çelişmektedir. Bununla birlikte o zamanlar rağbet gören Osmanlı döneminin görsel tarzı, yeni cumhuriyetin politik gücünü somutlaştırmak için kullanılmasından uzaktır. Yazar, geriye dönük Osmanlı görsel stili ile cumhuriyetin modernist vizyonu arasındaki çelişkili yapıyı, mekânın yeniden üretimi bağlamında ele alır. Araştırmaya göre, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin mekân üretimini toplumsal bağlamından ayırmak mümkün değildir. Çünkü modern bir ulus devlet inşa etme süreci, mekânın yeniden üretimiyle doğrudan ilintilidir. Özellikle Ankara'daki ulus devlet yapılaşmasını, Lefebvre'nin üçlü diyalektiğinden mekânın temsiliyle bağdaştırmak mümkündür. Osmanlı görsel stili, modern mimarinin özümsenmesiyle zaman içinde azalmıştır. 1930'larda artan modernizm eğilimiyle tamamen sona ermiştir. Bu durumun en etkili sonucu, mimaride radikal bir şekilde, teori, eğitim ve pratiğin değiştirilmesi olmuştur. Bu dönem Ankara mimarisinde politik otoritenin, mekânın temsili üzerinde güç ve kontrol sahibi olduğunu göstermek amacıyla sembol ve görselleri kullandığını söylemek mümkündür.

2.1.3. Turizm Ekseninde Mekânın Tüketimi

Son yirmi yılda coğrafyacılara, mekânın toplumsal olarak üretimine ilgi göstermeye başlamıştır. Lefebvre ve Soja özellikle mekânı, beşeri hayal gücü ve aktivitelerinin sonucunda oluşan yapay doku olarak tanımlarken, mekân konseptlerini, içinde yaşadığımız

mahali fiziksel özelliklerine göre deneyimlediğimiz, değer biçtiğimiz ve geliştirdiğimize dikkat çekerler. Bu üretim süreci zamanla değişip, kendi dünyamızın kültürel özelliklerini yansıtırken, mekânı şekillendiren ekonomik güçlere ve özellikle de sermayenin rolüne dikkat çekmede yarar vardır. Bu şekillenme sürecinde sermayenin rolüne ilave olarak, Urry ve diğer yazarların katkılarıyla, tüketim kültürleri, tüketime toplumsal yapısı ve tüketime kimlik ve toplumsal etkileşimle bağlantısı gibi tüketim kalıplarını keşfedilerek, mekânların aynı zamanda tüketim alanları olduğu anlayışı geliştirilmiştir (Mansvelt, 2008; Overton, 2010; 752).

Mal ve hizmetlerin pazarlanması ve tüketilmesi genellikle mekânsal ölçütler ve boyutlar kullanılarak ilişkilendirilmektedir. Tüketim bağlamında mekân, artan sayıda çalışmanın odak noktasını oluştururken, tüketim daha çok, turist destinasyonları, tema parkları ve alışveriş merkezleri gibi mekânlarla ilişkilendirilmektedir (Chatzidakis vd. 2017; 2). Britton (1991), önde gelen ekonomik uygulamalar olarak turizmin farklı bölgelerde sermaye birikimini ve rekabeti etkilediğini belirtmektedir. Turizmin yeni yatırımları teşvik etmek, gelirleri arttırmak ve farklı alanlarda toplumsal-ekonomik gelişmeyi kolaylaştırmak için etkili bir yol olarak görülmüştür. Turizm ekonomisinin egemenliği altında, pek çok mekân, uluslararası ve bölgesel ziyaretçilerin talebini karşılayan, ürünler olarak takdim edilmiştir. Herhangi bir mal gibi, turistik mekânlar da potansiyel ziyaretçilere kâr için paketlenmekte, tanıtılmakta ve satılmaktadır. Modern yaşamdan kaçış olarak turizm anlayışına uygun olarak egemenlik arz eden mekânlarda, egzotik ve uzak yerleşim bölgelerine benzetilmekte ve kamusal hayal gücüne ilham veren bir hayal dünyasına dönüştürülmektedir (Brown, 2013; Lau, 2010).

Turistik mekânlar ekonomik üretime ve tüketime tabidir. Britton (1991; 451), turizm endüstrisinde zaman zaman görsellerin, sermaye birikim sürecine açıkça dâhil edilmek üzere standartlaştırılması gerektiğini iddia etmektedir. Turizm şirketleri ve işletmecileri dışında, hükümetler politika oluşturma, planlama, reklam kampanyaları, sergiler, tanıtım ve benzeri yollarla destinasyonun temsil edilmesine ve tanıtımına aktif olarak katılır (Erkuş-Öztürk ve Terhost, 2013; 460; Geary, 2013). Dolayısıyla turistlerin ziyaret etme arzusunu güdülemek ve farklı destinasyonların bölgesel rekabetlerinin teşviki için, bir dizi mekânsal imgenin yaratılmasının, turizm endüstrisinin işleyişinde önemli stratejilerden birisi olduğunu

söylemek mümkündür. Bu duruma Baltık ülkelerinden Üçüncü dünya ülkelerine doğru, hem bölgeler arası rekabetin turist destinasyonlarının çekiciliğini artıracak şekilde düzenlenmesi hem de eşitsiz coğrafik gelişmeler bağlamında üretilen ikinci ev (yazlık ev) pratikleri doğrultusunda turistik beşeri akışlar ve turistik sermaye akışları örnek gösterilebilir (Back ve Marjavaara; 2017).

Pek çok kırsal ve çevresel alan, turizm için sermayeye dönüştürülebilen, doğal ve kültürel varlıklara sahiptir. Bu yerlerin birçoğu gelişme kısıtlarıyla mücadele ederken, toplumsal-ekonomik, kültürel ya da fiziksel çevre birimlerinden oluşan özellikler, turistik değer ve ekonomik potansiyel ile mekân özelliklerini oluşturabilir. Bu nedenle, turizmin kırsal ekonomileri çeşitlendirmek ve işsizlik, olumsuz nüfus projeksiyonları ve nüfusun yaşlanması gibi konuları ele almak için bir strateji olarak görüldüğü çok sayıda örnek vardır. Bu bağlamda, birçok kırsal turizm destinasyonunda peyzaj merkezidir. Turizm için, hem doğal hem de kültürel kaynaklar sağlayabilir ve dolaylı olarak turizmin, kendi bölgesel gelişimi ve sektörel büyümesi için kullanılabileceği temeli çerçeveler (Stoffelen ve Vanneste, 2015; 544-545).

Ayrıca peyzajla ilişkili bu kaynakların varlığı Salazar'ın (2012; 865) belirttiği, “turizmin hayal ve fantezi dünyasının” daha somut bir temelde şekillenmesine neden olur. Benzer şekilde destinasyon yönergelerindeki peyzaj temsili, turistin somut peyzaja ulaşmasına dek, destinasyonu daha çekici hale getirebilir. Young'ında (1999; 375) belirttiği gibi peyzajın temsili, “pazarlanan belirli bir mekân veya ürün değil, bir mekânın yansıtılmış bir yorumlanması ya da aracılık edilmiş bir görüntüsü”dür. Ayrıca bu durumu detaylı bir şekilde açıklayan Edensor'a (1998; 11) göre,

Temsiller turizm ve turizm endüstrisinin ayrılmaz bir parçasıdır. Semboller, resimler, işaretler, öbekler ve anlatılar metalaşma ve tüketimi körükleyen fikirleri sunar. Temsiller, hediyelik eşyalar, seyahat rehberleri, kartpostallar, seyahat hesapları, fotoğraf, rehber kitaplar, seyahat programları ve televizyon ve sinema gibi drama, haber bültenleri ve yaşam tarzı dergileri gibi popüler kültürel formlar tarafından dağıtılır.

Peyzaj gibi belirli ve nesnel bir özgünlüğü varsaymak yerine, Cohen (1988), “otantiklik” kavramıyla, turistlerin kendi kültürel sistemlerini toplumsal olarak inşa ettiğini öne sürer. Otantik deneyimleri zaman içinde turistler tarafından yavaş yavaş fark edilen

“özgünlük” olarak görür. Gerçekliğin toplumsal inşası, aslında farklı turizm destinasyonlarının markalarını oluşturmak için etkili bir strateji olarak sıkça kullanılmaktadır. Wang’e (1999) göre, “otantiklik” kavramı öznel ve duygusal deneyimlerden kaynaklanır. Yani, özgünlük, bireysel his ve bireyler-arası etkileşim yoluyla ve öznellik inşasıyla ilişkili olarak gerçekleştirilir. Bireylerin duyguları, deneyimleri, etkileşimleri, “gerçeklik” ve “otantiklik” algılarını önemli ölçüde etkiler. Brown (2013; 179) ayrıca, otantikliğin sadece tatil sırasında inşa edilmediğini ve turizmin “seyahatin ötesinde otantik bir hayatın benimsenmesi” için bir katalizör olduğunu öne sürmektedir.

Mekân imgelemleri devlet yönetişimi ve turizm endüstrisi tarafından inşa edilmiş olsa da, turistler hiçbir şekilde, bu devlet ve turizm endüstrisi tarafından inşa edilen imgelerin pasif alıcıları değildir veya turistlerin mekânsal hareketliliği, "otantik" mekânları ve insanları belirli biçimde tüketmeyle sınırlı değildir (Chen ve Chen, 2017; 12). Chang’ın (2010), Malezya ve Singapur’daki turizm peyzajı çalışmasında, turistlerin mekân anlamlarını tüketme ve yerel kültürün özgün bir deneyimi olarak tarihsel butik otellerin yöresel mimari tarzlarını değerlendirmesinin kendi yolları vardır. Doğu Afrika’daki safari turizmi incelemesinde, Norton (1996), turistlerin, turizm deneyimlerinin öz yansıması yoluyla değerlendirmeler yapıp gelecekteki turistik tüketimi değiştirebileceğini belirtmektedir. Ziyaretçilerin yaptığı turistik yerlerin yeniden yorumu, bazen belirlenen mekân temsilleriyle çelişmektedir. Light’ın (2007), Romanya turizmiyle ilgili çalışmasında, devletin, Dracula’nın gizemli yanılsamalarının ötesinde ülkenin yeni bir imajını oluşturmaya çalışmasına rağmen, turistler mekânın önemini kendi yöntemleriyle görselleştirmekte ve yorumlamaktadır. Dolayısıyla mekânsal anlamlar egemen söylemler tarafından belirlenmek yerine, turizm pratiklerinde ve hareketliliklerinde ortaya çıkmakta ve farklı insanlar tarafından çeşitli şekillerde değiştirilmektedir.

Ayrıca otantiklik ve turizm organlarının yanı sıra mekân anlamları da daha geniş toplumsal-mekânsal bağlamlarda incelenmiştir. İsveç’teki destinasyon geliştirme çalışmasında Hultman ve Hall (2012), destinasyon inşasının çeşitli uygulamalarla bağlamsallaştırıldığını ve bayağılaştırıldığını ileri sürmektedir. Davis (2005; 612), belirli bir mahal için üretilen "mekân-mit"inin, mekân gibi bir alanın kendisinden daha “ötesi” olduğu düşünülen diğer mekân hikâyeleri ve görüntüleri ile çok daha fazla ilgili olabileceğini

savunmaktadır. Zira pratikte, birçok destinasyon genellikle diğerlerinin başarılı deneyimlerinden öğrenmekte ve planlama, yönetim ve pazarlamaya yönelik benzer yaklaşımları ve teknikleri uygulamaktadır. Çoğu durumda, anlam inşası daha geniş politik ağlara gömülüdür. Mekân görüntülerinin üretilmesi de dâhil olmak üzere turizm gelişimi, genellikle devlet yönetişimi ve toplumsal ilerlemeyle ilişkilidir. Oakes ve Sutton (2010), gelir elde etmenin yanı sıra, Çin'deki boş zaman tüketiminin, “uygar” yurttaşlar yetiştirmek ve nüfusun “kalitesini” yükseltmek için devlet destekli projelerle yakından ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle, Favero (2000; 1), turizm deneyimlerinin ve mekân imgelerinin “kültürel olarak biçimlendirilmiş ve bağlamsal olarak konumlandırılmış” olduğunu dolayısıyla belirli bağlamlarda incelenmesi gerektiğini iddia etmektedir.

Bu tartışmaların ekseni, mekânın otantikliğinin, destinasyonun, peyzaj temsili ve somut peyzajı arasındaki beklenti düzeylerindeki farklılaşmayı azaltmaya yardımcı olduğu savunulurken, Burry'e (2008; 315) göre, turist destinasyonlarına erişimde ulusal veya bölgesel güvenlik sorunları, mekânın otantikliğinin doğrudan kaybına neden olarak, mekânın turist çekiciliğini yitirmesine, dolayısıyla mekânın turizmle ilişkili yapıyı peyzajının aynı zamanda mekânı tüketmesine neden olabilmektedir. İlave olarak Biddulph'a (2017; 28) göre, turizm coğrafyalarının otantikliğinin artması dolayısıyla, kitle destinasyon merkezlerinin, emek ücretlerini ve konaklama fiyatlarını düşüren ayrıca yerel girişimleri mekânsal olarak dışlayan uluslararası sermaye ağına takılması muhtemeldir. Araştırmacıların bağımlılık teorisine göre turizmi potansiyel ekonomik gelişimde ilerici olarak gördükleri yerlerde bile, turizm balonlarının yerel ekonomik aktörleri yerinden etmeleri ve özellikle de yerel arazi sahiplerinin turizm gelişiminin erken dönemlerinde dış spekülörlere arazi satma olasılıklarının yüksek olduğu tahmin edilmektedir.

Overton (2010), bazı şarap üretim bölgelerinin, şarap kalitesi ve fiyatı açısından farklılıklarını tanımlamak aynı zamanda şarap kalite ve fiyat dengesini mevcut durumdan daha öteye taşımak amacıyla geliştirilen Yeni Zelanda şarap endüstrisinin mekânsal stratejilerini araştırmaktadır. Endüstrinin gelişimindeki mekânsal stratejiler, sermayenin ayırt edici rolünü yansıtırken, diğer taraftan mekânsal stratejiler şarap ürünlerindeki fiyatların ve bu ürünlerin pazarlanabilirliğini dengelemeyi içermektedir. Ancak mekânın yeniden üretimi sürecinde toprak değerlerindeki balonlaşma, endüstrideki ileri büyümeleri kısıtlamaktadır.

Overton (2010), toprak, sermaye ve mekân arasında karmaşık ilişkiler içeren mekânın tüketimi sorununu, mekânın yeniden üretiminde temel stratejinin şarap ürünlerindeki kalite ve fiyat artışına dayanması dolayısıyla topraktaki rantın balonlaşmasına dayandırmaktadır. Dolayısıyla mübadele alanında balonlaşan toprak rantı mekânı tüketmektedir.

Osman vd. (2014), küreselleşmiş marka konaklama mekânlarının, turistlerin deneyimlerinde oynayabileceği çoklu rollere odaklanmaktadır. Çalışmanın özgünlüğü ticari konuk ağırlama hizmetlerinin, mekânlarda turistlerin deneyimlerini nasıl etkilediğinin gözlemlenmesi üzerine kuruludur. Bu çalışmada, turistlerin konuk mekânlarını nasıl algıladıkları ve yabancı destinasyonlarla küreselleşmiş marka konuk mekânları aracılığıyla nasıl etkileşime girdiği tartışılmaktadır. McDonald's ve benzer küreselleşmiş marka konuk mekânlarının pazarlanması ve yönetimi sürecinde ortaya çıkan uluslararası turist hareketlilikleri, aynı zamanda mekânın tüketimi kalıplarını ortaya çıkarmaktadır.

Geng vd. (2010), Çin şehirleri hızla, sermaye ve beşeri baskı ekseninde tüketim mekânlarına dönüşmektedir. Çin'deki alışveriş merkezlerinin inşa edildiği mekânlardaki tüketim mekânları ve tüketicilerin toplumsal katmanları arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Sonuç olarak alışveriş merkezlerinin, hem meta tüketimini hem de mekânsal tüketimi organize ettiğini ortaya koyarken, araştırma farklı toplumsal sınıfların mekânı farklı biçimlerde tükettikleri odaklanmaktadır. Orta ve üst sınıf tüketiciler için alışveriş merkezlerinin işlevi faydacı tüketim, kimlik teşhiri ve hüviyet inşasına dayanırken, alt sınıflar için zaman geçirmekten zevk almak çerçevesinde gerçekleşmektedir. Tüketim alanlarının sembolizmi, alışveriş merkezlerinin toplumsal yapıcı işlevlere sahip olmasının altında yatan nedendir. Bu çalışmaya göre alışveriş merkezleri, üretken bir tüketim mekânı ve özneliği sahip bir coğrafik mekândır. Bir alışveriş merkezinin mikro konumu toplumsal yapı fonksiyonuna sahiptir. Sembolik tüketim toplumun sınıfsal yapısının temel unsurlarından birisidir.

Guano (2006), Cenova sokaklarının ve meydanlarının dönüşümünün toplumsal ve mekânsal etkilerini, antika fuarlarında çalışan orta sınıf kadınların marjinalleştirilmesi olarak bulgular. Kültürün tüketimi bir özne olarak tüketimi aynı zamanda mekânı ve mekânda çalışan kadınların kimliğini tüketmektedir. Yeoh (2005), Asya şehirlerinde tüketim ve

kültürle ilişkili olarak kentsel yaşamın birçok farklı vizyonunun, heterojenliğinin ve parçalanmışlığının, bir araya getirilmesindeki zorluklara değinmektedir. Torres ve Momsen (2005), Cancun'daki turizm çalışmalarında, kentlerin materyal ve sanal olarak yeniden yapılandırılmasında, tüketim mekânlarının, iktidarın eşitsiz coğrafyasının bir parçası olduğunu belirtir. Perkins (2006), Minnesota'da tüketim zevklerinin kırsal ve kentsel yaşam tarzlarıyla bağlantılı olarak, bölgedeki göllerin yönetimi ve metalaşmasını politik ekolojile mekânın tüketimi ekseninde açıklar.

Shiau (2016), Starbucks'ın ürettiği boş vakit alanlarına odaklanır. Yazar Tayvan'daki tüketicilerin kahve tüketiminin yanında, ayrıca bir rahatlık ve keyif ortamını, tüketicilerin batı imajındaki görünümünü ve nihayet mekânı tükettiği sonucuna varır. Mekânın toplumsal olarak üretiminde, bireylerarası ve toplumsal ilişkilerin rolüne dikkat çeker. Sonuç olarak, Tayvanlıların Starbucks'taki boş vakit aktivitelerinin, geleneksel yerel kimliği tüketmek için geliştirdikleri bir strateji olduğunu öne sürer. Benzer şekilde Maguire ve Hu (2013), Çinli tüketicilerin Starbucks algı ve deneyimlerine odaklanarak, tüketicilerin yabancı markalarla etkileşimde bulunma biçimlerini incelemektedir. Ancak yazarlar, küresel ve yerel anlamlar veya kolektivist ve bireyci değerler arasındaki çelişkili ilişkiye odaklanmaktan ziyade, Çinli tüketicilerin Starbucks'ı tanımlama şekillerinin, aynı zamanda Batılı ürünlerin tüketiminde yerel ve küresel arasındaki etkileşimi tanımlayıcı nitelikte olduğunu öne sürer.

Shacleay (2004), turistlerin kutsal bir peyzaj alanını tüketmelerini Dünya mirası listesinde yer alan Avustralya'daki Uluru (Ayers Rock) örneğinde inceler. Uluru, bölgede 30 bin yıllık geçmişi olan Anangu Aborjin halkı için kutsal sayılan bir mekândır. Yılda 350 binden fazla ziyaretçi alan Uluru, Avustralya'daki en çekici turist destinasyonlarından bir tanesidir. Aynı zamanda "kırmızı merkez" olarak tanımlanan bölgede yer alan Uluru ülkenin hem coğrafik hem de toplumsal merkezi olarak tanımlanmaktadır. Avrupalıların Uluru'yla tanışma deneyimleri daha çok, popüler filmlere ve vahşi yaşam belgesellerine dayanırken, aynı zamanda Avrupalıların Uluru'yu destinasyon olarak ziyaret etmeleri, yerel kültür ve mitolojik deneyimler açısından eşsiz tüketim fırsatları sunmaktadır. Yazara göre, ziyaretçiler Uluru peyzajını kutsal bir mekâna uygun olmayacak çeşitli şekillerde tüketirken, tüketim tarzlarından en uygunsuz olanı, Aborjinler tarafından hoş görülmemesine rağmen kutsal anıta

ziyaretçilerin tırmanması ve bu süreci kabilenin geleneklerine aykırı olacak şekilde fotoğraflandırarak peyzajın tüketiminin yeniden üretilmesidir.

2.2. Köylülük Tezleri

Köylü üretimi kuramlarıyla ilgili tartışmalara başlamadan önce, köylü terimini tanımlamak, dikkat odağını belirlemek açısından önemlidir. Köylülük uzun süredir tartışmalı bir konudur ve böyle olmaya devam edecek gibi gözükmektedir (Özüğurlu, 2013). Köylülük tanımları genellikle, toplum davranışları ve nitelikleriyle ilişkilidir. Köylülerin karakterize edilmesinde, üretim sistemi, pazar ve değişim ilişkileri, köy toplumunun içsel homojenliği, geçim üretiminin rolü, arazi mülkiyeti, aile emeğinin yoğunluğu, egemen ekonomik faaliyetlerin kullanıldığı söylenebilir.

Ekonomistler söz konusu olduğunda köylüleri tanımlamada bir takım özellikler göz önünde bulundurulmuştur. Köylüler kâr ve zarar muhasebesi temelinde işlemezler. Köylü çiftlikleri, üretim birimleri ve aynı zamanda tüketim birimleridir. Çünkü ürettikleri ürünlerin bir kısmını tüketirler ve nakit ihtiyaçlarını karşılamak için veya dış ekonomiyle ilişkilerinde ürettiklerinin bir kısmını satma durumundadırlar. Tarım, kırsallık, toplayıcılık, balıkçılık, el sanatları ile uğraşırlar. Ulusal ekonomi söz konusu olduğunda toplumun baskın kısmı köylülerden oluşabilmektedir. Ekonomileri, kendi kendine yeten bir üretim tarzı olarak görülürken, üretimleri üzerinde sahip oldukları kontrol köylülere belirli bir düzeyde bağımsızlık sağlar. Ancak aynı zamanda bu kontrol seviyesi devlet müdahalelerine göre belirlenebilir (Kello, 1992; 53-54).

Bazı antropologlar ve sosyologlar köylüleri sadece ekonomik aktör olarak görmenin yanlışlığından bahsetmiştir. Örneğin Shanin, köylüleri toplumun kalan kısmından ayırt etmek için, politik organizasyon, geleneksellik, toplumsal organizasyon, toplumsal yapının toplumsal yeniden üretimi ve temel şablonlar ve yapısal değişimin nedenleri olmak üzere, beş temel karakteristik öne sürer (Kello, 1992; 54). Bryceson (2000; 2) Shanin'in bu karakteristiğini, çiftlik, aile, sınıf ve topluluk kategorileri olarak tekrar yorumlar. Bu yorumlamaya göre, *Çiftlik*, geçimlik üretimi meta üretimiyle birleştiren bir tarımsal geçim arayışıdır. *Aile*, aile emeğine dayalı aile içi üretim, tüketim, yeniden üretim, toplumsallaşma, refah ve risk yayma birimi olarak hizmet eder. *Sınıf*, bölgesel veya uluslararası devlet otoritelerine dışsal bağımlık artı-çıkartım ve sınıf farklılaşmasını ortaya çıkaran piyasalardaki

köylünün konumunu ifade eder. *Topluluk*, köy yerleşkesi ve geleneksel konformist tutum görünümüdür.

Toplumsal yapı bir kenara bırakılırsa, köylülüğün daha çok ekonomik yeniden üretimle özdeşleşmesi, 20. yüzyıldan itibaren köylü üretim tarzının ticarileşmesiyle açıklanabilir. Zira köylüler varlığını idame ettirmek için üretimlerinin bir kısmını satmak durumundadır. Avrupa'da geleneksel “köylülerin ticarileşmesi konusunda bir tür mutabakat, Frank Ellis’in “köylüler temel olarak yüksek derecede kusurlu bir şekilde faaliyet gösterme eğilimi gösteren pazarlarda kısmi katılımı karakterize edildiğini” belirten sentezinde formüle edilmiştir (Ellis, 1988; 12). Benzer şekilde Türkiye’de köylülerin piyasayla, ticarileşme yönünde değişen ilişkileri tartışılmıştır (Özügürü, 2013). Ancak, bu temel ticarileşme derecesi, esas olarak ilgilendiğimiz bir konu değildir. Bunun yerine, kendi kendine yeten hane halkından, uzmanlığı küçük bir pazar fazlasıyla ticarileşmeye dayanan hane halkına dönüşümdür. Bu dönüşüm, hane halkının emek gücü zamanının yeniden tahsis edilmesini ve toprağın örgütlenmesinde-yönetiminde meydana gelen değişiklikleri içermektedir. Bu yüzden araştırmanın bu alt başlığında hem köylülerin toprakla mülkiyet ilişkileri hem de toprakla ilişkilerinin dönüşümünü anlamlandırmak için politik ekonomi ve politik ekoloji yaklaşımları kullanılmıştır.

Köylülüğün ekonominin unsurları olarak tanımlanması “Lenin’in Rusya’da kapitalizmin gelişimi” ve “Kautsky’nin Tarım Sorunu” eserlerinin entelektüel olarak birleştirdiği atmosferde temellenir. İki eserde 1899 yılında yayınlanırken eserlerin ortak noktası köylü sorununu kapitalist toplumda analiz etmektir. Kautsky, Almanya, Fransa, İngiltere ve Birleşik Devletler’deki gözlemlerine dayanarak, köylülüğün tasfiye tezini, tersine çevrilebilen akışlara tabi bir eğilim olarak yeniden gözden geçirmeyi amaçlamıştır. Lenin’in amacı ise, Narodnick ideolojisinin savunduğunun aksine, Rusya kırında köylülerin kendi içerisinde farklılaşması yönündedir (Araghi, 1995; 340).

Lenin köylülük yapısındaki sınıfsal farklılaşmayla kapitalizmin kendisine yeniden bir kırsal iç pazar üretmesi arasında ilişki kurar (Lenin, 1975; 165). Zira kapitalist gelişme, köylülüğün sınıfsal farklılaşmasında temel rolü oynamıştır. Lenin kapitalist gelişme düzeyiyle ilişkili olarak kırsal burjuva ve kırsal proletarya olmak üzere oluşum ve devamlılık

sürecinde birbirine bağımlı iki sınıf belirler. Ancak temelde kır proleterleri sadece mülksüz ücretli emekten oluşmaz ancak aynı zamanda küçük toprak sahibi olup emeğini satmadan hayatını idame etmesi imkânsız olan köylüler, bu grubun bir parçasıdır. Dolayısıyla köylülük yapısında sınıfsal farklılaşmada mülk sahipliğinin yanı sıra ücretli emek, Lenin'in kuramının bir parçasını oluşturmaktadır (Lenin, 1975; 159).

Kautsky, tarımsal dönüşümü anlamlı bir düzlemde incelemek için, tarımı diğer toplumsal üretim mekanizmalarından ayırır. Zira yeni tarım ve sanayi uzlaşmaz iki unsurdan ziyade tarihte de olduğu gibi birbirini tamamlayan bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Kautsky'nin değerlendirmesinde aksi gerçekleşmediği sürece, tarımın yapısı küçük köylü işletmelerinin varlığına olanak sağladığı için küçük köylü işletmeleri vardır. Sermayenin aksine, tarımsal üretimin ana faktörü toprak yeniden üretilemez. Dolayısıyla kapitalizm ancak mevcut köylü yapısı içerisinde üretim ilişkilerini korursa tarıma nüfuz edebilir. Bu yüzden Kautsky küçük işletmelerin daha verimli olmasından dolayı hayatta kalmalarından ziyade, bu işletmelerin hayatta kalmasını büyük kapitalist çiftliklerle rekabeti bırakmasında bulur (Ulukan, 2013; 60). Farklılaşma tezinin bu ikinci varyantı, köylülerin, hızlı bir şekilde ortadan kalkmadıklarını, ancak sermaye birikimi için köylü ekonomisinin varlığının gerekliliğine atıfta bulunarak gösterir. Yani eğer geleneksel sektör hayatta kalırsa, bu modernin gereksinimlerine hizmet etmesinden kaynaklanır. Modern sektöre, ucuz işgücü sağlamak için varlığını sürdürür. Kautsky'nin çalışması, bu yolla tasfiye tezini nitelendirmek için erken bir girişimi temsil etmektedir (Araghi, 1995; 341).

Tasfiye tezinin aksine, özellikle Chayanov'un öncülüğünde, köylüleri ekonomik yapının belirgin unsurları olarak gören kır ekonomisi ekolü var kalma tartışmanın temellerini oluşturur. Chayanov'a göre, aile birimlerinden oluşan ve ücret kategorisi olmayan ekonomiler tümüyle başka bir ekonomik yapıya aittir. Farklılaşmanın gerçekleştiği yer ise genelde demografik faktörlerin sonucudur. Ailenin nüfusu arttıkça toprak miktarı da artmaktadır ve bu durumda ailenin refahı yükselmektedir. Köylü aile ekonomisinde birey sayısı arttıkça tarımsal mülk bölünmekte bu yüzden tarımsal gelirin yükselip düşmesi demografik genişlemelere bağlı olmaktadır. Aynı zamanda ailenin sahip olduğu mülk de bu demografik değişim sürecinin bir parçası olarak değişip dönüşmektedir. İlave olarak Chayanov perspektifinde, emek ve emeğin yeniden üretimine katkı sağlayan araçlar (makine,

hayvan gücü) toprakla bütün olarak değerlendirilir. Dolayısıyla toprak köylülük yapısının yeniden üretiminin temel unsurudur (Chayanov, 1966; 57).

Bernstein ise, Chayanov'un popülistliğe dayanan orta sınıfını, Lenin'in proleterleşmekte olan yoksul ve kapitalistleşmekte olan zengin köylü sınıflarını sermayeyle etkileşim düzeyleri bağlamında bir analiz kategorisi haline dönüştürmektedir (Bernstein, 2014; 132). Orta köylüler, özellikle belirli bir alanda göreceli istikrarlı küçük meta üreticileri olanlar olarak kabul edilmektedir. Zengin ve yoksul köylü kutuplaşması orta sınıftan talihsiz bir sapma ve köylü toplumların dışından gelen, iyi durumun bir tür şanssız bir şekilde kaybedilmesi olarak görülmektedir. Oysa Bernstein'e göre, orta çiftçiler de metalaşma dolayısıyla sınıfsal farklılaşmanın sonucu ortaya çıkmıştır (Bernstein, 2014; 133). Orta ölçekli çiftlik sahipleri tipik olarak faaliyetlerini "çiftçilik dışı" işlerle birleştirir. Özellikle yeniden üretim maliyetleri artarken, tarımsal yeniden üretim maliyetlerini destekleyecek geliri kazanmak için göçmenlik ederler. Topraksız veya marjinal çiftçilerden ücretli işçi tutarlar. Ücretli işçi aile tarım dışı faaliyetlerle uğraştığı zaman kullanılır (Bernstein, 2014; 135). Üretken varlıkları biriktirebilen ve büyük ölçekte kendilerini sermaye olarak yeniden üretebilen, genişlemiş yeniden üretime girebilenler zengin köylü (kapitalist çiftçi) kategorisini oluşturmaktadır (Bernstein, 2014; 132). Zengin köylüler genellikle ürünün ticareti ve işlenmesi gibi, tarımsal üretime dışsal faaliyetlere yönelmektedir (Bernstein, 2014; 135). Yoksul köylü kategorisi ise, kendisini sermaye olarak yeniden üretmeye çalışırken, çiftçilikleriyle işgücü olarak yeniden üretenler ve basit yeniden üretim sıkışması içinde kalan köylülerden oluşmaktadır. Yoksul köylüler, kendilerini hem işgücü, hem de sermaye olarak üretmeye çalışırken çok derin bir çelişkiyi yaşarlar. Sadece küçük toprak parçalarını muhafaza etmek veya yeniden üretim maliyetlerini karşılamak için tüketim düzeylerini aşırı derecede düşürmektedirler (Bernstein, 2014; 132-133).

Politik ekonomiden farklı olarak, politik ekoloji çalışmaları genel anlamda, doğa-köylü ilişkilerinde değişen dinamikler (Blaikie ve Brookfield, 1987; 17; Hakansson, 2008; 433), ekonomik ve politik süreçlerin doğal varlıkların sömürülmesinde nasıl etkili olduğu (Schmink ve Wood, 1987; 39), kaynakların dağıtılması, erişim, doğanın doğası (yapay veya doğal yaşam alanı) gibi felsefik meseleler ve toplum-doğa ilişkilerini tekrar gözden geçirmek açısından alternatifler üzerinde yoğunlaşmaktadır (Hecht ve Cockburn, 1992; 375). Politik

ekoloji bağlamında, doğa-köylü ilişkileri uzamında bulunan, yerele ait kültürel kategoriler ve çevresel özellikler aynı potada erimekte ve şekillenmektedir (Carney ve Watts, 1990; 224-225). Bu sayede kaynaklara erişim, kontrol ve kaynaklardan dışlanmanın tarihsel kalıpları, toplumsal yapı hakkında kültürel anlam ve mülkiyet ilişkileri bağlamında içerikler sunabilmektedir (Agrawal, 1992; 127).

Politik ekoloji yaklaşımından önce köylü yapısına odaklanan, moral ekonomi görüşünün tonları, özellikle sömürgecilik, kapitalizm ve geçim kaynaklarına devlet müdahalelerine karşı mücadele veren köylü hareketlerinin kültürel dinamiklerini, toplumsal üretim ve yeniden üretim ilişkileriyle sentezlemektedir (Thompson, 1993; Scott, 1985). Moral ekonomi yaklaşımına benzer bir şekilde Blaikie (1985, 107) taban-tavan yaklaşımıyla aslında toplumun, doğayı hangi dinamikler çerçevesinde kullandığına odaklanılması gerektiğinden bahsetmektedir. Blaikie ve Brookfield (1987; 17, 239), köylüler ve toprak arasında sürekli dönüşen diyalektik ilişkiyi tanımlamaktadır. Toprak bozulmalarını özünde doğal varsayılan koşullarından ve toplumsal karakteristiğinden uzaklaştırmakta bunun yerine köylülerin, fiziksel çevreyle ilişkisini tarihsel, politik ve ekonomik bağlamı kapsayan bir açıklama zincirinin inşa edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Politik ekolojinin bir başka odak noktası kapitalizm, köylülük ve emek süreçleridir. Araştırmacılar genel olarak kapitalizme atıf yapsa da özel olarak köylülerin, toprak kullanım tarzı bağlamında emek süreçlerindeki farklılaşmayı tartışmaktadır (Blaikie, 1985; Hakansson, 2008; Isaacman, 1993; Mandala; 1990; Mulafu, 2011; Pred, 1990). Kırsal topluma dışsal olan yapıların toprağın bozulmasıyla ilişkisi nedir? Ve devlet ve kapitalizm bu süreçte nasıl bir rol oynamaktadır (Blakie, 1988; 141). Kapitalizm, köylüler, doğa ve yeniden üretim araçları arasında nasıl bir ilişki vardır? Toprak kullanım tarzı, üretim ilişkileri, doğa-toplum etkileşimleri yerel ölçekten küresel ölçeğe iktidar ilişkilerini nasıl tanımlamakta ve açıklamaktadır (Hakansson, 2008; 457). Örneğin Blaikie (1985, 29, 124) köylülerin yok oluşlarını ertelemek amacıyla kendi doğalarını yok ettiğinden bahsetmektedir. Köylü üzerindeki artı baskısı, doğadan zoraki koşullarla elde edilen artıya dönüşmekte ve çevresel bozulmalara yol açmaktadır. Örneğin Moseley (2005) yoksul köylülerin benzer çevrelerde zengin çiftçilerden daha az sürdürülebilir toprak yönetimi uyguladığı yönündeki hipotezi incelemektedir. Yazar sürdürülebilir toprak kalitesinin yoksul veya zengin köylüler

arasında önemli bir farklılaşma göstermediğini vurgulamaktadır. Pamuk üretimi bir takım gruplar (yerel hükümet, pamuk şirketleri ve çiftçiler) için zenginlik üretirken, tarımsal sistemde bir takım değişiklikler, toprağın uzun süreli verimliliğinin azalmasına neden olmaktadır. Siwaa ve Djitoumou'daki zengin çiftçiler açık bir şekilde yoksul köylülere göre pamuk tarımıyla daha alakalıdır. Örneğin Siwaa'da zengin çiftçiler, yoksul köylülerden üç kat daha fazla pamuk tarımına yönelmiştir.

Berry (1993) toplumsal kurumların, emek gücüne ve kaynaklara erişimin köylülerin, toprağı kullanım tarzını etkilediğini vurgulamaktadır. Yirminci yüzyılda ortaya çıkan yeni toplumsal ve ekonomik ilişkilerin köy içi aile ve akrabalık ilişkilerinin altını oyduğu, bu yüzden köylülerin istikrarlı bir emek gücüne erişiminin kısıtlandığını belirtmektedir. Dolayısıyla emek gücü alımında parasal kaynakların eksikliği ile birlikte gerçekleşen toplumsal-ekonomik dönüşüm, yoğun tarımsal üretime uzun vadeli yatırımlarında altını oymaktadır. Toplumlarda mülkiyet bağları sadece yerel ve bölgesel ekolojik süreçlerin sonucu değildir. Ancak topluluğun, ekonomik, toplumsal ve politik ilişkilerini sürdürmek ya da yeniden yapılandırmak için hukuki kalıplardan yararlanan çekişen güçlerin mücadele alanının ürettiği sonuçlardan bir tanesidir. Bu yüzden kapitalizm köylüyü üretimin anlamından soyutlayarak ve kendi iş gücünü yeniden üretmesine mani olarak hukuksal mülkiyet kurallarının uygulanmasıyla birlikte ilerlemektedir (Wolf, 1972; 201, 202).

Örneğin Mandala (1990, 11) kapitalist emek süreçlerinin karakteristik olarak ekosistemi de içeren köylü ile doğa etkileşimi sorununa stratejik bir çözümleme alanı sunduğundan bahsetmektedir. Isaacman (1993, 207) emek süreçlerinin, kırsalda iktidar ilişkilerinin nasıl uygulandığı ve köylülerin iktidar ilişkileriyle uzlaşmazlığının ne olduğunu açıklaması bağlamında önemli olduğunu belirtmektedir. Pred (1990, 12) ölçek ve odak ne olursa olsun, emek bağlamında sınıf mücadelesinin, zaman ve mekânın anlamı ve kullanımı üzerinden gerçekleştiğini savunmaktadır. Dolayısıyla uzlaşmazlığın çıkış noktasını sadece toplumsal üretim araçlarına bağlamamakta ayrıca zaman-mekân odağında gerçekleşen erişim ve kültürel kalıpları da uzlaşmazlık alanına dâhil etmektedir. Benzer bir şekilde Bell ve Roberts (1991) Zimbabwe'de geleneksel ve kültürel olarak danbo ağacı kullanım kalıplarının yirminci yüzyıl piyasa ekonomisi ve devlet müdahalelerinden gelen bir dizi dış baskı altında nasıl dönüştüğünü göstermiştir. Sömürgecilik bir taraftan danbo ağaçlarını metalaştırmaya

yönelik ekonomik baskı kurarken, bir taraftan da köylülerin verimli alanlara ekim yapması yasalarla kısıtlamıştır.

Stonich (1995) köylülerin, Güney Honduras'taki ekonomik yoksullaşmaya verdikleri yanıtların geçim ekolojisinin ve ekonomisinin meta içi alanda çeşitlendirilmesi, köylülerin kayıt dışı ekonomiye katılımının artması ve tarımsal sistemin dönüştürülmesi veya tarımsal üretimin yoğunlaştırılması şeklinde geliştiğini vurgulamaktadır. Sunseri (2007) kapitalizmin devlet destekli doğa koruma müdahalelerini, köylülerin emek gücü ve geçim kaynaklarının ekolojisini dönüştürmesi bağlamında inceler. Bu araştırmaya göre, 1830 ve 1880 yılları arasında tropik reçine fildişinden sonra en değerli emtiadır. Fildişinin aksine, tropik reçine sınırlı bir çevrenin ürünüdür. Doğu Afrika kıyı hinterlandında bulunan ova ormanları, tropik reçinenin dolayısıyla köylülerin geçimini sürdürmesinin kaynağıdır. Köylüler tropik reçineyi Batılı tüccarların pamuklu tekstil ürünleriyle takasta kullanmaktadır. 1880 yılından sonra kısmen Alman sömürgeciliğiyle başlayan, yabancı kauçuk için yükselen küresel talep, tropik reçine geçim ekonomisine büyük bir tehdit oluşturmuştur. Yeni sömürge sisteminin, vergi, emek gücü ve doğa koruma politikaları, kıyı ormanlarına erişimi, dolayısıyla tropik reçine ekonomisi ve toplumun geçim kaynağına erişimi kısıtlamıştır.

2.2.1. Köylülüğün Varlığını Sürdürme Tezi

Araştırmanın bu alt başlığında köylülük tezleri, *tasfiye tezi* ve *varlığını sürdürme tezi* çerçevesinde incelenmektedir. *Tasfiye tezini*, feodalizmden kapitalizme geçiş, endüstrileşme ve kentleşme süreçleri, modernleşme paradigması ve tarımın piyasalaşma süreci gibi, kapitalizmin döngüsündeki dönemsel değişimlerin, köylülük yapısı özelinde açıklama girişimleri olarak nitelendirmek mümkündür. *Varlığını sürdürme tezini ise*, köylülük yapısının, kapitalist dünya sisteminden bağımsızlığı ve modernleşme paradigmasının başarısızlığı şeklinde soyutlamanın mümkün olduğu söylenebilir.

Varlığını sürdürme tezlerinde, Chayanov (1991; 40) köylülerin, ekonomik yapının çetin baskılarına aç kalmayı bildiklerinden dolayı kolayca uyum sağlayarak var olmaya devam edeceklerini belirtmektedir. Berger (2016; 238) köylülerin hayatının ister feodal toplumda ister kapitalist toplumda ya da başka bir toplumsal formasyonda var kalmaya adandığını belirtmektedir. Chatterjee (1993; 164) köylü bilincinin burjuva sınıftan bağımsız kendine özgü bir paradigmatik yapısı olmasının yanı sıra, bu bilincin, burjuva

bilincinin tam karşıtı olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla köylüler, burjuva sınıftan bağımsız bilinçleri olması sayesinde varlığını sürdürmektedir. Özüğurlu (2013; 64) köylülerin geniş anlamda toplumla ilişkisi kendi aleyhine asimetric bir eğilim göstermesine rağmen, köylülerin kendi toprağının ve emeğinin sahibi olduğu sürece varlık göstereceğini belirtmektedir. Bryceson'un (2000) köylülüğün modernizasyon ve kentleşme sürecine bağlı olarak yok olması tezine karşın, Johnson (2004; 55, 56) kırsal nüfusun düşüşünün, köylülüğün yok olmasına bağlanmasını dar bir bakış açısı olarak nitelendirmektedir. Johnson (2004) köylülüğün varlığını sürdürdüğünün kanıtı olarak, kalkınma ütopyasının başarısızlığını göstermektedir.

2.2.2. Köylülüğün Tasfiyesi Tezi

Marx (2010; 249) modernist ilerlemeci tarih anlayışı içinde devrimci üretim tarzı olarak kapitalizmin, köylülüğü feodalizm ve feodalizm öncesi toplumsal yapının siperi olmasından dolayı eninde sonunda tasfiye edeceğini belirtmektedir. Lefebvre (2015a; 205-210) feodalizm ve kapitalizm ile birlikte köy toplumunun sınıf yapısının yataylıktan çıkarak piramit biçimini almasıyla köylülüğün tasfiye sürecine girdiğini belirtmektedir. Hobsbawm (1995; 289), köylülük yapısının 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren endüstriyel modernleşmeye bağlı olarak, tarihsel süreçte geçmişte kalmış bir olgu olduğunu, hatta köylülüğün 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren öldüğünü belirtmektedir. Bryceson (2000; 175), tarımda ve köylülükte gerçekleşen erozyonu, modernizasyon ve endüstrileşme süreçlerine bağlamakta, kentleşme ve göç olgularının ise köylülüğün yok olma sürecinde yadsınamaz bir şekilde etkisi olduğundan bahsetmektedir.

Lefebvre (2016; 29) nüfusun kasabalarda ve irili ufaklı şehirlerde yoğunlaşması, mülkiyetin ve sömürünün yoğunlaşması, ulaşım ve ticari mübadelelerin yoğunlaşması gibi kapitalizmin yeniden üretim ilişkilerindeki tarihsel koşulların, köylü hayatını oluşturan zanaatkârlıkta ve küçük yerel ticaretteki kayıplara yol açarak kırsalın hem nüfusunu yitirmesine hem köylüsüz kalmasına neden olduğunu belirtmektedir. Şenyapılı (1978; 32) köylülerin kente göçtükten sonra tarım dışı sektörde ücretli emek olarak çalışmasını köylülüğün yok olmasıyla ilişkilendirmektedir. Araghi (2009; 126, 127) neoliberal küreselleşmeyle birlikte köylülüğün neoliberal politikalar öncesi görelî tasfiyesinin,

neoliberal politikalarla birlikte artan çitleme hareketi ve piyasaya bağımlı süreçlerin köylülüğün mutlak tasfiyesine yersiz yurtsuzlaşmasına neden olduğundan bahsetmektedir.

Boratav (2004; 108) ekonomik yapıda, tarımdaki küçük çiftçi ve büyük sanayi firmaları arasında bir fark kalmaması sonucu köylülüğün ayrı ve özel bir çözümleme biçimleri gerektiren bir alan olmaktan çıktığından bahsetmektedir. Başkaya (2016; 72) kalkınmacı paradigmanın, köylülüğü kaçınılmaz bir şekilde tasfiye ettiğini vurgulamaktadır. Özbudun (2006; 24) köylülüğün tasfiye sürecini yoksulluk ve ekonomik konjonktür ile ilişkilendirmektedir. Leavy ve Hossain'e (2014; 10, 11) göre, köylülük makro ekonomik değişimlere bağılı olarak var oluşunu sürdürmemektedir. Hilmi'ye (2013, 32) göre, neoliberal dönemle birlikte köylüler, ekonomik yapı içerisinde işlevsiz unsurlar olarak tanımlanmaktadır. Çünkü, köylülerin kontrol ettiği arazi kaynakları, sermaye tarafından ekonomik olarak daha verimli bir şekilde işletilebilmektedir. Bu ticari dönüşüm sürecinde köylülüğün tasfiyesi kaçınılmazdır.

2.3. Kırsal Geçim

Araştırmanın bu alt başlığında, kırsal geçim yapısı kuramsal olarak incelenmektedir. Kırsal geçim yapısını oluşturan varlıklar tanımlanarak, bu varlıklara erişim ve kırsal geçim arasında nasıl bir ilişki olduğu tartışılmaktadır. Erişim ve geçim ilişkisinin yanı sıra toplumsal mekân ilişkilerinin hem geçimi üretilmesi bakımından hem de erişimin etkilenmesi bakımından nasıl bir işlevi olduğu açıklanmaktadır.

Bir yaşam döngüsünü sağlamak için, gerekli yetenekler, varlıklar ve faaliyetleri içermesinden (Scoones, 1998; 5) ya da gündelik pratiklerin, farklı yaşam biçimlerinin ve yaşam müdafaasının (Long, 2000; 186) alanı olduğundan ve yerellik (kır ve kent geçimi), uğraşı (çiftçilik, kırsal geçim, balıkçılık), toplumsal farklılıklar (cinsiyet, kimlik), istikamet (geçim yolu, geçim döngüsü) ve dinamik kalıplar (geçim, esnek geçim) gibi (Scoones, 2009; 2) faktörleri göz önünde bulundurduğundan dolayı, kırsal geçim, kalkınma çalışmaları (Bebbington, 1999), politik ekoloji (Burry, 2008a) ve doğa koruma (Neumann, 1998) gibi birçok çalışma disipliniyle doğrudan ilişki içerisinde.

Kırsal geçim mefhumu, yoksul insanların yaşam mücadelesini anlamlandırmak için insan merkezli, birçok etkisi, birçok aktörü, birçok stratejisi ve birçok sonucu olduğu için bütüncül, değişimi ve karmaşık neden-sonuç ilişki örüntülerini barındırdığından dolayı

dinamik, makro-mikro seviyede ilişki kurulmasından dolayı ölçekler arası bir işleve sahip, çevresel, ekonomik, toplumsal ve kurumsal yapılar gibi farklı boyutlar arasındaki ilişkileri tanımlamasından dolayı disiplinlerarası yaklaşımları içerdiği belirtilmiştir (Farrington vd. 1999; 4,5; Murray, 2001; 6; Valdez-Rodriguez ve Perez-Vazquez; 2011; 93,94).

Bir geçim döngüsü, bir yaşam biçimi için gerekli olan yetenekleri, varlıkları (maddi ve toplumsal kaynaklar dâhil olmak üzere) ve aktiviteleri içerdiğinden dolayı, döngünün sürdürülebilirliği, doğal varlıklara erişim tabanını zayıflatmamak şartıyla, baskı ve şoklarla başa çıkabildiği, yeteneklerini ve varlıklarını arttırma olanağını sağladığı süreçle ilişkilendirilmiştir (Carney, 1998; 2; Chambers ve Conway, 1991; 6). Bu bağlamda savunmasız insanları merkezde tutan ve kendi geçim stratejilerini sermayeler olarak sınıflandırılan bir dizi somut kaynakla kurdukları doğrudan ya da dolaylı ilişkiler aracılığıyla üreten bir kırsal geçim yapısı oluşturulmuştur (De Haan, 2012; 346).

Genel olarak araştırmacılar kırsal geçim yapısını, *üretilen sermaye*, *beşeri sermaye*, *toplumsal sermaye* ve *doğal sermaye* olmak üzere dört temel kavram üzerinden oluşturmaktadır. *Üretilen sermaye*, ulaşım, düzenli para akışı, doğrudan kamu harcamaları gibi altyapı hizmetlerini içermektedir. *Beşeri sermaye*, yetenek, eğitim, bilgi düzeyi ve işgücü olma vasfı gibi insani kabiliyetleri olarak tanımlanmaktadır. *Toplumsal sermayenin*, toplumun ekonomik gelişmeyi besleyen öğeleri veya yatay ve dikey toplumsal ilişki kalıpları olduğu belirtilmektedir. *Doğal sermaye* ise, mineraller, toprak ve ormanlar gibi yenilenemeyen varlıklar, nitrojen döngüsü ve ekosistem gibi yenilenebilir varlıklar olarak sınıflandırılmaktadır (Burry, 2001; 83-85; Carr, 2013; 77; Scoones, 1998; 7, 8).

Köylülerin, kırsal geçim yapısını oluşturan sermayelerle ilişkisi erişim sorunsalı olarak incelenmiştir (Bebbington ve Diğerleri, 2008; Burry, 2008a; Scoones, 2009). Erişim, maddi nesnelere, kişiler, kurumlar ve sembollerden yararlanma ve toplumsal aktörlerin elinde tuttukları gücü mülkiyet analizinin ötesinde anlama sanatı olarak tanımlanmıştır (Ribot ve Peluso, 2003; 153). Bu yaklaşımda, hane halkı üyelerinin geçim kaynaklarını üretebilmeleri için ihtiyaç duyduğu geniş kaynak yelpazesine, erişim esas alınmaktadır. Köylüler bu kaynak yelpazesine erişim ve dönüştürme yoluyla geçimlerini üretmektedir. Kurumların yereldeki faaliyetleri, köylülerin hangi kaynaklara erişebileceğini belirlerken, aynı zamanda bu

kaynaklara nasıl erişilebileceğini de etkilemektedir (Burry, 2008a; 310). Bir köylünün sahip olduğu topraklar sadece maddi erişim bağlamında değil, maddi erişime ilave olarak, ayrıca sahip olduğu topraklar, köylünün manevi dünyasını da inşa etmektedir. Varlıklara erişim sadece köylülerin geçimlerinin geliştirilmesinde kullandığı kaynaklardan ziyade, onlara var olma ve var olmasının dolaylı bir sonucu olarak müdafaa kabiliyetini de vermektedir. Dolayısıyla varlıklara erişim, geçim ve geçimi anlamlı kılmak açısından araç işlevi de görmektedir (Bebbington, 1999; 2022).

Hane halkının yaşamını idame ettirmesi, önemli kaynaklara erişim ve bu kaynaklardan faydalanma üzerine kurulmuştur. Her iki durumda yerel toplumsal ve kurumsal yapılar içerisine gömülüdür. Bireylerin erişebileceği kaynaklar, sadece yerel ekonomi ve ekolojiye değil ayrıca kaynak paylaşımının ve paydaşlar arasında dağılımının politik ekonomisine dayanmaktadır (Mishra, 2007; 69). Başarısız erişim ve yoksulluk ya da sosyal dışlanma bazı bireylerin kendi getirilerini üst düzeye çıkarmak için mevcut politik ve ekonomik koşullarda diğerlerini toplumsal yapıdan dışlamasının sonucu olabilmektedir. Toplumda, mülkiyet ilişkilerini, ırk, cinsiyet, dil, etnik köken, din gibi toplumun fiziksel ve sosyal karakteristiğini erişimin kısıtlanması için kullanılabilir. Bu yüzden toplumsal dışlanma ekonomik yapı içerisinde gömülü nedenleri olan toplum tarafından kısıtlanmanın bir sonucu, bir toplumu erişim için seçkin ve seçkin olmayan olmak üzere bölen kolektif eylem biçimidir (De Haan ve Zoomers, 2005; 34).

Erişime ilave olarak, kullanım değeri ve sahiplenme kavramları kullanılarak, ilgili tüzükler, toprak imtiyazları ve piyasa mekanizmasını kapsayacak şekilde kurumların rolü çevresel yönetim açısından anlaşılmaya çalışılmıştır. Kullanım değeri kavramına göre, yoksulluk, kaynakların kullanılabilirliğiyle ilgili değil, bu kaynakların kullanımının belirli bir politik-ekonomi döngüsünde gerçekleşmesiyle ilgilidir. Ayrıca çevresel varlıklar üzerindeki ilhak etme sürecinin yasalar aracılığıyla meşrulaşması söz konusudur. Sahiplenme kavramı ise toplumsal aktörlerin belirli bir çerçevede sahip olduğu haklar ve kaynakları ifade etmektedir (Leach ve Diğerleri, 1999). Sermayeler veya varlıklar özelleştirilmiş, kiralanmış, ödünç alınmış, el konulmuş, gasp edilmiş veya ortak mülkiyete tabi olmuş olabilir. Önemli olan köylünün, bu varlıklara ihtiyaç duyduğu zaman erişebilmesidir. Dolayısıyla erişim,

paydaşları kullanım değerinden, sahiplenme, alanına getiren süreci ifade etmektedir (Geiser ve Diğerleri, 2011; 317).

Ribot (1998) erişim ve geçim arasındaki ilişkiyi, meta zinciri analiziyle sentezleyerek Senegal kırsalında odun kömürü ticaretinin kâr paylaşımını ve bu paylaşımın içerisinde yer alan çoklu piyasa mekanizmalarını, belirlemede kullanmıştır. Bu araştırmaya göre, odun kömürü ticaretindeki kâr paylaşımı hiyerarşisinde, ormanlara erişimin doğrudan kontrolünün sağladığı olanaklar kadar, piyasaya, emek gücü fırsatlarına, kentlere ve devlet yetkililerine erişimin de etkisi vardır. Burry (2008a) Peru'nun Cajamarca kırsalında, Maysa maden şirketinin faaliyetlerini altın vuruş, genişleme-genişletme ve gerilim-tekrar organizasyon süreçleri olarak inceleyerek hane halkının varlıklara erişiminin değişim sürecini aktör yönlü politik ekoloji çerçevesinde tartışmaktadır. Bu araştırmaya göre, köylülerin, üretilen ve beşeri sermayeye erişiminde biraz artış gerçekleşse de, doğal ve sosyal sermayeye erişim şirketin faaliyetlerine bağlı olarak tamamen değişmiştir. Köylüler genel olarak, arazi kaynaklarının ölçek olarak kullanımını düşürmesine rağmen, hayvancılık faaliyetlerini arttırmıştır. İlave olarak, köylüler bölgesel piyasaya, tarım, hayvancılık ve zanaat ürünleri sağlamak için entegre edilmiş, bu durum, günlük üretim aktivitelerini dolaysız olarak etkilemiştir. Dolayısıyla hane halkının varlıklara erişiminin dönüşümü, eşitsiz, zamanla değişen ve hem köylüler arasında hem de çevre toplumlar arasında eşitsiz ilişkilere yol açmıştır.

Gupta (2013) Bostwana'nın Chobe kırsalında köylülerin, tarlalarını sürme ve ekme eylemleri sonucunda üretilmiş sermayeye erişim sürecini analiz etmiştir. Bu araştırmaya göre, Chobe köylüleri, tarlalarını sürme ve ekme faaliyetleri karşılığında devlet fonu tarafından teşvik edilmektedir. Fakat teşviğin, tarımsal üretimin sürekliliğinin köylüler tarafından sağlanmasından ziyade, genel olarak köylülerin bu teşviği, acil nakit ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kullandığı tespit edilmiştir. Köylüler, tarla sürme ve ekme işlemleri bittikten sonra asıl verimliliği sağlayacak bakım faaliyetlerine devam etmemiştir. Dolayısıyla Chobe köylüleri, tarımsal ürün çıktısını artırmaktan ziyade devletten finansal teşvik almak için arazilerini ekip sürmüştür. Köylülerin arazilerini hasattan önce terk etmelerinin bir başka nedeni ise kasabalarda, gündelik ücretli iş gücü olmanın sağladığı gelirin yüksekliğidir.

Bebbington ve Perrault (1999) Ekvador'un Guamate kırsalında, yerel yönetim, sivil toplum kuruluşları ve kilisenin, geçim kaynakları ve yerel ekonominin dönüşü sürecine etkisini değerlendirmek için erişimi iki boyutlu olarak kullanmıştır. İlk boyutta üretilen, beşeri, doğal ve sosyal sermayeye erişimin süreç içinde değişimi ikinci boyutta ise, sosyal sermayenin diğer sermaye formlarıyla ilişkisi incelenmiştir. Bu araştırmaya göre, Guamate'da, sivil toplum örgütleri, kilise ve yerel yönetimin yaklaşık 40 yıllık birikimli dışsal etkilerine bağlı olarak, sermayelere erişim, geçim imkânları ve yerel toplumsal-politik ilişkiler önemli ölçüde değişmiştir. Değişim süreci, çevresel ağlar ve kurumların kasıtlı veya kazara inşa ettikleri sürece bağlanmıştır. Örneğin iki dilli eğitim sistemi, erişkin gençlerde beşeri sermayeye erişimi sağlayarak yerel toplumu etkileyecek kritik durumlarla ilgili sorumluluk üstlenmelerini sağlamıştır. Araştırmanın ikinci boyutunda, beşeri ve sosyal sermayeye erişimin, topluluğun doğal ve üretilen sermayeye erişimini genişlettiği sonucuna varılmış fakat sermayelerin birbiriyle ilişkisi belirli bir hiyerarşiye kesin olarak bağlanamamıştır.

Himley (2009) Ekvador'un Colepato kırsalında, artan doğa koruma müdahalelerine karşı, And topluluklarının, topraklar üzerinde hak mücadelesini ve geçimini takviye etme girişimlerini incelemiştir. Doğa koruma müdahalelerinin döngüsünü ve sonuçlarını belirlemek için, müdahaleyi gerçekleştiren aktörlerin ve kırsal kaynakları kullanan yerel kooperatif arasındaki tarihsel etkileşimlere bakılmıştır. Bu araştırmaya göre, yerel kooperatifin eylemleri ve bölgeyle ilgili verdiği kararların büyük oranda Colepato'da doğa koruma aktörlerinin yaptığı müdahalelere katkı yaptığı anlaşılmıştır. Kooperatifin, aktörlere taptığı katkı sonucu köylüler toprağa erişim haklarını büyük oranda yitirmiştir. Cuba vd. (2014), Peru ve Gana'da mineral ve hidrokarbon kaynaklarının arama faaliyeti ve bu kaynaklarının çıkarma imtiyazlarının geçim döngüsünü nasıl etkilediğini araştırmıştır. Bu araştırmaya göre, çevresel değişimi örgütleyen coğrafi bir aktörün varlığı, geçim kaynaklarının sürdürülebilirliğini büyük bir oranda belirsizleştirmiştir. Yazarlar, bu değişimin geçimi iyileştirebileceği veya zayıflatabileceği ve çevresel değişimin büyük veya küçük olabileceği konusunda kesin bir kanaate varamamıştır. Fakat yerelin, toprağa ve suya erişimi konusunda, şirketlerin, yerel hükümet destekli, yeraltı kaynaklarını çıkarma baskısıyla birlikte belirgin bir dönüşüm yaşanmıştır.

Larson vd. (2007) geçim kaynaklarına erişimde ormancılığın yerinden yönetimi başlıklı çalışmasında, yerinden yönetimin sunduğu teorik yaklaşımın genel önerisine karşın, pratikte yerinden yönetimin, geçim açısından ormanlara bağımlı insanlar üzerinde kötü etkileri olabileceğini tartışmaktadır. Güney Amerika'da yürütülen bu çalışmada, yerinden yönetim süreciyle birlikte yoksulların savunmasızlığının, üretilen politikalarda, erişim sorununda eşitsiz yapılar giderilmediği sürece savunmasızlar için kazançsız bir durum olduğu belirtilmektedir. Yazarlar, yerel yönetim kontrolündeki, toprağa ve ormanlara erişimin, mutlaka yoksul insanların erişim hakkını güvence altına alacak şekilde düzenlenmesi gerektiği savunmaktadır. Ayrıca yazarlar, orman köylülerinin sadece, doğal sermayeye erişim olarak orman varlıklarına değil, ayrıca orman varlıklarından yararlanmak için diğer sermaye türlerine erişiminde gerektiğine işaret etmektedir. Örneğin sosyal sermayeye erişim yazarlara göre, Güney Amerika'da orman faaliyetlerinin şirketleşme sürecine karşı, yerelin organize olabilmesini sağlayabilir.

Kırsal geçim çalışmalarının odaklandığı ikinci nokta mekân ve geçim ilişkisidir (Burry, 2008a; Carr, 2013; King, 2010; Neuman, 1998; O'Laughlin, 2002). Geçim çalışmaları mekânsallık bağlamında, farklı insanların farklı mekânlarda nasıl yaşamlarını sürdürdüklerine odaklanırken (Scoones, 1998;3; Scoones, 2009; 2), bu mekânlarda geçim kaynaklarının, nasıl üretilip nasıl dönüştürüldüğü (Burry, 2004; 79), bu kaynaklar üretilip dönüştürülürken, mekân ilişkilerinin nasıl değiştiği tartışılmıştır (Chambers ve Conway, 1991; 9-12). Toplumsal mekân ilişkilerinin, geçime bağlı olarak nasıl bir döngü izlediği önemli bir araştırma gündemi olmuştur (Burry, 2008a; 310; O'Laughlin, 2002; 511; King, 2011; 297). Mekân anlatılarının, geçimin farklılaşma, kırsal doğanın dönüşümü ve kurumsal müdahale süreçlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için yardımcı olabileceği vurgulanmıştır (Bebington, 2000; 496). Yoksulluk ve yoksulluğun nedenlerinin anlaşılması toplumsal ilişkilerin tarihsel bağlamda detaylı olarak incelenmesini gerektirmiştir. Mülkü olanlar ve mülksüzler, zengin ve yoksul hane halkı, kadın ve erkek, piyasa organizasyonları ve devlet kurumları arasındaki farklar dolayısıyla toplumsal mekân ilişkileri, geçim çalışmalarında ön plana çıkmıştır (Murray, 2001; 2).

Bebington ve Batterburry'e (2001; 372) göre, günümüzde üçüncü dünya ülkelerinde, kırsal geçim kaynakları ve kırsalın doğası, şirketlerin güçlerinin ve yereldeki etkilerinin

artmasına bağlı olarak, büyük oranda yeniden inşa edilmiştir. Bu durum mekânsal ilişkilerin, daha derinden piyasa ekonomisine gömülmesine neden olmuştur. Burry (2008a; 310) mekân ve toplumsal mekân ilişkilerin dönüşme sürecine bağlı olarak geçim kaynaklarını, ulusötesi şirketlerin aktör olarak etkilediği ve dönüştürdüğü yapılar olarak tanımlamıştır. O'Laughlin (2002; 511) kırsal geçim mefhumunun, mikro-ekonomik dilin iyelik bireyciliğinden ve stratejik oyun söyleminden ayrılarak, Marksist mekân mücadelesi dolayısıyla sınıf mücadelesi alanına çekilmesi gerektiğini belirtmiştir. Çünkü asıl mesele bireylerin farklı sermaye formlarını kullanarak kendi geçimlerini üretmeleri ve sürdürmeleri değil, birçok üçüncü dünya ülkesinin tarihsel olarak, ücretli emeği, mülksüzleşmeye dayalı sermaye birikimine sunan yapıda olmasıdır. King (2011; 297, 306 yı ekle) tarihsel ve günümüz beşeri coğrafyasındaki dönüşümlerin, kırsal sakinlerin geçim döngüsünü ve toplumsal ağlarını etkilemesinden dolayı güçlü bir mekânsal analize dayanması gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla ortak yaşam alanları sadece coğrafik konumdan ibaret değildir, ayrıca mekânsal olarak değişken ve politik ilişkiler içerisinde inşa edilen, toplumsal ilişkileri kapsamaktadır.

Mollett (2014) mekân ve geçim arasındaki ilişkiyi, Honduras'ın Garifuna Güney sahillerindeki Afrika kökenli köylülerin atadan kalma topraklarında kontrol ve erişim sağlamak için verdikleri mücadeleyi açıklamakta kullanmaktadır. Honduras hükümeti modernleşme amacıyla, Güney kıyılarını toprak ve turizm rantı için yabancı yatırımcıya çekici hale getirmektedir. Bu rant köylülerin mülksüzleşmesine dayalı birikime dayanmaktadır. Bu araştırmaya göre, toprak rantı, Afrika kökenli köylülerin savunmasızlığını arttırmıştır. Mekânın üretiminde beyazları yücelterek, siyahilerin durumunu kötüleştirerek ırksal hiyerarşisinin yeniden üretimine katkıda bulunmuştur. Irk hiyerarşisinin toprağa erişimi azaltması ve engellemesi, hükümetin kalkınma beklentisinin aksine, köylülerin geçimini ödenmemiş ücretli emek türüne doğru çevirmiştir.

Velez-Torres ve Daniel Varela (2014) Kolombiya'nın Cauca platolarında, şeker kamışı tarımının sanayileşmesi ve maden faaliyetlerinin şirketleşmesinin, geleneksel ekonomik yapıda küçük çiftçi ve Afrika kökenli madencilerin zararına olacak şekilde büyük bir dönüşüm yarattığını belirtmiştir. Şirketleşmeye karşı yerelin toprağa ve çevresel varlıklara erişim ihtilafı, topluluğun aslında, yerinden etmeye dayalı Afrika kökenlilerin yoksullaştırılmasına karşı bir cevap vermesi şeklinde yorumlanmıştır. Yazarlar yerel

ittifakın bu çabasını, sadece şirketleşmeye karşı direnişi değil ayrıca, yerelin kendi alternatif yaşam döngüsünü inşa etmenin bir arayışı olduğu şekilde değerlendirmiştir. Bu araştırmaya göre, şeker kamışı tarımının sanayileşmesi ve büyük ölçekli madenlerin şirketleşmesinin geleneksel üretim faaliyetlerini dönüştürmesine bağlı olarak büyük bir toplumsal dönüşüm yaratmıştır. Bu dönüşüm en çok geleneksel yöntemlerle yer altı kaynaklarını çıkararak ve küçük çiftçilikle geçimlerini sürdüren Afrika kökenli aileleri etkilemiştir. Dönüşümün başlıca sonuçları, bu ailelerin ücretli emek olmaya zorlanması ve bazı durumlarda yerinden edilmesidir. İlave olarak Cauca, yazarlara göre, neoliberalizmin genişlemesinin, sadece yoksul kırsal toplumlar üzerindeki etkisini değil, ayrıca şiddetli yağma ve etnik marjinalleştirilmenin, toplumsal ayrımla kesiştiğini bulgulamıştır. Bu kesişmeye bağlı olarak ırksal eşitsizliğin derinleşmesinin, günümüz çok kültürlülüğünün inşasını ve post-kolonyal kimlikleri düzenlediğini göstermiştir. Ayrıca Cauca'da devletin etnik haklar ve toprak haklarını düzenlemede yetersiz ya da çelişkili davranışları toplumsal organizasyonların birbirine kenetlenerek geniş tabanlı tepkiler oluşturmalarını sağlamıştır.

Meher (2009) liberalizm, özelleştirme ve küreselleşmenin, Hindistan'da kırsalda kabile tipinde yaşayıp var olma mücadelesi veren köylülerin geçimi üzerine etkilerini incelemektedir. Yazara göre, ülkenin modernleşme ve ekonomik kalkınma sürecinde, elit sınıf, savunmasızları yaşamlarının bağımlı olduğu kaynaklardan yoksun bırakarak mekân üzerinde tahakküm ve birikim gerçekleştirmektedir. Kalkınma paradigması elitlerin servetlerini büyütme hizmet ederken, mülksüzleşmeye dayalı birikim yapısı savunmasız köylüleri daha da yoksullaştırmaktadır. Özellikle maden ve mineral kaynakları gibi yer altı kaynak endüstrisinin gün geçtikçe büyümesi köylüleri yerinden etmeyi süreklileştirmektedir. Ayrıca, mülksüzleşmeye dayalı elit sınıfın mekân üzerindeki birikim iktidarı, mekânın asıl sahipleri olan köylüleri marjinalleştirmektedir.

Rothman (2001) Brezilya'nın kırsal bölgelerinde kurulan hidro-elektrik santrallerine karşı yürütülen mücadelelerin, yerelin, kişiler ve kurumlarla kurduğu toplumsal ağlar aracılığıyla mekânsal örgütlenme sürecini incelemektedir. 1995 yılında elektrik üretim ve dağıtım sektöründe gerçekleşen kriz, Brezilya hükümetini enerji sektöründe hızlı bir özelleştirme politikası izlemeye itmiştir. Bu politikalarından en çok etkilenenler geçimini göl ve akarsulardan sağlayan köylüler olmuştur. Mücadele tabanı da geçim kaynaklarındaki

kayıbı önlemeye yönelik gerçekleşmiştir. Zira köylülerin, kilise, üniversiteler ve çevre aktivistleriyle kurdukları toplumsal ağlar göl ve akarsuların metalaşmasında önemli bir geri dönüş başlatmıştır. Özelleştirme süresince köylüler yerinden edilse de, zaman içinde toplumsal ağların köylülere sağladığı mübadele gücü hükümetin çevre mevzuatında köylülerin lehine değişiklikler yapmasına neden olmuştur.

Kandel (2016) Uganda'nın Teso kırsalında köylülerin toprağa bağlı geçiminde, yerleşim yerleri açmak amacıyla gerçekleşen mülksüzleşme ve yerinden etmeye bağlı dönüşümü incelemektedir. Yazara göre, köylülerin toprak üzerindeki hak mücadelesi piyasalaşma sürecine yenik düşmüştür. 1990'lardan itibaren Teso'da yeni yerleşim alanları açılması, köylülerin mülksüzleşmesini arttırmıştır. Mülksüzleşme ve yeniden yerleşme döngüsüne ilave olarak, toprağın piyasalaşması, arsa spekülasyonu, küçük çaplı ticari tarım, hızlı nüfus artışı ve ekolojik değişim, toprağın kullanımının dönüşme sürecine katkı yapmıştır. Dönüşüm sürecine bağlı olarak köylüler geçimlerini sağlamak için, tarımsal ya da kentlerde kayıtlı veya kayıt dışı sektörlerde çeşitli ücretli emek gücü olma pratiklerini benimsemiştir.

King (2011) Güney Afrika'da 17. yüzyıldaki kolonyalizm sürecinden günümüze kadar olan dönemde mekân ve kırsal geçim arasında nasıl bir ilişki olduğunu araştırmaktadır. Güney Afrika'da 17. yüzyılda başlayan kolonileştirme girişimleri, kırlarda ve kentlerde kaynaklar üzerinde kolonyal yöneticilerin kontrolünün sürekliliğinin sağlanması için, 19. yüzyılda İngilizler tarafından, ırksal-mekânsal ayırım araçları devreye sokulmasıyla genişletilmiştir. Yazar tarafından, tarihsel sürecin getirisi olan geçim-mekân ilişkisinin günümüz Güney Afrika'sına büyük oranda yansıtıldığı belirtilmiştir. Zira köylülerin geçim kaynaklarının üretilmesi-yeniden üretilmesi ve mekânın geleneksel idareciler tarafından üretilmesi-yeniden üretilmesiyle doğrudan bir kesişme olduğu bulgulanmıştır. O'Laughlin (2002) kolonyal Mozambique'ten günümüze olan süreçte, aslında bireylerin farklı sermaye türleriyle ilişkisi sonucu kendi geçimlerini inşa etmesinden ziyade, mekânsal ilişkilerin tarihsel olarak doğrudan ürettiği ücretli emek formları ve pre-kapitalist yerel elitlerle, kolonyal yöneticiler arasında yapılan gizli anlaşmaların şekillendirdiği bir geçim yapısı olduğunu belirtmektedir. Kolonyal mekân ilişkilerinin günümüz Mozambique'ine yansımaları tarihsel süreçte mekân ilişkilerinden pek farklı olmamakla birlikte gelecekte de

köylülerin farklı sermaye formlarıyla mekân üzerindeki etkileşiminin özgün bir geçim oluşturabileceği mümkün görülmemektedir. Çünkü kolonyal dönemden kalan zorla çalıştırma ve mekânın üretimi hususunda elitlerin hakimiyeti devam etmektedir.

2.4. Turizm Bağlamında Kırsal Mekânın Üretimi-Tüketimi, Köylülük ve Kırsal Geçim Kaynakları

Araştırmanın bu alt başlığında, turizmin ürettiği-tükettiği kırsal mekân temsilinin köylülüğü nasıl etkilediği ve kırsal geçim kaynaklarını nasıl dönüştürdüğü tartışılmaktadır. Bu bağlamda yazarlar turizmin, kırsal geçim mekanizmasını oluşturan sermaye türleriyle ilişkisini ve bu sermaye türlerine erişimin nasıl dönüştüğü sorunsalını tartışmıştır (Adiyia vd. 2017; 45; McGehee vd. 2010; 486; Roy, 2013; 617; Su vd. 2016a; 1037). Turizmin genişleme sürecine bağlı olarak hane halkının gelirlerinin yükselmesi üretilen sermaye, sosyal ilişkiler ve komşuluk ilişkilerinin dönüşümü sosyal sermaye, eğitim ve bilgi birikiminde ilerleme beşeri sermaye, doğal varlıklara erişim ve bu varlıkların turizm bağlamında dönüşümü doğal sermaye çerçevesinde incelenmiştir (Ya-Juan vd. 2016; 1330). Turizm gelirlerine erişimde sosyal ve beşeri sermayenin önemine dikkat çekilirken, turizm gibi tarım dışı faaliyetlerin, tarımsal üretime üretilen sermaye açısından nasıl bir katkı sağlayabileceği tartışılmıştır. Özellikle turizme bağlı olarak, sosyal sermayenin zayıflamasının, toplumun turizm gelirlerine erişiminin aleyhine bir yapı üretirken, yaşlı insanların turizm aktivitelerinde marjinalleştirilmesi, tarımsal üretim ve avcı-toplayıcı yaşam tarzı gibi geleneksel geçim kaynaklarına doğru itilmesi, sosyal sermaye, beşeri sermaye ve üretilen sermayenin dönüşümüyle açıklanmıştır (Adiyia vd. 2017; 45; Islam ve Carlsen, 2016; 653; McGehee, 2010; 486; Su vd. 2016a; 1037).

Araştırmacılar, turizmin köylülerin geçim kaynaklarını çeşitlendirdiği veya kısıtladığı yönünde bir mutabakata varamamıştır (Ahebwa vd. 2016; 103; Lee, 2008; 961; Stone ve Nyaupane, 2016; 673). Fakat genel kanı, geleneksel avcı-toplayıcı geçim kaynaklarının yerini yaban doğayı koruma politikaları çerçevesinde turizm odaklı geçimin aldığı yönünde olmuştur (Carter ve Garaway, 2013; 682; Fairer-Wessels, 2016; 22; Laudati, 2010; 737; Mbaiwa ve Stronza, 2010; 643; Snyder ve Sulle, 2011; 947; Su vd. 2016b; 753). Tarımsal toprağa ve ormanlara turizm dolayısıyla erişimin kısıtlanması, kırsal sakinlerin turizm odaklı geçim kaynaklarına bağımlılığını arttırırken, köylülerin savunmasızlığına

doğrudan katkı yaptığı bulgulanmıştır. Turizm coğrafyasından uzakta kalan köylerin geleneksel geçim kaynaklarını muhafaza ettiği gözlemlenirken, yakın köylerin, geçim kaynaklarını turizm odaklı dönüştürdüğü belirtilmiştir (Su vd. 2016a; 1037, 1038). Geleneksel geçim kaynaklarını daraltması ve hali hazırda güçlü olan insanların hâkimiyeti turizmin yapısal sorunları olarak belirtilmiştir (Islam ve Carlsen, 2016; 653). Bu sorunlara ilave olarak, yerinden yönetim sürecinin beklenilen aksine turizm gelirlerine erişim hususunda, adaletsizlik, çatışma ve yapısal sınırlamalar ürettiği bulgulanmıştır (Lee, 2008; 961; Snyder ve Sulle, 2011; 946; Ya-Juan vd. 2016; 1313).

Turizm gibi kapitalizmin yeniden üretimine dayalı gerçekleşen sömürüye açık toplumsal, ekonomik ve politik ilişkilerin köylü dünya görüşünde diyalektik bir süreç ifade ettiği görülmektedir (Gibson, 2009; Hillmer-Pegram, 2017; Şengül, 2017;). Turizm toplulukların yerinden edilmesine, yeniden yerleşmesine toplumda toplumsal-politik ve toplumsal-ekolojik değişimlere neden olabilmektedir (Su ve Diğerleri, 2016b; 735; Stonich, 1998; 25). Ayrıca az gelişmiş ülkelerde yaban doğayla etkileşimi yüksek olan kırsal yoksullar için sorunlar üretebilmektedir (Fairer-Wessels, 2016; 10; Laudati, 2010; 737; Ahebwa ve Diğerleri, 2016; 103). Toprağın turizm dolayısıyla yapılı çevre haline dönüşmesi toprağın kullanım işlevini dönüştürürken, geçimi toprağa bağımlı köylülerin gündelik hayat ritüellerini de yeniden inşa etmektedir (Koot, 2016; 1223; Laudati, 2010; 726; Stonich, 1998; 25; Ya-juan vd. 2016; 1313). Aslında yerinden yönetimin amacına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi durumunda, yaban doğa sömürsünün ve toplumsal-ekolojik yabancılaşmanın asgari seviyeye çekilmesinin mümkün olduğu belirtilmektedir (Hilmer-Pegram, 2017; 1194, 1206). Fakat yazarlar, turizmin gelişiminde yerelin kontrolünden ziyade, aslında kontrol edememe durumunun söz konusu olduğu hususunda hem fikirdir (Devine, 2016; İorga, 2015; Koot, 2016; Mbaiwa ve Stronza, 2010; Synder ve Sulle, 2011).

Türkiye’de ise, son zamanlarda turizm sektörüne yönelik bir arazi piyasasının gelişmesi, kıyı bölgelerde tarıma ayrılan toprakların geleceğini belirleyecek önemli bir unsur olacağı görülmektedir. Türkiye’de 1980 sonrası dönemde turizm sektörünün büyümesi, topraktaki metalaşma sürecini hızlandırmıştır. Ağırlıklı olarak şehirli orta sınıflar tarafından kullanılan yazlık siteler ile oteller, plajlar, eğlence ve tatil merkezleri, golf sahaları gibi turizm tesislerinin artan toprak talebi, uzun yıllardır ekilen biçilen toprakların turizm amaçlı

kullanımına yol açmıştır. Sonuç olarak, Mersin'den Çanakkale'ye kadar uzanan neredeyse Akdeniz ve Ege'nin bütün sahil kasaba ve köylerini kapsayan tüm kıyı şeridinde, denize yakın kısımları tıka basa dolduran turizm tesisleri ve yazlık evler, denize daha uzak yerlerde seralar, meyve bahçeleri ve zeytinliklerden oluşan ortak bir görüntü oluşmuştur. Birçok yerde yazlıkçılar ve turistler, tarımsal üretimde ve hayvancılıkta düşüşleri beraberinde getirmiştir (Keyder ve Yenal, 2015b; 89).

Türkiye ile ilgili diğer unsur Kızılırmak Deltası'nda Kuş Cenneti gibi sulak doğal alanların turizmle birlikte sürdürülebilirliğinin tehlikeye girmesine yöneliktir. Zira bölge halkı ve diğer yerel paydaşlar, bölgeye turist akışlarının gerçekleşme sürecinde mekânın ekolojik olarak tüketileceği kaygısını gütmektedir (Vatansever vd. 2017). Şirince gibi, turistik sit alanı kapsamına alınan bölgelerde ise, yöre halkının özellikle gençlerden oluşan kesimi, yeni yerleşim yeri açma imkânı olmadığı için daha kentsel bölgelere göç ettiği belirtilmektedir (Ongun ve Gövdere, 2015). Ancak turizmin sürdürülebilirliğinin sağlandığı Gökçeada gibi bazı bölgelerde, yerel paydaşların yararına olacak şekilde, geçim kaynaklarını çeşitlendirip, gelir ve refah düzeyini arttırarak, kırsal göçü önlediği de görülmektedir (Özdemir, 2012; Uçar vd. 2012). Bodrum gibi kentsel mekânlarla daha çok etkileşimi olan bölgelerde ise, turist hareketliliğinin yöre halkı tarafından, kültürel ve toplumsal sermayenin gelişimi görmezden gelinerek sadece üretilen sermayeyle (ekonomik değer üretimi) açıklanması, kırsal turizmin sürdürülebilirliğine yönelik en büyük tehdidi oluşturabileceği vurgulanmaktadır (Ayazlar ve Karakulak, 2016).

3. TARİHSEL SÜREÇTE KIRSAL MEKÂN TEMSİLLERİ

Araştırmanın bu başlığında tarihsel olarak üretilen kırsal mekân temsilleri tartışılmaktadır. Pre-kapitalizm döngüsündeki tarihsel süreçte, artı ürün, köle tipi ve feodal üretim tarzlarındaki çelişkilerin kırsal mekân temsilini ürettiği görülmektedir. Kapitalizm sürecinin ise, Lefevbre'in perspektifinde artı değer çıkarımına bağlı bir üretim tarzı olarak değerlendirilmesinden ziyade, Braudel'in perspektifindeki seçme serbestisi kapitalizmin uzun toplumsal tarihine yayılarak, kapitalizmin mekân ve zaman üzerindeki işleyişinin değişiminin analizi amaçlanmaktadır. Kapitalizmin değişimi kapitalizmin toplumsal tarihindeki aşamalarla özdeşleştirilmekte olup, her bir aşama Braudel'in Venedik, Ceneviz, Londra ve New York kapitalist merkezlerinin, periferi olan kırsal mekâna yönelmesinin ardındaki konjonktürel çelişkilerin üzerinden nasıl bir kırsal mekân temsili üretildiği üzerine kurgulanmaktadır.

3.1. Pre-Kapitalizm Döngüsünde Kırsal Mekân Temsilleri

Araştırmanın bu alt başlığında pre-kapitalist süreçte kırsal alan incelenmektedir. Bu bağlamda tarihsel sırayla ortaya çıkan kapitalizm öncesi üretim tarzlarının kırsal mekânı nasıl ürettiği tartışılmaktadır. Varlığını artı ürün⁵ kontrolüne dayandıran Doğu Uygarlıkları

⁵Jacobs (1970; 3-4, 18-21) tarımsal üretimin ve köy yerleşmelerinin kentleri öncelmesi görüşünün aksine, tarımın çıkış noktasının doğrudan kentsel mekânlar olduğunu ve ilk kentsel toplulukların avcı-toplayıcı toplumlarla yürütülen volkanik cam ticareti dolayısıyla simbiyotik ilişkilerden elde edilen av ürünleriyle, tarımsal gelişmelere kadar toplumu beslediğini öne sürmüştür. Jacobs'a (1970; 43, 44, 49-50, 57-58, 69) göre, avcı toplayıcı toplumlarda, tarım öncesi besin kaynakları ticaret için sınırlıdır çünkü toplum açlık sınırında yaşamaktadır. Yine de bazı yerleşimlerde, toplum mikro çevrenin sunduğu besin kaynağını sonuna kadar tüketmemiştir. Örneğin, bazı bölgelerde memeli hayvan kemiklerine sıkça rastlanılırken, deniz mahsulü kalıntılarına rastlanılmamıştır. Dolayısıyla her durumda kentlerin ortaya çıkışı ve büyümesi artı ürüne bağımlı değildir. Çünkü kentler genellikle açlığın endemik ve kıtlığın periyodik olduğu toplumlarda gelişmiştir. Kentlerde süregelen kıtlık, eski ve yeni meşguliyetlerin senteziyle aşılmaya çalışılmıştır. Volkanik cam ticaretiyle elde edilen yabani bitki ve hayvanların ıslahı tarımsal gelişmeleri hızlandırmıştır. Ayrıca eski ve yeni meşguliyetlerin sürekli sentezi, toplumsal iş bölümünü her defasında daha kapsamlı ve karmaşık hale getirerek kentlerin büyümesini sağlamıştır. Kentler, eski meşguliyetlere yenilerinin eklendiği ve bu yeni meşguliyetlerin kentin işbölümünü çoğalttığı ve çeşitlendirdiği yerleşim yerleridir. Kentler kendilerine dışsal olan olaylar yüzünden değil, ancak toplumsal artı nedeniyle gelişirler. Bu kentler, kırsalın ekonomik hayatını keşfedip yeniden üretirler. Aslında yeni meşguliyet geliştirme, mevcut malların ve hizmetlerin üretimini etkin bir şekilde tekrarlamaktan ve genişletmekten başka bir şey değildir. Bu nedenle verimli üretim için gerekli olanlardan farklı ve çelişkili koşullar gerektirir. Dolayısıyla eski meşguliyetlerle yenilerinin birleşimi daha verimli ekonomik üretim yöntemleri ortaya çıkartmaktadır. Bu bağlamda hayvanlar ve bitkilerin ıslahı, eski ve yeni meşguliyetlerin kaynaşmasının bir sonucudur (Jacobs, 1970; 122).

(Childe, 2007; Ponting, 2012; Tuna, 2011), Antik Çağ ve Feodalizme özgü köle tipi üretim tarzı (Anderson, 1974) kapitalizm öncesi üretim tarzları olarak irdelenmektedir.

Amin (2003; 458) modern çağ öncesindeki hiç bir toplumun kapitalizme özgü "özel mülkiyet, ücretli özgür emek ve ekonomik yasaların öznel iradeden bağımsız olarak işlediği çerçeve"yi oluşturmadığını öne sürer. Childe (2007; 75, 76) "kentsel devrim" öncesi neolitik köy topluluklarını avcı toplayıcı topluluklar gibi yaşam döngülerini idame edecek kadar üretmek ve tüketmekle sınırlı topluluklar olarak tanımlanmaktadır. "Kentsel devrim" öncesi neolitik köy toplum yapısı, sınıf temelli olmadığı gibi, gerekli olanın ötesinde üretmek için artı ürünün elde edilmesine yönelik maddi teşvikten de yoksun kalmıştır. Ponting (2012; 23, 24) bu toplumların yaşam döngülerini, kısıtlı bir coğrafi bölge içerisinde mikro çevre sömürüsüne dayandırmıştır. Tuna (2011, 190, 195) tarımsal gelişmelerin köy yerleşmeleriyle el ele gittiği dolayısıyla köy aşamasındaki örgütlenmelerin, toplumsal sorunların çözümüne yönelik olarak ortaya çıktığı ve neolitik köy yerleşmelerindeki toplumsal sorunların, kademeli olarak kentlerin ortaya çıkmasına neden olduğunu belirtmiştir.

Tarım ve köy hayatının yaygınlaşmasıyla birlikte toplumsal sorunlar köy⁶ aşamasında bir örgütlenme ile çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Köy yerleşmeleri uygulanan karma tarım ve yöreye ait özelliklere bağlı olarak farklılıklar göstermektedirler. Çünkü toprağın sürülmeden ve gübrelenmeden ekilmesi verim düşüklüğüne ve toprağın kıraçlaşmasına⁷ yol açmaktadır. Bu konudaki bir çözüm tüketilen toprakların terk edilerek tarım yapılabilen yeni topraklara göç etme şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu göç döngüsü eş değerde olan toprakların olduğu alanlarla sınırlı kalmıştır. Tarım ve hayvan yetiştiriciliğine dayanan neolitik toplumlar terk edilen ve terk edilmeyen ayrımlarına rağmen köylerde örgütlenmiştir. Bu örgütlenme tarım faaliyetlerini sürdürmeye bağlı olduğu için, bunu başaran toplumlar bu

⁶ Braudel (2007; 102) Doğu Uygurlıklarında istikrarsız dönemlerin kır-kent arasında kurulan güçlü bağlar sayesinde atlatıldığından bahsetmektedir.

⁷ Ponting (2012; 65,67, 84-87) Doğu Uygurlıkları'nın çöküşünü bu uygurlıkların üzerine kurulu olduğu artı ürünün yarattığı ekolojik tahribatla gerçekleştirdiğini açıklamaktadır.

aşamaya gelemeyen toplumlara göre daha bol ve düzenli beslenme imkânına kavuşmuştur. Belirli bir üretim ve tüketim örgütlenmesi sonucu ortaya çıkan ve toplulukların sorunlarına çözüm bulan köyler, bir dönem sonra temel işlevini sürdüremeyecek bir konuma düşmüştür. Tarımın başarılarının sınırlılığı ve toplumsal sorunların açmaza düşmesi, köy örgütlenmelerini sürdürülemezlik noktasına getirerek toplumsal sorunların çözümünü kentsel gelişmelerde aranmasına neden olmuştur (Tuna, 2011; 190, 191, 194).

Artı ürün, neolitik toplumlarda, tarımsal uğraşı dışında çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunabilecek bir nüfus fazlası üretmiştir. Yakın Doğu'daki neolitik toplumlar MÖ. 4000 yılında madenleri keşfetmeye başlamıştır. İş bölümü⁸ ve uzmanlaşma gerektiren maden faaliyetleri, neolitik toplumdaki tarım dışı artık nüfusun çiftçilikten, zanaatkârlık faaliyetlerine geçişini sağlamıştır. Toplumun heterojen ekonomik yapısının⁹ kentsel mekâna yansımaları, basit kulübe ve çiftlik evlerinden, toplumun sınıflı yapısını yansıtan, anıt mezarlar, tapınaklar ve sarayların inşası şeklinde gerçekleşmiştir. Tanrının neolitik topluma sunduğu zenginlik karşılığında, inşa edilen tapınaklar tanrıya karşı bir şükran göstergesi olmuştur. Artı ürünün tapınaklara sunulması, tapınakların sadece bir dinsel merkez olarak kullanımını değil, aynı zamanda neolitik toplum için artı ürünün dağıtımını sağlayan, haraca bağlı sermaye birikiminin çekirdeğini oluşturan bir mekanizma sunduğunu göstermiştir (Chide, 2007; 104-112).

Doğu Uygarlıkları'nda, baştan sona çevreyle yeni tür bir ilişkiye dayanan bir ekonomik-ekolojik dayatma var olagelmıştır. Bölgedeki, alüvyon ovaları, üretim faktörlerinin uygun biçimde örgütlenmesi durumunda zengin su kaynaklarının ve verimli topraklarının büyük miktarlarda tarımsal artı üretimini mümkün kılması açısından birbirine benzerdir. Buna karşılık bölgede, kereste, taş ve bazı metaller gibi çok sayıda doğal girdi açısından yetersizlik söz konusudur. Bu nedenle, kendi üretim çevrimlerini tamamlamak için belli doğal girdileri kendi ekolojik hinterlandının dışından sağlamak gibi ekolojik koşullardan

⁸ İş bölümü bağlamında entellektüel ve fiziksel emek ayrımı için bakınız (Timur, 2014; 15).

⁹ Kırsalın eşitsiz bir diyalogla kentlerin himayesi altına girmesi konusunda bakınız (Braudel, 2007; 74).

kaynalanın bir ekonomik zorunlulukla karşılaşılıdır. Dolayısıyla Doğu Uygarlıkları'nın ekolojik kökenleri, bu uygarlıkların doğalarında bulunan dengesizliği sergiler. Bu dengesizlik hem ekolojik-ekonomik hem de stratejiktir (Gills ve Frank, 2003; 177).

8000 yıllık insanlık tarihi, artı ürünün elde edilip dağıtılması ve kullanım yerleri ile şekillenmiştir. Bütün Doğu Kentlerinde, haraç ve zorla çalıştırma yöntemleri, baskıya dayalı toplumsal düzeni, kontrol eden üretici olmayan kentli sınıf ve üretici olmayan sınıfın, toplum üzerinde bürokratik kontrol kurmak amacıyla kullandığı yazı ve hesap sistemleri, görülmüştür. Doğu Uygarlıkları'nın var oluşunu sistematik olarak artı ürün çıktısına bağlı olması, bu uygarlıkları toprağın tahrip edilmesinden kaynaklı ekolojik ve toplumsal çöküşe karşı savunmasız bir hale getirmiştir. Çok sayıda bürokrati ve askeri besleme ihtiyacı ve rakip devletler arasındaki rekabet, elde edilen artı ürün çıktısının marjinal bir düzeye ulaşmasına neden olmuştur. Toprakta süregelen bu baskı ve çevre sitelerde tahakkümü sağlamak için gerçekleştirilen uzun soluklu savaşlar Doğu Uygarlıkları'nın çöküşünü öncelmiştir (Pointing, 2012; 65, 67, 84-87).

Antik Çağ Uygarlıkları¹⁰, genellikle kentler üzerine teşkilatlanmıştır. Erken Polis¹¹ ve Roma Cumhuriyeti'nin ihtişamı, gelecek bin yıla kadar rastlanmayacak kentsel politika ve kültür meridyenini temsil etmiştir. Felsefe, bilim, edebiyat, tarih, mimari, heykeltçilik, hukuk, yönetim ve finans alanları geçmişte benzeri olmayacak şekilde geliştirilmiştir. Nitekim bu kentsel¹² kültürün ve politikanın yükselişinin ardında kentsel ekonominin¹³ yükselişinden ziyade, entelektüel ve sivil canlılığı sürdüren maddi zenginliğin kaynağı kırsal kesimden¹⁴ çekilmiştir. Antik Dünya değişmez bir şekilde niceliksel olarak kırsaldır. Tarım, geçmişte boyunca mutlak biçimde baskın üretim alanını temsil etmiş ve kentlerin başlıca servet

¹⁰ Uygarlığın Doğu'dan Batı'ya geçişiyle ilgili bakınız (Braudel, 1995; 70, 71; 2007, 146-149, 201, 202; Morris, 2000; 27). Antik Çağ Uygarlığı'nın yükselişiyle ilgili bakınız (Ağaoğulları, 2002; 12; Anderson, 1974; 29).

¹¹ Erken Polis'le ilgili olarak bakınız (Anderson, 1974; 29; Wallace-Hadrill, 2000; 10).

¹² Antik Yunan'da kır-kent ilişkisinin köle tipi üretim tarzı bağlamında yeniden üretimi için bakınız (Anderson, 1974; 25).

¹³ Pazar hinterlandının Antik Yunan'da kır-kent arasındaki ayrımı derinleştirmesi üzerine bakınız (Rihhl ve Wilson, 2000; 36, 37).

¹⁴ Antik Çağ'ın son dönemlerinde kırsal isyanlarla ilgili bakınız (Anderson, 1974; 103).

kaynağını oluşturmuştur. Kasabalar, üreticiler, tacirler ve zanaatkârların ürettiği mekânlar değildir aksine, bu mekânlar kırsal¹⁵ toprak¹⁶ mülkiyetindeki birikimlerin sonucudur. Demokratik Atina'dan oligarşik Sparta'ya veya senatoryal Roma'ya kadar her belediye meclisi, esasen tarımsal mülkiyet ilişkileriyle kuşatılmıştır. Antik Dünya'nın baskın imalat ürünleri, mısır, yağ¹⁷ ve şarap kentlerin çeperinin dışında daha kırsal bölgelerde üretilmiştir. Kentsel imalatçılar ise az bir toplumsal tabakadan oluşmakla beraber, ilkel özelliklerini korumuştur. Bu yüzden kentsel mallar, tekstil, seramik, mobilya ve cam eşyanın ötesine geçememiştir. Üretim tekniği basit, talep kısıtlı ve nakliye aşırı derecede pahalıdır. Sonuç, Antik Çağ'daki üreticilerin karakteristik olarak sonraki dönemlerde olduğu gibi yoğunlaşmayla değil, işbölümünden ziyade üretimin göreceli maliyetlerini belirleyen yoğunlaşmanın azalması ile gelişmiştir (Anderson, 1974; 19-21).

Antik Çağ uygarlıklarının tipik büyüme metodolojisi, iktisadi büyümeye değil, ancak coğrafik fetihler dolayısıyla coğrafik olarak iktisadi faaliyet ölçeğinin genişlemesine dayanır. Coğrafik genişleme, klasik uygarlıkların doğası gereği kolonyal karakterine bağlıdır. Kent devletleri sürekli bir şekilde, yükselme evrelerini coğrafik genişlemenin mekanizmaları olarak, başka bölgelerin fethi ve iskânıyla tamamlar. Haraç, talan ve köleler Antik teşkilatlanmanın ana nesnelere olarak, kolonyal genişlemenin mekanizmaları büyük bir oranda destekler. Askeri güç ekonomik büyümeyle ilişkilendirilir çünkü köle emeğinin çıkış noktası savaşta ele geçirilen esirlerdir. Köleler kırsalda tarlalar için insan gücü sağlarken, kent devletlerinin artık insan gücü olarak yurttaşlardan oluşan, askeri birlikler kurmasında önemli bir unsurdur. Nitekim köle tipi üretim tarzı içindeki çelişkilerin derinleşmesi, yurttaş

¹⁵ Antik Yunan'da kırsal hinterlandın önemi için bakınız (Morris, 2000; 25). Roma'da kırsal hinterlandın, kentsel mekânın inşası açısından önemi için bakınız (Potter, 2000; 194, 197). Roma'da kırsal toprak vergilendirmelerine bakınız (Corbier, 2000; 215, 230, 234).

¹⁶ Tarımsal üretim ve kentsel imalat arasındaki ilişki için bakınız (Osborne, 2000; 132, 133). Tarımsal üretimin Romalı aristokrat sınıfı için önemine bakınız (2000; 153, 154, 158, 160).

¹⁷ Antik Yunan'da yağ, bağcılık ve mısır üretimi ile ilgili bakınız (Anderson, 1974; 30, 41; Braudel, 2007; 290,291; Childe, 2007; 247).

ve köle sınıflarının birbirine kaynaması gibi nedenler Antik Çağ Uygarlıkları'nın çöküşünü incelemiştir (Anderson, 1974).

Eisenstadt'a göre, özellikle devlet seçkinlerinin var olan ekonomik kaynakları ve insan gücü kaynaklarını tüketen pahalı amaçlara ağırlık verdiği durumda, bu birbirinden farklı belirleyici etmenler arasında güçlü çelişkiler oluşmuştur. Eisenstadt, kaynakların devlet tarafından aşırı derecede sömürülmesi nedeniyle, devletin varlığı için zorunlu olan esnek kaynakların tükenmesi yönünde çalışan bir örüntünün varlığını saptar. Bu aşırı sömürü, kaynakların yeniden daha tutucu aristokrat veya feodal ögelerin buyruğuna verilmesi yönündeki eğilimi şiddetlendirir. Bu süreç, devletin genellikle bürokrasi aracılığıyla aristokratlaşmasıyla birlikte yürür. Dolayısıyla devlet seçkinlerinin giderek artan ölçüde asalak tarzda sömürmeye kapılması söz konusudur. Yani seçkinlerin tüketimi, artının yeniden dağıtılan ve yatırılan miktarına göre artış gösterir. Artıya asalakça el konulmasının, bariz biçimleri gerileme dönemlerinde görülür. Süreç, yeni bağlantılı konumlar ve gruplar üretir. Bu gruplar da, sonunda aşırı büyümüş bürokrasiyi zayıflatan bir meydan okumaya yol açar. Merkezin görece zayıflığı veya uluslararası alanda ivedi tehditlerin güçlü olduğu durumlarda devlet aristokratlaştırılmaya karşı durmadığından, böyle sistemlerin parçalanması ve yeniden daha basit feodal birimler biçimine dönüşmesi yönünde bir eğilim belirir (Gills, 2003; 266-267).

Feodalizm¹⁸, işgücü ve ürünlerin metalaşmadığı toprak ve doğal ekonominin kontrolüne dayalı bir sistemdir. Köylüler ürüne belirgin sosyal ilişki kalıbıyla bağlanmıştır. Bu ilişki yasal olarak serflerin kısıtlı bir hareketlilikle toprağa bağlanması olarak tanımlanmıştır. Tarımsal mülkiyet ise, köylülerin üzerinde kurduğu politik baskıyla artı ürün elde eden, feodal lordların iradesine bağlanmıştır. Bu politik zorlama, köylü lorda sürekli borçlu olduğu gerekçesiyle, lordun mülküne tabi olan malikânede çalışan köylünün elde

¹⁸ Roma İmparatorluğu'nun barbar istilalarıyla yıkılışı ve feodalizmin ortaya çıkışıyla ilgili bakınız (Pirenne, 2014a; 17,25, 40, 41).

ettiği artı üründen, aynı kira veya normal aidatlar şeklinde tahsil edilerek ekonomik zoru da beraberinde getirmiştir. Yani lordun serf üzerindeki baskısı, politik otorite ile ekonomik sömürünün hukuki birleşmesiyle sağlanmıştır (Anderson, 1974; 147). Temel kraliyet yetkileri tamamen lordun elinde olmasının yanı sıra bölgesel yargı mekanizmaları da lordun malikânesine bağlı bir kuruma dönüşmüştür. Bu sayede hukuksal egemenlik, lordlara ait mülkiyetin kâr getirici bir unsur haline gelmiştir. Lordluk statüsü hem elinde tuttuğu ekonomi dışı cebri güç hem de hukuksal egemenlikle gayri resmi bir oluşum statüsünden artık feodal toplumda resmi bir yeri olan konuma gelmiştir (Comninel, 2015; 201).

Özellikle kırsal ekonomiye sıkı sıkıya bağlı feodal sistem dönemi, su değirmeni, toprak verimliliği için marleyler ve üç alanlı ürün rotasyonu gibi teknik yeniliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Anderson, 1974;183). Nitekim bu tarımsal gelişmeler, sistemin kendi içerisindeki uyumsuz faktörleri tetiklemiştir. Öncelikli olarak bu gelişmelere bağlı olarak ucuz tahıl fiyatları, demografik çöküşü etkilemiş ve bu çöküşü, tarımsal kriz takip etmiştir. (Hilton, 2002; 119). Malikâne ekonomisinde, kullanılan yöntemler ve emeği teşvik edecek hiçbir şey olmaması yüzünden sadece emek üretkenliği çok düşük düzeyde kalmamış; toprağın verimi öylesine kısırlaşmıştı ki, bazı lordlar bu tükenişin farkına varmıştı. İlkel rotasyon sistemi, yeterli ölçüde köklü ürünün ve yonca gibi tohumlu yeşilliklerin bulunmaması, toprağın hasattan sonra eski gücüne kavuşmasına olanak vermemiştir. Toprağı gübreleme bilindiği halde, ortaçağ köylüsünün yoksulluğu, bu girişimi engellemiştir (Bennet, 1938; 78). Lordlar, başka yerden sağlayamadıkları için, toprakların işlenmesini sağlayan alet ve gereçleri ve serflere kıyafet sağlamak için malikânelerinin içine endüstrinin ve ticaretin yokluğunu telafi etmek amacıyla, küçük atölyeler kurmuştur. Ticaret ve endüstrinin yokluğu, feodal toplumu kaçınılmaz bir şekilde iklimin bütün tehlikelerine karşı savunmasız bırakmıştır. Hasat yetersiz olduğunda, bir kıtlık durumuna karşı biriktirilmiş olan erzak kısa zamanda tüketilerek, çevredeki komşu malikânelerden ya da bolluğun egemen olduğu başka yörelerden sağlanması için serfler seferber edilmiştir. Lordlar kıtlık zamanlarında ya kendi özel sevklerinden feragat ederek ya da manastır yöneticilerine borçlanarak kıtlık dönemlerini savuşturmuştur (Pirenne, 2014b, 17, 18).

Aynı zamanda feodal egemen sınıfın artan artı ürün gereksinimi, üreticiler üzerindeki baskının yoğunlaşmasını ve yeni angarya işleri getirmiştir. İlk olarak, büyük lordların askeri

kaynaklarını güçlendirmek için alt feodalleşme olarak bilinen bir süreçle vassalların sayısını artırma yolunda bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bu durum soylu ailelerin doğal büyümesi ve maiyetlerinin sayısındaki artışla birleşince, serflerin, artık emeğiyle beslenen asalak sınıfın boyutunu büyütüştür. Feodal düzenin ayrılmaz parçaları olarak nitelendirilebilecek olan ve bir yandan toprakları harap edip viraneye çevirirken öte yandan da feodal ailelerin ve kralın harcamalarını şişiren savaşların ve eşkiyalıkların etkileri de bu duruma eklenmiştir. (Dobb, 2007; 41).

Zor alım ve yağma üretici güçleri azaltırken, üreticinin karşılamak zorunda kaldığı istekler de büyümüştür. Bu dönemde haçlı seferleri feodal gelirlere özel bir yük oluşturmuştur. Şövalyelik çağı ilerledikçe savurganca şölenler ve pahalı gösterişleriyle görkemlilik yarışında rekabet eden soylu ailelerin israfı da artmıştır. Başlangıçta, ticaretin gelişmesi, sağladığı yabancı malların çekiciliği ve pazar için artık üretme olanaklarını açması ile köylüler üzerindeki feodal baskının yoğunlaşmasını güçlendirmiştir (Bennet, 1938; 138, 139).

3.2. Kapitalizm Toplumsal Tarihindeki Kırsal Mekân Temsilleri

Tarihsel süreçte her üretim tarzına özgü çelişkiler, kendisine özgü bir kırsal mekân temsili üretmiştir. Ancak bu araştırmada, kapitalist üretim tarzının, “kapitalizmin toplumsal tarihindeki aşamalar”, nedeniyle kendisinden önceki üretim tarzlarından bir hayli farklılaşmaktadır. Kapitalizm döngüsünde tekrarlanan ana yapılar belirli çelişkiler üzerine kuruludur. Kapitalizmin uzun tarihinin bölünebileceği, bölünen tarihin her safhasının kapitalizmin farklı bir gelişim aşamasına tekabül ettiği görüşünden yola çıkılarak, her gelişim safhasının farklı çelişkiler üzerine kurulu olması, aynı zamanda bu çelişkiler üzerinde yükselen ve düşen burjuva temsillerinin de farklılaşmasını gerektirmektedir. Bujuva temsillerinin farklılaşması ise, dönemsel eğilimde üretilen mekân temsiline yansımaktadır. Bu yüzden, kapitalizm öncesi üretim tarzlarının başat özelliği, üretim ilişkilerini artmakta olan kâr hadlerine doğru örgütleyen bir burjuva temsillerinin yokluğudur. Dolayısıyla araştırmanın bu başlığında kapitalizmin gelişimi Braudel’in “seçme serbestisi” olarak tanımladığı, kapitalist girişimlerin artan kâr hadlerini azalan kâr hadlerine tercih etmesi, kapitalizmin uzun tarihinde üretilen kırsal mekân temsilleri üzerinden incelenmektedir.

3.2.1. Devlet-Sermaye Diyalektiğinde Kırsal Mekân Temsili

Araştırmanın bu alt başlığında tarihsel süreçte, devlet-sermaye diyalektiğinin ürettiği kırsal mekân temsili incelenmektedir. Kapitalizm döngüsünde tekrarlanan ana yapılar belirli çelişkiler üzerine kuruludur. Bu çelişkilerin oluşturduğu temsil, mekâna yansır. Bu eksende “devlet-sermaye” diyalektiğinde Venedik ve Ceneviz devletlerinde kırsal mekân temsili ürettiğini, kapitalistler ve merkezi devletler arasındaki dolaysız çıkar ilişkilerine vurgu yaparak açıklamak gerekmektedir. Bu ilişkileri açmak gerekirse, birincisi devlet üzerine kurulu olduğu doğal sınırları genişletme peşindedir, sermaye ise ticari antrepolara doğru genişleyen doğal sınırlar içerisinde ve ötesinde tekeli ticari imtiyazlar peşindedir. Söz konusu bu ilişki bağlamında merkezi devlet savaşları finanse etmek için sermayeye, sermaye tekeli imtiyazlar için devlete muhtaçtır. Fakat sonuç, sermaye için vahimdir. Çünkü devlet her teritoryal mücadelenin yol açtığı darboğazda nitel ve nicel olarak daha yüklü miktarda sermayeye ihtiyaç duymakta ve geri ödeme konusunda herhangi bir yaptırım mekanizmasıyla karşılaşmamaktadır. Bu açmaz sonucunda, devlet ve sermaye arasındaki çıkar birliği sona erer, devlet doğal sınırlarını korumak için kendisini yeniden kırsallaştırır, karasal ordulara yatırım yapmaya başlar, toprak yatırımları sonucu değişim ekonomisi bir nevi tüketim ekonomisine dönüşür ve kentlerdeki ticari canlılık sona erer¹⁹. İkincisi devlet yapısının içerisine sermayenin sızmaya başlamasıyla ilgilidir. İlk durumda devletin üstlendiği borçlarına karşılık sermaye, aristokratik imtiyazlar elde etmeye başlar. Burjuvazi için hatadan ders çıkarma gibi işleyen bu süreç, devletin kendi eliyle yönetsel imtiyazlar vererek kendi yetki alanını bir nevi daraltmasıyla sonuçlanır aynı zamanda bu süreç devleti temsil eden yapıların işleyişinde yer alacak aristokrasiye yakın melez burjuvazi sınıfının yeniden üretmesiyle ilgilidir.²⁰ Söz konusu bu durum analizinden yola çıkılarak araştırmanın bu alt

¹⁹ İlk durum Floransa’da Bardi ve Peruzzi ailelerinin kırsal yün ticaretinden elde ettikleri gelirleri III. Edward’ın savaşlarını finanse etme de kullanlarıyla ilgilidir (Arrighi, 2016; 161). Ayrıca Bardi ve Peruzzi ailelerinin III. Edward’la olan ilişkileri için bakınız (Braudel, 2004b; 348).

²⁰ İkinci durum Floransa’da Medici ailesinin, elde ettikleri gelirleri sanatın, yoksulların ve devletin himayesine harcayarak kendi çöküşlerini geciktiren bir rıza üretiminin merkezinde olmasıyla ilgilidir (Arrighi, 2016; 164-166).

başlığında, devlet yapısının güçlü olduğu Venedik, sermaye yapısının güçlü olduğu Ceneviz’de (Braudel, 2004b; 394) kırsal mekânın konjonktürel temsilleri incelenmektedir.

Haçlı seferleri Akdeniz'deki islam kuvvetlerini gerileterek Avrupa'nın pazar için üretim koşullarını (Brenner, 2002a) hem de pazarın canlanmasının ön koşulu olarak ticaretin canlanmasını (Pirenne, 2014a) sağlamıştır. Söz konusu bu durum ticaretin canlanması dolayısıyla Ceneviz ve Venedik devletlerinin tüccar sınıfına, Akdeniz ticaretini açmıştır (Banaji, 2007; 62, 63). Yerel olarak, Ceneviz kapitalist gelişiminin kökleri, Ceneviz aristokrasinin ticari hevesleri ve Ceneviz kent devletinin etrafındaki kırsal bölgeyi kendi egemenlik alanıyla bütünleştirmesindeki hızında yatmıştır. Ceneviz bu dönemde egemenlik alanını Porto'dan Monako'ya kadar genişleterek, kendi toprak aristokrasinin kırsal tımarını genişletmeye özen göstermiştir. Bu toprak aristokrasisi, Ceneviz ticari genişlemesinin ilk itici gücü oluşturmuştur (Arrighi, 2016; 174, 175).

Cenova biri batıda diğeri doğuda yer alan iki sahil şeridiyle çok az bir mekân kaplamaktadır. Deniz tarafında, her bir ırmağın ağzına, her bir koya ya bir liman, ya bir köy, ya da bir kasaba oturmuştur. Biraz bağ, portakal bahçeleri, çiçekler, palmiyeler, mükemmel şaraplar ve bol miktarda zeytinyağı vardır. Madalyonun öteki yüzünde ise, Nice’in karşısında Alplerle buluşan Apenninler, kısır, ormansız ve hatta otsuz yokuşlarını ve yukarıya tünemiş, Cenova'nın tımarlarını istekli sadık adamlar olan köylü vassallarının bulunduğu fakir ve geri köylerini Cenova'ya dayatmaktadır. Bir duvarın dibindeki sahanlıktan ibaret olan ve çok erkenden modern hale gelen Cenova, böylece feodal bir dağa sırtını dayamaktadır ve bu durum onun birçok paradoksundan bir tanesidir (Braudel, 2004c; 132).

Cenova'nın kuruluş yerindeki yarı talihi, Venedik için tam bir talihsizlik olgusuna rastlamaktadır. Ancak bu durumu ticaret dolayısıyla kendi avantajına çevirmek yine Venedik'in elinde olacaktır (Pirenne, 2014a; 67). Venedik'in Bizans'la kurduğu sıkı ticari ilişkiler bu girişimlerin ilk itici güçlerinden bir tanesidir. Batı kentlerinin aksine Bizans İmparatorluğu'nda, lüks mallara olan talebi besleyen kent hayatı ortadan kalkmamıştır. Bizans İmparatorluğu sınırlarında ticaret İslam'ın ilerleyişle kati bir şekilde kesintiye uğramamıştır. Deniz ticareti, zanaatkâr ve profesyonel tacirlerin bulunduğu kentleri beslemeye devam etmiştir. Venedik'in ticari hegemonyası, toprağın her şey ticaretin hiçbir

şey olduğu Batı Avrupa'yla tam bir tezatlık oluşturmuştur. Kostantinopolis ve Doğu'nun Hıristiyan limanları, Venedik ile İtalya'daki Bizans kentlerinin biricik deniz ticaret hedefi olmaktan kısa sürede çıkmıştır. Teşebbüs ruhu ve kazanç arayışının çok güçlü ve gerekli oluşu, dinsel tereddütler nedeniyle, ne kadar İslam egemenliğinde de olsa, Afrika ve Suriye ile eski ilişkilerini yenilemekten alı koymamıştır. Venedikliler, satın aldıkları genç Slavları, Mısır ve Suriye'nin haremelerine ihraç etmiştir. Bu köle trafiği kuşkusuz Venedik zenginliği katlamıştır. Köle ticaretine ek olarak, İslam ülkelerinde bulunmayan demir ve kereste ticareti eklenmiştir. Kereste ve demirin İslam ülkeleri tarafından, Hıristiyanlara karşı savaşta kullanılmasın da şüphe yokken Venedik tüccar sermayesinin hareketlerini kısıtlayacak bir dine tabii olmaması İslam devletleriyle ticaretini sürekli kılmıştır (Pirenne, 2014b; 26, 27).

Zira Bizans'ın yıkılışından sonra Venedik'in ticari gelişimi, Braudel'in üretim maliyetlerinin önder sermaye birikim merkezleri tarafından dışsallaştırılması eğiliminin yalnızca XIII. yüzyılın sonları ile XIV. yüzyılın başlarındaki Avrasya ticari genişlemesinin sonunda etkinlik kazanması konusundaki tezi tarafından izlenmektedir. Söz konusu bu genişlemeden önce ve genişleme sırasında en gelişmiş kapitalist girişim biçimlerinin tamamı, üretimle doğrudan ilişkili merkezlerde ortaya çıkmıştır. Braudel'e (2004c; 89) göre, XIII. yüzyılın sonu ve XIV. yüzyılın başlarındaki maliyetlerin dışsallaştırılmasına yönelik eğilim ise, daha çok Doğu kentlerindeki ticari antrepoların kontrolüne yönelinmesiyle ilişkilidir.

Uzun mesafeli ticarete uzmanlaşmış kapitalistler her zaman şu veya bu şekilde bir üretim faaliyetine sızarak genellikle satın aldıkları ve sattıkları malların bir ölçüde işlenmesiyle ve malların üretimi için gerekli olan bir kısım araçlarla tesislerin kurulmasıyla meşguldür. Kapitalist örgütlenmeler ya özel ticaret araçları (madeni para, kaliteli tekstil ürünleri, kıt mallar) ya kendi birikim çevresine düşecek sermaye stokları olmaya uygun malların üretimiyle ilgilenmiştir. Dolayısıyla Braudel'in perspektifinde seçme serbestisi doğrultusunda bu üretimin merkezinde yer alarak, kendi denetimleri ve gözetimleri altına almışlardır. Braudel'e (2004a; 111, 113, 115) göre, Cenovalı, Floransalı ve Venedikli kapitalistler XVI. yüzyıl İtalya'sında geniş bir toprak ıshalına girişmiştir.

Braudel, bu iddiayı kısmen doğrulamak için hemen, bu kentlerin genellikle bu tür bir üretim dışsallaştırmasının yararlarından çok zararlarının bilincinde olduklarını eklemektedir.

Dış ülkelere bağımlılıklarından saplantı derecesinde rahatsız olan kapitalist tüm kentler, çaresiz bir biçimde topraklarını genişletmek ve tarım ve sanayilerini geliştirme çabası içine girmiştir. Tabi ki bu eğilimin ön koşulu, kapitalistlerin azalan kârlardan, hareket serbestisi kazanacağı artan kârlara doğru yolculuğuna tekabül etmektedir. Venedik XVIII. yüzyılda ticaretin karlarından vazgeçip kırlara yönelmektedir, çünkü tarımda ve hayvancılıkta ticarete görece daha büyük kar hadleri bulunmaktadır (2004b; 384). Sonuç olarak İtalyan kent devletleri, kırsal ve kentsel nüfusları arasında günümüze benzer, oldukça çağdaş bir ilişki var olduğu yerlerde pazara yönelik ürünlerin üretilmesi eğiliminde olan ve kapitalist yatırımın doğal bir odağı haline gelen bir tarımsal girişimler zinciri ve genellikle hayli kârlı çok sayıda lüks mallar sanayii özellikleriyle belirlenir hale gelmiştir. Venezia bölgesinin tutanakları, bölgede birçok kapitalist girişimcinin tarım işiyle uğraşp, çok sayıda ücretli emekçiyi istihdam ettiğini göstermektedir. Bu bölgede toprak ıslahından hasat zamanına oldukça gelişmiş bilimsel teknik ve metodolojiler kullanılmaktadır (Braudel, 2004b; 249). Aslında İtalyan kent devletlerinin ülke içi üretime bu tür bir ilgiyi açıklamak için yabancı ülkelere bağımlılıktan sürekli olarak endişe ettiklerini varsaymaya gerek de yoktur. Zaten Braudel'e (2004c; 28) göre, kent devletleri oldukça geniş bir ticaret hattını kontrol etmektedir. Ancak lüks mal sanayileri durumunda, kârlılıkları ve kendi gelişmeleri ile ilgili toplumsal sorunların yokluğunun ta kendisi böyle bir ilginin yeterli nedenini hali hazırda oluşturmuştur (Braudel, 2004c; 93).

Dolayısıyla pazara yönelik ürünler konusunda kapitalist kentlerde biriken büyük bir zenginliğin, kentlere bitişik kırsal alanlarda kentli nüfus için gıda üretimine yönelik ticari bir tarımı doğurması gayet doğal bir süreçtir. Zira kapitalist merkezlerin de, kentlere bitişik bu kırsal alanları ya stratejik ya da ekonomik nedenlerle ama sonunda bunların daha da ticarileşmeleri ve modernleşmelerini geliştirmek için kendi politik egemenlik alanlarıyla er ya da geç birleştirmeleri de gayet doğal bir süreç doğurmaktadır. Braudel'e (2004b; 249) göre, Venedik'te ticaretin terk edilmesinden sonra, tarımsal toprakların savaş yoluyla ilhak edilmesi veya kapitalistler tarafından satın alınması bu durumun bir göstergesidir.

Dahası bir kırsal alan kapitalist merkezlerin egemenlik alanları içine fiili ya da hukuki olarak bir kez alındıktan sonra tarıma yapılan sermaye yatırımı, sanat ürünleri ya da diğer dayanıklı lüks mallara yapılan harcamalarda- yani uzun mesafeli ticarete ve yüksek finansa

elde edilen fakat kendi kârlılıklarını riske atmadan bu faaliyetlerde yeniden yatırıma yönlendirilemeyen kârların stoklanmasında- gördüğü işleve benzer bir fonksiyona sahip hale gelmiştir. Çağdaş kapitalizmde olduğu gibi, o zaman da bu sermaye fazlasının önemli bir bölümü, spekülasyona ve aşırı tüketime doğru akma eğilimindedir²¹. Ve yine çağdaş kapitalizmde olduğu gibi, o zaman da kapitalist kentlerin kendilerinde taşınmazlara yapılan yatırımlar spekülatif faaliyetlerin aşırı tüketimle birleşimini oluşturan en önemli araçlardır. Zira Braudel'e (2004b; 37) göre, Ceneviz, Floransa ve Venedik'te modern anlamda gayrimenkul piyasalarının genel çerçevesi çizilmiştir. Nitekim kapitalist kentler tarafından ilhak edilen ya da ilhak sürecinde olan kırsal alanların ticarileşmesi ve soylulaşması (gentrification) süreci, kentlerdeki gayrimenkullere yapılan yatırımların tamamlayıcıları ya da yedekleri olarak benzer bir rol oynayacaktır²². Ancak bu eğilimin tam tersi durumlarında, yani Pirenne perspektifinde kapitalistlerin mücadeleden çekilip aristokratlaşması, dolayısıyla kapitalist sınıf için bir sonbahar belirtisinin varlığı da söz konusu olabilmektedir²³.

Gemi yapımıcılığı, lüks mallar, inşaat ve çağdaş tarım sanayileri, kapitalist kent devletlerinin mümkün olduğu kadar çok ekonomik ve toplumsal üretim maliyetini dışsallaştırma eğiliminin biricik istisnaları değildir. Belirli dönemlerde, hatta uzun dönemlerde kimi kent devletleri şu ya da bu şekilde imalatla ilgilenmiştir. Dolayısıyla Braudel'in kendisi de 1450 yılından sonra Venedik'in yaygın ve farklılaşmış bir imalat aygıtı oluşturmaya başladığını vurgulamaktadır ve bunun büyük bir olasılıkla büyük ticari antrepoların imalata dönüşmeleri için kaçınılmaz olduğunu ileri sürerek devam etmektedir (Braudel, 2004b; 279).

Ancak Braudel ticari antrepoların kaçınılmaz olarak imalata dönüştüğü yönündeki eğilimi belirttikten sonra, bu eğilimin en azından XVII. yüzyıla kadar ticari kapitalizmin sanayi kapitalizmine göre üstünlüğü tezine ciddi bir biçimde karşı olmadığı eklemekte

²¹ Bakınız (Braudel, 2004b; 251)

²² Bakınız (Braudel, 2004b; 230-231).

²³ Bakınız (Braudel, 2004b; 219).

aceleci davranmaktadır. Venedik konusunda örneğin, gerçek sanayi genişlemesi 1590 ile 1630 arasındaki döneme kadar gerçekleşmemiştir. Her şey göz önüne alındığında sanayi, Venedik'in gelişmesine yalnızca geç kalmış dolayısıyla tartıyı dengeleyici bir ağırlık olarak katılmıştır (Braudel, 1992; 138; Braudel, 2004b; 272).

Venedik sanayileşmesi hususunda ticari antrepoların imalata dönüşmesi görüşünü paylaşmamız için haklı nedenler vardır. Ancak, basit bir şekilde yalnızca tarım dışında elde etme ve işleme faaliyetleriyle ilgilenme olarak anlaşılan “sanayi”, geç kalmış olmaktan çok, oldukça erken bir zamanda diğer uzmanlaşmamış dahi olsa kentlerin gelişmesine zaten katkıda bulunmuştur. Söz konusu bu durum bütünüyle, büyük ticari antrepoların imalata dönüşme eğilimlerinin bir sonucu değildir. Çünkü kent devletleri en başta zaten büyük ticari antrepolar olmasından ziyade sermayesini dokuma sanayinde örgütleyen ve ücretli emeği yaygın şekilde kullanan Floransa'nın kapitalist gelişimi gibi²⁴, gerçekten sanayi kapitalizmiyle tanışmıştır. Braudel'e (2004c) göre, XIII. Venedik ve diğer kent devletlerinde zanaatkârların emeği sömüren ve kar hadleri peşinde koşan ilkel kapitalist loncalar etrafında örgütlenmesi bu durumun göstergesidir.

3.2.2. Kapitalizm-Territoryalizm Diyalektiğinde Kırsal Mekân Temsili

Araştırmanın bu alt başlığında kapitalizm-territoryalizm diyalektiği bağlamında İngiltere'de kırsal mekân temsili incelenmektedir. İngiltere'de kapitalizm işleyişinin farklılaşmasına ilişkin olarak, sermaye-devlet arasındaki çıkar birliği ve simbiyotik ilişkinin artık sona ermeye başladığını söylemek mümkündür. Kapitalistler, çıkar birliği süresince elde ettiği beratlarla, devlet yapısının içerisine şu veya bu şekilde sızmıştır. Ancak devlet yapısı içerisinde esnetilmesi gereken, kapitalizmin işleyişinde zamanın mekânı alt etmesini engelleyen çeşitli katılıklar bulunmaktadır. İngiltere kırsalındaki territoryal yöneticilerin bölgesel keyfi uygulamaları, ulusal pazarın bütünleşmesinden ziyade pazar yerlerinin kendi kurallarını oluşturmasına neden olmaktadır. Oysa kapitalizmin gelişim süreci, mekânın

²⁴ Floransa'da ipekli dokumalarda ücretli emeğin yoğun kullanımı için bakınız (Braudel, 2006; 418).

zaman yoluyla alt edilmesine bağlıdır. Dolayısıyla pazar yerlerinin bütünleşmesi, ekonomik çevrim hızının artması kapitalistlerin sürekli arzu ettiği gelişmelerdir. Bu gelişmeler ise daha çok, İngiltere’de feodalite dolayısıyla bir ekonomik ve politik alan egemenliğiyle özdeşleşen devlet yapısının reform sürecinden geçirilip kapitalizm bağlamında ulus devlet yapısının inşa edilmesi dolayımında pazar yerlerinin bütünleşmesiyle ilgilidir.

Kırsal alan kent ayrışması, İngiliz kapitalizminin gelişim sürecinde dönüm noktası sayılmaktadır (Jameson, 2012; 134). İtalyan kent devletleri kapitalizmin gelişim sürecinde birbirini ne kadar taklit ettiyse, İngiltere’de bu süreci kopyalayarak takip etmiştir (Braudel, 2014; 64). Marx’ın (1964; 116) belirttiği gibi, İngiliz kapitalizminin gelişim aşaması diğer kapitalist merkezlerde olduğu gibi kent tabanlı sermayenin, sanayi üretimini öncelikli olarak kırsal alanda örgütlemesinin sonucu olmuştur. Marx’a (1964, 116) göre, “kapitalist üretim başlangıçta “sözde kent zanaatlarıyla değil kırsalda en az beceri ve eğitim gerektiren iplik ve dokuma gibi iştiraklerle meydana gelmiştir.”

İngiltere, Hollanda gibi öncelikli olarak ticari, tarımsal ve madencilik kapitalizmini tanımıştır. Baharat, şeker, kahve, tütün, altın, kürk ve köle ticaretinden elde edilen kazançlar, kırsal alanı ticari olarak metalaştıran kır evi sistemi feodalizm sonrası toplumsal düzene aşama aşama girmiştir (Foster, 2013; 57). Kır, kent ayrımıyla birlikte 16. yüzyılda tarımın ticarileşmesi sürecinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. 16. yüzyılda kent tüccarları tarafından kırsal toprak satın alımına yoğun yatırımlar yapılmıştır. Bu yatırımların bir çoğu kiraya vererek rant elde etmek veya spekülatif amaçlarla yapılmış olsa da sermayenin toprağın iyileştirilmesine yatırılmış ve mülkün ücretli emekle kapitalist bir çiftlik olarak işlendiği durumlarda çoğunlukta olmuştur. Zira kırsal mülk, yeni sahipleri tarafından kiraya verilse de, toprak satın almanın ranttan başka bir amacı olmasa da, bu dönüşüm İngiliz tarımını yeni temellere oturtmuştur. Bu dönüşümden en çok İngiliz kırsalındaki küçük çiftçi etkilenmiştir. Kent tüccarıyla rekabet gücü olmayan küçük çiftçi sistemin yarattığı koşullar altında ücretli emek olma yoluna girmiştir (Dobb, 2007; 113,114).

Emek gücünün bir üretim aracı olan topraktan ayrışması, ücretli emeğin ortaya çıkmasının temel bir koşulu olduğu için kapitalist sermayenin ilkel birikiminde esaslı bir rol oynamıştır. Bu yüzden tüccar sermayesi ve tefeciliğin yanı sıra toprakta özel mülkiyet,

kapitalist üretim biçiminin esas koşullarını sağlamıştır (Harvey, 2015d; 552, 553) Burjuvazinin kırsal toprağı çitleme hareketiyle birlikte doğrudan üreticinin hiçbir hak iddiası kalmamıştır. Bu sebeple birçok köylünün topraktan uzaklaştırılmasının yanı sıra feodal düzenin siperlerinden biri daha yıkılarak tarihe karışmıştır (Polanyi, 2001; 73). Brenner'a (2002a; 24) göre, dolaysız üreticilerin ekonomik güce dayalı olarak mülksüzleştirilmesinden önce yeni bir tarihsel tarım düzeni ortaya çıkmıştır. Bu düzene göre İngiltere'de kiracılar, toprağın mülkiyetine sahip olmayı sürdürmelerine rağmen, kendini yeniden üretme araçlarına piyasa dışından erişme imkânından yoksun bırakılmıştır. Tarımsal kapitalizm diye tanımlanan bu düzen içerisinde, köylünün kendini yeniden üretmesinin ve hayatını sürdürmenin koşulları, özellikle de toprağın mülkiyeti ve elde tutulması piyasaya bağımlı hale gelmiştir. Piyasanın evrimiyle gelişen bu yeni toplumsal mülkiyet ilişkileri, tarihte eş görülmeyen şekilde kendini idame ettiren bir büyüme sürecine yol açarak rekabet şartlarını, kâr maksimizasyonu gerekliliğini, kâr ve üretim güçlerinin sürekli olarak iyileştirilmesi ihtiyacını yaratmıştır.

Brenner'ın (2002b, 296-298) söz konusu argümanı, 15. yüzyıl İngiltere'sinde büyük kapitalist çiftçilerin ortaya çıkmasına neden olan farklılaşmanın ilk süreçlerini, kırsaldaki yaklaşık %50'lik nüfus düşüşüne rağmen yün ihracındaki miktarın aynılığının muhafaza edilmesine, dayandırmaktadır. Kırsal artık nüfusun, nihai olarak sanayi istihdamına dönüşmesi, güçlü demografik yükselişle birlikte tarımsal ürün talebindeki uzun vadeli artış, tarımsal üretim ve üretkenliğin sürekli büyümesini sağlayan gıda fiyatlarındaki artışı sağlamıştır. Tarımsal gelişme, yeni toplumsal gelişmeler tarafından belirlenen karakteristik kapitalist süreçler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bu noktada üretimi organize edenler ve doğrudan üreticiler (kiracı köylüler) artık bağımsız üretim araçlarına (özellikle toprağa) sahip değildir ve piyasa için sistematik bir şekilde üretim yapmaya mecburdur.

Toprak sahiplerinin geniş mülklere sahip olduğu, fakat kiracı çiftçiler tarafından işletilen toprakların ücretli tarım işçileri tarafından işlendiği bu sistem, merkantilizm sürecinde gerçekleştirilmiş tarımsal devrim sayesinde mümkün olabilmiştir. İngiltere'nin tarımsal devrim konusunda diğer Avrupa ülkelerine göre öne çıkmasının nedeni, geleneksel köylülüğün çitleme hareketiyle birlikte çoktan sona ermiştir. İngiliz tarımında meydana gelen

tekelci koşullar, 18. yüzyılın sonunda ekilip biçilen alanların %50'sini 5000 aileye paylaştırırken, %25'ini 400 aile arasında paylaştırmıştır (Foster, 2013; 57, 58).

Kırsalda çitleme hareketi burjuvazi için önemli bir sermaye birikimi yaratırken kentlerde sanayi devrimi sağlayacak koşullar oluşmuştur. Sanayi devrimi sürecinde dünya nüfusu hala büyük ölçüde kırsal alanda yaşıyorken kurulan yeni fabrika ve sanayiler, iş arayan kırsal kökenli yoksul halkı cezbetmiştir. Bu süreçte kır ve kent arasındaki ilk büyük nüfus alışverişi kır aleyhine gerçekleşmiştir. Kentler, besin elde edebilmek için hala kırsal alanlara bağımlı olmakla birlikte, insanlık tarihinde ilk kez ulusal ekonomi üzerinde bir yük olmaktan çıkıp, özellikle artan sanayi üretimi sayesinde ekonomiye katkı sağlamaya başlamıştır. Üretim ilişkilerinin sanayi kentlerinde gerçekleşmesi, 1800 yılında toplam 2 milyon olan kent nüfusunu yüz yıl sonra 30 milyona yükseltmiştir (Ponting, 2012: 366,367). Ortaçağ kentlerinde haksız kazanç sağladığı gerekçesiyle burjuvazi ruhban sınıfı çekişmesi, sanayi kentinin gelişimiyle birlikte burjuvaziye iş gücü arzı sağlayan bir çeşit ortaklığa dönüşmüştür. Düşük ücretlere tabi olmasından dolayı özellikle kadınlar ve çocuklar fabrikalarda çalışmalarını için kilise tarafından teşvik edilmiştir (Foster, 2013; 63, 64).

Kentlerdeki bu sanayileşme, tarımsal sanayileşme ve verimliliği beraberinde getirmiştir. Endüstrinin sağladığı tarımsal verimlilik artışı, kırsal tarım hinterlandını genişletmiştir. Bu dönemde tarıma açılan orman arazileri, kapitalist çiftçiler tarafından çitlenerek özel mülkiyet pekiştirilmiştir. Verimlilik artışı ve orman arazilerinin tarımsal üretime açılması 1550-1750 yılları arasında İngiltere içindeki tarımsal üretim çıktısını iki kat artırmıştır. Nitekim bu durum toplam istihdamda tarımın payını azaltmıştır. Köylüler, büyük bir oranda toprağa bağlı olmaktan çıkarak, kentlerde yeni gelişen sanayi sektöründe çalışmak için göç etmek zorunda kalmıştır (Brenner, 2002a; 48-54). Kırsal ve kentin metalaşması İngiltere'de piyasanın tanımlanmasına da yansımıştır. Önceden kamu piyasası diye anılan pazar yeri, tüccarın, sanayi üretimin nihai satış değerini belirlemeye başlamasıyla, özel piyasa olarak anılmaya başlanmıştır (Braudel, 2014; 52, 53).

Kır-kent ayrımının İngiliz kapitalizminin gelişim sürecinde kentsel sanayileşme ve kırsal sanayileşme üzerinden gerçekleşmesi, insan varoluşunun ekolojik temellerini yıkıma uğratmıştır (Levins, 2011; Clark, Foster ve York, 2009). Kapitalizmin büyümesi ve yayılması

sürecinde toplum doğa ilişkisi önce yerel sonra bölgesel en nihayetinde de küresel ölçekte dönüşmeye başlamıştır. Besin üretimi ve hayvan yemleri küresel ölçekte metalaştığından dolayı tarımsal üretimde sürekliliği sağlamak, kimyasal gübre kullanımını zorunlu kılmıştır. Ekinlerin büyüdüğü yerler ile bunları tüketen hayvanların mekânsal ayrımı ya da gıda üretiminin gerçekleştiği kırsal alan ile sanayi toplumunun mekânsal ayrımı doğal besin zincirinde kopuş sürecini başlatmıştır. Kırsal ürünler kentleri beslerken kentlerde biriken kırsal artığın tekrar doğaya dönüşü sanayi kentinde imkânsız bir hale gelmiştir (Foster, 2015; 27, 28). Toplum ve doğanın ayrışmasıyla meydana gelen metabolik yarık sadece kır kent arasında değil, metaların verimliliğini yükseltme nedeniyle kır ve kır arasında da ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kır kent ayrımıyla kapitalist dünya ekonomisinin genişlettiği meta piyasanın yanı sıra, tarımsal emek kompozisyonu ekolojik yıkımı derinleştirmiştir (Moore, 2000; 138).

3.2.3. Planlama-Piyasa Diyalektiğinde Kırsal Mekân Temsili

Araştırmanın bu alt başlığından planlama-piyasa diyalektiği ekseninde Amerika'da kırsal mekân temsili incelenmektedir. Amerika'da kırsal yapılar üzerinde temsilin üretimi bağlamında kapitalizmin işleyişinin farklılaşması planlama ve piyasa arasındaki çelişkili süreçte gerçekleşmektedir. Söz konusu bu süreci anlamlandırabilmek için, yerinde duran bir nesneyle durdurulamayan bir nesnenin çarpışması bağlamında bir analogi kurmak gerekmektedir. Bu bağlamda yerinde duran nesne planlamadır, durdurulamayan nesne ise doğal olarak piyasadır. Planlama doğrultusunda amaç ulusal veya bölgesel ekonomik potansiyelin belirlenmesi ve bu potansiyelin kısa veya uzun vadede yönetiminin sağlanmasıdır. Piyasa doğrultusunda amaç ise arz ve talep potansiyelinin kısa veya uzun vadede belirlenmesine dayanmaktadır. Planlama ulusal veya bölgesel ölçeği baz alırken, piyasanın kapsamı ulusal veya bölgesel olacağı gibi bireysel ekonomik aktörlere kadar da küçülebilen bir ölçekte yer alabilmektedir. Ancak II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşanan ekonomik buhran piyasanın, daha büyük kârların bulunduğu, bireysel arz-talep alanlarına kadar küçülebilmesinin yerine kitle arz-talebine yönelik politika izlemesine neden olmaktadır. Tabi ki bu noktada planlamanın ekonomiyi düzenlemedeki rolü de piyasa ekonomisinin faaliyet ölçeğini kısıtlamaktadır. Söz konusu bu dönemde kapitalizmin Amerika ölçeğinde farklılaşma olarak fordist fabrika tipi üretim tarzının benimsenmesi hem

ekonomik üretim maliyetlerini dışsallaştırmaktan ziyade içselleştirerek ulus devlet eksenli kontrol ve denge mekanizmaları doğrultusunda piyasa düzenlenmelerine ihtiyaç duymakta, hem de maliyetleri belirli bir ulus, bölge veya alan bazında arz-talep veya üretim-tüketim olarak içselleştirilmesi, kapitalistlerin her zaman nicel olarak daha büyük kârların yer aldığı üretimden kopuş alanına yönelmesine izin vermemektedir. Planlamanın fordist üretim tarzı doğrultusunda hem üretimden kopuş alanının büyük bir ölçekte ulus devlet tarafından tekelleştirilmesi, hem de üretim alanında devlet ve piyasa arasındaki rekabeti serbest piyasa ekonomisinin genişleyeceği alanı oldukça daraltmaktadır. Çünkü planlama iktisada konu olan kıt kaynakların yönetimini ulusal veya bölgesel üretim doğrultusunda maliyetlerin içselleştirilmesine yönlendirmektedir.

İngiliz kapitalizminin iki dünya savaşı arası dönem ve sonrasında, küresel rekabette yaşadığı kayıp Amerika'nın merkezi olarak, gelişim sürecindeki en büyük engeli kaldırır (Arrighi, 2016; Dobb, 2007). Braudel'in (2014; 64) belirttiği gibi, tarihsel süreçte kapitalist merkezler olarak ortaya çıkan Ceneviz, Venedik, Londra'ya ilave olarak New York kenti dolayısıyla Amerika, kapitalist gelişimin son ulus devlet halkasını oluşturmaktadır.

Öncelikle, Amerikan İç Savaşı, plantasyon ve endüstriyel kapitalizmin birlikte var olmasının yarattığı patlayıcı çelişkileri çözmüştür. Amerika'nın Güney ve İngiliz hegemonyasından kurtuluşu ve Batılı yerleşim meselesini müteakiben, bağımsız küçük çiftçi tarımı düzenlemeleri gerçekleştirilmiştir. Kuzey endüstrisi ve Batı tarımı çıkarlarının, Güney'in plantasyon rejimi üzerindeki zaferi, Amerika'nın, Latin Amerika'nın “perifer” kapitalist kalkınmasından ziyade Kuzeybatı Avrupa'ya oldukça benzer “merkez” kapitalist gelişimi taklit etmesini sağlamıştır. Bu süreç, ilk kez, çok kutuplu bir kıta ekonomisinin coğrafi entegrasyonunun, muazzam derecede zengin kaynak temeli ile mümkün kılınmıştır (Moore, 2002; 177).

Tarihsel açıdan, tıpkı İngiltere'de olduğu gibi, ilk harekete geçen endüstrinin Yeni İngiltere'deki (New York) dokumacılık olduğunun ve tıpkı çok sayıda Avrupa ülkesinde olduğu gibi, endüstrileşmenin yerleşik hale helmesinin 1865 yılı ile 1873 bunalımı arasındaki demir yolu inşaatı patlamasıyla çakıştığının fark edilmesi ilginçtir. Önemli olan, kendi mekânının coğrafyasını etkilemeye hiç ara vermeyen Amerikan başarısının azameti, gelecek

hayatı haber veren bazı kazanımların niteliği, kendiyile sürekli kopuş içinde olan kapitalizmin uyum çabaları, Avrupa emek gücünün gelişi, Batı'nın inşası gibi, endüstrinin ve devasa kentlerin kurulması da bir tek Amerika'nın marifeti olmamıştır. Bu baş döndürücü insani ve maddi ilerleme, pek de uygun olmayan bir ifadeyle, “Amerikan yaşam tarzı denilen” bu eski uygarlığın içine olabildiğince yerleşmiştir. Amerika 1880'lere kadar aldığı İngiliz ve İskoç göçmenlerle, 1914'lere doğru çoğunluğu oluşturan Protestan nüfusu, artan Katolik göçleriyle azalmaya başlamıştır. Bu göçmenleri, tarımsal Batı kesimi, kentleşmiş ve Endüstrileşmiş Doğu kesiminden daha yüksek oranda özümleyecek değildir. Doğu kesimi bu göçler nedeniyle dönüşecek, ama altüst olmayacaktır. Daha doğrusu örneğin 1880'ler civarında ve sonrasında kentlerde ve kırlarda bu göçlerin etkisi az olacaktır. Yeni gelenleri kabul eden Amerika'nın, atılımlarının zirvesinde olan kentleri, endüstrileri şaşırtıcı bir terbiye ve ikna etme gücü vardır (Braudel, 2006; 513, 514).

İç savaştan sonra milyonlarca yerleşimci Batı'ya akmıştır. 1860 ve 1900 yılları arasında çiftlik sayısı 2 milyondan 5,7 milyona çıkmış ve ekili araziler 407 milyondan 838,5 milyon dönüme çıkarılmıştır (Shannon, 1968; 51). Bu nedenle kitle piyasası kısmen kentlidir. Henüz 1910 yılında, 1. Dünya Savaşı ile değişmesine rağmen, ülke nüfusunun çoğunluğu hala kırsal bölgelerde yaşamaktadır (Walton, 1996; 102). Kitle piyasası hala genel ölçüde bir kırsal depodur (Page ve Walker, 1991; 309).

Dünyadaki tahıl üreticilerinin aynı rekabetçi pazara entegre edildiği bir durumda, Amerika'nın tarımın ihracat artışı, 1870'lerde İngiliz öncülüğündeki patlamanın tekrarı gibi, Avrupa'da tarımın hızla artmasına neden olmuştur. 1870'ler ve 1880'lerde, "Avrupa'daki yerli ürünlerden daha düşük fiyatla satılan Amerikan buğdayı, Avrupa köylü tarımında bir krize yol açmış, aynı zamanda bu krizin neden olduğu geçimsizlikten dolayı göç eden Avrupa köylülerine Amerikan kırları yeni bir geçim kaynağı yaratmaya başlamıştır (Wolf, 1982; 319). Kriz Doğu ve Orta Avrupa'da oldukça ağırdır (Potts, 1990; 132). Bu kriz dolayısıyla 1880 ile 1920 arasında Amerika'ya 23,5 milyon göçmen gelmiştir (Agnew, 1987; 52). Öyle ki, güneydoğu Avrupa'dan gelen göçmenler, bu yüzyılın başında “Amerikan endüstriyel ekonomisinin olmazsa olmazı haline” gelmiştir (Montgomery, 1980; 210).

Böyle bir ekonominin yaratılması, ulusal ekonomi ve dünya ölçeğinde kent ve kır

arasındaki daha derin ve geniş bir işbölümüne dayanmaktadır. Kentleşme gelişmiş kapitalist dünyaya doğru ilerleyen hızlı bir tempoda sürmüştür ve iki ana gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Birincisi, tarımsal pazarların küreselleşmesi ve ardı ardına gelen “tarım devrimleri” ile karakterize edilen daha uzmanlaşmış ve sermaye yoğun tarım biçimlerine doğru kayma, ikincisi tarımsal mülksüzleşme dalgaları ve kırsal el sanatlarının yıkımı ve büyük ölçekli sanayinin daha büyük ulusal pazarlar ve ikinci sanayi devriminin teknolojileri altında yayılmasıdır (Hobsbawm, 1987; 342-343).

Amerika'nın kapitalist gelişimdeki ilk atılımı, ağırlıklı olarak tarımsal bir ekonominin içerisinde yer almaktadır. Zira Amerika'nın 1880'den bugüne sıçramalı değişimini belirlemeye endüstrileşme kelimesi yetmez. 19. yüzyıl veya adeta 19. yüzyıl boyunca esas itibarıyla tarımsal bir ülkedir (Braudel, 2006; 502,512). Rakiplerinin aksine, Amerika hemen büyük bir sanayi gücü ve büyük bir tarımsal ihracatçı olmuştur. Tarımın derinleşen ticarileşmesi, kitlesel üretim tekeli kapitalizmine geçişi sağlayan ulusal ekonomide yeni bir kapitalist işbölümü ileri sürmüştür. "Nüfusun büyük kısmı çiftliklerde ya da küçük kasabalarda yaşadığı sürece, meta üretimi, genişlemesini sınırlayan bir engelle karşılaşmıştır" (Braverman, 1974; 272). Diğer şeylerin yanı sıra, artan tarımsal üretkenlik, ülkenin işgücünün tarımdan uzak bir şekilde yeniden tahsis edilmesine izin vermiştir. Tarım 1870'de ABD işgücünün yarısından fazlasını işgal ederken, payı 1910'a kadar üçte birinden daha azına düşmüştür (White, 1991; 244).

Tablo 1: Tarım ve Endüstri Ürünlerinin Değerleri (milyon dolar)

Yıllar	1880	1899	1909	1919
Tarım	2,4	4,7	8,5	23,7
Endüstri	9,3	11,4	20,6	60,4

Kaynak: Braudel, 2006; 513

Tablo 2: Kırsal Nüfus (milyon kişi ve yüzde olarak)

Yıllar	1880	1899	1909	1919	1950
Nüfus	32,9	39,3	41,6	44,6	—
Yüzde	65	51,7	45,3	36,4	15,6

Kaynak: Braudel, 2006; 513

Tablo 1'de tarımın ekonomideki payı yıllara göre artarken, ve Tablo 2'de görüldüğü gibi kırsal nüfus yıllara göre artarken toplam nüfustaki kırsal nüfus yüzdesi düşüş göstermektedir. Ancak kırsal nüfusun yüzdeler olarak düşüşü, endüstrinin üretimdeki payının

artışıyla da açıklanabilir. Kırsal Amerika, çoğunlukla Amerika kaynaklı ve küresel ekonomiden kaynaklanan değişimden etkilenmektedir. Ülkenin en büyük kentlerinin, kırlar üzerindeki kültürel, ekonomik ve politik hegemonyası geçtiğimiz yüzyılda açıkça görülmektedir. 1900 yılında, Amerikalıların %50'sinden fazlası kırsal bölgelerde yaşamaktayken, küçük kasabalar (nüfusu 2,500'den az), açık kırsal alanlar ve çiftlikler olarak tanımlanmaktadır. Bugün, Amerikalıların %80'inden fazlası kentsel alanlarda yaşamakta, tek başına en büyük on metropol alanı, %25'ten fazla Amerikan nüfusunu barındırmaktadır. Amerika nüfusunun kırsal kesimi zamanla azalırken, kırsal bölge sakinlerinin sayısı herhangi bir büyük değişim yaşamadan yaklaşık 50 milyonda nispeten sabit kalmaktadır (Litcher ve Brown, 2011; 566).

Amerika'da kapitalist tarımın dönüşümü, “evrensel pazar”ın yaratılmasında belirleyici bir an oluşturur (Braverman, 1974; 271-283). Gıda işleme sürecinin hızla artması, tarımsal genişlemenin önüne geçerek, Orta batı endüstrisinde yüzyılın ortasında önemli hale gelmiştir. Et paketleme endüstrisinin dağıtım hattı 1830'larda harekete geçmiştir (Cronon, 1991; 211, 229, 243). Bu tür tarımsal sanayileşmenin toplumsal temeli, 1780 ve 1790'ların tarımsal sınıf mücadelelerinde daha önce de yaşanmıştır. Bu durum Amerika'da ilkel birikimin, “Whisky İsyanı” gibi vergilendirmeye karşı çiftçilerin altüst olma yenilgisiyle dramatize ettiği kritik an gibidir. Kapitalist çıkarların Kuzey'deki geçim kaynaklarına dayalı serbest tarımın zaferiyle, 1840'lar ve 1850'ler boyunca, Kuzey ve Orta batı çiftçiler, ev üretimini çeşitlendirmek yerine, meta üretimine giderek daha fazla bağımlı hale gelmiştir. Bu ticari oryantasyon, 19. yüzyılın ortalarında Amerika'yı ele geçiren devasa demiryolu inşaatının temelini atmıştır. Demiryolları, hasatları kentsel pazarlara taşımış ve harman ve biçme makineleri gibi üretici, giyim malları gibi tüketim mallarıyla geri dönmüştür. Sanayide olduğu gibi, daha entegre ulusal ve uluslararası pazarlar yaratarak, demiryolları Amerikan çiftçilerinin karşı karşıya kaldığı rekabetçi baskıları yoğunlaştırmış ve bu baskılarla yeni güvensizlikleri beraberinde getirmiştir (Moore, 2000; 194).

Kuzey ve Orta batıdaki tarımsal hane halklarının giderek artan bir şekilde meta üreticileri olduğu gibi, bölgelerarası eşitsizlik keskin bir şekilde artmıştır. Bütün bölgeler, imalatçı işçilerin sayısı ile ölçülen bazı sanayileşmeler görmüştür. Ancak, özellikle bir tarafta Orta Batı ve Kuzeydoğu arasında, bir yandan da Güney ve uzak Batı'nın başlıca madencilik

ve tarımsal ekonomileri arasında muazzam bir eşitsizlik vardır. Eski bölgelerdeki işgücünün üçte biri ile yarısı 1910 yılına kadar üretimde istihdam edilirken, ikinci bölgelerin yalnızca dörtte bir ile çeyrekte biri arasındaki bir nüfus sanayide istihdam edilmiştir. 1910'da Kuzey sanayi bölgeleri Amerika nüfusunun %48'ini oluşturmaktadır, zira üretimin %68'inden sorumludur. Güneyli vatandaşlar, özellikle zayıf bir şekilde kaynaklarından arındırılmış ve bu yüzden ulusal ekonominin en geri kesimi olarak bir sorun haline gelmiştir. Batıya doğru genişlemesine rağmen, Güney'in ulusal birincil sektör istihdamındaki payı XIX. yüzyılda yükselmeye devam etmiştir (Agnew, 1987; 110-111). Ayrıca, Güney pamuk ihracatı, sanayi mallarına yönelik fiyatları arttıran gümrük engelleri sayesinde, Kuzey'in ekonomik genişleme sürecini sağlama almıştır (Agnew, 1987; 114).

İngiltere'nin Mısır Yasalarının yürürlükten kaldırılmasından sonra, dünya tahıl piyasası, çoğu sınır bölgelerinde yer alan üreticiler tarafından sağlanan hızlı bir büyüme yaşamıştır. Dünyanın önde gelen buğday üreticileri olan Rusya ve ABD, 1840 ile 1870 yılı arasında 8 ila 20 kat fazla buğday ihraç etmiş ve Amerika'nın dünya buğday ihracatı 1873 ile 1929 arasında altı kat artmıştır (Hobsbawm, 1975; 191).

Hamilton (2006, 666-667) 1930'lardan 1970'lere kadar kırsal kesimde yaşayan üreticilerle kentsel tüketiciler arasındaki teknolojik, politik ve kültürel ilişkilerin nasıl yeniden yapılandırıldığını göstererek, yirminci yüzyılın ortalarında Amerikan kapitalizminin radikal bir dönüşümünün kırsal köklerini ortaya koymaktadır. Karayolu taşımacılığı, “New Deal” politikalarının, merkezi bir otoriteye, düzenlenmiş bir piyasa ve kolektif toplumsal değerlere geçiş için bir altyapı sağladığından bahsetmektedir. Birey yönlü piyasa düzenlemeleri, 1930'lardan 1970'lerin sonlarına kadar, düşük fiyatlı gıda için tüketici talebi, çiftçilerin yüksek meta fiyatlarına ilişkin talepleri ile birleştiğinde, federal hükümet, gıda işletmelerini, bağımsız “kargo şirketleri” tarafından yönetilen uzun mesafeli taşımacılığa itmiştir. Bu araştırmaya göre, “Gıda sektörünü özelleştirme girişimleri, Batılı et paketleyicileri ve diğer tarımsal işletmelerin, “serbest girişim”, düşük ücretler ve hazır biftek, sürahi süt ve dondurulmuş portakal suyu gibi mallar için karşı konulamaz derecede düşük tüketici fiyatları adı altında hükümet düzenlemelerini ve işçi sendikalarını parçalamaya kararlıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası karayolu taşımacılığı temelli gıda ekonomisi, düşük tüketici fiyatları uğruna kırsal Amerika'nın toplumsal dokusunu çözmeye başlamıştır.

Amerikan kapitalizminin gelişiminde bir diğer atılım süreci iki dünya savaşı arasında ve sonrasında İngiltere'nin ekonomik bunalımı, Birleşik Devletler'in Latin Amerika ve Asya'nın bazı bölgelerinde dış yatırımcı ve mali aracı olarak İngiltere'nin yerini alma sürecini hızlandırmıştır. Bu sayede yurt dışında üretilen gelirler üzerinde Amerikan hak iddiaları ile yurt içinde üretilen gelirler üzerindeki yabancı sermaye hak iddiaları hemen hemen eşitlenmiştir (Arigghi, 2016; 401, 402). Yurt içi ve yurt dışında yatırım dengesinin sağlanmasıyla birlikte, Amerika büyük bir refah dönemine girmiştir. Büyüyen bir serbest girişim ülkesi olarak Amerika, darlık sorunu gidermeye, kendi yurttaşlarının yanı sıra diğer ülkeleri de kalkındırma yolunda bir modernleşme tanımı altında bir dizi strateji gerçekleştirmiştir (Dobb, 2007; 290). Amerika Birleşik Devletleri tamamıyla gelişmiş bir ulus devletten daha fazla bir şey ifade ederek kıta ölçeğinde ve kıtalar arası ölçekte askeri ve sınai gücün birleşimini sağlamıştır. Bu güç kendi toprağının büyüklüğünü, yalıtılmışlığını ve doğal kaynaklarını birleştirerek Amerikalı kapitalist sınıfına, İngilizlerin kendi kapitalist sınıfına yapmış olduğu gibi, sadece korunma ve üretim maliyetlerini içselleştirme olanağı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda sermaye genişlemesinin üzerine kurulu olduğu piyasalarda işlem maliyetlerini de içselleştirmiştir (Arrighi, 2016; 327).

Amerika'nın ulusal kalkınması ve az gelişmiş ülkelerin ulusal kalkınma süreci modernleşme paradigması çerçevesinde belirlenmiştir. Modernleşme paradigmasıyla birlikte kalkınma süreci, geleneksel yapıdan moderne doğru uzanan evrimci ve doğrusal bir gelişme çizgisi olarak tanımlanmıştır. Bu sürecin başlangıcı tüm toplumlar için evrensel olduğu savlanan geleneksel yapı oluştururken, ulaşılmaması hedeflenen modern toplumun nitelikleri, günümüz gelişmiş sanayi toplumlarında var olan normatif ve kurumsal yapı ile özdeşleştirilmiştir (Ersoy ve Şengül, 1997; 70).

Amerikan ulusunun modernleşme paradigması diğer ulus devletlerde de kır-kent ilişkisini dönüştürmüştür. Bu bağlamda Amerika'da ve diğer ulus devletlerde sanayileşen kentlerin ihtiyaç duyduğu işgücü kırsaldan sağlanmıştır. Bu nüfus dönüşümünün nedenleri ve sonuçları Benanav ve Cleg (2010) tarafından şöyle açıklanmaktadır.

İsterseniz öncelikle işe önceki altın çağın kabaca 1950-1973 yılları arasında gerçekleşen mucize yıllarının, yalnızca bir dünya savaşına ve devlet harcamalarındaki muazzam yükselişe değil aynı zamanda nüfusun tarihte hiç görülmemiş bir şekilde tarımdan

sanayiye aktarılmasına bağılı olduğunu hatırlamakla başlayalım. Tarımsal nüfus yeni sanayileşme dalgası için ucuz emek kaynağı sağladıklarından bunların “modernleşme” arayışı açısından güçlü bir silah kaynağı olduğu ortaya çıkmıştı. 1950 yılında Almanya’da iş gücünün %23’ü, Fransa’da %31’i, İtalya’da %44’ü ve Japonya’da %49’u tarımda istihdam ediliyordu. 2000 yılına gelindiğinde hepsinin, tarımsal nüfusu %5’in altına düştü. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın erken dönemlerinde kitlesel işsizlik ortaya çıktığında sermaye kentteki proleterleri tekrar toprağa göndererek veya kolonilere yollayarak baş ediyordu. Geleneksel merkezdeki köylülüğün ortadan kaldırılması üzerine bir de aynı dönemde sömürgeci genişlemenin sınırlarına erişilince sermaye elindeki geleneksel toparlanma mekanizmalarını kendi kendisine kaldırmış oldu (Benanav ve Cleg, 2010: 585).

Amerika’da gerek kentsel sanayileşme düzeyi gerekse yeşil devrim ile birlikte kırsal sanayileşme düzeyi kır kent ayrımının ötesinde, artık kırsal hinterlandın kent tarafından yutulduğunu göstermiştir. Kırsal hinterlandın kent tarafından yutulması ile birlikte mal akışını sağlayan ilişkiler ağı görünmez kılınmıştır. Kırsal, kent pazarlarıyla olan bağı güçlendirdikçe, kentin belleğinden silinmeye başlamıştır. Kent pazarları, hem kent ile kır arasında yakınlaşan ilişkiyi beslerken, hem de bu ilişkinin kendisini mümkün kılan doğal varlıklara borcu gizlemiştir. Tahıl tarlalarda, kereste ormanlarda, et meralarda üretilirken, kent pazarları yoğunlaşıp onu besleyen hinterlant genişledikçe, kente gelen malların kökenini görememek kolaylaşmıştır. Kentin kırsalla olan ticaret ilişkisi karartıldıkça, kentin onu çevreleyen kırsal sayesinde var olduğu da unutulmuştur (Connerton, 2011; 53).

3.2.4. Ulus Devlet-Ulusötesi Sermaye Diyalektiğinde Kırsal Mekân Temsili

Araştırmanın bu alt başlığında, Ulus devlet-ulusötesi sermaye diyalektiğinde kırsal mekân temsili incelenmektedir. Söz konusu çelişkili süreci anlamlandırmak için fordist dönemde devlet ve sermayenin rolüne tekrar kısaca bakmak gerekmektedir. Fordist dönemde devlete biçilen rol, ekonomik maliyetlerin olabildiğince içselleştirilmesidir. Zira devlet, maliyetleri içselleştirmesi sayesinde üretim süreçlerinin bütün mekanizmalarını kontrol edebilmekte ve gerektiği zaman piyasaya müdahale edebilmektedir. Dolayısıyla piyasada, tarım ve madencilik endüstrileri veya fordist fabrika tipi üretimle elde edilen dayanıklı tüketim mallarının devletin kısmi tekelinde olmasının, bu ekonomik maliyetlerin içselleştirilmesi sürecinin, genel çerçevesini çizdiğini söylemek mümkündür. Devletin üretim dolayısıyla ekonomik maliyetleri içselleştirme hususunda verdiği taahhütler katı kuralları olan bir iş piyasası sunarken (planlı), söz konusu bu taahhütler işçi sınıfının daha

esnek koşullara tabi olmasına neden olmaktadır. Ayrıca ekonomik maliyetlerin üretim taahhütleriyle içselleştirilmesi ulus devletlerin, uluslararası ticari akışlara bağımlılığını azaltmaktadır.

Ancak, kapitalizmin gelişimi, düzenlenmiş piyasalar ve içselleştirilmiş ekonomik maliyetlerle çelişmektedir. Zira piyasanın işleyişinden ayırdığımız kapitalizmin işleyiş-gelişimi daha büyük kâr hadlerinin yer aldığı üretim maliyetlerinin dışsallaştırılmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla piyasanın dışındadır ancak her yeniden üretim sürecinde piyasanın yeniden düzenlenmesinde temsil ilişkileri bağlamında bir itici güç oluşturur ve tekrar piyasanın dışındaki ekonomik maliyetlerin sürekli dışsallaşma eğiliminde olduğu yüksek kâr hadlerine yönelir. Devletin konumu bu durumdan pek bağımsız değildir. İçselleştirerek katılaştırdığı ekonomik maliyetleri dışsallaştırarak hem mübadele alanından çekilmeye başlar hem de birinci ekonomik çevrimde taahhüt ettiği üretim maliyetlerini, ikinci çevrime konu olan köprü, yol, tünel vs. gibi sermayenin hareket hızını arttıracak altyapının tesisine yönelik dışsal maliyetleri üstlenmeye aktarır. Devlet bu bağlamda hem ikinci çevrim dolayısıyla mekân temsilini üretmekte, hem ikinci çevrimde taahhüt edilen altyapının tesis edilmesi dolayısıyla birinci çevrimin gerçekleşeceği genel çerçeveyi çizmekte ki bu hemen hemen piyasa alanına tekabül etmekte, hem de üretim maliyetlerini içselleştirmenin katılaştırdığı yüksek kâr hadlerinin bulunduğu alanları sermaye birikimine yavaş yavaş bırakarak, kapitalizmin yeniden üretiminde ve işleyişinde doğrudan, piyasanın işleyişinde ise dolaylı bir rol oynamaktadır.

1970'li yılların ortalarından itibaren gelişmiş kapitalist ülkelerde yaşanan krizle birlikte, modernleşme paradigması sona ermiş ve tüm dünyayı kapsayan bir değişim süreci oluşmaya başlamıştır. Bu değişim, küresel sermayenin, ulus devletlerin ötesinde yerele yönelerek, kendi hareket, pazar ve birikim alanlarını örgütlemesini kapsamıştır (Ergun vd. 2013; 40). Modernleşme paradigmasında, yerel ölçek, ulus devletin mekânsal bütünlüğünün birer parçası olarak tanımlanırken, küreselleşmeyle birlikte bu yerellikler ülke bütünlüğünden neredeyse kopmuş ve kendileri bağımsız olarak küreselleşme sürecine katılmaya başlamıştır. Küresele dâhil olma konusu yerel ölçekteki rekabetin artışıyla sağlanmıştır. Bu rekabet küresel sermayenin hangi yerel mekâna çekileceğine dâhil bir rekabettir. Böyle bir rekabet ortamında her bir yerellik, kendi mekânını sermaye için en

uygun ve kârlı hale dönüştürecek uluslararası örgütlerin yapısal değişim programlarından yararlanmışır (Kaynar, 2015; 11). Bu programlar kapsamında üstün özellikler geliştiren bölgeler daha büyük ölçekli kapitalist faaliyetler için önemli cazibe merkezleri oluşturmuştur (Harvey, 2014; 203).

Sürecin başlangıcında, hala ulus devlet mekanizmaları esnek birikimin gereksinim duyduğu serbest ticaret sürecinin önündeki engellerin, yapısal uyum programlarıyla kaldırılması konusunda önemli bir araçtır. Fakat bu durum, 19. yüzyıldaki ulusal piyasaların inşası gibi küresel piyasaların standartlaştırılmasına ve tek düze haline getirilmesine kadar sürmüştür (Robinson ve Harris, 2000; 28, 29). Küresel piyasa kendini yeniden inşa ederken küreselleşme sürecinde ulusötesi sermaye sınıfı da, küreselleşme gereklerine uygun olarak, yeniden inşa edilmiştir. Bu bağlamda ulusötesi sermaye sınıfı, birbirine kenetlenmiş dört ana fraksiyondan oluşmuştur. Bu fraksiyonlar, ulusötesi şirket fraksiyonlarının sahipleri ve kontrol edenler, devlet fraksiyonunda küreselleşen bürokratlar ve politikacılar, teknik fraksiyonda küreselleşen profesyoneller, tüketici fraksiyonunda medya ve tüccarlar olarak kategorilendirilmiştir (Sklair, 2002; 145).

Sürecin başlangıcında gerçekleşen teknolojik devrim, kitle medyasının kontrolünü artan bir şekilde ele geçirerek dönüştürmüştür. Teknolojik dönüşüm, ulus ve uluslararası ilişkileri, yerel ve küresel olarak yeniden kavramsallaştırarak nitel olarak kozmopolitliğin yeni türlerini mümkün kılmıştır. Küresel çapta yayılan teknolojik dönüşüm son olarak, ulusötesi toplumsal mekânların oluşmasını sağlamıştır (Sklair, 2006; 30). Süreç öncesi, sınıflar arası ilişkiler ulus devletler aracılığıyla gerçekleştirilirken, küreselleşme sürecinde ulus devlet kapitalizmi yerelde örgütlenme bağlamında yapısal olarak sarsılmış, sınıflar arası ilişkiler artık ulusötesi kapitalist sınıf ve ulusötesi emek gücü dolayımında gerçekleşmiştir (Robinson ve Harris, 2000; 12). Süreç, Washington uzlaşmasından itibaren, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşların düzenlemeleriyle, Kuzey-Güney arasındaki eşitsiz gelişmeleri arttırmıştır. Dolayısıyla endüstrileşmiş Kuzey burjuvazisinin, endüstriyel gelişimini tamamlamamış Güney'in emek gücüne erişimi kolaylaşmıştır (Arrighi vd., 2003; 16).

Küreselleşme sürecinin analizi, genel anlamda iki kutuplu olarak yerel-küresel

(Sklair, 2006), ulusötesi kapitalist sınıf-ulusötesi emek gücü (Robinson ve Harris, 2000) ve Kuzey burjuvazisi-Güney emek gücü (Arrighi vd. 2003) gibi kavramlarla tanımlansa da sürecin bir kutbunda yer alan ulusötesi sermayenin yerelle etkileşiminin, diğer kutbuna araştırmamız çerçevesinde kırsal mekânın yerleştirilmesi mümkündür.

Söz konusu bu süreci çözümleyen Urry'e göre (2015; 119-124), küreselleşme yatırım faaliyetlerinde yereller arası rekabet süreci yaratırken emek piyasasının, kent-kent veya lent-kır arasındaki hareketliliğini de artırmıştır. Bu hareketlilik kentsel emek piyasasının içindeki merkezsizleşmeden ve bu pazarlar arasındaki yoğunluk değişiminden de kaynaklanmaktadır. Son yıllardaki nüfus hareketliliğinde üç özellik tanımlanabilmektedir. Bunlardan ilki konut değişiminin çok hızlı gerçekleşmesidir, ikincisi, bu oluşumun belirli bir yerel ekonominin içine ve dışına göç akışı ile de ilgili olmasıdır. Üçüncüsü ise, nüfusun kentsel alanlardan, daha az kentsel, daha çok kırsal alanlara yönelmesidir ki, bu sadece emek talebindeki değişimlerden kaynaklanmamaktadır. Sivil toplumun artan özelleştirilmesinden ya da işgücünün yeniden üretiminin kentten bağımsızlaşmasına dayanmaktadır. Ayrıca günümüz zaman-mekân ilişkisi bu eğilimleri olanaklı kılmaktadır. Bu sayede bireyler, kentlerde veya kırsal alanlarda kendi iş gücünü yeniden üretebilecekleri yerleri seçebilmektedir.

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, ulaşım ve eğitim kırsal hayatın dönüşümüne önemli ölçüde etki etmiştir. Tüketim kültürü tüm zamanların en yüksek seviyesine erişmiş, enformasyon teknolojileri ve kitle iletişim araçları kırsal ve küresel pazar arasında etkileşimi sağlamıştır. Modern tarzda yaşam standartları, ilişkiler, arzular ve beklentiler geleneksel kırsal yapıları esnekletmiştir (Johnson, 2005; 40). Süreçle birlikte kırsal alanlar, uzak, ayrılmış ve pre-kapitalist mekân ilişkilerinin örgütlendiği yerlerden ziyade küresel ekonomiye adapte edilmiştir. Süreç kırsalı, sermaye akışı, kültür ve ideoloji döngüleriyle bütünleştirmiştir. Artık sabit bir gelenek alanından ziyade, dönüşüm ve melezleşme sürecinin merkezine yerleşmiştir (Aguayo, 2008; 542; Woods, 2007; 502). Uygun hinterlandta yer alan kırsallar, daha yüksek küresel ve ekonomik değerler sağlarken, hinterlandı zayıf olan kırsallar, politik yapı üzerinde daha az etkili olma eğilimi göstermektedir. Yine de hinterlandın güçlü veya zayıf olması, gündelik hayat pratiklerinde kolektiflikten, bireyci kâr-odaklı beklentilere dönüşümü engellememektedir (Yaro, 2013; 423). İlave olarak kentlerin ve kent çeperlerinin genişlemesi, kırsalın, kentsel peyzaj alanında erimesine neden

olmaktadır (McChartyhy, 2008; 131, 132).

Süreçle birlikte tarımsal yapıların işleyişindeki değişimleri ise, “tarım dışı faktörler” ve “teknoloji ve bilim”deki değişimler olarak ele almak mümkündür. Tarımsal dönüşüm, özellikle 1970 dünya ekonomik krizi ve sonrası dönemde yeniden yapılanma süreciyle doğrudan ilişkilidir. Uluslararasılaşma ve ulusal piyasaları düzenlemede devletin rolünün azalması, ulusal tarım sektörlerinin küresel tarım ve sanayi kompleksine gittikçe artan ölçülerde eklenmesini beraberinde getirmiştir (Keyder ve Yenal, 2003; 361). Bu doğrultuda tarım politikaları doğrudan veya dolaylı olarak yapısal uyum programlarıyla uluslararası kurumların etkisine alınmıştır (Şahinöz, 2014; 411, 412). 1970 sonrası politikalarla birlikte tarımın piyasalaşma süreci, tıpkı 15. yüzyıl İngiltere'si ve sonraki köylülüğün tasfiye süreçlerinde olduğu gibi, köylülerin, kendilerini yeniden üretebilmelerini sağlayan araçlardan yoksun bırakılması, kırsal emeğin sömürsü ve kırsaldaki üretim ilişkilerinin doğrudan piyasaya bağımlılığı çerçevesinde gerçekleştiği söylenebilir (Brenner, 2002b, Chatterjee, 1993; Hobsbawm, 1995).

Marsden ve Little (1990), endüstriyel gıda sistemindeki toplum, ekonomi ve politika gibi çeşitli tarım dışı faktörleri bir araya getirerek, Birleşik Krallık'ta gıda üretimi ve perakende sektörlerindeki gelişmelerin, sistemin geri kalan mekanizmalarını gün geçtikçe etkisi altına aldığından bahsetmektedir. Benzer bir şekilde Ward (1990), Birleşik Krallık'taki gıda zincirinin tarım dışı sektörlerinde faaliyet gösteren kilit firmaların kurumsal özelliklerini tanımlayarak bu konuya paralel bir açıklama getirir. McCorriston ve Sheldon (1989), tarımsal girdi zincirinin sonuna, tarımsal ekonomi perspektifinden yaklaşmaktadır. Avrupa Komisyonu üyeliğinin bu girdiler üzerindeki etkisinin varsayımsal bir tahminini yapmak için artık bir ölçme yöntemi kullanarak, katılımın tarımsal tedarik endüstrileri arasında ihracat pazarlarının genişlemesine yol açtığını göstermektedir. Birbirini tamamlayıcı, ancak oldukça farklı olan açıklamaları, çiftçilik ile gıda sisteminin diğer sektörleri arasındaki, değer dolaşımını kolaylaştıran kredi ilişkilerine odaklanır. Harrison (1989), tarımda kredi kullanımı ve İngiltere çiftçiliğinde artan borçluluk sorunu hakkında değerli veriler sunar. Marsden vd. (1990), benzer şekilde İngiltere'ye odaklanıp, borçluluk düzeyine ilişkin soruna paralel olarak, son on yılın tarımsal kredi ile ilgili olan bankacılık ve sanayi sermayesinin önemli ölçüde yeniden düzenlendiğini vurgulamaktadır. Söz konusu bu durum, belirli girdilerin satın

alınmasına bağılı olarak çiftçilere örtülü destek olarak kredi biçimleri sağlamak için finansal ittifaklar oluşturulmasını içermektedir.

Commins (1990, 46), tarımın yeniden yapılandırılmasının farklı boyutlarını “sermayenin makro-ekonomik güçlerinde” bulur ve ileri sanayileşmiş ülkelerin tarımda “prodüksiyonist” paradigmadan, “post-prodüksiyonist” paradigmaya geçiş süreciyle birlikte, devlet müdahalesindeki değişimlere giderek daha fazla bağımlı hale geldiğini savunur. Devletin teması çok çeşitli çalışmaların merkezinde yer alır ve coğrafyacıların tarımsal politik ekonominin gelişimine önemli katkılarda buldukları bir alandır. Özellikle dikkat çeken husus, tarımın devletin düzensizleştirilmesinin dramatik etkilerinin görüldüğü ve yeniden yapılanma sürecinde devletin rolüne dair bazı aydınlatıcı analizlerin yer aldığı Avustralya ve Yeni Zelanda'da da yapılan çalışmalardır. Örneğin Le Heron (1989), hükümet politikasının Yeni Zelanda hayvancılığındaki politik ekonomideki merkezi rolünü inceleyerek, bu sektörün 1960-1984 yılları arasında yeniden düzenlenmesini takiben bir gerilemenin başlangıcı olarak genişlemesine odaklanmıştır. Cloke (1989), benzer bir şekilde Yeni Zelanda'daki devletin düzenleme sürecini ve bunun tarım sektörüne etkilerini incelemek için bu analize paralel sonuçlara ulaşmaktadır. Lawrence (1990), Avustralya'da tarım ve kırsal toplumsal değişiminin yeniden yapılandırılmaya dâhil edilmesinin paralel bir değerlendirmesini sunmaktadır. Yeniden yapılandırmanın tarım işletmelerini, yerel tarım hanelerinin yok olması pahasına teşvik ettiğini, bu yüzden kırsal topluluk yapılarını istikrarsızlaştırdığını ve ülke kırsallarının yaşanabilirliğinin azaldığını savunmaktadır. Benzer durumlar Peterson (1990) tarafından İsveç kırsalında tarımsal yapılar üzerinde saptanmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerin oldukça farklı bir bakış açısına göre, bir dizi yazar, sanayisizleşme teorilerinin ya da tarımda “post-prodükktivizm” teorilerinin genellemelerine karşı argümanlar geliştirmiştir. Örneğin, Burmeister (1990), Kore'de tarımsal üretimin sanayileşmesinde, devlet ve ulusötesi sermayenin nasıl daha etkili hale geldiği tartışmaktadır. Aynı şekilde Tarrant (1990), gıda açığı bulunan ülkelerde devlet müdahalesine ve politika gündemine yönelik zorunlulukların, üretimle ilgili olduğu gibi arz ve tüketim ile de ilgili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Uluslararası gıda ticaretinin çok daha kritik bir örneği olarak Tubiana (1990), savaş sonrası ticaret rejimindeki mevcut çalkantının esas olarak güneyde gıda pazarlarını açmak isteyen, kuzeye dayalı kurumsal tarımsal çıkarların bir

yansması olduğunu savunmaktadır.

Devlet aynı zamanda teknolojinin, tarımdaki krize etkisini ele alan araştırmaların ana temasında yer almaktadır. Bu bağlamda özellikle, araştırmaların odak noktasının sermaye, devlet ve bilim kurumlarının ve uygulamalarının iç içe geçmesi olduğu görülmektedir. Busch vd. (1989), teknolojik değişimleri tarımsal ürün sistemlerinin ve komplekslerin gelecekteki yeniden yapılandırılmasının araştırmalarının merkezine yerleştirirken, araştırmacılar teknolojik gelişmelerin politik ekonomisini ve küresel tarımın bilimselleşmesini ileri sürmüştür. Bu temaya paralel bir şekilde Kenney vd. (1989) ABD'de orta batı tarımına ilişkin olarak, savaş sonrası durumun kavramsallaştırılması için Fordist sosyal ve teknolojik üretim ilişkileri fikrini kullanarak, daha spesifik bir şekilde devlet, bilim ve teknolojik araştırma ve geliştirme süreci arasındaki finansal ve kurumsal bağlantılara odaklanmaktadır. Munton vd. (1990), ABD ve İngiltere deneyimlerini karşılaştırır. Bu araştırma, tarımın yeniden yapılandırılmasında bilimin rolünün karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Bebbington ve Carney (1990), coğrafyanın neden büyük ölçüde uluslararası tarımsal araştırma merkezlerinin disiplinler profiline dışında bırakıldığını ve potansiyel katkısının teorik ve pratik sonuçlarının tarımsal bilimin gelişimi bağlamında bir değerlendirmesini ele almaktadır.

Söz konusu bu araştırmaların çoğu, biyoteknolojiye tarımsal teknolojik gelişmelerin belirli bir örneği olarak atıfta bulunurken, diğerleri ise biyoteknolojiyi, gıda tüketiminin yanı sıra, gıda tüketimini parçalayan üretim ilişkileri için dönüştürücü bir potansiyele sahip olduğunu düşünmektedir. Molnar ve Kinnucan (1989), biyoteknolojileri ve söz konusu teknolojik gelişmelerin tarımsal yeniden yapılanma konusundaki önemlerini, “yeni tarım devrimi” olarak adlandırırken, yeniden yapılanma konusunda biyoteknolojinin merkezi bir rol oynadığını iddia etmektedir. Goodman ve Wilkinson (1990), tarım ürünleri sistemindeki biyoteknolojideki araştırma ve yenilik kalıplarına, yeniden yapılandırma sürecinde kapsamı daha dar bir bakış açısı geliştirmektedir. Ortaya konan temel kaygılardan biri, bu tür teknolojilere toplumsal erişim ve politik denetimdeki eşitsizliklerdir. Bu, gelişmekte olan ülkelerde yeşil devrim teknolojilerinin yayılmasını çevreleyen uzun süredir devam eden tartışmaları anımsatan bir temaya hemen hemen benzerdir. Örneğin, Monsanto, Dupont ve Sygento gibi dev ulusötesi şirketler dünya tohum ve ilaç ticaretinin %50'sinden fazlasını

elinde bulundurmaktadır. Tohum ve ilaç piyasasında faaliyet gösteren on ulusötesi şirket ise, piyasanın %75 hâkimidir. Dolayısıyla uluslararası organizasyonların, küçük köylüyü mono-kültür ürünlerin yetiştirmesine özenli teşviki, büyük şirketlerin piyasadaki tekeli konumuna doğrudan katkı sağlamaktadır (Başkaya, 2016; 82, 90). Veya tarım biyolojisinde yatay olarak genişlemeye devam eden tekeli şirketler, Monsanto-Bayern ortaklığının gelişimi gibi, dikey olarak kimya endüstrisinden şirketlerle birleşerek tarım piyasasında rekabet güçlerini arttırmaya çalışmaktadır (Neate, 14.09.2016). Dolayısıyla mevcut tarım krizinin teknolojik çözümü daha çok tarım ve gıda sanayii tekellerinin hareket alanını genişleten imkânlar sunmaktadır zira Fitzsimmons'a (1990, 9) göre, "mevcut tarım krizinin teknolojik 'çözümü', karmaşık bir mekânsal ve toplumsal ilişkiler kümesinin, yeniden yapılandırılmasının temsilidir".

4. TÜRKİYE’NİN TOPLUMSAL TARİHİNDEKİ KIRSAL MEKÂN TEMSİLLERİ VE BOZÜK-KAZIKLI KÖYLERİNDE GEÇİM ALANLARININ TÜKETİMİNİN TRİYALEKTİK ÇÖZÜMLEMESİ

Araştırmanın bu başlığında kapitalizmin toplumsal tarihindeki değişimlere bağlı olarak Türkiye’de kırsal mekân temsillerinin üretimindeki kapitalizmin işleyişinin farklılaşması bağlamında dönüşüm aşamaları tartışılmaktadır. İkinci olarak Bozbük ve Kazıklı köylerinde geçim alanlarının tüketimi sürecindeki değişimin toplumsal mekânın üretimindeki ve toplumsal tarihin akışındaki triyalektik ritimlere uygun olarak çözümlenmesi amaçlanmıştır.

4.1. Akdeniz’in Toplumsal Tarihinin Türkiye ve Muğla Yöresi Ölçeğinde Coğrafik Aşamaları

Araştırmanın bu alt başlığında Braudel’in tarih yazım yöntemi, coğrafik mekân çözümlenmesine göre ölçeklendirilmektedir. Söz konusu ölçeklendirmeye göre, hiyerarşik olarak Akdeniz, oldukça yavaş değişimlerin gerçekleştiği mekândır. Orta erimli değişimlerin gerçekleştiği mekân olarak Türkiye’nin toplumsal tarihindeki aşamalarında üretilen kırsal mekân temsilleri incelenmektedir. Kısa erimli değişimlerin yaşandığı mekân kısmında ise, Muğla Yöresinin coğrafik ve tarihsel özellikleri tartışılmaktadır.

4.1.1. Akdeniz Coğrafyasının Toplumsal Tarihine Genel Bir Bakış

Akdeniz ekosistemleri, kuru, tropikal ve ılıman bölgeler arasında geçiş yapan eşsiz bir iklim kuşağının neticesinde oluşmuştur. Akdeniz tipi ekosistemlerin coğrafi dağılımının ana karakteristiği, değişken kış yağışları, değişken uzunluktaki yaz kuraklıkları, yoğun yaz güneşi, ılıman havadan sıcak yazlara, serin havadan soğuk kışlara doğrudur. Yaygın olarak, hava şartlarının üzerindeki etkisi kuvvetli olan bir Akdeniz iklim kuşağında yer alan bölgelerin, batı kıyılarında soğuk bir okyanus akıntısı vardır. Yaz ve kış sıcaklıkları aralığı çoğunlukla okyanusa (veya denize) yakınlığa bağlıdır, soğuk dönemlerde kıyı şeridinde yakın yerler yüksek sıcaklık seviyelerine, daha sıcak dönemlerde karasal yerler daha yüksek sıcaklık seviyelerindedir. Sıcaklık seviyeleri, dağlık bölgelerde havanın daha soğuk olacağı şekilde, yükseklikle tutarlı bir düzeydedir. Dağlık bölgeler hariç olmak üzere, düşük yükseklikteki yıllık yağış aralığı tipik olarak 250-900 mm arasında değişmekte olup çoğu kış ve ilkbaharda düşmektedir (yani, Kuzey Yarımküre’de Kasım-Nisan ve Güney Yarımküre’de Mayıs-Ekim aralıkları). Soğuk okyanus akıntıları boyunca batı rüzgârları genellikle yaz aylarında kıyılarda düşük sıcaklık seviyelerini muhafaza eden yoğun deniz sislerine yol açar.

Kışın kıyı bölgeleri sissizdir, yağış alan iç vadiler ise yüksek akisli, radyasyon sisine eğilimlidir. Bağlı nemdeki farklılıklar, mutlak nemden ziyade bölge üzerindeki sıcaklık değişimleriyle ilgilidir. Akdeniz ikliminin oluşmasında, okyanustan gelen batı rüzgârları hâkimdir, bu nedenle su buharı basıncı (veya çiy yağma noktası sıcaklığı) bölgenin çoğunda benzer eğilimler gösterir (Spano vd. 2003; 140).

Kuzey Avrupa'dan bakıldığında, Akdeniz, yalnızca denizin, bölgeye belirli bir coğrafi süreklilik kazandırdığı için değil, aynı zamanda zeytin gibi mahsullerin sadece orada yetiştirilebileceğinden dolayı farklılaşmaktadır. Zeytin yetiştiriciliğinin sınırları, genellikle Akdeniz iklim bölgesini tanımlamak için kullanılmaktadır. Akdeniz ve Akdeniz dışı Avrupa iklimini farklılaştıran belirgin parametreler, yaz kuraklığının varlığı ve yokluğu ve kışın sertliğidir. Akdeniz ülkelerindeki maki bitki örtüsünün yaygınlığı, yabancı zeytin ağacı bileşenleri de dâhil olmak üzere, geniş yapraklı, sert ve kalın yapraklarını dökmeyen bu sayede su kaybını önleyen bitkiler özellikle bölgenin iklim kuşağına uygundur (Blumler, 2005; 53).

Antarktika hariç her kıtada Akdeniz iklimi bulunabilir. Kuzey Amerika'da, Akdeniz iklimi orta ve güney Kaliforniya'da yer alır. Ayrıca, kuzey Baja California'daki Meksika'nın uzak kuzeybatı köşesi bu iklim kuşağının içerisinde. Güney Amerika'da, Şili'nin Orta Vadisi bu iklimin egemenliği altındadır. Avrupa'nın Akdeniz bölgelerine ek olarak, Atlantik Okyanusu üzerinde bulunan Güney Portekiz, bir Akdeniz iklimine sahiptir. Afrika'nın iki Akdeniz iklim bölgesi vardır. Fas'ın Atlantik sahilinden Afrika'nın Akdeniz bölgelerine kadar olan bir kısım ve Batı Cape'in yer aldığı güneybatı Güney Afrika'nın yer aldığı coğrafyadır. Asya'nın Akdeniz iklim bölgesi ise, İsrail, Lübnan, Güney Türkiye ve kuzeybatı İran'dadır (Hayes, 2017).

İnsanoğlu ve yeryüzü arasında samimi bir buluşma mekânı olan Akdeniz'in zengin bir tarihi ve çok özel bir coğrafyası vardır. Dünyanın en parlak ve aynı zamanda uygarlıkların en çalkantılılarının olduğu bölgede yer aldığı için özellikleri iyi bilinmektedir. Mirasın merkezlerinde, Akdeniz'de yaşanmış üç büyük tek tanrılı bölgenin kültürel, mimari ve toplumsal izleri her yerde görülebilir; üç kıtanın (Afrika, Asya, Avrupa) kesişme noktasında stratejik konumu, ticaret dolayısıyla insanların birbirine karışmasını kaçınılmaz bir hale

getirmektedir. Antik Roma'nın ya da İskenderiye'nin ihtişamı, Fenike alfabesinin doğuşu ya da Arap biliminin, Mağribi Endülüs'ün ya da günümüzün Tunus'unun gücü düşünülürse, Akdeniz, kent dünyasının geliştiği küresel dinamiklerin, kalbinde yer almaktadır. Toplumsal, etnik ve kültürel bir mozaik olan Akdeniz, farklılıklar içinde tek bir bütünü oluşturmaktadır. Ancak bütünlük zamanla muğlaklaşmış, Akdeniz'deki dalganın yönünü tersine çevirmiştir. Yüzyıllar geçtikçe, bölge bir ticaret koridoru olmaktan çıkmış ve daha çok zorbalıkların kol gezdiği bir sınır haline gelmiş, ticaretin artmasına rağmen, tutarsızlıklar daha da güçlenmiş, gerilimler ve çıkmazlar da artmıştır (Mediterra, 2008; 22-23).

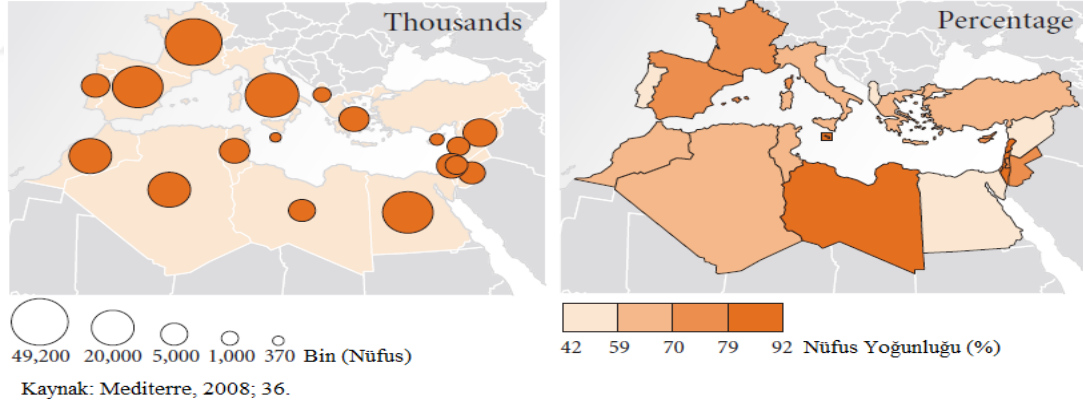
Akdeniz'deki ekonomik hayatın yüzyıllık bir yükselmesi herhalde 1470'li yıllara doğru harekete geçmiş ve kuşkusuz, 1590-1600 yıllarının rekor pahalılığıyla kesilmiş veya en azından durgunlaşmıştır. Bu hareketlilik daha sonra şu veya bu şekilde 1650'li yıllara kadar sürmüştür. Bu tarihler, 1470, 1590, 1595 veya 1600, 1650 ancak çok yaklaşık kıstaslar olarak değere sahiptirler. Bu uzun yükselmenin nedeni, tahıl fiyatlarındaki yükselmeye yatmaktadır. Her durumda bu uzun XVI. yüzyıl süresince, derinlemesine bir yavaş yükselme maddi hayatın ve ondan beslenebilecek herşeyin gelişimi teşvik etmektedir. Her seferinde ortaya telafiler çıkmaktadır. Endüstriyel alanda yükselişler ve düşüşler birbirine bağlanmaktadır. Örneğin ticari alanda bir kapitalizm duraklayınca, bir başkası bayrağı yukarı kaldırmaktadır. Zira bu dönüşüm bir geceden sabaha kaybolmamakta yüzyıllar boyunca cereyan etmektedir (Braudel, 1993; 282-283).

Akdeniz özellikle, denizcilikteki gelişimler bakımından XII. ve XVII. yüzyıl arasında sürekli bir mücadele mekânıdır. Ancak aynı zamanda, söz konusu bu mücadeleler aracılığıyla, mekânda sürekli bir bütünleşme süreci yaşanmaktadır. Bu bütünleşme olgusunun kaynağı ise yine denizcilik teknolojisinin sağladığı mekândaki hareketliliklerdir. Bir diğer olgu mekândaki ticari kârların, paylaşımının devletler arası bölüşüm ilişkilerine yansımalarıdır. Zira daha sonraki zaman diliminde ticari antrepoların okyanuslara kaymasıyla birlikte, bu ticari bölüşüm ilişkilerinin yönü değişerek, herkesin kaybettiği bir mekân olarak Akdeniz tarihteki yerini alacaktır (Tekeli, 2011; 141-142).

Antik Çağ'da Atina veya Roma, Orta Çağ'da Venedik ve Konstantinopolis, bugün Barselona, İskenderiye ve Cezayir, Akdeniz'e her zaman kentler ve kentleşme süreçleri

damga vurmuştur. 20. yüzyılın ortalarında, Akdeniz bünyesinde bir milyon veya daha fazla nüfuslu on şehir barındırmaktadır. Bugün bu rakam yaklaşık otuza ulaşmış, bunların çoğu kıyı kentleridir. İstanbul ve Kahire nüfusunun, 2015 yılına ilişkin projeksiyonlarda 15 milyonu aştığı görülmektedir. Henüz 2006 yılında, kent sakinlerinin sayısı, kırsal alanlardaki nüfusu aşıya da, Akdeniz 1960'lı yıllardan bugüne zaten kentseldir. Akdeniz bölgesinin kentleşmesi artık 2020 yılı ile birlikte geri döndürülemez bir seviyeye ulaşmış gözükmektedir. Kentlerin büyümesi, geçtiğimiz on yıllardan daha hızlı bir şekilde devam etmektedir. Kent nüfusunun artması şaşırtıcıdır: 1970 ve 2005 yılları arasında ikiye katlanmıştır. Şu anda, Akdeniz'in% 64'ü kentsel alanlarda yaşamakta ve bu oranın 2020 yılına kadar %68'e kadar ulaşabileceği tahmin edilmektedir. Mağrip ve Yakın Doğu'da bölgedeki en yüksek kentsel büyüme oranları kaydedilmektedir. Söz konusu bu büyümelerle birlikte güney kıyılarında, kentsel sakin sayısının 1990 ile 2020 yıllarını içerecek şekilde 108 milyondan 214 milyona çıkması olası gözükmektedir. (Mediterra, 2008; 35-36).

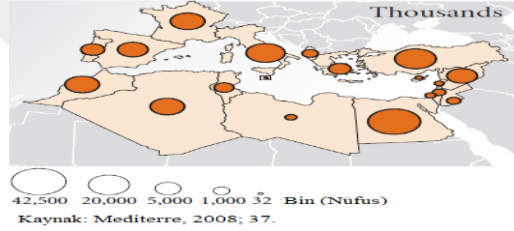
Şekil 1:2005 yılı Akdeniz'in Kentsel Nüfus Yoğunluğu (bin ve %)

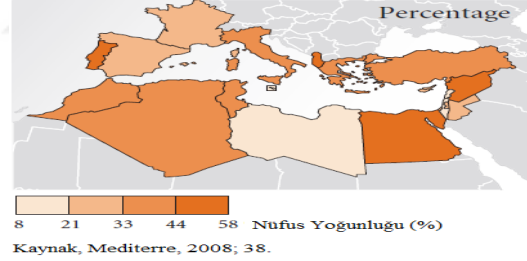
Kuzey ülkeleri daha önce kentleşmiş olsa da, Güney ülkeleri de hızla bu sürece dâhil olmaktadır. Mağrip'teki demografik ekonomik büyümenin büyük kısmı kentlerde yoğunlaşmaktadır. 1990-2020 yılları arasında, bölgede sadece yarım milyon yeni kırsal nüfusla karşılaştırıldığında 35 milyon yeni kentli nüfus olacağı öngörülmektedir. Bu demografik fazlalık, esas olarak ülkenin doğal kentsel büyümesini aşarak, kırlardan, kentlere doğru bir göçün sonucu olacaktır. Akdeniz bölgesinde kentleşmenin en hızlı olan Mağrip bölgesinde bu hız, küresel düzeyde kayıtlı ortalamadan da yüksektir. Kuzey kıyısında, bazı

ülkeler aşırı kentleşmeyle (Arnavutluk, Portekiz) yüzleşmektedir ve 2020 yılına gelirken, 7 Akdeniz ülkesindeki kentsel nüfusun, kırsal nüfusa oranı (Fransa, Malta, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya ve İspanya) %80 olması beklenmektedir (Mediterre, 2008; 36). Söz konusu bu duruma rağmen, Akdeniz kırsalı demografik düşüşte değildir. 1990 yılında, kırsal bölge sakinlerinin sayısı bir bütün olarak Akdeniz için 148 milyondur. 2005 yılında 164 milyon, 2020 yılında da aynı kalması beklenmektedir. Bölge, şu an ve 2020 yılı için, kırsal kesimde yaşayan nüfusun üçte biri ile kırsal bir karakter taşımaktadır. Bugün Akdeniz'in Güney kesiminde, bu oran %41 kadardır (Mediterre, 2008; 37).

Şekil 2: 2005 Yılı Akdeniz'in Yoğunluğu (bin)

Şekil 3: 2005 Yılı Akdeniz'in Yoğunluğu (%)

Modernleşme, rekabetçilik ve Merkezi İş Bölgesi'nin yeniden canlandırılmasına yönelik kalkınma politikalarının kısmi başarısızlığı, spontane gelişen kentsel büyümede önemli bir rol oynamıştır. Aslında Akdeniz bölgesindeki kayıt dışılık, piyasa ve sermayenin rolü kabul edilirken, devletin bu gibi dinamikler üzerindeki kontrolünün katıyen reddedilmesine dayanan bir ikiliği ifade etmektedir. Zira Akdeniz'de kayıt dışı ekonomi, formel ekonomiyi yutacak şekilde gelişmektedir. Bu örüntü, güçlü bir orta sınıfın ortaya çıkmasına izin vermemekte ve işçi sınıfının yerini alan kayıt dışı sektörlerde çalışanlar üretmektedir. Geç sanayileşme, "burjuva hegemonyası"nın oluşmamasının nedenidir, aynı zamanda söz konusu bu neden, Akdeniz toplumlarının çeşitliliğinin, çok yönlülüğünün ve eşsizliğinin göstergesidir (Salvati, 2014; 37). Demografik dönüşüm ve kültürel değişimin

birleşmesi ile üretimin sanayi ekonomisinden üçüncül sektörlere kayma süreci, Akdeniz kent evriminin tipik bir özelliğini meydana getirmektedir (Salvati, 2014; 36).

Tablo 3: Tarımsal Üretim Akdeniz Ülkelerinin Gayri Safi Yurt İçi Hasıladaki Payı

Ülkeler	Tarımsal Üretim Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'daki Payı (%)
Yunanistan	5,3
İspanya	3,2
Portekiz	2,9
Fransa	2,2
İtalya	2,2
Suriye	22,6
Mısır	14,9
Fas	13,7
Tunus	12,6
Cezayir	8,3
Lübnan	6,9
Ürdün	2,5
Türkiye	10,5
İsrail	1,9

Kaynak: Mediterre, 2008; 81.

Akdeniz Havzası dünya meyve üretiminin yaklaşık % 16'sını ve dünya sebze üretiminin %13'ünü oluşturmaktadır. Bununla birlikte, bu pozisyon Güney Amerika ve Asya ülkelerinde üretimin gelişmesi ve özellikle Çin'de tarımsal üretim artış hızından dolayı son birkaç yıldır zayıflamıştır. 1970'lerin başlarında, Akdeniz bölgesi dünya meyve üretiminin %26'sını karşılamaktadır. 1990 yılında ise, dünya sebze üretiminin% 16'sını oluşturmaktadır. Bölgedeki başlıca meyve ve sebze üreten ülkeler Fransa, İtalya, İspanya, Türkiye ve Mısır'dır. Belirli mallar söz konusu olduğunda Akdeniz'de üretimin net bir şekilde odaklandığı - bölge dünya fındık üretiminin% 85'ini, örneğin incirin% 80'ini, hurmaların% 36'sını, kayısıların% 52'sini, üzümün% 46'sını oluşturmaktadır. Şeftali ve nektarin, baklagillerin% 55'i ve domateslerin% 31'i bu coğrafyada üretilmektedir. Akdeniz'de üretilen zeytinyağı, bölgenin başat ürünüdür. Dünya üretiminin %99'unu karşılamaktadır. Başlıca zeytinyağı üreticisi olan Akdeniz ülkeleri, İtalya, İspanya, Yunanistan, Tunus, Türkiye ve Portekiz'dir. Ancak Akdeniz'in bu tekeli, Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri ve hatta Çin'de yakın zamanlarda kurulan zeytin tarlalarıyla rekabetle karşılaşacağı öngörülmektedir. Ve son olarak, buğday bölgede yetiştirilen başlıca tahıldır, toplam dünya üretiminin %16'sı

(çoğunlukla Fransa'da) üretilmektedir. Güney Doğu Akdeniz Ülkeleri (esas olarak Türkiye ve Mısır) bu çıktının% 7'sini oluşturmaktadır. Tahıllar, Akdeniz Havzasında tarımsal ürün olarak, toplam ekili mahsulün yarısını oluşturmaktadır. Dünya üretiminde tüm hububatlar göz önüne alındığında, Akdeniz payının %8 olduğu tahmin edilmektedir (Mediterre, 2008; 82).

Bölge için tarımsal üretimi bir tarafa koyacak olursak, son yıllarda turizm, toplumsal ve ekonomik ilerleme için önemli bir itici güç ve birçok ülke için önemli bir gelir kaynağına dönüşmüştür. Zengin tarihi ve eşsiz doğal güzelliği ile Akdeniz bölgesi, dünyanın en büyük turizm destinasyonlarından biri olmuştur ve 2015 yılında 320 milyondan (bu rakam 1995'tekinin iki katıdır) fazla turiste ev sahipliği yapmıştır. Bununla birlikte, turizmin büyüme oranları ülkeler arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Avrupa ülkelerinden Fransa, İspanya, İtalya ve Yunanistan, Akdeniz bölgesinde turistlerin en fazla ziyaret ettikleri ilk beş ülke sıralamasında sürekli olarak yer almıştır. Yunanistan ve İspanya, bu dönem için ziyaretçi sayısını hemen hemen iki kat arttırmıştır. Ancak, en etkileyici büyüme oranları Türkiye, Hırvatistan ve Arnavutluk'ta gözlemlenmiştir. 2015 yılına kadar, üç ülke de bölgeye gelen turist sayısı bakımından bölgedeki en iyi ülkeler arasındadır. 1995 yılından bugüne Türkiye, turist sayısının yaklaşık 4 kat arttırmış ve Akdeniz'in en popüler dördüncü turizm merkezi haline gelmiştir ("Tourism...", 2017).

Tablo 4: Akdeniz Ülkeleri 1995 ve 2015 Yılları Turist Sayısı

Ülkeler	1995 Yıllı Turist Sayısı	2015 Yılı Turist Sayısı
Fransa	60033000	84452000
İspanya	32971000	68215000
İtalya	31052000	50732000
Yunanistan	10130000	23599000
Türkiye	7083000	39478000
Tunus	4120000	5359000
Mısır	2871000	9139000
Fas	2602000	10177000
İsrail	2215000	2799000
Kıbrıs	2100000	2659000
Hırvatistan	1485000	12683000
Malta	1116000	17830000
Suriye	815000	7463227
Slovenya	732000	2707000
Cezayir	520000	1710000
Lübnan	450000	1518000
Arnavutluk	304000	4131000

Kaynak: "Tourism...", 2017.

Uluslararası turistlerin %30'una ev sahipliği yapan Akdeniz'e, turist akışları genelde kıyı bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Bölgede en yaygın kullanılan turizm geliştirme modeli, deniz kenarı yaz tatilleri çeşitlerine dayanmaktadır. Toplam 46 bin km'lik sahil şeridinin 25 bin kilometresi şehirleşmiştir ve şimdiden kritik bir sınırı ulaşmıştır. Projeksiyonlar Akdeniz'i ziyaret eden turist sayısının 2020 yılına kadar 350 milyona ulaşabileceğini göstermektedir. Akdeniz'deki turistlerin% 84'ü, çoğunlukla kuzey ve batı ülkelerinden olmak üzere Avrupa'dan gelmektedir. İspanya, Fransa, İtalya ve Yunanistan, Akdeniz turizminin neredeyse % 80 gelirini almaktadır. Akdeniz ise uluslararası turizm gelirinin 1/3'üne sahiptir. Akdeniz Turizm gelirleri 1999 yılında 131,8 milyar Amerikan dolarına ulaşmıştır. Ancak Son üç yılda, gelirlerin 2/3'ü kuzey Avrupa'dan on tur operatörünün elinde tekelleşmiştir (WWF, Tarihsiz).

Zira Lefebvre (2015e; 86), Akdeniz çevresi sanayi Avrupa'sı için boş vakit alanı oluyor" demekte haklıdır. Lefebvre, Akdeniz'in boş vakit alanına dönüşme sürecini, "üretim

tarzının iç farklılığıyla²⁵ süren bir mekân üretiminin kayda değer örneği” olarak nitelendirir. “Çalışmama mekânı” olarak nitelendirdiği Akdeniz çevresini, “toplumsal iş bölümüne” göre düzenlenen, aynı zamanda “ekonomik ve toplumsal, mimari ve kentsel bir yeni sömürgeleşme” sürecinin mekânının sarmakta olduğunu öne sürer. “Boş vakit şehirlerinin kısmen feda etmeye dayalı bu merkeziliği, Kuzey Avrupa şehirlerinin üretim merkezliğine güçlü bir karşıtlık oluşturur. Zira Akdeniz, “iş yerlerinden ve üretim mekânından, mekânın güneşin ve denizin tüketimine, kendiliğinden veya kışkırtılmış tatil şenliklerine uzanan zaman zincirinin ucunda israfın keşfedileceği” yerdir (Lefebvre, 2015e; 86).

Tablo 5: Turizm Geliri En Yüksek 12 Ülke (milyar dolar)

Ülkeler	Amerika	Çin	İspanya	Fransa	İngiltere	Tayland	İtalya	Almanya	Hong Kong	Makao	Avustralya	Türkiye
Turizm Geliri	204,5	114,1	56,5	45,9	45,5	44,6	39,4	36,9	36,2	31,3	29,4	26,6

Kaynak: EMITT, 2017; 2

Türkiye’de Coğrafik bölgelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya katkısı bağlamında, Akdeniz bölge ve iklim kuşağı 1987-1993 yılları arasında %28,6 payla ve 1994-2001 yılları arasında %28,9 ikinci sırada yer alırken (Eroğlu, 2012; 168), Coğrafi Bölgelerin toplumsal ve ekonomik gelişmişlik endekslerine göre, Akdeniz bölgesi ve iklim kuşağı ikinci sırada yer almaktadır (DPT, 2003; 75). Bölgenin ve iklim kuşağının, Türkiye ekonomisine tarımsal katma değer payı, %37,69’dur (Miran, 2005; 15). Türkiye’de söz konusu bu bölge ve iklimi kuşağında, Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye, İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyon, Kütahya ve Uşak olmak üzere, 16 kent bulunmaktadır. Türkiye’de Akdeniz Bölgesi ve iklim kuşağında yer alan kentlerden, toplumsal ve ekonomik gelişmişlik endeksi en yüksek kent İzmir iken, gelişmişlik endeksi en düşük kent Kahramanmaraş’tır (DPT, 2003; 83, 88).

²⁵ Lefebvre burada belirli bir coğrafyaya özgü çelişkilerin mekâna yansımalarına tekabül eden bir süreci kast etmektedir.

4.1.2. Türkiye'nin Toplumsal Tarihindeki Kırsal Mekân Temsilleri

Araştırmanın bu alt başlığından, Türkiye'de pre-kapitalizm süreci ve kapitalizm sürecinde üretilen mekân temsilleri tartışılmaktadır. Pre-kapitalizm döngüsünde kırsal mekân temsillerinin daha çok devletin yönetim biçiminin dayandığı territorializm ve devletin ekonomik düzenini üzerine inşa ettiği çiftthane sistemi arasındaki çelişkili sürecin neticesi olarak üretildiği vurgulanırken, Türkiye'de kapitalizmin toplumsal tarihindeki kırsal mekân temsillerinin, dünya ekonomik konjonktürlerinden bağımsız olmayacak şekilde kısa erimli akışları etkileyerek, konjonktürlerden kaynaklı çelişkilere karşı üretilen politiklar aracılığıyla, kırsal mekân temsillerinin üretiminde birincil rolü oynadığı tartışılmaktadır.

4.1.2.1. Pre-Kapitalizm Döngüsünde Kırsal Mekân Temsili

Araştırmanın bu alt başlığında Osmanlı Devleti döneminde kırsal mekân temsili incelenmektedir. Osmanlı Devleti'ni en belirgin coğrafik ve tarihsel özelliğiyle nitelendirmek gerekirse birçok yazar için Akdeniz ülkesi olduğunu söylemek yeterlidir (Arslan, 2014; Braudel, 2004c; Eldem vd., 2012; İnalçık, 1989; Singer, 2008). Dolayısıyla Akdeniz mekân olarak yine bir toplumun kaderini belirleyen önemli bir etkidir. Pirenne'e (2014a; 2014b) göre, Akdeniz ticaretine göreli veya tam hâkim olan devletler kapitalist, Akdeniz ticaretinin dışında kalan devletler feodaldır. Osmanlı Devleti'nin, Pirenne'in (2014a; 2014b) bu saptamasından farklı olarak, Asya Tipi üretim tarzı (Divitçioğlu, 1981) nedeniyle kendine özgül koşullar gösterdiğini belirtmek gerekir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti ne Akdeniz ticaretinin hâkimiyetini elinde tuttuğu 1571 öncesi dönem için kapitalist, ne de hâkimiyeti yitirdiği 1571 sonrası dönem için feodal bir devlet olarak nitelendirilmektedir. Bunun yerine İnalçık'ın (1989) kuramsallaştırdığı devletin ekonomik ve toplumsal yapısının dayandığı "çift hane sistemi" ve Abu-Lughod'un (2003) saptamasına göre, "1571 İnebahtı deniz savaşı" sonrası "devletteki karasallaşma eğilimi" sonucu, ekonomik ve toplumsal sisteminin zararına işleyecek şekilde sipahiler, eşkıyalar ve toprak ağaları gibi alt territorial unsurların varlığını belirginleştirmesi süreci, territorializm ve çiftthane sisteminin diyalektiği olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Başka bir deyişle, imparatorluğu ayakta tutan ekonomik ve toplumsal düzenin merkezi otoritenin, güçlülüğünden kaynaklanmasından ziyade, Osmanlı Devleti'nde asıl olan adem-i merkeziyetçi yapının, devletin karasallaşma süreciyle birlikte, ekonomik ve

toplumsal düzeni bozacak bir düzeye ulaşma sürecindeki kırsal mekân temsili incelenmektedir (Eldem vd., 2012).

Eldem vd. (2012, 2), Osmanlı Devleti kentsel yaşam itibariyle, Weber eksenli tarih görüşünün doğrultusunda çözümlenen İslam kentlerinin, "monolitik ve birbirinden farksız" yapı tasvirlerinin aksine, Osmanlı Devleti'nde toplumsal hayatın kendine özgül, çok çeşitli, farklıklar içinde bütünlüğü yansıtan bir yapı sergilediğini öne sürmektedir. "Weber, Avrupa kentlerinin kendi içindeki ve aralarındaki çeşitliliğin onların ayırt edici niteliği haline gelmesine karşılık, İslami kentlerin hepsinin, İslam hukukunun kent sakinlerinin hem kamusal hem de özel alanları üzerindeki kapsamlı rolünden dolayı, birtakım temel özellikleri paylaştığı sonucuna varır." Yazarlara (2012; 13) göre, "sürekli yinelenen Weberci imgelem elbette bir hayal ürünüdür. Gerçekte, bu örnek despot yönetim bırakın imparatorluğun geri kalanını, kendi gizemli başkenti üzerinde bile tam bir denetime sahip değildir. Daha ziyade, bölgesel yöneticiler ile İslami ve saltanata ait yerel hukukun bir karışımıyla, ince ama esnek ve şaşırtıcı ölçüde merkezîyetçilikten uzak bir siyasi düzen kurulmuştur. Balkanlar, Anadolu ve Arap topraklarındaki şehirler içinde İstanbul, çeşitli güç ve otorite devrelerinin en güçlüsüdür". Osmanlı Devleti'ndeki merkezi otoritenin güçlülüğü görüşü, Weberci kaynakların eleştirel bir bakışla değerlendiren ampirik çalışmaların eksikliğinden veya akademik çalışmalarda kullanılan merkezi kaynakların yoğunluğundan ve adem-i merkezîyetçi yapı hakkında geniş bilgiler sunan periferik ait kadı sicillerinin çözümlenmesinin önemsenmemesinden kaynaklandığı sık sık öne sürülmüştür (Arslan, 2014; İnalçık, 1989; Eldem vd., 2012; Singer, 2008). Devletin sık sık dile getirilen adem-i merkezîyetçi yapısına Batı Anadolu kenti İzmir'in, devletin isteği ve otoritesi dışında, kendi hinterlandını kullanarak kendi yağında kavrulan bir iç ve dış ticaret dengesi kurması örnek gösterilebilir (Goffman, 2012). Veya Halep örneğinde olduğu gibi, Pirenneci tabirle (2014a; 2014b) canlı Akdeniz ticaretinin nimetlerinden faydalanan toplumsal ve ekonomik hayat, ilerleyen dönemlerde adem-i merkezîyetçiliğin ekonomik ve toplumsal düzeni bozacak düzeye ulaşmasıyla, eşkıyalık ve zorbalığa dayalı bir territoryalleşme eğilimi göstermiştir (Masters; 2012).

Devletin ekonomik ve toplumsal düzenininin sağlanmasında adem-i merkezîyetçi yapının bir diğer göstergesi çift hane sistemidir. Çift hane sistemi küçük haneler düzeyinde

örgütlenmiş hiyerarşik düzende emekçi köylülerin, tımarlı sipahilerin kontrolü altında devletin üzerine kurulu olduğu tarımsal ekonomi düzeninin en küçük yapı taşını oluşturur. Bu düzende mülkiyet, merkezi yönetime dolayısıyla devlete aittir. Köylüler ürettikleri artının bir kısmını devlete vergi yoluyla ödemek, diğer kısmını tımar askerlerinin tasarruflarına kalan kısmını kendi ihtiyaçları doğrultusunda ayırmak zorundadır. Yerelde köylüler ve sipahiler arasındaki kontrol ve denge mekanizmalarını kadılar düzenler. Köylüler ve sipahiler arasında uzlaşmazlığın kadılar tarafından çözülememesi durumunda, köylülerin payitahta mektup yazarak şikayetlerini dile getirme seçenekleri vardır. İşte bu noktada devletin üretim tarzı feodal üretim tarzından ayrılır, çünkü feodal üretim tarzını örgütleyen lordlar, köylüleri kendi tasarrufları doğrultusunda cezalandırabilirken, Osmanlı Devleti'nde hem köylülerin hem sipahilerin aynı zamanda kadıların tabi olduğu şeri hukuk kuralları geçerlidir. Yine de şeri hukuk, kadın-erkek eşitliğini gözetmez dolayısıyla toplumda ataerkil ilişkiler doğrultusunda kamusal alanda eşitsizlik söz konusudur. Bu erkeklerin kamusal ve özel alanda kadınlardan daha üstün görüldüğü ataerkil toplumsal düzende dahi, erkek bireylerin tabi olduğu toplumsal ekonomik koşullar sınırlıdır. Örneğin toplumsal sınıflar arasında geçiş birey erkek olsa dahi kendi iradesine bağlı değildir, yani köylü doğanın, yaşamı boyunca köylü kalması, asker doğanın asker olarak ölmesi olasıdır veya kadın-erkek eşitsizliği bağlamında örnek olarak, çift hane sisteminde, işlenilen tarımsal toprak babadan oğula geçer. Eğer hanenin erkek çocuğu yoksa kadının tarımsal toprağı tasarruf hakkı mevcut değildir. Dolayısıyla tarımsal toprağın tasarruf hakkı başka bir yetişkin erkeğe devredilir. Ayrıca çift hane sistemi günümüz Türkiye'sinde, hane emeğine dayalı küçük meta üretiminin ilkel bir versiyonu olarak tabir edilmektedir (Arslan, 2014; İncılık, 1989; Singer, 2008).

Dolayısıyla Devletin, ekonomik ve toplumsal düzeni sıkı sıkıya köylü ekonomisine bağımlıdır. Devletin, duraklama ve gerileme dönemlerine girmesinde, çift hane sistemindeki yapısal bozulmaların neden olduğu sık sık vurgulanmaktadır. Celali isyanlarına katılanların devlet düzenine karşı zorbalıklarıyla başlayan çift hane sistemindeki bozulmalar, devletin kapı kulu askerlerini yerelde düzeni ve dirliğı sağlamak amacıyla, merkezden periferde doğru kaydırmasıyla hız kazanmıştır. Çünkü köylülerin uğradığı zorbalıklara bir nevi bir yenisi eklenmiştir. Periferdeki bu alt territoryal unsurlar, ya köylüleri çift bozmaya mahkûm etmiş ya da köylülerin Chayanovcu manada kendi emek sömürsünü arttırabileceğı, daha verimsiz

ve çorak arazilerde geçimini yeniden üretebileceği alanlara sürülmesine neden olmuştur (Arslan, 2014; İnalçık, 1989; Singer, 2008). Bu bağlamda Devletin yükselme devrine girişinde, adem-i merkeziyetçi idari yapı ve çift hane sistemine dayalı toplumsal ekonomik yapı ne kadar etkili olmuşsa, duraklama ve gerileme devirlerinde de bu ikili yapının bozulması o kadar etkilidir.

4.1.2.2. Türkiye'de Kapitalizmin Toplumsal Tarihindeki Kırsal Mekân Temsilleri

Türkiye'nin kapitalizme eklemlenme süreci, dünyadaki konjonktürel eğilimlerden bağımsız değildir. Söz konusu eğilimlerin tarihsel süreçte belirli çelişkiler ürettiği ve bu çelişkilerin mekân temsilinin üretimine yansıdığı görülmektedir. Araştırmanın bu alt başlığında kapitalizme eklemlenme sürecinde Türkiye'de dünya ekonomik ve toplumsal konjontüründen bağımsız olmayan kırsal yönelik kısa erimli politikalara yansiyarak, çelişkilerin nasıl bir kırsal mekân temsili ürettiği tartışılmaktadır.

4.1.2.2.1. Devletçilik-Serbestçilik Diyalektiğinde Kırsal Mekân Temsili

Araştırmanın bu alt başlığında Türkiye'de devletçilik-serbestçilik diyalektiğinde kırsal mekân temsili incelenmektedir. Türkiye'nin kapitalizme eklemlenme serüveninin başlangıcı olan bu sürecin altyapısının Lozan Antlaşması sonrası gelişmelerle hazırlandığı söylenebilir. Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki süreçte devletin yönetim ve ekonomik yapısının ne olacağı konusunda birçok sorunsal bulunmaktadır. Dünya henüz II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşanan gelişmelerde olduğu gibi bir tarafta Batı'nın serbest girişimlerle tesis ettiği sanayi kapitalizmi diğer tarafta Sovyetler Birliği'nin devlet girişimleriyle tesis ettiği sanayi komünizmi gibi iki kutuplu değildir. Ancak yine de II. Dünya Savaşı sonrası oluşacak kutuplaşmanın ana hatları, Sovyetler'in Çarlık Rusya'da gerçekleştirdiği devrimle hemen hemen çizilmiştir. Türkiye'nin durumu da Sovyetler Birliği'nin durumuna benzerdir. Bir İmparatorluk düzeni yıkılmış, toplumun çoğunluk kısmı kırsal kesimden oluşmakta, sanayi atılımını gerçekleştirecek ne insan kaynağı ne de sermaye bulunmaktadır. İmparatorluğun toplum üzerinde oluşturduğu sömürü düzeni çerçevesinde pazar yerleri birbirinden oldukça bağımsız, ülkenin merkezinin periferi üzerinde oluşturduğu baskı oldukça yoğundur.

Bu koşullar altında Türkiye ilk iktisadi atılımını İzmir İktisat Kongresi'nde gerçekleştirir. Kongre çerçevesinde serbest piyasa düzenlemelerini içeren kararlar alınır,

ancak hem kırsal nüfusun yoğunluğu hem serbest sanayi girişimlerini gerçekleştirecek burjuva sınıfının yokluğu hem de daha sonra Lozan Antlaşması'nın getirdiği ekonomik kısıtlamalar, Kongre kararlarının gerçekleştirilmesini zora sokar. Lozan'ın ekonomik kısıtlamaları daha sonra ortadan kalksa da bu defa Dünya Ekonomik Buhranı, serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesini engeller. Bir taraftanda İmparatorluğun 20. yüzyıl için katılmış bağımlı ekonomik gelişim düzenine dönülmesine kesinlikle tahammül yoktur, bu yüzden ekonomik maliyetlerin olabildiğince içselleştirilmesi, tam bağımsızlığın kesinlikle sağlanması gerekmektedir. Söz konusu bu koşullar altında Türkiye hem Batı'nın serbest girişimlerle tesis ettiği sanayi kapitalizmi, hem de Sovyetler'in devlet girişimleriyle tesis ettiği sanayi komünizmi arasında bir sentez kurar. Devleti kapitalist girişimlerin birinci aktörü olarak merkeze alan bu sentez Cumhuriyet'in 1930 dönemi sonrası 20 yılına damga vuracaktır.

Serbetçilik uygulamaları ise, daha çok II. Dünya Savaşı sırasında devletçilik uygulamalarının katılaştırdığı piyasanın, tekrar serbest girişimi mümkün kılacak düzenlenmelerin gündeme alınması hususunda kendisine ekonomik ve toplumsal eleştiriler içerisinde yer bulur. Zira savaş dönemi hükümetlerinden, Saydam Hükümeti'nin katı bir ortodoks devletçilik alanıyla piyasa alanını altüst etmesi, bir diğer savaş dönemi hükümeti olan Saraçoğlu Hükümeti'nin heteredoks devletçilik uygulamalarıyla piyasa alanını dizgileyememesine yönelik gerek parti içi gerekse toplumsal muhalefet, 1950 yılı sonrası dönemde Menderes Hükümeti'nin ortodoks bir serbetçilik benimsemesine neden olur. Zira söz konusu bu uygulamalar on yıllık gibi kısa bir dönem sonunda ekonomik maliyetlerin aşırı dışallaştırılmasını bahane ederek yönetime el koyan askeri rejimle son bulur.

Türkiye coğrafyasında merkez ve taşra teşkilatı arasındaki hiyerarşik ilişkinin, 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nde 1839 tarihli Tanzimat Fermanı'nın getirdiği modernleşme kıpırtılarıyla ve bağımlı kapitalistleşme sürecini önceleyen 1848 tarihli Balta Limanı Serbest Ticaret Antlaşması'yla başladığını söylemek mümkündür. Kapitalistleşme süreci Cumhuriyet döneminde tam bağımsızlığı ve muasırlaşma yolunda ilerlemeyi öngörerek Osmanlı Devleti'nden farklılaşmıştır. Savaşlardan ciddi tahribatlar almış Anadolu'da emek kıt, yoksul ve toprak gibi kendini yeniden üretim araçlarından mahrumdur. Yine de Anadolu demografik anlamda, kırsal yoğun bir yapıdadır. Milli Meclis'in ilk görevi,

son 50 yılı cepheler arasında geçmiş köylüleri milli mücadeleye ikna etmektir. Bu şartlar altında Meclis'in ilk hareketi, yine köylüyü bayındır bir hale getirmek amacıyla, Nisan 1920 tarih ve 39 sayılı "Baltalık Kanunu" çerçevesinde, her köylüye, kıt emeğiyle işleyebileceği ormanlardan arazi verilmesidir. Osmanlı'dan kalan payitaht ve kul ilişkisindeki gerilimler ve çelişkiler, devlet ve köylü arasındaki ilişkilere dönüşmüştür. Dolayısıyla Cumhuriyet Türkiye'sinin ana hedeflerinden birisi nüfusunun çoğunluğunu oluşturmasıyla birlikte modernite karşısında gelenekseli temsil eden köylüleri hem bayındır hale getirmek hem de bu köylülerden modern yurttaşlar devşirmektir (Başkaya, 2016; Kasaba, 1993;216-217; Özensel, 2015; 21; Yalçın, 1997; 21-23).

Türkiye Cumhuriyeti'nin bir başka kırsala yönelik önemli düzenlemesi 18 Mart 1924'te Köy Kanunu'nun çıkarılmasıdır. 97 maddeden oluşan kanun incelendiğinde, yeni devletin, yıllarca sadece asker ve vergi toplayacağı dönemde hatırladığı köylüleri, modernleştirme isteği ortaya çıkar. Köy Kanunu hazırlanırken, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde, çeşitli iklim ve coğrafya şartlarına sahip, zengin-yoksul, kalabalık-tenha, toplu-dağınık tüm köyler göz önünde bulundurulmuştur. Kanunda köyün tanımı, sınırları, imarı, yolların yapımı, evlerin planı, sağlık, eğitim gibi köylüyü yakından ilgilendiren çeşitli konulara yer verilmiştir (Çetin, 1999; 231).

1927 yılından itibaren ABD'den 40 çeşit tohum getirilerek, tohum ıslahı çalışmalarına girişilmiştir. 1927 yılında başlayan ıslah çalışmaları Birinci Sanayi Planı'yla birlikte hız kazanmıştır. Bu dönemde, Adana'da 16-20 mm, İzmir'de 18-22 mm dolaylarında elyaf veren yerli tür ve ABD'den 1891 yılında getirilen yerel koşullarla değiştirilen yabancı tür vardır. Fakat bu iki tür fabrikaların 22-30 mm civarındaki pamuk gereksinimini karşılamaktan uzaktır. Dolayısıyla kurulacak sanayinin gereksinimini karşılamak için yeni bir atılım gerekmektedir. Bu atılım ise, Nazilli'de pamuk ıslah müessesinin kurulmasıyla sağlanmıştır. Araştırma-geliştirme-deneme yapılması ve tohum dağıtımındaki örgütlenmenin bir başka örneği tütün ıslahı konusunda 1927 yılında Tekel eliyle kurulan Ziraat Fen Şubesidir. Enstitü'nün kurulmasından sonra, Samsun, İzmir ve Malatya'da birer tütün ıslah istasyonu açılmıştır. Bu istasyonlarda ıslah edilen tütünlerin denemeleri için muhtelif yerlerde tarlalar açılmıştır (Tekeli ve İlkin, 1999; 49-50).

Bir başka gelişme 12 Şubat 1937 tarihinde 3130 sayılı kanunla kurulan Zirai Kombinalar İdaresi'dir. İdare'nin kuruluş amacı zirai makine ve zirai mücadele ilaçlarıyla köylülerin ekim, nadas ve harmanına yardım ederek, çiftçileri modern tarıma alıştırmaktır. Dolayısıyla Zirai Kombinalar'ın amacı, buğdayın maliyetini çiftçiye modernleştirerek düşürmektir. 1940 yılında Milli Korunma Kanunu'nun çıkarılmasından sonra, 447 sayılı Koordinasyon kararıyla Tarım Bakanlığı'na boş devlet arazileri üzerinde ve devlet hesabına tarım yapma tasarrufu verilmiştir. Zirai Kombinalar Kurumu elindeki 300 traktörlük makine parkı ile Milli Korunma Kredisinden sağlanan 10 milyon TL bu amaçla kullanılarak, genellikle kurak olduğu için boş alanlarda 1milyon 674 bin 150 dönümlük 13 işletme kurulmuştur. Bu işletmeler Ankara, Konya, Kırşehir, Sivas, Amasya, Samsun, Niğde ve Urfa'da kurulan çiftliklerdir. Bu çiftliklerin Türkiye'deki ekili dikili alanların %1,1'ini oluşturmasına rağmen tahmini üretim planlaması 100-150 bin ton arasındadır. Aynı yıllarda köylülerin Toprak Mahsulleri Ofisi'ne teslim ettikleri buğdayın 300 bin ton civarında olduğu düşünülürse, bu çiftliklerin savaş döneminde hububat sıkıntısını giderme de oynadıkları rolün önemi ortaya çıkmaktadır (Tekeli ve İlkin, 1999; 48).

Cumhuriyetin ilk yıllarında kırsalda küçük meta üretimi Osmanlı dönemiyle büyük oranda benzer örüntüler içermektedir. Bu örüntüler, küçük meta üretimine dayalı toprak mülkiyeti, toprak dağılımındaki eşitsizlikler, büyük toprak sahibi sınıfların ekonomi ve politika alanlarındaki ağırlığı ve kapitalizme eklemleme bağlamında eşitsiz bölgesel gelişmeler gibidir (İnalçık, 1989; Köymen, 2008; 107). Diğer aksi durum genç Cumhuriyet ekonomisinde tüccar sermayesinin yoğunluğudur. Dolayısıyla devletin, mevcut kaynakları yoğun köylü nüfusu bayındır bir hale getirmek amacıyla, yeniden dağıtması gerekmektedir. Bir taraftan da kapitalizmin devlet eliyle inşası söz konusudur. Ancak Lozan Antlaşması gereği kapitalizmin gelişimi hususunda devletin hareket alanını kısıtlamaktadır. Örneğin Antlaşma, saydam gümrük duvarları öngördüğü dolayısıyla ekonomik maliyetlerin bir süreliğine de olsa dışsallaştırılmasına dayandıyı için, çiftçiye bayındır hale getirecek merkantilist korumacılık uygulamak pek mümkün değildir (Boratav, 2003; 48).

Lozan Antlaşması'ndan önce 1923 Şubatı'nda toplanan İzmir İktisat Kongresi, Türkiye'nin tarımsal ekonomiyi geliştirme hususunda artık tam bağımsızlık arayışının somut bir göstergesidir. Kongrede çiftçiye ilişkin alınan kararlar, "reji idare ve usulünün

kaldırılması", "ziraatın geliştirilmesi için çalışmalar yapılması, her yerleşkede en az bir örnek çiftlik ve seyyar ziraat okulların açılması, ziraat öğreniminin geliştirilmesi", köylerde asayiş ve inzibatın temini, bunun için yargının üzerine düşeni yapması, köy bekçiliği ve kır koruculuğunun yeniden düzenlenmesi, telefon ve telgraf iletişiminin geliştirilmesi, derbend karakolların yeniden tesisi", "aşarın kaldırılması", "Ziraat Bankası'nın çalışmalarının etkinleştirilmesi", "yollar meselesinin halli ve tarımsal pazarlamayı kolaylaştırıcı önlemlerin alınması", "ormanların muhafazası ve çoğaltılması yanında köyler için lüzumu kadar baltalıkların sağlanması", "hayvancılığın geliştirilmesi", "yerli malının özendirilmesi ve teşviki, zirai mücadele teşkilatının kurulması, şeker fabrikasının tesis edilmesi, alt sektörlerin geliştirilmesi", "ziraat makineciliğinin teşviki, makine ve traktörlerde kullanılan petrol ve yağların gümrük vergisinden hariç tutulmasıdır" (Ökçün, 1997; 326-338). Özellikle Aşar Vergisi potansiyel verimden ziyade fiili üretim üzerinden alınan bir vergidir. Saraya belli miktarda taahüt veren mültezimler, maliyetlerini karşıladıktan sonra yüksek kâr elde etme peşindedir. Zira mültezim ve köylü arasındaki söz konusu bu sömürü ilişkisi verginin kaldırılmasında temel gerekçe olarak ileri sürülmüştür (Önder, 1999; 69).

1925 yılında aşar vergisi kaldırıldığında, tüccar ve esnaftan alınan bir buçuk milyonluk liralık vergiye kıyasla, köylü 18 milyon lira aşar vergisi ödemektedir. Aşarın kaldırılmasıyla birlikte köylü üzerindeki, ağa, tüccar, tefeci ve hatta devlet baskısı azaltılmıştır. Ayrıca aşarın kaldırılması küçük üreticinin tarım üretimini arttırmış, ürünlerini iç pazara yollama olanaklarını çoğaltmış, böylece ekonomik maliyetlerin içselleştirilme sürecine doğrudan katkı sağlamıştır. Fakat devlet, tekel maddelerine zam yoluyla aşarın kaldırılmasından doğan gelir açığını telafi etmeye çalışmıştır. Çünkü aşar, bütçenin denkleştirilmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu telafi yönteminden olumsuz olarak etkilenen tarafta yine küçük ve orta çiftçi yer almaktadır (Geray, 2011; 32-33).

Buna karşın Cumhuriyet'in ilk yıllarında büyük toprak sahiplerinin, serbest piyasa görüşünün sağladığı avantajlar ve devletle olan politik ilişkilerinde gücü ziyadesiyle kullanarak, zenginleştikleri izlenimi hâkimdir. Bu zenginleşme sürecinin üç önemli boyutu vardır. Bunlar, aşar vergisinin kaldırılması, toprak mülkiyetinin ilkel birikim yöntemleriyle merkezileşmesi ve toprak reformu tartışmalarının bertaraf edilmesidir (Önal, 2014). Örneğin aşar vergisinin kaldırılmasının bir başka sonucu, verginin yokluğundan kaynaklanan açığın

1926 yılından itibaren, kentli ahaliye şeker ve gazyağı vergisi olarak fatura edilmesidir (Boratav, 2003; 54).

Lozan Antlaşması'ndan önce İzmir İktisat Kongre'sinin, ekonomik maliyetlerin içselleştirilmesine yönelik politikaların uygulanabilirliği dolayısıyla bağımsız kapitalist gelişme süreci yerini temenni ve isteklere bıraksa da, ortaya konulan iradenin, hem dönemin taleplerini göstermesi açısından hem de Lozan Antlaşması öncesi Türkiye'nin tam bağımsızlık konusundaki kararlılığını vurgulamak açısından önem teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Yine de Antlaşma, maliyetlerin içselleştirilmesi hususunda Türkiye nüfusunun yoğun bir kısmını oluşturan kırsala yönelik politikalarında hız kesmemiştir. Örneğin 1926 yılında Medeni Kanun'un kabulü ile köylü işlediği toprağı mülk olarak tapuya kaydetme olanağına kavuşmuştur (Tokgöz, 2001; 42). Topraksız ve göçmen hanelerin iskânı ve küçük meta üretimi için teşviki 1927 yılından sonra çıkarılan kanunlarla hız kazanmıştır. 711 bin hektar toprak, kanunlar aracılığıyla topraksız hanelere dağıtılmıştır. Fakat devlete ait mera arazilerindeki azalmanın 40 milyon dönüm olduğu ve kaynakların paylaşımında orta-büyük hanelerin lehine bir durum söz konusu olduğu vurgulanmaktadır. Yine de 125 hektardan küçük toprak sahipliğı mülk edinmeye açık toprakların %99,7'sini oluşturduğu tahmin edilmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2001; 42).

1924 sonrası dönemi içeren bu düzenlemeler, kapitalist üretim tarzına geçişi ve üretim tarzının yurt çapında homojen olarak dağılmasını önceler niteliktedir. Seferber edilebilecek emeğin kıtlığı ve sermaye yoğun sanayileşmenin olmayışı, tarımda küçük meta üretiminden büyük sanayi çiftliklerine geçiş konusundan engel teşkil etmiştir. Uygulanan politikalar ve çıkarılan kanunlarla büyük sermaye birikiminin altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak Lozan Antlaşması'nın sınırlılıklarına bir de 1929 Dünya Ekonomik Buhranı eklenmiştir. Sovyet Rusya dışında tüm ülkeleri etkisi altına alan ABD merkezli krizi, hububat fiyatlarındaki hızlı düşüş öncelemiştir. Maliyetleri içselleştirme bağlamında hububat ve diğer tarımsal ihracat ürünlerine yatırımda önemli atılımlar yapan Türkiye, bir şekilde kendisine görünüşte dışsal olan bu krizin kaçınılmaz olarak bir parçası haline gelmiştir (Tokgöz, 2001; 49).

Devletin kriz döneminde serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesiyle içselleştirilemeyeceği anlaşılan ekonomik maliyetler, devletçilik formülüyle maliyetlerin içselleştirilmesi yeniden yapılandırılacaktır (Buğra, 2013). Dolayısıyla bir taraftan kıt emek ve sermayeyle sanayileşmeye çalışan, diğer taraftan da dönemsel krizlerin egemen serbest piyasa görüşüne ket vurma süreci kaçınılmaz olarak devletçilik formülünün, Türkiye'nin iktisadi gelişiminin ana hatlarını oluşturmasına neden olmuştur (Boratav, 2003; 67; Günaydın, 2014; 499).

1930 yılından itibaren egemen devletçilik anlayışıyla birlikte, Osmanlı'dan devralınan kırsal yapıyla Cumhuriyet'le birlikte liberalizm ağırlıklı temel iktisadi esasların sentezlenerek uygulanmasının tamamen değiştiği görülmektedir. Bu sayede Osmanlı'dan 1923'te siyaseten kopan Cumhuriyet 1930'larda iktisaden de kopmayı başarmıştır. Bir taraftan Ekonomik Buhran'la, Cumhuriyet'in temel iktisadi yönelişinin dayandığı tarımsal ürün-fiyat endekslerinin düşüşüyle bir ekonomik durgunluk ortamı doğarken, diğer taraftan tarımsal ürün-fiyat endekslerindeki ani düşüş kentsel emek gücünün yeniden üretim maliyetlerini düşürerek, devletçi sanayi atılımların gerçekleşmesi için bir fırsat doğurmuştur (Günaydın, 2014; 501, 502; Özensel, 2015; 84).

Fakat sanayileşme için gerçekleşen bu fırsat ortamı, kırsaldaki küçük meta üreticilerinin mülk sahipliği bakımından aleyhine işleyen bir süreç üretmiştir. Kırsal bir taraftan yoksullaşırken, pazar için üretim yapan küçük köylüler, arazilerini tefecilere ve tüccarlara kaptırmıştır. Dolayısıyla köylüler mülk sahipliğinden ortakçı veya kiracı konumuna düşmüştür. Kendi tüketimini güç bela karşılayan köylüler ise, artan nakit ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, kentlerde geçici olarak işçilik yapmaya yönelmiştir. Bu yoksullaşma dönemi bazı bölgelerde yarıcılığı/ortakçılığı güçlendirmiştir. Ancak bu süreç, kırsaldan kentlere doğru kalıcı bir göç üretmemiştir (Koç, 2014; 143; Özer, 2013; 27).

Bu olumsuz denilebilecek gelişmelerin yanı sıra 1930'ların ikinci yarısından itibaren tarımsal kesimde küçümsenemeyecek bir toparlanmanın olduğu görülmektedir. Özellikle bitkisel üretimde önemli sıçramalar kaydedilmiştir.1938-1939 bitkisel üretim düzeyi 1928-1929 ve 1932-1933 yıllarının %63 üzerinde gerçekleşmiştir. Aynı dönem için buğday üretimi yaklaşık %80, hububat üretimi ise %70 artış göstermiştir. Bu üretim artışları sayesinde,

yoksul kırsalın ekonomik anlamda toparlanma dönemine girdiği, orta-büyük çiftçilerin ise durumunun 1930'lu yıllara kıyasla daha iyiye gittiği görülmektedir (Özensel, 2015; 86). 1935 yılını takiben Cumhuriyet Halk Partisi köylünün topraklandırılmasının, yeniden parti gündeminde olduğunu ilan etmiştir. Ayrıca bu topraklandırmanın sadece hazine arazisinden yapılacak bir dağıtım olmayıp, özel mülkiyetteki arazilerden de yapılacak bir dağıtımı da içerdiği belirtilmiştir. Ancak bunun için öncelikle, 1924 Anayasası ile tam güvence altına alınan toprak mülkiyeti ile ilgili madde üzerinde değişiklik yapılması zorunluluğu vardır (Özer, 2013; 27-28). 1937 yılında Celal Bayar Hükümeti'nin programına da toprak reformu girmiştir. Ancak kayda değer bir gelişme sağlanamamıştır (Özensel, 2015; 86).

Devletin 1930'ların sonuna doğru kırsala yönelik uyguladığı diğer bir politika kapsamlı bir eğitim sürecini kapsayan köy enstitüleridir. 1940 yılında çıkarılan Köy Enstitüleri Kanunu, Anadolu Köylüsünün her alanda edineceği pratik bilgilerle üreten emeğine sahip çıkan, sanat ve edebiyatı öğrenen bir kimlik kazanmasını amaçlayan, Anadolu aydınlanması çabalarının en önemli hamlesidir (Günaydın, 2014; 513). Köyü ve köylüyü değiştirme projesiyle 1936 yılından itibaren Köy Eğitim Kursları açılmıştır. Bu kurslar bir anlamda köy enstitülerinin temelini oluşturur. 1940'da Köy Enstitüleri açılmasıyla köylünün eğitiminde daha kurumsal çabalara yönelinilir. Devrin entellektüelleri pedagoji, köy okulları ve halk terbiyesi konularında yaygın olarak kabul gören yazı ve incelemeler yayınlamıştır. Enstitülerin çıkış noktası, köylü okutulmazsa, inkılabın ve ilkelerin kent dışına çıkamaması ve kökleşemeyeceğidir. (Burkay, 2000; Dündar, 2015; Karakuş, 2014).

Enstitüler, devletin yönünü kırsaldan başlayarak, Atatürk'ün İlkeleri ve İnkılapları doğrultusunda muasırlaşmaya çevirdiğinin somut bir göstergesidir. Devletçilik ilkesi gereği, devlet eğitim yoluyla her yurttaşına taşra, belde ve köy demeden ulaşmayı başarmıştır. Milliyetçilik İlkesi gereği yurttaşlar, yüzü moderniteye dönük aynı zamanda ulusal bir eğitim programına dâhil olmuştur. Bu sayede köylü, payitahtın bir kulu olmaktan ziyade bütün ulusun bir paçasını oluşturmanın farkındalığına varmıştır. Cumhuriyetçilik ilkesi gereği artık köylü doğan, hayatı boyunca köylü olmak zorunda değildir. Sınıflar arası geçiş bireyin hür iradesine bırakılmıştır. Halkçılık ilkesi gereği, her yurttaşın eğitim olanaklarına eşit koşullarda ulaşması sağlanmıştır. Laiklik ilkesi gereği, Şeri hukukta var olan ataerkil kamusal eşitsizlik modern devletle birlikte kadın ve erkeğin kamusal alanda eşitliğine

dönüşmüştür. Eğitim alanında tekke ve zaviyelerden kaynaklı dogmalar kaldırılarak modern bir eğitim sistemi aşılanmıştır. İnkılapçılık ilkesi gereği, o zamanın şartlarında en ileri eğitim düzeyi olarak kabul edilen Batı tarzı uygulamalar eğitim sistemine nakil edilmiştir.

Almanya'nın Polonya'yı 1939 yılındaki işgali yine Türkiye ekonomisi için sancılı bir dönemin başlangıcını önelemiştir (Günaydın, 2014; 511). Savaşın ürettiği krizden çıkış stratejileri iki farklı kolda ilerleme göstermiştir. Bu stratejilerden ilki, dönemin başbakanı Refik Saydam'a ait denetimci politikalarlardır. Bu politikalar, ücretli iş yükümlülüğü, çalışma süresinin uzatılması, ücret sınırlaması gibi emeği denetleyen mekanizmalar yanında, iş çevrelerine yönelik önlemler içermektedir. Bu kapsam Hükümete, özel işletmelere geçici el koyma, ithalatta ve ticarete azamî, ihracatta asgari fiyatları saptama, temel malların vesikaya bağlanması gibi geniş yetkiler tanımıştır (Buğra, 2013; 164, 165, 166). Diğer stratejinin uygulamaya koyulduğu Şükrü Saraçoğlu Hükümetiyle birlikte ise, devletin yarı tekelci durumda düzenlediği melez bir serbest piyasa ekonomisinin işleyişi öngörülebilecektir.

Savaş döneminin Başbakanı Refik Saydam'ın, Türkiye'nin 3,5-4 milyon ton buğday üretimi olduğunu ve stoklarla birlikte bir sorunun bulunmadığını ifade eden meclis konuşmasından yaklaşık 5 ay sonra, 26 Ocak 1940 tarihli Resmi Gazete'de Milli Koruma Kanunu yayımlanmıştır (Günaydın, 2014; 511). Kanun'un uygulaması 1941 yılı öncesinde hububat üretiminin en yaygın olduğu 17 ilde başlamış, 15 Mayıs 1942 tarihli kararnameyle 63 ilde yayılmıştır. Ancak uygulama büyük oranda hem küçük üreticilerin hem de büyük çiftçilerin pasif direnişiyle karşılaşmıştır. Bu direniş, köylülerin, ürünlerine el koyan görevlilere rüşvet verme veya ürünlerini kaçırma gibi örüntüler içermektedir. Ayrıca bu uygulamanın pratik sürecinde, büyük çiftçilerin particilik yoluyla birçok kez kayırıldığı görülmüştür (Pamuk, 1999; 62-63).

Ülkede savaş ekonomisi kurallarının uygulanmaya başlayacağına işaret eden Kanun, hem ordunun hem de kentlerin beslenmesini sağlamak üzere çeşitli önlemler geliştirmiştir. Bu çerçevede büyük ve küçük çiftçiye yeni yükümlülükler getirilmiştir. Kanun, köylülerin, ikametgâhının en çok 15 km mesafesi dâhilinde hem devlet hem de şahıs çiftliklerinde ücret karşılığı çalıştırılabileceğini hükme bağlamakta, işlenmeyen 500 hektardan fazla arazinin Hükümet tarafından bedeli karşılığında işletilebileceğini ifade etmekte, 8 hektardan fazla

tarım arazisi olanlara bu arazinin en az yarısında hububat ekme zorunluluğu getirmekte ve ekilen her 40 dönüm karşılığında bir çift öküz Milli Savunma yükümlülüğünden muaf tutulmaktadır (Günaydın, 2014; 511). Milli Koruma Kanunu hem ticaret hem de tarımsal üretim alanında hükümete son derece geniş yetkiler tanımaktadır. Ancak, köylülük üzerindeki yükümlülükler eşit dağıtılmamakta, ağırlık az topraklı köylülerin üzerine yıkılmaktadır. Örneğin 41. maddeye göre, geniş toprakları işleyen üreticilerin hayvanlarına muafiyet sağlanırken, 40 dönümden az toprağı işlemekte olan köylülerin hayvanlarına el konulabileceği ön görülmektedir (Pamuk, 1999; 62).

Savaş sürecinde döneme uygun bir iktisat politikasının uygulanması şarttır. Ancak Hükümet şaşılacak derecede zıt karakterli iktisat politikalarını devreye sokmuştur. Oysa sorunlar hep aynıdır, azalan üretim ve ithalat, oluşan mal darlığı çerçevesinde ortaya çıkan yüksek enflasyon ve bunun geniş halk yığınlarında oluşturduğu sorunların önlenmesidir. Kısacası amaç, savaş döneminde ordunun ve kentlerin beslenmesini, ısınmasını ve giyinmesini temin etmektir. Dolayısıyla hastalığın kesin tedavisi üretimin arttırılması ve enflasyonun önlenmesidir (Günaydın, 2014; 511).

Saydam Hükümeti'nin politikalarıyla birlikte, yetkililer ekilmesini teşvik ettiği ürünlerin tohumluklarını çiftçiye temin etmiştir. Dağıtılan ve ekilen bu tohumlardan alınacak ürünün ihtiyaç fazlasını devletin satın alacağını duyurmuştur. Bunun için tohum dağıtma esnasında tohum verilenlerden birer beyanname alınması kararlaştırılmıştır. Bu beyannameler iâşe komisyonlarında toplanmış ve daha sonra ürünün satın alınması konusundaki yetki Toprak Mahsulleri Ofisi'ne verilmiştir. Patates ekimi için her dönüm başına iki lira prim ödenmektedir. Hükümet zirai istihsalı artırmak için 1942 yılında, 1941 yılından daha fazla mahsul getirenlere %20 nispetinde prim vermeyi vaat etmiştir. Sonra Ziraat Bankası tarafından mısır, darı ve patates ziraatı için fazla ekim yapanlara bankaya olan borçları dikkate alınmadan istihsal kredisi verilmesi öngörülmüştür. Milli Koruma Kanunu'na dayanılarak ekim randımanının artırılması için çiftçiye ucuz fiyatla zirai alet ve vasıtaları temin edilmesi maksadıyla Ziraat Vekâleti emrine 500 bin liralık sermaye tahsis edilmiştir. Milli Korunma Kanunu'nda yer alan zirai iş mükellefiyetinin de zirai verimliliği arttırmak için alınan bir tedbir olarak değerlendirilmesi mümkündür (Özer, 2013; 49).

Boratav'ın (2003; 86) deyiimiyle bu sistem ne kusursuz işlemiş ne iflas etmiştir. Asker ucuza beslenmiş ve giydirilmiş, kentli nüfus ise gelir sınırlarını pek zorlamadan, yaşamını sürdürecekt temel ihtiyaçlarını karşılayabilmiştir. Buna karşılık piyasa denetimine girilen her alanda karaborsanın, istifçiliğin, rüşvet ve nüfuz ticaretinin önüne geçilememiştir.

Savaşın ortasında Refik Saydam'ın ölmesi ve yerine Şükrü Saraçoğlu Hükümeti'nin kurulması, savaşın ürettiği krizin aşılmasında farklı politikalara yönelmesine neden olmuştur. Saydam Hükümeti döneminde tarımsal ürünlerin düşük fiyatla ve zorlayıcı mekanizmalarla üreticiden çekilmesi önemli ölçüde kara borsanın işleyiş alanını genişletmiştir. 1942 yılından sonra, Saraçoğlu Hükümeti ise, köylünün ürününün bir bölümün devlet tarafından düşük fiyatla satın alınması, geriye kalanın ise, yüksek fiyatlarla piyasada değerlendirilmesi olanaklarını politika olarak öngörmüştür. Bu durum köylü lehine tarımsal ürün fiyatlarını hızla yükseltmiş, ancak bu fiyat artışından piyasaya ürün arz edebilen orta ve büyük çiftçiler yararlanmıştır. Önceki uygulamaların aksine bu kez harmanda borçlandırılma usulü kaldırılarak ürünün olgunlaşma ve biçilme devresinde tespiti yapılmıştır. Ekonomide fiyatlara tanınan serbest ortam 1943 yılında buğday fiyatlarını 100 kuruşa kadar çıkarmışken, hükümetin üreticiye verdiği fiyat ancak 19,5 kuruştur. Hükümetin buğdaya piyasa fiyatının yaklaşık olarak beşte bir oranında değer biçmesi, Saydam Hükümeti döneminde baş gösteren karaborsacıyı, istifçiliği ortadan kaldırmak için bir çözüm olmak şöyle dursun illegal yapılanmaları daha da arttırmıştır. Piyasada hal böyle iken hükümet bu karar uyarınca topladığı hububat ile ihtiyaca cevap vermekte güçlük çekmiş ve belediyelere kredi vererek onları devreye sokmuştur. Ancak bu da çözüm olmaktan uzak kalmıştır. Belediyeler buğday alma yarışına girince, fiyatlar oldukça yüksek meblağlara ulaşmıştır. Diğer taraftan uygulanan bu başarısız politikalar dizisi, yükü tamamıyla küçük köylünün omuzlarına yüklemiştir. Söz konusu sistemde az toprak eken üretici ürünün yarısından fazlasını tohumluk ve devlet payı olarak ayırmak durumundadır. Hatta 50 dönümden az ekenler ile başkalarının topraklarını kiralayan aileler de bu durum daha vahim bir hal almış, üreticiler hububat tüketimlerini bile kısıtlamak durumunda kalmıştır (Özer, 2013; 54, 56, 57).

Her üreticiden 50 tona kadarki hububat üretiminin %25'ini, 50-100 ton arasındaki üretimin %35'ini, 100 tonun üzerindeki üretimin ise %50'sini saptanan fiyatlar üzerinden devlete teslim etmesi istenmektedir. Geçimlik, tohumluk ve hayvan yemleri için üreticiye

birakılan paylarda kaldırılmıştır. %25 uygulaması ilk kez açıklandığında kamuoyunda iyimser yorumlara yol açmış, hububat piyasasındaki devlet müdahaleciliğini azaltarak işe sorununu hafifletebilecek bir karar olarak yorumlanmıştır. Ancak bu iyimserlik iklimi kısa sürmüş, Saraçoğlu Hükümeti, el koyduğu ürünlere bir önceki hükümetin verdiği fiyatları vermeye devam etmiştir. Dolayısıyla yoksul köylülerden büyük çiftçilere kadar tüm üreticiler ürünlerini kaçırma çabasını sürdürmüştür. Daha sonraki meclis konuşmasında Başvekil Saraçoğlu'da yeni uygulamanın işe sorununu çözmekten uzak kaldığını belirtmiştir (Pamuk, 1999; 63). Haziran 1943'te çıkarılan Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'yla belli başlı tüm ürünlere uygulanan ve aynı olarak toplanan yeni bir vergi getirilmiş, bu verginin oranı, %25 kuralı kapsamına giren hububat ve baklagillerde %8, diğer ürünlerde ise %12 olarak saptanmıştır. Daha sonra Nisan 1944'te çıkartılan yeni Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'yla vergi oranı tüm ürünlerde %10 olarak belirlenmiştir. Bu uygulamayla birlikte kısa dönemli olsa da Osmanlı'nın temel vergisi olan Aşar geri getirilmiştir (Pamuk, 1999; 65).

II. Dünya Savaşı yılları boyunca Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının uyguladığı ekonomik, sosyal ve kültürel politikalar toplumun büyük bir kesiminde hoşnutsuzluğa yol açmıştır (Özensel, 2015; 103). Gerçi bu uygulamalar 1945 yılından sonra kaldırılmış, ama olan olmuştur. Savaş koşullarının yükünü küçük ve orta köylülüğün omuzlarına yıkan tek parti rejimi, nüfusun %80'inin kırsal alanlarda yaşadığı bir ülkede, çok geniş bir oy potansiyelini karşısına almıştır. Savaşın sona ermesiyle birlikte çok partili bir düzene doğru geçiş gündeme gelirken, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ileri gelenleri özellikle küçük köylüyü kazanmak için bir şeyler yapılmasının farkındadır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Haziran 1945'te tekrar gündeme gelmiş ve İnönü'nün ısrarları sonucu meclisten geçmiştir. Kanununun 17. maddesi 50 dönümden daha büyüklerin topraksız veya az topraklı köylülere dağıtılabileceğini ön görerek radikal uygulamalara yol açabilecek niteliktedir. Kanunla ilgili bir diğer durum, Halk Partisi politikalarına karşı yeni bir parti teşkilatı etrafında kümelenmeye çalışmakta olan büyük toprak sahiplerine gözdağı vermektir (Pamuk, 1999; 66). Ancak sonuç beklendiği gibi olmamış muhalefet bu kanun sonrasında tekrar güçlenmiştir. Daha önceki %25 kuralı, Toprak Mahsulleri Vergisi gibi uygulamalarıyla orta ve küçük köylüyü kendinden uzaklaştıran Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı, Çiftçiyi

Topraklandırma Kanunu ile büyük çiftçiyle de arasına mesafe koymuştur. Bu sayede Demokrat Parti'nin daha kurulmadan önce mevcut hükümetin uygulamalarıyla altyapısı oluşturulmuştur (Özer, 2013; 126-127).

1944 ve 1945 yıllarındaki bütçe görüşmelerinde Cumhuriyet Halk Partisi politikalarına karşı, artık muhalefetin somutlaşmaya başladığı görülmektedir. Muhalif olan milletvekillerinin başında, Hikmet Bayur, Emin Aslan Tokat, Celal Bayar, Recep Peker, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Emin Sazak ve Adnan Menderes gibi kişiler gelmektedir. Şüphesiz tek partili dönemde, yaşanmaya başlayan güçlü muhalefetin geri planında o güne kadar uygulanan ekonomik politikaların büyük etkisi vardır. Parti içi muhalefetin somut yansımalarından biri de kökenleri Cumhuriyetin ilk yıllarına dayanan "Toprak Reformunun" yeniden gündeme gelmesidir. O güne kadar yaşanan gelişmelerde toprak reformu konusunda istenilen değişiklikler yapılamamıştır. Bu durumda o döneme kadar toprak reformu değişikliklerinin yapılamamasında toprak ağaları ve eşrafın muhalefetinin kazanılmak istenmeyişi de yatmaktadır. Ayrıca 1924 Anayasası'nın 74. Maddesi gereği özel mülkiyet çok öncesinden güvence altına alınmıştır²⁶ (Özensel, 2015; 103).

Savaş bittiğinde Türkiye, 1930'ların sanayileşme politikalarına dönmek istemiş ve bu çerçevede "Beş Yıllık Sanayi Planı"nı 1946 yılında tamamlamıştır. Ancak kapitalizm artık "yeni iş bölümü" düzenini dünya genelinde devreye sokmuş ve Türkiye'ye de bir rol tanımlanmıştır. "Karşılaştırmalı üstünlükler" öyküsüyle desteklenen bu rol, Türkiye'nin sanayileşme planından vazgeçmesini ve tarımsal üretime yüklenmesini önermektedir. 1946 seçimleri Demokrat Parti'nin tüm yurt çapında örgütlenip seçime giremediği, ancak seçime girebildiği yerlerde aldığı başarılı sonuçlarla tamamlanmıştır. 1946 sonrasında Cumhuriyet

²⁶ Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca, toprak reformu 1940'larda, 1960'larda ve 1970'lerde sık sık gündeme gelmiştir. Her gündeme gelişinde de, sadece büyük toprak sahipleri arasında değil, aynı zamanda hiçbir zaman tam anlamıyla emin olamadıkları mülkiyet haklarının çiğnenmesine tehlikesine karşı son derece duyarlı olan diğer sermaye kesimleri arasında da huzursuzluk ve kargaşa yaratmıştır. Hükümetin 1930'larda tarım reformunu başarıyla gerçekleştirebilmiş olduğu varsayıldığında, piyasa ekonomisi daha sağlam temeller üzerine gelişebilecek, tarımsal verimlilik istenen düzeye ulaşabilecek dolayısıyla özel mülkiyet konusunda süregelen endişe ve kargaşanın son bulma ihtimali yükselecektir (Buğra, 2013; 163).

Halk Partisi iktidardadır, ancak Demokrat Parti'nin seçim başarısı, Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde ciddi tartışmalar yaratmıştır. Partinin toprak reformunu, köy enstitülerini savunan kadroları tasfiye edilmekte, adeta Demokrat Parti'yi taklit eden bir anlayış egemen olmaktadır. 1950 seçimleri, seçim sisteminin getirdiği özelliklerle de birleşmek suretiyle Demokrat Parti'nin kesin bir zaferiyle sonuçlanmış ve iktidar el değiştirmiştir (Günaydın, 2014; 515).

“İnandırıcılık taşıyan bir kırsal kalkınma vaadi” ilk kez Demokrat Parti döneminde ortaya çıkmıştır ve toprak talebi yeni bir hız kazanmıştır. Umut verici piyasa koşulları ve kredi olanakları yeni alanların tarıma açılmasına neden olmuş, traktörler bu atılımı olanaklı kılmıştır. İşlenen toprak alanındaki büyük genişleme sonucunda, iyi iklim koşullarının da yardımıyla, ürün endeksleri hızla yükselmiştir. Başlangıçta, Kore Savaşı nedeniyle piyasanın canlanması, ticaret hadlerinin lehinedir. Sonradan, iktidar partisinin enflasyonist politikaları köylülerin, seçmen sadakatini ödüllendirmeye devam etmiştir. Kırsal kesimde işgücü piyasası genişlemiş, mevsimlik iş olanakları artmış, kentlerde yükselen işgücü talebi göçü kolaylaştırmış ve gecekondu semtleri kurulmaya başlanmıştır. Fiilen kente taşınanların sayısı sınırlı kaldıysa da, kalıcı ve geçici göç, hanelerin gelir elde etme stratejilerine katabileceği gerçekçi bir seçenek halini almıştır. Dolayısıyla hane halkının emek gücünü artık tarım dışında yeniden üretme olanağı vardır. Bir başka gelişim, hem insanların hem de malların hareket kabiliyeti artmasıdır. Amerikan piyasa bütünleşmesi örnek alınarak demir yollarından ziyade, kara yollarına önemli miktarda yatırım yapılmıştır (Keyder, 1999; 164).

Demokrat Parti iktidara geldiğinde devlet mülkiyeti ve serbest girişim ikileminde, ikincisine yönelik bir dizi ekonomik düzenleme zaten yapılmış durumdadır ve bunlar iktidar boyunca Demokrat Parti'nin iktisat politikasının temelini oluşturmuştur. Programlarına bakıldığında, iki rakip parti arasında ekonomi anlayışında temel farklılık olduğunu söylemek mümkün değildir. Fakat Demokrat Parti, uygulamalarıyla geçmişten açıkça kopmuş ve şartlar elverdiği ölçüde liberal politikalar izlemiştir. Yeni bir parti olarak Demokrat Parti'nin geçmiş politikalarla herhangi bir bağının olmaması karşısında, partililer kendilerini seçim vaatleri olan, kapitalist kalkınmayı cüretli ve süratli yerine getirmeye mecbur hissetmiştir (İnan, 2008; 126-127).

Demokrat Parti döneminin başlangıcında, milletten bağımsız devlet yapısı hala çok belirgindir. Rekabetçi seçim mekanizmasıyla 1950'lerde toplumsal talepler, siyasetin şekillenmesinde etken olmaya başlamıştır. Ancak bu dönüşüm oldukça yavaş ilerler. Zira toplum muhayyilesinde devlet ayrı bir erk olma özelliğini korur. Esasen Türkiye'de böyle bir devletçi düşünüşün kökenleri, Osmanlı öncesine götürülebilecek bir geçmiş muhasebesinde bulunulabilir. Çoğu zaman, işgal ve istila görmüş bu coğrafyanın insanları için devlet, hep onları bu işgal ve istiladan koruyan güç olmuştur. (İnan, 2014; 278). Seçilmiş yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yaptığı ilk işlerden biri, adaylığı hiç tartışılmayacak Atatürk'lü yılların devlet adamı Celal Bayar'ı cumhurbaşkanı seçmek olmuştur. Başbakanlık makamı ise, Bayar'ın halka yakın gördüğü için desteklediği Adnan Menderes'e verilmiştir. Hükümet Menderes'in ilk defa milli iradenin "tam ve serbest tecellisinin" sonucu oluşmuş dediği Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, seçimden iki hafta sonra okunan programla güvenoyu almıştır (İnan, 2008; 116). 14 Mayıs seçimleriyle Demokrat Parti'nin barışçı yollarla ve müdahaleye yol açmadan iktidara gelmesinin, dönemin koşullarında gelişmekte olan ülkeler içinde benzersiz bir deneyim olduğu vurgusu hep yapıla gelmiştir. Kimilerinin "kansız" veya "beyaz" olarak nitelendirdiği bu iktidar değişimi ile Demokrat Parti'nin tarihi misyonunun, demokratik bir rejimi kalıcı kılmak olduğu fark edilebilir (İnan, 2008; 115).

Demokrat Parti ile birlikte devlet eliti de değişmeye yüz tutar. Uzun süren tek partili dönem kendi elitini yaratmış ve bu elitin devletle kendini özdeşleştirmesine, dolayısıyla devletin sahipliği düşüncesine sevk etmiştir. Önceki elite karşı çıkararak seçimle iş başına gelen Demokrat Parti ise kendi elitini yaratır. Bu yeni elitin, uzun yıllar göz ardı edilmiş kesimlerin sözcülüğüne soyunma iddiası ile yönetimi üstlenmesi devlet içindeki dönüşümün işareti sayılır. Bu açıdan Demokrat Parti'nin Türk siyasi hayatına en önemli etkisinin, taşrayı siyasete taşıması olduğu vurgulanmalıdır. Ayrıca önceki dönemlerden farklı olarak Demokrat Parti milletvekillerinin seçim bölgeleriyle çok daha köklü ilişkilere sahip oldukları belirtilmelidir. Partinin benimsediği, yapılan veya yapılacak her icraatı, alınan veya alınacak her kararı millete dayandırma ilkesi bu durumun somut bir göstergesidir. Şu söz Başbakan Menderes tarafından ilk hükümet programında sarf edilir. "Milletin kabul ettiği bizim içinde makbuldür" (İnan, 2014; 279, 281).

1950'ler Türkiye'sinde toplumsal ve ekonomik yapının demokrasiyi yaşatabilmeye ne kadar uygun olduğu önemli bir sorundur. Nüfusun büyük çoğunluğunun kırsalda yaşadığı, zengin olmayan köylülerin teşkil ettiği, eğitim seviyesinin henüz ilköğretimle sınırlı olduğu bir toplumda demokrasinin istediği "uyanık" ve "aydınlanmış" vatandaş tipinin varlığı sayıca azdır. Demokrasinin yerleşme sürecinde burjuva diye bir sınıfın yerinden söz edilecekse eğer bu sınıf, esnafılığı aşmış, zenginliği ticaretten sağlayan tabakadır ve bu sınıf devleti henüz etkileme gücüne sahip değildir. Tam tersine, devlete bağımlıdır. İşlerini yoluna koymak ve büyötmek, devletle olan ilişkilerinin en azından kötüleşmemesine bağlıdır. Dolayısıyla bu sınıfın Batı'dakine benzer devletin gücünü sınırlamak gibi bir etkisinden söz etmek mümkün değildir (Buğra, 2013; İnan, 2014; 280-281).

Burjuvadan çok, işçi sınıfının demokratikleşmede etkili olduğu görüşlerini dikkate alırsak eğer, bu dönemdeki işçi sınıfının da cılızlığının altı çizilmelidir. İşçiler henüz ideolojik açıdan sınıf olma bilinci tam gelişmemiş ve kendilerini kategorik olarak ayrı bir kesim görmeye sevk edecek durumda değildir. Bu dönemin işçileri gerçekten geçim derdiyle uğraşan, bu yüzden köyden şehre mecburen göçen, aldığıyla yetinen bir kitle görüntüsü verir. Dolayısıyla haline rıza gösteren işçilerin "patron, fabrikatör, yöneticilere" karşı çalışma şartları, mesai saatleri gibi kendileriyle ilgili iyileştirme veya yeni düzenlemeler talep eden hareketlere, bireysel vakalar hariç pek rastlanmamaktadır (İnan, 2014; 281).

Demokrat Parti iktidarı, bazı kanunî düzenlemeler ve başkaca girişimler ile özel sektörü desteklemeye isteklidir. Buna karşılık yerli işadamları ve sanayiciler henüz gelişmemiş bir toplumsal sınıfı temsil ettiklerinden kendilerine sunulan devlete ait teşekkülleri satın almada ve yeni sanayi yatırımlarını genişletmede istenen inisiyatif almamaları, çeşitli kaygılar yüzünden çekingen tutumlarını sürdürmüştür. Dolayısıyla, özel sektörün büyümesi Demokrat Parti'nin iktidar yıllarında çok yavaş gelişmiştir. Bu durumda, ticaretle uğraşan girişimci guruplardan beklediğini alamayan hükümet, ülke sanayini büyötmek için tekrar devlet sektörüne dönmüştür. Özellikle ulaşım, enerji ve haberleşme alanlarında kendini gösteren devlet yatırımları, Cumhuriyetin ilk yıllarından beri süregelen devletçi uygulamalara bir geri dönüştür. Hatta 1950'den önce 11 iken, 1950-1960 döneminde 17 kamu iktisadî teşekkülünün kurulduğu saptaması dikkate alındığında devletçi anlayışta

belirgin bir kırılmadan çok, bu yöndeki politikanın devam ettiğini söylemek mümkündür. (İnan, 2008; 127).

1950'lerdeki devlet-girişimci kesim ilişkilerini özetlemek için üç noktaya değinilebilir. İlk olarak birbirini takip eden Demokrat Parti hükümetleri kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde özel sektörü desteklemişse de, bu yöndeki uygulamaları girişimci ruhunu değil, daha çok kâr ruhunu teşvik edici niteliktedir. Dolayısıyla Demokrat Parti, iş adamı değil, milyoner yaratmak peşindedir. İkinci olarak, stratejik planlama düşüncesini özellikle dışlayan politika belirleme süreci, giderek artan ciddi ekonomik sorunların doğmasına yol açmış, hükümet de bu sorunları ekonomiye müdahalenin dozunu arttırarak çözmeye çalışmıştır. Üçüncü olarak, sistematik olmaktan uzak müdahaleciliğin özendirildiği rantıye faaliyetleri giderek çekicilik kazanmış ve böylece varolan ekonomik sorunların spekülasyon ve vurgunculuk nedeniyle iyice ağırlaşmasına yol açmıştır. Bunun üzerine ilave denetim ve müdahale mekanizmaları geliştirilmiştir. Hükümet ve işadamları karşılıklı olarak birbirini eleştirmiş ve suçlamış, ama ekonomiyi içine düştüğü "liberal müdahalecilik" çıkmazından kurtaramamıştır (Buğra, 2013; 176-177).

Demokrat Parti'nin geniş oranda köylü kitlesinin desteğine sahip bir siyasal oluşum niteliği taşıması, "dünya işbölümüne" Türkiye'nin uyumunu hızlandırmıştır. Truman doktrini ve Marshall Planı, dünyanın yeni işbölümünün hedef ve koşullarını siyasi ve iktisadi anlamda belirlemiş ve koşullarını ortaya koymuştur. Savaşın ardından makine sanayi traktör üretimine hız vererek, Marshall Yardımları çerçevesinde çevre ülkelere traktör dışalımını ve yol yapımı için önemli dış yardımlar sağlamıştır. Türkiye, izleyen 11 yıl içerisinde 1 milyon 200 bin Amerikan doları yardım almıştır. 1949'da Avrupa Konseyi'ne 1952'de de Nato'ya üye olunarak Demokrat Parti'nin liberal ekonomi politika programları uygulamaya konulmuştur. 1945 yılında traktör sayısı bin tane, tarımda kullanılan azotlu gübre miktarı bin tonun biraz üzerinde, toplam asfalt yol uzunluğu 12 bin kilometredir ve yolcu otobüsü sayısı 2 bin civarındadır, Türkiye, yaklaşık on yıl sonra bu traktör sayısını 40 bin'e, azotlu gübre miktarını 10 bin tona, asfaltlı yol uzunluğunu 29 bin kilometreye ve otobüs sayısını 7 bin'e çıkaracaktır. Kısacası mevcut emek eksikliği bir nevi makineleşmeyle, tarımda bilimsel gelişmeler takip edilerek ve toplumsal hareketliliklerin sağlanmasıyla doldurulmuştur (Günaydın, 2014; 515; İçduygu ve Sirkeci, 1999b; 273). Diğer taraftan, emek açığının

makineleşmeyle giderilmesi dolayısıyla ekonomik maliyetlerin kapitalist gelişime özgü olarak dışsallaştırılması, ülkede 1956 yılından sonra dış ödemeler dengesinde sıkıntılara yol açmış ve bir süre sonra traktörün ülkeye girişi durmuştur. Böylece 1963'lü yıllara kadar traktör sayısı neredeyse sabitlenmiştir (Tekeli, 1982; 86-87).

1950'den sonra tarımda makineleşme ve diğer gelişmelerle birlikte, ekilebilir alanlar hızlı bir şekilde genişlemiştir. Ancak bu büyüme, nüfus artışı ile birlikte geleneksel toprak sisteminin dönüşümüne neden olmuştur. Bu dönüşüm, büyük toprak sahipleri ile küçük toprak sahipleri veya topraksız köylüler arasındaki kutuplaşmayı hızlandırmıştır. Tarımsal faaliyetini sürdüren birçok köylü kentlere göç etmeye başlamıştır. Diğer taraftan, ulaşım ve iletişim araçlarında sağlanan iyileşme, kır insanının hareketliliğini arttırmıştır. Bu hareketlilikle köylüler geleneksellikten uzaklaşarak modernlikle tanışmaya başlamıştır. Bu süreci izleyen aşamalarda kırlardan kentlere gidiş yaygınlaşmış ve göç adeta kurumsallaşmıştır. 1950 yılında her 10 kişiden ancak 2'si kentte yaşarken bu oran 1960'ta bu oran her 4 kişiden 1 kişiye yükselmiştir. 1970'lerde ise, her 3 kişiden 1'isi kentlerde yaşamaktadır (İçduygu, Sirkeci, 1999b; 273-274).

Demokrat Parti Hükümeti, tarımda köklü değişikliğe yol açabilecek uzun süreli bir politika yerine, kısa sürede gerçekleştirilecek hızlı üretimi tercih etmiştir. Üretimdeki değişimi etkileyen başlıca faktör, tarımdaki makineleşme, özellikle traktör kullanımudur. İşlenmemiş toprakların tarıma açılmasına imkân veren traktörler ekili alanları Demokrat Parti iktidarının son yılında neredeyse iki katına çıkarmıştır. Tarıma odaklı fon kullanmaya izin veren Marshall Yardımları da, tarım makinelerinin ülkeye girişini kolaylaştırmıştır. Motorlu taşıtlar ile ürünlerin pazara ulaşımını kolaylaştıran karayolları sayesinde, köylülerin refah seviyesi bir nebze olsun artmıştır. Demokrat Parti'nin ilk on yılının, kırsal kesimin "altın yıllar"ı olarak ifade edilmesi mümkündür. Ancak Demokrat Parti, toprak reformu konusunda daha önce öne sürülen görüşlerden ayrılmasıyla tercihen küçük köylüye bu refah ortamını pek sağlamamıştır. Geniş toprak sahipliğini koruyan mülkiyet rejimi büyük ölçüde korunmuştur. Yeterli olmayan topraklarında varlık gösteremeyecek köylüler ise ya tarımda "emekçi" ya da işgücü fazlalığından kentlere göç etmeye başlamıştır. Kentlere göç olgusu da, hükümetin karşısına yeni sorunları getirmiştir. İstanbul, Ankara ve bazı büyük kentlerde

gecekkondulaşma başlarken, temelde işsizlikten kaynaklanan suç oranlarında bir artış görülmüştür (İnan, 2008; 128-129).

Demokrat Parti'nin Türkiye kırsalına bir diğer etkisi, karayollarındaki gelişmeye paralel olarak çiftçinin ülke pazarı ile bütünleşmesidir. Ulaşım imknlarında meydana gelen gelişmeler, köylünün neredeyse tüm ülke pazarına ulaşmasına olanak sağlayan haberleşme ve dağıtım imknlarına kavuşmasını sağlamıştır. Bu sayede küçük üreticinin pazara erişim imkânı artmış diğer taraftan büyük işletmelerin belirli ürünlerin üretiminde ihtisaslaşması sağlanmıştır. lke pazarında meydana gelen bu gelişmeler, kırsal kesimi azımsanmayacak bir oranda pazar ekonomisinin içine sokmuş ve kırsal kesimde kontrol kurabilmeyi, sadece büyük toprak sahibi dışındaki kesimlere de geçmesine olanak sağlamıştır (Özensel, 2015; 113). Ancak bu durum yine içsel ekonomik maliyetlerle dışsal ekonomik maliyetler dengesinin bozulmasına neden olmuştur. Kk köylü işletmelerinin hâkim olduğu yörelerde traktörün girişi ile pazar için üretime geçmek, tarım kesiminde kredi ve borçlanma ihtiyacını arttırmıştır. Çünkü bir yandan işletmeler, traktör ve arazi satın alma gibi, yatırım, gübre ve tarım ilaçları gibi işletme harcamaları gibi kalemlere erişim için borçlanmaya ihtiyaç duymuştur. Diğer taraftan, köylünün pazar için üretim yapması, ürün mevsimi dışında kalan, tktim harcamalarının bütün bir yıl boyunca pazardan sağlamasını gerektirmiştir (Tekeli, 1982; 86-99).

Demokrat Hkmete yöneltilen en ciddi eleştiri, iktisat idaresinde uzun vadeli perspektifin olmamasıdır. 27 Mayıs darbesinden sonra asker rejimin ilk işlerden olarak "Devlet Planlama Teşkilatı"nı kurması bu yöndeki açığı giderme girişimi olarak nitelendirilebilir. Demokrat Parti iktidarının ilk dört yılında, ekonomide ortalama %13 oranında bir büyüme yaşanmıştır. Ancak, lke ekonomisinin belli temellere dayanmayan yanını gösteren durgunluk kendini 1954'te göstermeye başlamış ve büyüme oranı yüzde 10'a gerilemiştir. On yılın sonunda da bu oran yüzde 4'e düşmüştür. 1950'li yılların başındaki hızlı büyümenin nedeni de tarım alanındaki hareketliliktir (İnan,2008; 129).

Ancak bu dönem yine de köyden ve köylülükten hızla kopma dönemidir. 1950'de kırdaki %2,15 olan yıllık nüfus artışı hızı 1955'te %1,74'e gerilerken, kentte %2,25'ten %5,57'ye fırlamıştır. Kır-kent nüfus oranlarına bakıldığında, kır nüfusunun 1950-1960

arasında yüzde 81'den yüzde 74'e gerilediği görülmektedir. Bu dönem için altı çizilmesi gereken önemli bir başka nokta da, gecekonduların olgusudur. 1955 yılında 50 bin gecekondulu ve gecekondularda yaşayan 250 bin nüfus, 1960'ta 240 bin gecekonduda yaşayan 1 milyon 200 bin kişiye çıkmıştır. Toplam konut sayısı içinde gecekonduların oranı da, %4,7'den %16,4'e yükselmiştir (İçduygu ve Sirkeci, 1999a; 251-252).

1953'ten itibaren devletin başka alanlardaki (karayollarını yapımı, baraj ve fabrika temellerinin atılması gibi) artan yatırımlarına karşın, tarım sektörüne yönelik hemen aynı ağırlıkta devam eden iktisadî politika, Demokrat Parti'nin artık siyasette önemli etkiye sahip köylü kesimini bir "seçmen kitlesi" olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, sübvansiyon, ürünleri pahalı fiyata satın almalar, ucuz tarım kredisi, tarıma dayalı gelirlere vergi muafiyeti gibi bazen şartları zorlayarak gerçekleşen popülist politikalara yol açmıştır. Köylü kesimini memnun etme iktidarda kalmayı sağlamlaştıran bir yol olduğu görülmüştür. Diğer taraftan devlet gelirlerinin azalmasına yol açan bu politika, özellikle devlete bağımlı sabit gelirli memurları olumsuz yönde etkiledi ve kentli muhalefet her geçen gün artmıştır. 1954'de baş göstermeye başlayan ekonomik durgunluk karşısında hükümet çıkartacağı sert kanunlar ve çeşitli tedbirlerle güveni yeniden sağlama girişimlerinde bulunmuştur. 1956'da fiyatları narh uygulamasıyla denetlemeye iten "Millî Koruma Kanunu" Meclisten geçmiştir. Bu süreçte Türkiye ekonomisi, karşılıksız verilen veya satın alınan traktör ve başkaca araç ve makinelerin yenilenmesi, onarılması ve yedek parça için Amerika Birleşik Devletleri'ne bağımlı hale gelmiştir. 1958 yılının ikinci yarısında, Türkiye'nin Soğuk Savaş'taki stratejik konumundan da büyük ölçüde yararlanılarak sağlanan dış kredi ile ödemeler dengesi geçici olarak toparlanabilse de, büyük iyimserlikle beklenen istikrarı getirememiştir. 1950'li yılların sonuna gelindiğinde, hükümetin ekonomi üzerindeki denetimi oldukça zayıflamıştır (İnan, 2008; 129-130).

Türkiye'de piyasada yükselen istikrarsızlık ortamında, ekonomiye planlı bir yaklaşım getirilmesi talepleri giderek artmıştır. Bu gelişmelere koşut olarak, Demokrat Parti yetkililerinin, özellikle de Başbakan Adnan Menderes'in planlamaya karşı düşünceleri değişmiştir. Göreve geldiği ilk yıllarda planlama fikrini neredeyse komünizmle özdeşleştirerek reddeden Menderes, daha sonra planlamanın güçlüklerinden ve de Cumhuriyet Halk Partisi hükümetlerinin de uygulanabilir kalkınma planları geliştirmekte

başarısız kaldıklarından söz etmeye başlamıştır. Daha sonra da, bütçe çalışmalarını plan olarak nitelendirerek hükümetinin planlı bir ekonomik yaklaşımının bulunduğunu ileri sürmüştür. Görevdeki son yılında ise, bir kalkınma planının hazırlanması için çeşitli girişimlerde bulunmuş, ancak bu girişimler gizli tutulmuştur. Bu plan taslağının oluşturulmasında ülkedeki ekonomik kargaşadan kaygı duyan Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (OECD) önemli etkisi olduğu düşünülmektedir (Buğra, 2013; 187).

Demokrat Parti'nin meclisteki salt çoğunluğu elde ettiği zamandan beri, Cumhuriyet Halk Partisi'yle arasındaki süre gelen politik gerilmeler kısmen sokağa çoğunlukla ise mecliste kürsü kavgalarında sürdürülmüştür. Demokrat Parti tek sloganı olan meşruiyetini milli iradeyi vurgulayarak açıklarken, Cumhuriyet Halk Partisi 27 yıllık iktidar döneminden sonra muhalif olmaya peksindirememiştir. 18 Nisan'da kurulan Meclis Tahkikat Komisyonu, muhalefetin kanunî sınırları zorladığına ilişkin Demokrat Parti'nin iddialarını soruşturmak için oluşturulmuştur. Tamamen Demokrat Parti'lilerden kurulu bu komisyonun tarafsız olması çok zor gözükmektedir. Üstelik, komisyona olağanüstü yetkiler verilmiştir. On gün sonra da, komisyonun yetki ve görevlerini tanımlayan tasarı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden geçmiştir. Böylelikle, muhalefetin anayasaya aykırı gördüğü bu komisyona, gazeteleri toplatma, basına sansür getirme ve komisyonun çalışmasına engel olanlara hapis cezası verme yetkisi verilmiştir. Mayıs 1960'ta Tahkikat Komisyonunun incelemeleri orduya yöneldiğinde, ordu içindeki ihtilalci örgütler harekete geçme kararını vermiştir. Bu arada, 21 Mayıs'ta geleceğin subaylarını yetiştiren Harp Okulu öğrencilerinin sessiz yürüyüşü, hükümeti olumsuz yönde etkilemiştir. Bu gösteriler, muhtemel bir soruşturmada kendi kimliklerini ortaya çıkarabilecek darbeci subayların daha hızlı hareket etmelerine sebep olmuştur. 27 Mayıs sabahı, Menderes'in erken seçim kararını açıklamayı düşündüğü gezisinin Eskişehir'den sonraki durağı Kütahya'ya giderken, ihtilalci subay Kurmay Albay Alparslan Türkeş Demokrat Parti hükümetini devirdiklerini açıklayan bildiriye Ankara radyosundan okumuştur (İnan, 2008; 126, 116-117,120).

4.1.2.2.2. Planlama-Piyasa Diyalektiğinde Kırsal Mekân Temsili

Menderes Hükümeti'nin piyasa alanını dizginleyememesi, ekonomik maliyetlerin aşırı bir şekilde dışsallaşmasına neden olur. Zira Dünya konjonktürü de fordist üretim bağlamında maliyetlerin içselleştirilmesine yönelmektedir. Bir taraftan Demokrat Parti

dönemindeki eşitsiz gelişmelerin toplumsal gerilimlere yansımaları diğer taraftan Türkiye’de kapitalizmin nasıl gelişmesi gerektiğine ilişkin sorunların çözümlenememesi Türkiye’yi bir dönüşüm atmosferi içerisine sokar. Bu dönüşüm süreci içerisinde serbest piyasa ekonomisinin uygulanmasında aceleci davranan Demokrat Parti Hükümeti’ne yer yoktur. Bunun yerine 1930’ların devletçiliğinin sulandırılmış bir türü olarak dünya konjonktüründen de bağımsız olmayacak bir şekilde planmanın piyasa üzerinde ağırlıklılığının olduğu bir kapitalist gelişme eğilimi darbe hükümetince tesis edilir.

Menderes Hükümeti’nin tek parti döneminin birikimlerini harcıyarak ve borçlanarak sağladığı ekonomik canlanma birkaç yıl içinde tıkanmıştır. Ekonomik zorluklar karşısında durumdan vazife çıkararak halk tepkisini arkasına almayı hesaplayan bir grup subay 27 Mayıs 1960 yılında yönetime el koymuştur. Menderes döneminin ekonomi ve tarım politikalarına retorik itirazları olsa da 1960 ihtilali genel olarak kapitalizme karşı değildir, ancak Türkiye’yi yönetenlerin kapitalizmi uygulama tarzına karşıdır. Bu nedenle önceki hükümetlerden kopuşun ifadesi olarak planlı ekonomiye geçiş süreci kararlaştırılmıştır (Aysu, 2014; 575).

1960’lı yıllar, hem siyasi hem de iktisat politikaları bakımından öncülünden farklılaşmaktadır. Gelişme biçimi bakımından bu dönem, korumacı iç pazara dönük ve ithal ikameci görüntüsüyle 1930’lu yıllara ve 1954-1961 dönemine benzemekle birlikte, sanayileşmenin içeriği, yatırımların dağılımı ve sektör öncelikleri bakımından tamamen farklı özellikler taşımaktadır. Birinci Plan’ın açık tercihi olan ithal ikameci politikalar, 1960’lı yılların toplumsal-politik yapısı ve bölüşüm ilişkileri tarafından biçimlendirilmiştir (Boratav, 2003; 118).

1930’lu devletçilik yıllarına benzer bir şekilde, ithal ikameci sanayileşme modelinin izlenmesi, yatırım yapılan sanayi kollarında önceliğin dayanıklı tüketim mallarına verilmesine neden olmuştur. Zira Türkiye’nin o günkü şartlarında bu malların üretiminin girdi ve teknoloji bağlamında maliyetlerinin tamamıyla içselleştirilmesi mümkün değildir. Aynı zamanda üretim maliyetleri yeteri kadar düşürülemediği için dış pazarla rekabet şansı da yoktur. Tarımsal girdilerin bir kısmı devlet tarafından üretilse de, çiftçiyi desteklemek için maliyetinin çok altında fiyatlarla satılmıştır. Tarımsal ürünlerin piyasa fiyatını devletin

belirlemesi, seçim dönemlerinde populist politikaların sürdürülmesine neden olmuştur. Toprak reformu tekrar gündeme gelmiş ancak somut bir gelişme yaşanmamıştır. Ancak tarımda doğrudan vergilerden muafiyet sürdürülmüştür (Boratav, 2003; 118-126). Ayrıca köylülerin, finansman sıkıntısına çözüm üretebilmek amacıyla, piyasanın çok altında faizlerle, çiftçiye destek kredileri sağlanmıştır (Özensel, 2015; 122).

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra kurulan Milli Birlik Komitesi'nin bildirimlerinde kırsala ilişkin uygulamaya koymak üzere iki gündem maddesi belirlenmiştir. Bunlardan ilki, tarım reformu, ikincisi ise, tarımsal gelirin vergiye tabi hale gelmesidir. 1960 itibarıyla, üzerinde tarım yapılabilecek toprakların hemen hemen tamamı mülkiyet altına alınmış ve yeni ekim alanı açmak için orman-mera tahribatından başka bir yol kalmamıştır. Dolayısıyla toprak reformunun artık, kamuya ait toprakların köylüye yeniden pay edilerek giderilmesi mümkün değildir. Komite'nin attığı ilk adımlara bakıldığında, merkezi devlet otoritesinin zararına işleyen teritoryal unsurları ortadan kaldırmak ve kapitalist üretim tarzını, ulusal çapta egemen kılmak yatar. Ancak Komite'nin kırsala ilişkin bu planı 55 toprak ağasının sürgüne gönderilmesinden ibaret kalmıştır. Dolayısıyla köklü bir tarım reformu memleket çapında yine somutlaştırılmamıştır (Önal, 2007; 85).

Komitenin tarımsal geliri vergilendirmeyi amaçlaması, bu dönemde tarımsal işletmelerin artışıyla ilişkilendirilebilir. 1963 Tarım Sayımı sonuçlarına göre, tarım işletmelerinin sayısı 1952 ile 1963 arasında 1 milyon 527 binden 3 milyon 100 bine çıkmıştır. 10 yılda çiftçi hanelerin sayısındaki artış, büyük bir sıçrama düzeyindedir. Tarımdaki nüfus %8'lik bir artışla 17,2 milyondan 18,6 milyona çıkmıştır. Toprak işleyen hanehalkı, çiftçi veya işletme sayısında ise %100'lük bir artış söz konusudur. Fakat toprak dağılımındaki eşitsizlik ve dengesizlikte kökten değişiklikler yoktur. Ancak 50 dekardan küçük tarım işletmelerinin sayısı 1952'de toplam 1 milyon 570 bin iken 1963'te 2 milyon 132 bine çıkmıştır. Küçük tarım işletmelerinin sayısında %35'lik bir artış gözlenirken toplam işletmeler içindeki yüzde dağılımında sadece %7'lik bir artış vardır. 200 dekardan büyük işletmelerin sayısı, aynı dönemde 146 binden 116 bine inmiş, bu arada bu grubun toplam ekili tarım alanındaki payı %41'den %28'e düşmüştür (Akşit, 1999; 177).

Ancak 1960 darbesinden sonra Komiteli yıllardan, 1980'lere kadar olan planlamanın ağırlık kazandığı süreçte, sanayi yatırımları ve tarımsal gelişme arasında kaynak dağılımının tekrar planlanması bağlamında belirgin bir gerilim yatar. Devlet, 1930'ların sanayileşme politikasında olduğu gibi, ağırlığı tekrar sanayiye yönlendirmek ister ancak, kaynak bakımından büyümekte olan tarım sektörünü de küstürmek istemez. Planlama döneminin sonuçlarına bakıldığında, ilk iki planda tarımda beklenen büyüme hedeflerine ulaşılamazken, üçüncü planda beklenen hedefler gerçekleşse de tarım sektörüne yatırımların, sanayi sektörüne göreli düşüşü söz konusudur (Kepenek ve Yentürk, 2003; 141-154).

İthal ikamesine dayanan politikalar ve buna dayalı sanayileşme biçimi, umulanın aksine ülkenin dışa bağımlılığını arttırmıştır. Pozitif ithal ikameci politikaların geliştirilememesinde, ülkenin tarımsal ilk ürünlere dayalı dışsattım ürünleri kompozisyonunun değiştirilememesi ve bu bağlamda ucuz ürünlerin dış satımcısı görece pahalı ürünlerin dış alımcısı niteliğindeki dış ticaret dengesizliğinde yatmaktadır. Ülke yapısına ve gelişme eğilimlerine uygun olmayan, bağımlılık yaratıcı ithal ikameci politikalar ve eşitsiz değişim nedeniyle dış ticaret dengesinde tarımsal ürünlerin beklenen etkiyi gösterememesine karşın, 1962-1976 yılları arasında alınan dış yardımlar ve işçi gelirlerinin etkisiyle gerçekleşen bir ekonomik büyüme söz konusudur. Ancak dış kapatılamayan dış açıklar devalüasyonu beraberinde getirmiştir. Öncelikli olarak döviz kurunda etkisini gösteren devalüasyonun sonraki etkileri, ithal teminatları ve damga resimlerinin düşürülmesiyle gerçekleşmiştir. Süreç boyunca tekrar piyasalaşma reçeteleri ortaya çıkarılmış zira birçok kalemde liberal talepler karşılıksız kalmamıştır. Sürecin doğuracağı toplumsal hareketlere karşı 1971 yılında kurulan yarı askeri rejimin ilk işi grevleri ve toplu sözleşmeleri askıya almak ve ücretleri dondurmak olmuştur (Günaydın, 2014; 517).

Türkiye'de 1960 yılından sonra ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın hızlandırılması amacıyla planlı ekonomi dönemlerine girilmiştir. Bu amaçla 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Türkiye'de ilk olarak 1962 yılında yapılan ve bir yıl uygulanan kalkınma planının başarılı olması üzerine beş yıllık kalkınma planları hazırlanmış ve günümüze kadar uygulanmıştır. 1963-1967 yıllarını kapsayan birinci Beş Yıllık Kalkınma Planından itibaren günümüze kadar 5 yıllık dönemler için 10 tane kalkınma planı hazırlanmıştır (Özensel, 2015; 117).

Planlı dönem öncesinde olduğu gibi, 1963'te planlı kalkınma dönemine girilmesi ile de, köy ve köylü sorunları çeşitli düzeylerde ele alınmıştır. Bu doğrultuda, kalkınma planlarında, yıllık programlarda köye yönelik çeşitli yaklaşımlar öngörülmüş, önlemler geliştirilmiştir. Fakat köye yönelik çalışmaların, köyün yapısını değiştirmeyi amaçlamaktan uzak olduğu, önerilerin daha çok konunun hizmet yönü ile ilgili olduğu, uygulamaların sistemli bir değerlendirmeye tabi tutulmadığı, çeşitli aralıklarla dile getirilmiş ve iktidar değişikliklerinin yaşanması ile de bu planlar büyük orandan önemini yitirmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana, kırsal alanların dağınıklığı nedeniyle, kırsal yerleşme düzeninin yarattığı olumsuzlukları gidermek amacıyla köylere yönelik "örnek köy, merkez köy, köykent" şeklinde bir takım önerilerin getirildiği görülmüştür. Yine bu planların içeriğinde, tarım ve toprak reformu, kooperatifleşme, tarımsal kredi politikası, "köykent, merkez köy" tarzı öneriler, pek çok resmi belgede tekrarlanan politika ifadelerine dönüşmüştür. Bu ifadelerin sürekli tekrarlanmış olmasının da gösterdiği gibi, vaat edilen bu hususlarda çoğu kez başarı sağlanamamış, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun çıkarılması gibi başarı sağlanan konular da uygulamada başarısızlıklarla sonuçlanmıştır (Kayıkçı, Tarihsiz; 2).

Bu dönemde, kırsal kesimdeki yaşam standartlarının kentsel kesimlere yaklaştırılması, kentsel, bölgesel ve ulusal pazar ağıyla birleşmenin sağlanması, kırsal alana götürülen hizmetlerin maliyetlerinin azaltılması ve daha geniş topluluklara ulaşarak hizmet etkinliğinin artırılması, kırsal yerleşim planlamasının yapılması ve kalitesinin iyileştirilmesi gibi amaçlarla farklı hükümet dönemlerinde yaklaşım ve modeller geliştirilmiştir. Bu girişimlerin başarısı sınırlı kalmıştır, bu durumun nedenleri katılımın kısıtlı kalması, uygulamaların Türkiye ve yore şartlarına uymaması ve yerel ihtiyaçlara cevap vermemesi, önceliklerin doğru bir şekilde belirlenememesi, koordinasyon, işbirliği, idari ve teknik kapasite yetersizlikleri olduğu söylenebilir (Can ve Esengül, 2007; 45).

Ne var ki planlamada Türkiye ekonomisinin ve tarımının gerçek altyapısal sorunları üzerine gidilmemiştir. Tarımsal üretim girdilerinde dışa bağımlılık sürmüştür. İkili anlaşmalar Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası dayatmaları ile tarım politikaları belirlenmiş ve uygulanmıştır. Başka bir deyişle, üretim girdilerinde (tractor, ilaç, gübre vs.) Marshall Planı ile dayatılan dışa bağımlılıktan kurtulmak için hiçbir şey yapılmamıştır.

Üretilen ürünlerin önemli ölçüde nereye, ne miktarda satılacağını gelişmiş ülkelerin çıkarına göre düzenlenen ikili anlaşmalarla belirlenmesi devam etmiştir. Hatta sonraki yıllarda bu uygulamanın denetimi Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nın yaptırımcılığının etkinliğine terk edildiği dönemler olmuştur (Aysu, 2014; 575).

Planlı bölgesel gelişmelerin ön görülmesine rağmen, kırsal alanın iticiliği artmış, kentler ise cazibe merkezi olarak ön plana çıkmıştır. 1950 yılında nüfusun %19'u kentlerde yaşarken, bu oran 1970 yılında %36'ya yükselmiştir. Bu artışta iç göçün etkisi %50 düzeyindedir (İçduygu ve Sirkeci, 1999a; 250). Sanayi toplumu olma yolunda hızlı bir adım kaydedemeyen Türkiye'de, kentsel alanlar hızla akan kırsal nüfusu aynı hızda emme gücüne sahip olamamıştır. Bir taraftan kırsaldan akan işgücünü istihdam edecek sanayi aynı hızla gelişmemiş, diğer taraftan kentsel alanlar gelen nüfusu barındıracak konut oluşumunu sağlayamamıştır. Sonuç olarak, gecekondularda yaşayan ve enformel ekonomik sektörlerde geçimini sağlamaya çalışan bir göçmen kitlesi, kent nüfusunun ağırlıklı bir parçası haline gelmiştir. Kentleşme ve kentleşme farkındalığı bu çerçevede tartışılmaya başlanmıştır. Bu göçmen kitlesi, oluşturdukları toplumsal ağ ile birlikte göç dalgalarının sürekliliğini sağlamıştır. Bu arada kır-kent gelir farklılığının artışı, kentlerin ekonomik ve toplumsal düzeyinin yükselmesi, ulaşım ve iletişimin gelişimi, göçü sürdüren en önemli etkenlerdir. Bu dönemde içgöçün önemli bir kısmının İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlere yöneldiği görülür. Diğer taraftan, 1960 ve 1970'lerde kır-kent göçü başat göç türü iken, 1970'lerin sonunu izleyerek kent-kent göçü en belli başlı göç türü olmaya başlamıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999a; 252).

1960'ların sonlarına doğru Türkiye'de Yeşil Devrim'in yüksek verim getiren tohumları denenmeye başlanmıştır. 1970'li yıllar kimyasal girdi kullanımının ve makineleşmenin artmasıyla tam anlamıyla yoğun tarıma geçişin yaşandığı yıllardır. 1960'lı yıllara kıyasla 1970'lerin ortalarında tarım destekleme politikaları kapsamına alınan ürünlerin sayısı neredeyse üç katına çıkarken tarım sektöründe üretim artışları sürmektedir. Her ne kadar hububat dışı tarım ürünleri ve et tüketimi seviyesi genel olarak düşük olsa da, bu dönemde birçok çevre ülkesinin tersine Türkiye kendi kendisini besleyen bir ülke haline gelmiştir (Yenal, 2015; 106).

Tarımın desteklenmesi ve destekleme alım politikaları Demirel Hükümetleri'ni neredeyse hep iktidarda tutmuştur. Demirel'in başarısındaki etkenler arasında, köylünün sempatisini kazanmak amacıyla seçim dönemlerinde, tarımsal krediler ve taban fiyatlarını uygun oranlara yanaştırması da vardır. Demirel aynı zamanda, büyük tarım, mekanizasyon ve ecza şirketlerinin ürettiği tarımsal üretim girdilerini Türkiye Ziraat Donatım Kurumu (TZDK), Tarım Kredi Kooperatifi (TKK) ve Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri (TSKB) aracılığıyla sattırarak, yabancı büyük tarım, gıda ve ecza şirketleri çıkarlarını korumak ile görevli olan Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Amerika'nında güvenini kazanmıştır (Aysu, 2014; 576).

Tablo 6: Farklı Yıllara Göre Bazı Tarımsal Ürünler İçin Toplam Üretim Miktarları (Ton)

Yıllar	Buğday	Arpa	Patates	Soğan	Nohut
1955	6900000	2985000	1116000	300000	76000
1960	8540000	3700000	1400000	400000	97000
1965	8500000	3300000	1680000	450000	89000
1970	10000000	3250000	1915000	680000	109000
1975	14750000	4500000	2490000	670000	195000
1980	16500000	5300000	3000000	960000	275000
1985	17000000	6500000	4100000	1270000	400000

Kaynak: Yenal, 2015;107

Tablo 7: Farklı Yıllara Göre Et ve Süt Üretimi (Ton)

Yıllar	Süt	Et
1960	4192320	161966
1965	4158000	177837
1970	4302000	219042
1975	4817270	247320
1980	5472345	204380

Kaynak: Yenal, 2015;107.

İç ticaret hadleri, 1976 yılına kadar tarımın lehine, 1976 yılından sonra aleyhine bir seyir izlemiştir. İlerleyen yıllarda tarım aleyhine daha fazla büyümeye devam etmiştir. Bu sayede dışa bağımlı sanayici ile toprak ağaları ve tüccarlar kar hadlerini arttırırken, küçük çiftçiler daha çok yoksullaşarak, tarımda dışsal maliyetlere bağımlılık pekişmiştir. 1960'ların ikinci yarısından sonra, ülke genelinde gelişen toplumsal muhalefet sonucu, yer yer toprak işgalleri yaşanmıştır. Ancak bir bütün olarak köylüye, ekonomik ve toplumsal kalıcı haklar sağlanamamıştır. 12 Mart ile I. Erim Hükümeti'nin programıyla Toprak Reformu gündeme

gelmiştir. Ancak hükümet başka unsurlar dışında toprak ağalarının gösterdiği tepki sonucu yıkılmıştır. Kurulan II. Erim Hükümeti'ne toprak ağaları yeniden ortak edilmiştir. 1970'ler sonrasında toplumsal hareketliliğe bağlı olarak tütün, fındık, çay mitingleri olmuş, üreticiler taleplerini dile getirme fırsatı bulmuşsa da kalıcı örgütlenmeler yine sağlanamamıştır. Dönem boyunca kapitalistlerin ve toprak ağalarının üretimden aldıkları pay yükselmiş, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve çarpıklık artarak sürmüştür. Bu durum köylüleri iyice yoksullaştırmıştır. Devlet vesayetinde ve anti demokratik içerikli yasalarla kurulan Tarım Kredi Kooperatifleri'nin işleyişinde ve yönetimlerinin oluşmasında demokratikleşmeye gidilmemiştir (Aysu, 2014; 577).

Devalüasyonlar dizisi 1970'ler boyunca sürmüş, 1977 yılı sonunda Demirel Hükümeti tarafından 17,50 TL'den 19,25 TL'ye çıkarılmış olan doların resmi kuru, Ecevit hükümetince 1978 Şubat'ında 25 TL'ye, 1979 Haziran'ında 47 TL'ye çıkarılmıştır. Böylece 1946, 1958, 1970 yıllarındaki gibi istisnai bir operasyon sayılan devalüasyon, 1977 yılından itibaren her yıl, gerekirse birkaç kez başvurulabilecek olağan bir ayarlama haline gelmiştir. Ancak 1977 yılında Demirel ve Ecevit hükümetlerince yapılan devalüasyonlar, Uluslararası Para Fonu tarafından yetersiz operasyonlar olarak değerlendirilmiştir. Zira bu devalüasyon uygulamaları, standart Para Fonu modelinin öğeleri olan, fiyatlar serbest bırakılırken ücretlerin ve tarımsal destekleme fiyatlarının dondurulması ve toplam talebin parasal önlemlerle daraltılması gibi unsurları içermemiştir (Boratav, 2003; 141-142).

4.1.2.2.3. Ulus Devlet-Ulusötesi Sermaye Diyalektiğinde Kırsal Mekân Temsili

Dünyada ve birçok yerde olduğu gibi Türkiye'de 1980 sonrası dönemde, üretim faaliyetlerinden tüketim pratiklerine dönüş süreci yaşandığı görülmektedir. Zira bu süreç planlı dönemde ulus devletin, maliyetlerin içselleştirilmesine yönlendirdiği kaynakların katılıklarının, dışsal maliyetlere yöneltilecek esnetilmesinin bir sonucudur. Bu sonucun ortaya çıkmasında genel ekonomik yapı içerisinde dışsal maliyetler kapsamındaki finans ve hizmet sektörlerinin ağırlığının artması, Dünya'da olduğu gibi sanayi işletmelerinin mekânsal olarak merkezden periferi veya sınıf mücadelesinin yoğun emek maliyetlerinin yüksek olduğu yerlerden, sınıf mücadelesinin sıklıkla ideolojik ve toplumsal söylemlerle örselemediği ve emek maliyetlerinin düşük olduğu mekânlara doğru kayması etkili olmaktadır. Dolayısıyla maddi olmayan üretim biçimlerinin yaygınlık kazanması ve bu alanda istihdamın

büyümesi gibi hem ulusal hem de küresel ölçekteki gelişmeler sürecin inşasında önemli rol oynamıştır. Yine Türkiye’de 1980 sonrası dönem için, teknolojik²⁷ gelişmelerle birlikte zaman-mekân sıkışması süreci tarım ürünlerinin küresel düzeyde tedariki ve tüketim olanaklarının hiç olmadığı kadar genişletmiştir. Uluslararası ticari akışların parçası olmak, kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Zira Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu’nun fordist birikim krizinin ardından ulus devletleri hizmetler sektörü, yüksek finans ve ticaret gibi daha çok dışsal maliyetlerle kapitalist gelişimi sürdürmeye teşvik etmesi, bu kapsamda çıkarılan uyum paketleriyle kapitalist gelişimin ulus devletin mekânsal temsilinde yeniden düzenlenmesi bu sürecin diğer ayaklarını oluşturmaktadır.

1980 sonrası dönemde sözde ihracata dayalı ekonomik maliyetlerin dışsallaştırılmasının benimsenmesi, uzman uluslar üstü kapitalist gruplar tarafından temsilde üretilmiş, Türkiye’ye ise pratikte dolayısıyla piyasada uygulamak düşmüştür. Ancak 1980 öncesi dönem ve sonrası için Türkiye gibi altyapının yetersiz ve birikim için mekânsal pürüzlerin olduğu ülkeler, kati bir şekilde piyasadan ayırdığımız kapitalizmin işleyişinde kendisine rol bulabilmektedir. Bu bağlamda Türkiye gibi gelişmekte olan ülke kategorisinde yer alan yerelerde, istikrarlı piyasaların oluşturulması için ulusötesi şirketlerin mekândaki faaliyetlerinin yanı sıra ulus devletlerinde bir itici güç oluşturduktan geri plana çekilmesi gerekmektedir. Türkiye’de uluslar üstü uzman kapitalist gruplar tarafından sağlanan krediler, ulus devletin girişimleri ve özel sektör ortaklığıyla Osman Gazi köprüünün inşasından sonra, bölgesel ranta açılan alanların piyasanın insafına bırakılması gibi bir süreç bu duruma örnek gösterilebilir. Veya enerji güvenliğinin sağlanması için alınan kredilerin enerji piyasası aracılığıyla hidro elektrik santralleri ve barajlar yapımına aktarılması aynı duruma benzer

²⁷ Teknoloji çağının tarıma yansması daha çok tohumculukla ilgilidir. Türkiye’nin daha çok Avrupa piyasalarından sağladığı, yüksek teknolojlili mallar içinde, tarım için kullandığı tohum ve diğer çoğaltım materyalleri yer almaktadır. Sebzeçilikte kullanılan tohumun %90’ı ile et tavukçuluğunda kullanılan çoğaltım materyallerinin tamamı ithal edilmektedir. Türkiye’de sadece bu iki kalem için yılda 400 milyon dolar harcanmaktadır (Dağ, 2007; 149).

örneklerdir. Ayrıca ulus devlet doğrudan yatırımları kendi yerellerine çekebileceği gibi dolaylı ulusötesi sermaye²⁸ yatırımlarını çekebilmek için mekânı pürüzsüzleştirme yöntemlerine de başvurabilmektedir.

12 Eylül 1980 askeri darbesi ile girilen dönem, Türkiye Cumhuriyeti'nin yalnızca ekonomi politikalarında kapitalist dünya sistemine paralel değişiklikler yaşamasına değil, aynı zamanda Türkiye kapitalizminin kurumsallaşması açısından da önemli gelişmelere sahne olmuştur. Emekçi sınıfların mücadelesinin yasal tüm aygıtlarının askıya alındığı, bunun karşılığında mülk sahibi yönetici sınıfların çıkarlarının kayıtsız şartsız gözetilmeye devam ettiği kanlı bir cunta iktidarıyla açılan dönem, devletin tarım sektöründeki müdahil rolünün tedrici olarak ortadan kaldırılmasına sahne olmuştur. Süreç gel-gitler şeklinde yaşansa da uzun vadede devletin tarım sektörüne yönelik koruma ve destekleme politikaları giderek artan bir hızla aşınmaya uğramış, buna paralel olarak normal şartlarda kırdan geçimlerini sağlayamayacak durumda olan, ancak devlet destekleri sayesinde varlıklarını sürdürebilen yoksul köylü kitleleri de benzer bir çözülme sürecinden geçmiştir. Bu süreç günümüzde halen devam etmektedir (Önal, 2007; 109).

1980'li yıllar, ithal ikameci politikalardan neoliberal politikalara geçiş yıllarıdır. Dönüşümün iktisadi temelini 24 Ocak 1980 kararları, zora dayalı temelini ise 12 Eylül 1980 darbesi oluşturmuştur. Demirel Hükümeti içinde Turgut Özal tarafından iç ve dış sermaye çevrelerinin istekleri doğrultusunda hazırlanan 24 Ocak 1980 kararları, devalüasyon, Kamu İktisadi Teşebbüsleri zamları, fiyat denetimlerinin kaldırılması, politika değişimleri önlemleri bakımından tipik bir Uluslararası Para Fonu istikrar politikası paketi ile Dünya Bankası yapısal uyum programının tüm unsurlarını içermektedir. Ancak asıl dönüşüm emek ücretlerinin baskılanması üzerine şekillenecektir. İthal ikameci dönemde yurt içi emek

²⁸ Türkiye'de 1954 yılından 2002 yılına kadar faaliyet gösteren ulus ötesi şirketlerin birikimli miktarı 5 bin 626 iken bu sayı son 14 yılda yaklaşık 10 kat artış göstererek 53 bin 156 sayısına ulaşmıştır ("Türkiye'de...", 01.10.2017)

ücretleri, aynı zamanda iç talebin önemli bir unsurudur. Başka bir deyişle fabrika işçisi, fabrikada üretilen beyaz eşyanın alıcısıdır. Ancak ithal ikameci politikalara geçiş, dış piyasalarda yarışmacı olabilmek meşruiyet temelinde, maliyet unsurlarının olabildiğince aşağıya çekileceği bir döneme işaret etmektedir. Dolayısıyla yüksek işçi ücretlerine tahammül yoktur (Günaydın, 2014; 519).

Tablo 8: 1970 Yılından 2004 Yılına Kadar Dış Ticaret Yapısı

Yıl	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	İhracatın Gayri Safi Milli Hasıla İçindeki Payı (%)	İthalatın Gayri Safi Milli Hasıla İçindeki Payı (%)
1970	62,1	3,1	5
1980	36,8	4,3	11,6
1990	58,1	8,6	14,8
2000	51	13,9	27,3
2004	64,7	21,1	32,6

Kaynak: (Dağ, 2007; 168).

Türkiye, 1980 öncesinde ikili anlaşmalarla, devlete göreceli olarak ucuz ve uzun vadeli krediler kullanmıştır. Bu krediler daha çok kalkınmaya yönelik uzun süreli program ve projelerde kullanılırken kırdan göç edenlerin bir kısmı yaratılan istihdamla emilebilmiştir. 1980 sonrasında Türkiye, uluslararası finansal pazarlardan, yabancı bankalardan ve bankerlerden borçlanma yoluna gitmiştir. Ülkenin kredi değerliliği de düşük olduğu için borçlanmanın maliyeti artmıştır. Öte yandan yabancı sermaye Türkiye'ye üretime yönelik makine-donanım şeklinde girmesinden ziyade, ödünç para biçiminde girmeye başlamıştır. Bu dönemde dış dinamikteki bu eğilimlerin yanı sıra, iç dinamikte de paradan para kazanma eğiliminin hız kazanması söz konusudur. Türkiye bu konumu itibariyle bir taraftan yabancı kaynaklara yüksek faiz öderken, diğer taraftan güçlü ekonomilere faizsiz veya düşük faizli borç verir konumuna gelmiştir. 1980 sonrasında kentsel alanlarda yaratılan istihdam olanakları sınırlı hale gelirken, birim istihdamın maliyeti ve çalışanlardan istediği nitelik artmıştır (Peker, 1999; 302).

Türkiye gibi mali imkânları kısıtlı ve uluslararası kuruluşların baskılarına direnç gösterememiş ülkelerde, piyasa aktörlerini ve önceliklerini merkezine alan iktisadi ve siyasi dönüşüm görece daha süratli ve yoğun yaşanmıştır. 1980 sonrası döneme damgagsını vuran çeşitli yasal ve siyasi değişikliklerle ulusal kalkınmacı dönem boyunca tarım ve gıda sektöründe kademeli bir şekilde oluşmuş düzenleme rejimi ve bu rejimi belirleyen temel

ilkeler ve siyasalar ya kabuk değiştirmiş ya da yürürlükten kalkmıştır. Art arda gelen libelleşme dalgaları sırasında, fiyat ve girdi destek politikaları pek çok ürün için değişmiş ve azaltılmıştır. Devlet tarafından üreticilere verilen ucuz kredilerde önemli düşümler yaşanmıştır. Kısacası, pek çok sektöre gibi tarımsal üreticiler de yeni piyasa koşullarının belirsizlikleri ve gelgitleriyle baş başa bırakılmıştır (Keyder ve Yenal, 2015b; 49-50).

1983 yılında başlayan ANAP yılları, iktisat politikaları açısından 1980-1983 dönemi ile süreklilik ilişkisi içindedir. İç ticaret hadleri, 1976-1979 yılları 100 kabul edildiğinde, 1988 yılında %53'e düşmüş, başka bir ifadeyle %47 tarım aleyhine dönmüştür. 1929 Dünya Buhranı ve onu izleyen dönemde aynı oranın %27 olması dönemim tarıma olan etkisini bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır. Süreç içerisinde, 1979 petrol krizi ve İran-İrak savaşının olumlu etkisi ve neredeyse kontrolsüz olarak verilen dışsatım teşviklerinin de yardımıyla, bölgesinde orta düzey teknoloji içeren ürünlerin dışsatımcısı bir ülke konumuna gelmiştir. Ancak 1980-1989 arasındaki 9 yıllık dönemde görülmüştür ki, katma değeri düşük tarımsal hammaddeleri ya da tarıma dayalı ilkel sanayi mallarının satımı ile arzulanan oranda döviz geliri elde etmek ve dış ticaret dengelerini sağlamak pek de olanaklı değildir (Günaydın, 2014; 520).

Süreç içerisinde tarımın Gayri Safi Milli Hasıla payı düşme eğilimini sürdürmüştür. Nitekim, 1923-1924 yıllarında Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içinde tarımın payı % 43 (cari faktör fiyatlarıyla) iken, bu oran 1925-1929 döneminde ortalama % 44 olmuştur. 1930'lu yılların başından itibaren sanayiye daha fazla ağırlık verilmesi nedeniyle Gayri Safi Milli Hasıla'da tarımın payı 1939 yılında % 40'a düşmüştür. 1970'li yıllarda tarımın Gayri Safi Milli Hasıla'daki payı % 36'lara, 1980'de % 25'e kadar düşürülmüştür (Kıral ve Akder, 1999; 1).

Süreç, 1980 yılında yapısal uyarlama kredisi adıyla Dünya Bankası tarafından verilen 5 genel uyarlama kredisiyle başlamıştır. İlk adımda tarımsal maliyetlerin dışsallaştırılması süreci, 1982 yılında tohumda başlayan liberalizasyon, 1984'te tohum dış alımının serbestleştirilmesiyle tamamlanmıştır. Tohum dış alımının serbest bırakılması, tarım sektörünü kapsamlı bir şekilde küresel piyasaya açan ilk adım olarak Tarım Sektörü Yapısal Uyum Kredisi (Tarım SECAL) için uygun koşulları hazırlamıştır. Tarım SECAL, tarım

sektörünün ürün planlamasından kredi sistemine ve girdi tedariki sisteminden sektöre dönük kamu örgütlenmesine kadar sektör yönetimini yeniden yapılandırmıştır. Dünya Bankası'nın Türkiye ekonomisini topyekün yeniden yapılandırmak üzere kredi politikalarını sektörel düzeyde derinleştirme stratejisinin başlangıcı olan Tarım SECAL'i diğer sektörlerin dönüştürülmesine hizmet eden benzer kredi anlaşmaları izlemiştir. Tarım SECAL kapsamında 1984 yılından itibaren fiyatlar dolar cinsinden belirenmiş 1986 yılında da tam serbestleşme gerçekleşmiştir. Bu dönem anlaşmaları Türkiye Ziraî Donatım Kurumu (TZDK) ile Tarımsal İşletmeler Genel Müdürlüklerini (TİGEM) içine almış, her iki kurumda kapsamlı denetim ve yapılandırmaya tabi tutulmuştur. TZDK'nın kapatma yoluyla tasfiyesine gidilirken, TİGEM'ler parça parça kiralanma adı altında kamudan özel sektöre devredilmektedir (Aysu, 2014; 585).

1980'li yılların başında dünya piyasalarında hububat fiyatlarının düşmesiyle birlikte, ülkenin dış borç ödemelerinde ciddi zorlukların yaşandığı bir konjonktürde tarıma uygulanan sübvansiyon politikalarının maliyeti aşırı derecede yükselmiştir. Aynı dönemde, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun kamu harcamalarını kısmak için Türkiye'ye uyguladığı baskıyı ve bilahare tatbikine başlanan yapısal uyum programlarını da unutmamak gerekir. Sonuç olarak, bu dönemde iş başına gelen hükümetlerin genel olarak tarım girdilerine uygulanan sübvansiyonları aşağı düzeylere çektiğini ve tarım kredisi faizlerinin yükseltildiği görülmektedir. Örneğin üretimi desteklenen tarım ürünlerinin 1980 yılında 22'yken, bu rakam 1990 yılında 10'a düşmüştür. Her ne kadar hükümetlerin tarım sektörünü destekleme politikalarına yaklaşımlarında tam bir istikrar görülmemiş olsa da, son yıllarda tarımda yeniden düzenleme eğilimlerinin ağır bastığı rahatlıkla söylenebilir. Bu durumun en önemli göstergelerinden birisi, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun taleplerine uygun olarak kamu sektörünün küçültülmesi amacıyla tarım sektöründe faaliyet gösteren Kamu İktisadi Teşebbüslerinden çoğunun özelleştirilmesidir (Yenal, 2015; 114).

1980’li yılların bir başka getirisi orman köylüleriyle²⁹ ilişkilidir. 6831 Sayılı Orman Kanunu, 1982 Anayasasının yürürlüğe girmesini izleyen yıl yeniden düzenlenerek, “... devlet eliyle ihya edilerek kısmen veya tamamen orman içi köyler halkının yerleştirilmesi veya bu amaçla değerlendirilmesi maksadıyla...” orman sınırları dışına çıkarılabilecek yerler iki ayrı bentte tanımlanmıştır. Ancak söz konusu madde 1986 yılında tekrar değiştirilmiştir. “...devlet eliyle ihya edilerek kısmen veya tamamen orman içi köyler halkının yerleştirilmesi veya bu amaçla değerlendirilmesi maksadıyla...” orman dışına çıkarılabilecek yerler, “A” bendiyle sınırlandırılmıştır. Maddenin bugünlerde de yürürlükte olan bulunan “A” bendine göre, “Öncelikle orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen yerleştirilmesi maksadıyla, orman olarak muhafazasına bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarının dönüştürülmesinde yarar olduğu tespit edilen yerler ile halen orman rejimi içinde bulunan funda ve makilerle örtülü yerlerden tarım alanlarına dönüştürülmesinde yarar olduğu tespit edilen yerler ile halen orman rejimi içinde bulunan funda ve makiliklerle örtülü yerlerden tarım alanlarına dönüştürülmesinde yarar olduğu tespit edilen yerler...” orman sayılabilecektir. Maddenin “B” bendinde tanımlanan yerlerin orman sınırları dışına çıkarılmasında ise “orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen yerleştirilmesi” amacı bulunmamaktadır. Bu nedenle, maddenin öncelikle ve çoğunlukla “B” bendi uygulanmış, “A” bendi doğrultusundaki uygulamalar sınırlı düzeyde olmuştur (Çağlar, 2001; 157).

1980’li ve 1990’lı yıllar ülkede toplumsal oluşumun, ekonomik serbest piyasa ekonomisi, özelleştirme gibi hedeflerle yeniden örgütlenmeye çalışılmasıyla ve

²⁹ Türkiye’de “orman köyleri/köylüleri”, gerçekte, hukuksal olarak tanımlanan bir kavramdır ve bu tanımlar farklı amaçlarla yapılmaktadır. “Kalkındırma amaçlı hukuksal düzenlemelerden birisi olan ve en son 1995 yılında yeniden düzenlenen Orman Köylüleri Kalkınma Fonu Yönetmeliği’nin 5. Maddesine göre, Orman içi köy: Mülki sınırları içinde orman olması şartıyla evlerin toplu bulunduğu yerleşim alanından itibaren aralıksız olarak devam eden arazileri dört yönden ormanla çevrili köyler; Ormana bitişik köy: Mülki sınırları içinde orman olması şartıyla evlerin toplu bulunduğu yerleşim alanından itibaren aralıksız olarak devam eden arazileri herhangi bir yönde ormanlara bitişik olan köyler. İkisini birlikte, “orman köyü” başlığı altında toplayan Yönetmelik, “Orman Köylüsü”nü de, aynı maddesinde “orman köyü nüfusuna kayıtlı olup, sürekli olarak bu köylerde oturan halk” tanımlanmaktadır (Çağlar, 2001; 154).

modernleşmenin küreselleşme adı verilen süreçle algılanır oluşu, Türkiye'nin bir taraftan uluslararası düzeyde diğer taraftan ulusal düzeyde yeni sorunsal alanlarla karşılaşmasını gündeme getirmiştir. İletici etkenle açıklanan göç örüntüsü daha çok bu dönemde belirginleşmiştir. İletişim ve ulaşım koşullarının gelişimindeki süreklilik, bireysel yaşamın toplumsal yaşamda ön plana çıkması ve sivil toplumun önem kazanmasıyla birlikte toplumsal hareketlilikler daha da artmıştır. Diğer yandan, bu dönem Türkiye'de içgöç, siyasi nedenlerin katkısıyla giderek daha da yoğunlaşmıştır. Zorunlu ve gönüllü göç ayrımı da bu yoğunluğun bir parçası haline gelmiştir. Doğu ve Güneydoğu'da sürekliliğini koruyan terör olayları nedeniyle binlerce insan göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göç dalgası Güneydoğu ve Doğu Anadolu'dan Batı ve İç Anadolu bölgelerine doğru katlanarak artmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999a; 253).

Söz konusu göçlerin kente fazla bir kaynak aktaramaması, kalkış noktasındaki ekonomik olanak ve vasıfların düşük olması, bu göç dalgasını kentlerde enformel işlere yönettiren, bir yönü ile de, kentlerin örgütsüz kesimine egemen olacak cemaatleşmeyi sağlamıştır. Kentsel enformel işgücü piyasasında, göçte kalkış noktasının ayrılığının veya yakınlığının, tanışlığın hemşehriliğin önemli bir işlevi vardır. Böylesi esnek ilişkiler kentlerdeki enformel işler için bir yönüyle iş ilişkisinde güven ortamını doğururken, bir yönüyle de kentlerdeki belirsizlikler karşısında güçbirliği oluşturmasına katkıda bulunmaktadır (Peker, 1999; 301).

Güdülen ekonomik politikalar ve rant gelirlerinden ötürü, sistemde sosyal sınıflar açısından hızı farklı olmak üzere dikey hareketlilik olanağı doğmuştur. Dikey hareketlilik bir noktada yatay hareketliliği desteklemiştir. Böylece 1980 sonrasında mekânda nüfus ve sermaye hareketliliği hızlanmıştır. Nitekim kentsel iş piyasasında göçmenlerin işgücünü değerlendirebilecek iş olanakları teknoloji yoğun yatırımlardan ötürü azalırken, enformel iş piyasası hareketlilik kazanmıştır (Peker, 1999; 301). İçgöç süreciyle birlikte kentsel alandaki işgücü piyasası incelendiğinde, ulusal kalkınmacı politikaların olduğu dönemde göçmenlerin bir ölçüde kentsel sanayi tarafından emildiği söylenebilir. Ancak bu dönemde kamu ve özel kesimin kentlerde yarattığı istihdam olanağı tüm göçenleri emmediği için, kentsel işgücü piyasasında enformel işler olarak görülen ve çalışanın kendi olanaklarıyla geliştirdiği, katma değeri düşük bir sektör oluşmaya başlamıştır. 1980 sonrasında ise, ekonomik liberalizm

tercihiyle, devletin üretimden vazgeçmesi ve küçültülmesi girişimleri ile birlikte kamudan özel kesime büyük ölçekte kaynak aktarılmaya başlanmıştır. Böylece ulusal kalkınma politikaları terk edilerek ekonomik liberalizm öncelenmiştir. Yeni ekonomik politikalarla serbest piyasa yüceltilmiş ve emek hareketleri de dâhil olmak üzere sermaye çevriminin önündeki engellerin azaltılmasına özen gösterilmiştir (Peker, 1999; 300-301).

Geçici süreli proleterleşmenin önemli bir ayağını da kırdaki istihdam ilişkilerinin dönüşümü oluşturmuştur. Ulusal kalkınmacı dönemde (planlı dönem), dünya birçok ülke de olduğu gibi Türkiye’de de tarım sektörü, taban fiyat politikaları, tarımsal girdiler için sübvansiyonlar, ucuz krediler ve korumacı bir ticaret rejimiyle düzenlenmektedir. Bu koşullar altında, 1950’lerden 1980’li yıllara kadar çiftçiler görece güvenli bir ortamda yaşarken, piyasa çalkantılarından etkilenme düzeyleri sınırlı kalmıştır. 1980 sonrası dönemde Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası’nın himayesi altında ekonominin neoliberal yeniden yapılandırılışını takiben kamu harcamalarını kısmaya ve gıda pazarlarını liberalaleştirmeye yönelik birçok yapısal reform ve önlem uygulamaya koyulmuştur. Her ne kadar bu süreç 1990’lı yıllarda yavaşladıysa da, özellikle 2001 krizi sonrası, Para Fonu ve Dünya Bankası destekli, tarım sektörünü daha da liberalleştirmeyi hedefleyen bir ekonomik reform paketinin yürürlüğe girmesiyle, devletin tarım alanındaki uyguladığı politikaların niteliği ciddi şekilde değişmiştir (Keyder ve Yenal, 2015c; 154).

Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankasının, 1980’li yıllardan günümüze, kırsal sistemi etkileyen müdahalelerini üç aşamada tanımlamak mümkündür. 24 Ocak istikrar programı ile döviz kuru ayarlamaları sonucunda TL değerinin düşürülür. Faiz oranlarının yükseltilmesi ile küçük ekonomilerden ve kırsal alandan kaynak transferinin hızlandırılır. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin borçlanma gereğinin yükselip arkasından yüksek oranlarda borçlandırılır. Böylece işletme rasyoneletisine baskı yapılarak ve Tarım Bakanlığının yayım dışıdaki işlevleri kaldırılarak birinci aşama oluşturulur. 5 Nisan 1994 kararları ile tarımsal destek miktarlarının azaltılarak, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirmelerinin tamamlanması ve sosyal güvenlik sistemlerinin değiştirilme süreci ikinci aşamayı oluşturur. 9 Aralık 1999 yılında imzalanan uzlaşma anlaşması ile tarımsal destek sisteminin tamamen değiştirilmesi (fiyat ve girdi desteği kaldırılarak, Doğrudan Gelir Desteği Oranının %80’lere çıkarılması), ürün desenine müdahale edilmesi, Uluslararası Para Fonu kararlarına

dayanılarak Dünya Bankasının 2001 yılında “Tarım Reformu Uygulama Projesi”nin hayata geçirildiği süreç üçüncü aşamayı oluşturur (Dağ, 2007; 166-167).

5 Nisan 1994 Kararları finans sektöründe yaşanan bunalımın bir neticesidir. Bu bunalıma para piyasalarında oluşan aşırı likidite ve aşırı değerlendirilmesi nedeniyle TL'nin değerinin düşürüleceği beklentisi yol açmıştır. Karar, büyük bir hızla gelişip hareket eden kısa vadeli uluslararası sermaye hareketlerinin dikkatli şekilde takip edilmesi ve Türkiye açısından denetlenmesi amacıyla ince ayar politikasına yönelik tedbirler üzerine oturmuştur. 5 Nisan İstikrar Programlarının hazırlanış nedenleri öncelikle enflasyonu düşürme amacına dayanmamıştır. Uzun yıllar devam ederek kronik bir hal alan enflasyona halkın alışmış olması ve hükümetlerin enflasyonu dolaylı bir vergi aracı olarak görmeleri önceliğin değişmesinde etkili olmuştur. Enflasyonu düşürmeye yönelik bir amaç istikrar programlarının kapsamında yer alıyor gibi görünse de, enflasyonun düşürülmesi öz itibarıyla amaç edinilmediği için sonuçta kısa süreli bir düşmenin ardından enflasyon yeniden eski seviyelerine ulaşmıştır. Program, dünyada giderek örnekleri daha sık görülmeye başlanılan heterodoks istikrar politikalarını, yarı heterodoks olarak nitelendirilebilecek bir yorumlama ile uygulamaya koymuştur. Programda sıkı para ve maliye politikalarının ilke olarak bulunmasının yanı sıra, Kamu İktisadi Teşebbüs'leri fiyatlarının önemli ölçüde artırıldıktan sonra altı ay süreyle dondurulması, ücret artışlarının Nisan ayında çok düşük düzeyde yapılmasının ardından Temmuz ayında hiç yapılmaması ve ücret artışlarının geçmiş dönem enflasyon oranına endekslenmeden koparılarak ileriye dönük hedefler çerçevesinde ve bütçe imkanlarıyla sınırlanması, döviz kurunun çıpa olarak kullanılması, enflasyonun denetim altına alınmasında kur artışlarının enflasyon oranının altında tutulması gibi heterodoks istikrar tedbirleri de uygulanmıştır (Köse, 2002; 119-120).

Karakayalı'dan aktaran Yalçınkaya ve diğerlerinin (2006; 104-105) belirttiği gibi, 5 Nisan kararlarında tarım sektörüyle ilgili olarak alınan başlıca önlemler şunlardır. Dünya fiyatlarının üstünde seyreden destekleme fiyatları bazı ürünlerde ekim alanlarının genişlemesine, üretim fazlası oluşmasına ve devletin aşırı alımlar yaparak yüksek stok maliyetlerine katlanmasına neden olmaktadır. Destekleme fiyatları belirlenirken dünya fiyatlarındaki gelişmenin yanı sıra yurtiçi faktör fiyatlarındaki gelişmeler de dikkate alınacaktır. Bu kapsamda tarımsal destekleme fiyatları, ücret ve maaşlarda öngörülen

hedeflerle tutarlı olarak belirlenecektir. Tarımsal destekleme konusunda hedef kitleye doğrudan ödeme yapma ve kredi kolaylıkları sağlama gibi fiyat desteği dışındaki konulara ağırlık verilecektir. Tarımsal girdilerle ilgili sübvansiyonlarda bütçe ödenekleriyle sınırlı kalınacaktır. Dağıtım devlet tarafından yapılan girdilerin fiyatları piyasa koşullarına göre belirlenecektir. Tarımsal destekleme alımının kapsamı daraltılacaktır. Hububat, şeker pancarı ve tütün bu kapsamdan çıkarılacaktır.

Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığı ve Tansu Çiller başkanlığındaki DYP-SHP Hükümetleri hayvancılığı düzenleyen kurumların tasfiyesini üstlenmiştir. Bu doğrultuda Orman Ürünleri Sanayi (ÖRÜS), Türkiye Zirai Donatım Kurumu (TZDK), KÖYTEKS, Et ve Balık Kurumu (EBK), Yem Sanayi (YEMSAN) ve Süt Endüstri Kurumu'nu (SEK) özelleştirilmiştir. Bu kurumları alan patronlar, ilk iş olarak yem fiyatlarını arttırmıştır. SEK'i alan şirketlerde sütün fiyatını düşürmüştür. Dolayısıyla hayvan yetiştiricisi çiftçiler bu duruma karşılığı hayvanlarını elden çıkararak vermek zorunda kalmıştır. Bu süreçte nakit ihtiyaçlarını karşılamak için bir taraftanda çiftçiler kredi batağına saplanmıştır. Ödenemeyen kredi borçlarının faizi, ayrıca çiftçilerin tarımsal geçimlerini sağladıkları topraklarını ellerinden çıkartmaya başlamasıyla karşılanmıştır (Aysu, 2014; 594; Günaydın, 2014; 527).

Destekleme alımlarından yaşanan dönüşümün tarihsel seyri ise, 1960 yılında 6 ürün desteklenirken (buğday, arpa, çavdar, tütün, çay, şeker pancarı), bu sayı 1970'li yılların sonunda 24'e çıkarılmıştır. 24 Ocak Kararları'ndan sonra ürün sayısında azalma görülmüş ve 1990 yılında desteklenen ürün miktarı 10'a düşmüştür. Daha sonraki popülist uygulamalar nedeniyle bu sayı 1991 yılında 24'e, 1992 yılında ise 26'ya yükselmiştir. 5 Nisan Kararları ile birlikte bu sayı 8'e düşürülmüş ve 2000'li yıllara kadar da desteklenen ürün sayısında önemli bir değişim olmamıştır. 2000 yılında ise doğrudan desteklenen ürün sayısı buğday ve şeker olarak ikiye indirilmiş ve 2002 yılına gelindiğinde destekleme tümüyle kaldırılmıştır. Bu tarihten sonra Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşma gereği tarımda dünya fiyatlarının geçerli olması ve doğrudan gelir desteği ile bazı ürünlerde prim uygulamalarının devam ettirilmesi istenmiştir (Kesbiç vd. 2005; 7).

Tarım ve gıda sektöründeki devlet düzenlemelerinin kaldırıldığı sürecin son safhası, Dünya Bankası'nın 2001 yılındaki tarım reform bir parçası olan Tarımda Reform Uygulama

Projesi ile gerçekleşmiştir. Söz konusu bu projenin amacı, fiyat ve girdi sübvansiyonlarının geri çekilmesi ve onların yerine doğrudan gelir desteklerinin getirilmesi, tarım teşvik kredilerinin bırakılması, tarımsal sanayideki Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirilmesi ve satış kooperatiflerinin yeniden yapılandırılmasıdır. Bu projenin uygulanmasının tarım ürünlerinin pazarlanması ve kalite kontrolü üzerindeki yetki ve sorumluluğun kamu kuruluşlarından özel kurumlara kayması gibi bir etkisi de olmuştur (Keyder ve Yenal, 2015b; 59-60).

Dünya Banka'sının uygulamakta olduğu Tarımsal Reform ve Uygulama Projesi'nin (ARIP) önemli bir bileşeni olarak Doğrudan Gelir Desteği, Dünya Bankası'nca savlanan "Tek Ödeme Sistemi"ne uygun bir biçimde, 2001 yılından itibaren uygulanmaktadır. Doğrudan Gelir Desteği, 2000'li yıllara kadar politikacıların özellikle seçim dönemlerindeki tercihlerine endekslenerek verimsiz bir biçimde kullanılan "girdi sübvansiyonu" ve "fiyat destekleri"ne alternatif olması savıyla getirilmiştir. Üretimden bağımsız ve arazi varlığı miktarına oranlanarak verilen Doğrudan Gelir Desteği böylece kırsal kesimde, varolan gelir dağılımı adaletsizliğini derinleştiren bir mekanizmaya dönüşmüştür (Dağ, 2007; 153). Gelişmiş Ülkeler, tarımsal ürün fiyatlarını, işletmelerinin maliyet kazandırıcı ölçek performanslarıyla ve Dünya Ticaret Örgütü anlaşmalarına rağmen halen yüksek tutulan desteklerle, Gelişmekte Olan Ülke'lerin rekabet edemeyeceği düzeylere kadar indirebilmektedir. 1985-2004 döneminde, Türkiye'nin tarımsal ürün ithalat fiyatları, 1994=100 değerine göre, 194,1'den 97,8 endeksine düşerken, ithal edilen tarımsal ürün miktarı ise 323,6 endeksine yükselmektedir. Başka bir anlatımla, fiyat düşürücü araçlara yeterince sahip Gelişmiş Ülkeler fiyat indirince, rekabet şansının azaldığı ürünlerde ithalat artmakta, daha yüksek oranda fiyat düşürülemediği için ihracat miktarlarında aynı miktarda artış mümkün olmamaktadır (Dağ, 2007; 157).

Türkiye, 2000 yılı boyunca uygulamış olduğu "kur çapasına dayalı enflasyonu düşürme" programının ard arda yaşanan iki krizle çökmesini izleyerek, 14 Nisan ve 15 Mayıs tarihlerinde iki aşamada açıklanan yeni bir istikrar programını uygulamaya koymuştur. Söz konusu istikrar programının temel amacı kamuoyuna "...güven bunalımını ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve bir daha geri dönülmeyecek şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapıyı oluşturmak" şeklindedir. Program,

siyaset ve ekonomi alanlarının ayrıştırılması temelinde, devletin fonksiyonlarının esas itibariyle "denetim" ve "eğitim, sağlık ve adalet" gibi kamu hizmetleri ile sınırlanacağı bir düzeni hedeflediği iddiasındadır (Boratav vd. 2011; 7).

Tablo 9: İstihdam ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın Sektörel Dağılımı (2001-2004)

Sektörler	2001		2002		2003		2004	
	İstihdam	GSYİH	İstihdam	GSYİH	İstihdam	GSYİH	İstihdam	GSYİH
Tarım	37,6	12,1	34,9	11,6	33,9	11,7	34	11,2
Sanayi	17,5	25,7	18,5	25,2	18,2	24,7	18,3	24,9
Hizmetler	44,9	62,2	46,6	63,2	47,9	63,6	47,7	63,9
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: (TZOB, 2006; 21)

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı esas olarak kamu kesiminin olumsuz borç dinamiğinin kırılmasını ve bu amaca uygun olarak para ve mali piyasaların yeniden yapılandırılarak, bankacılık kesimine işlerlik kazandırılmasını amaçlamaktadır. Türkiye’de 1980’li yıllardan 2001 yılına kadar sürdürülmekte olan ucuz-marjinalleşmiş emeğe ve taşeronlaşmaya dayalı ihracat yapısını dönüştürecek, ulusal sanayi rekabet gücünü geliştirecek bir strateji sunmamasının ötesinde Programla birlikte özelleştirmeler yoluyla stratejik sektörlerin terk edilmesi ve yer üstü ve yer altı kaynaklarının giderek yabancı teknelci sermayenin güdümüne bırakılması hedeflenmektedir (Boratav vd. 2001, 5). Programın reel ekonomiye yönelik politikaları ve beklentileri ise, yurtiçi talebin daraltılması ve ihracat için bir fazla oluşturulmasıdır. Bunu gerçekleştirmek için bir yandan kamu kesimi harcamalarını kısarak ve emek ve kırsal kesim gelirlerini bastırarak yurtiçi talebin azaltılması, öte yandan kur makası, ücret maliyetlerinden ve tarımsal ürün fiyatlarından sağlanacak tasarruflar aracılığı ile ihracatın teşvik edilmesi öngörülmektedir (Boratav vd. 2001; 8). Zira Türkiye, 1994 sonrasında uluslararası finans kuruluşlarının gelişmekte olan ülkeler tarımı konusundaki yaklaşımlarını büyük ölçüde benimseyen bir çizgiye gelmiştir. Bunun örnekleri 5 Nisan 1994 Kararlarına ve 7. Kalkınma Planının genel stratejisine yansımıştır. 2000 Programı çerçevesinde Para Fonu ve Dünya Bankası’na verilen ve kamuoyuna açıklanan 5 niyet mektubundan 4’ü tarıma ilişkin yeniden yapılanmaya önemli bir yer ayırmış ve tarımın geleceği konusunda yeterince açık bir dil kullanmıştır. Niyet mektuplarının tarımsal politikalara ilişkin bölümlerinin en kapsamlısı, iç desteklerin sona erdirilmesi konusundaki ayrıntılı düzenlemelerdir. Bu bağlamda, fiyat garantisiyle destekleme alımlarının, girdi

desteğinin, kredi desteğinin ve prim desteğinin 2 yıl içinde tamamen ortadan kaldırılması, buna ilişkin tüm kurumsal mekanizmanın özelleştirme-tasfiye yoluyla sistemden çıkarılması, tarımdaki kooperatif örgütlenmenin halen en önemli örneklerini oluşturan TürkiyeSinai Kalkınma Bankaları'nın tedricen işlevsizleştirilmesi, tasfiyesi ve özelleştirilmesi açık politika tercihleri olarak kayda geçirilmiştir (Boratav vd. 2001; 28, 29).

Tablo 10: Dış Ticaret 2002-2006 (Milyon Dolar)

	Yıllar				
	2002	2003	2004	2005	2006
İhracat	36.059	47.253	63.167	73.476	85.142
İthalat	51.554	69.340	97.540	116.774	137.032
Dış Ticaret Hacmi	87.613	116.593	160.707	190.251	222.174
Dış Ticaret Açığı	-15.495	-22.087	-34.373	-43.298	-51.891
İhracat/İthalat	69,9	68,1	64,8	62,9	62,1
İhracat/GSMH	19,9	19,8	21,1	20,4	-
İthalat/GSMH	28,5	29	32,6	32,4	-

Kaynak: (TZOB, 2006; 34).

2002 seğıimlerini kazanan AK Parti destek fiyatları gibi önemli bir politika aracını kaybetmekten hoşnut değildir. Zira 2004 yılındaki yerel seğıimlerde oylarını arttırmak isteği ile destek alımlarını tekrar gündeme getirmiştir. Öte yandan destek alımları devam etmekte ancak bu yolla arzulanan düzeyde bir idari mekanizma oluşturulamamaktadır. 2005 yılına gelindiğinde fiyat desteklerinin çoğu geri gelmiş, girdi sübvansiyonlarıyla çiftçilerin ödediği mazot ve gübre fiyatları düşürülmüş, köylünün bazı borçları ve birikmiş faizi silinmiştir. Fındıkta ekim alanı ve üretim artmakta, devlet üretimin çoğunluk kısmını alıp stoklamaktadır. Tarımda Reform Uygulama Projesi'nin kabulüyle vazgeçileceği vaat edilen araçlar beş yıl içinde yeniden yürürlüğe girmiştir. Nitekim 2002-2005 yılları arasında Toplam Destek Tahmini, Gayri Safi Milli Hasıla'nın %4,4'ü ile tekrar 1980 sonlarındaki düzeyi yakalamıştır (Keyder, 2015; 203).

Tablo 11: Avrupa Birliği ve Türkiye'de Yıllara Göre Tarımsal Desteğin Değişimi (Milyar Dolar)

Yıl	Türkiye		Avrupa Birliği	
	Miktar	Endeks	Miktar	Endeks
1995	4,6	100	51	100
2000	6,2	135	56,5	111
2004	2,6	56	55,8	109

Kaynak: (Dağ, 2007; 162).

Tablo 12: Gayri Safi Yurtiçi Üretimde Tarım Sektörünün Payı

Ülkeler	Gayri Safi Yurtiçi Üretimde Tarım Sektörünün Payı
Türkiye	8,30%
Bulgaristan	8%
Romanya	7%
Sırbistan	4%
Polonya	3,50%
Fransa	2%
Belçika	1%

Kaynak: (Köse, 2012; 77)

2002 sonrası dönem için Avrupa Birliği Türkiye ilişkileri de yoğunlaşmıştır. Avrupa Birliği ile ortaklık ilişkilerimiz, 12 Eylül 1964 tarihinde uzlaşılan Ankara Antlaşması ile başlar. Süreci takiben, 1973 tarihli Katma Protokol ile 1996 yılında sanayi ürünlerinde Gümrük Birliği'nin uygulanması hedeflenir. 1/95 Ortaklık Konseyi Kararı ile 1996 yılında geçerli olmak üzere, Gümrük Birliği Antlaşmasının imzalanması, 1998 tarihli Ortaklık Komisyonu Kararı ile "Tavizli Tarım Ürünleri Ticareti" konusunda anlaşma sağlanır. 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde, Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin "Aday Ülke" olarak kabul edilmesi, Avrupa Komisyonu'nun 8 Mart 2001 ve 26 Mart 2003 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi ile adaylık süreci için "Yol Haritası" ortaya konur. "Ulusal Program" 24 Temmuz 2003 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girer. 17 Aralık 2004 tarihinde Türkiye ile katılım müzakerelerinin başatılması kararının alınır. 03.10.2005 tarihinde Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakere süreci başlar (Dağ, 2007; 139).

Tablo 13: AB ve Türkiye'nin Tarım Özellikleri

	Tarımsal Aktif Nüfus Başına Gelir (Dolar)	Tarımsal İşletme Büyüklüğü (Dekar)	Toplama Göre Sektörel İstihdam %	Kişi Başına Tarımsal Destek Miktarı (Dolar)-2005
AB-25	30000	180	5,4	280
Türkiye	2000	59,1	30	105

Kaynak: Dağ, 2007; 156

Avrupa Birliği üyesi ülkelerde tarımsal yapı birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Zira ülkeler arasındaki yapısal farklılıklar tam üyeliği engelleyici bir unsur değildir. Dolayısıyla Avrupa Birliği'nin yapısal dönüşüm hususunda Türkiye'den

beklentileri uzun vadeye dayanmaktadır. Uyum çalışmaları daha çok, kısa vadede idari ve denetim yapıları, arazi ve çiftçi kayıt sistemleri, hayvan kimlik sistemi, bitki pasaportu, veterinerlik ve bitki sağlığı hizmeti ve gıda kontrolü gibi düzenlemelerle ilgilidir. Zaten bu düzenlemelerin gerçekleşmesiyle tarımsal yapıda bazı değişiklikler yapılmış olacaktır (Bayraç ve Yenilmez, 2005; 31-32).

Tablo 14: Avrupa Birliği Üyesi Ülkelere Göre Ortalama Çiftlik Büyüklüğü

Ülkeler	Ortalama Çiftlik Büyüklüğü
Türkiye	6 hektar
AB-12 (Yeni Üye Devletler)	6 hektar
AB-27	14 hektar
Çek Cumhuriyeti	152 hektar
İngiltere	79 hektar
Fransa	53 hektar
Yunanistan	6 hektar
Slovenya	6 hektar
Kıbrıs	3 hektar
Romanya	3 hektar
Malta	1 hektar

Kaynak: Köse, 2012; 77

Birliğe katılımıyla birlikte Türkiye'nin, toplam tarımsal alanı 40,5 milyon hektara yükselecektir. Bu Birliğin toplam tarımsal alanının %23'üne tekabül etmektedir. Türkiye'de tarımsal üretimde önemli bölgesel farklılıkların olmasının yanı sıra, ailelerin oluşturduğu tarımsal işletme sayısı 3 milyon civarındadır, bu rakam Avrupa Birliği'nde 14,5 milyondur. Türkiye'de ortalama işletme büyüklüğü 6 hektar, Avrupa Birliği'nde ise, 12 hektardır. Türkiye'de aile işletmelerinin rekabet gücü ise, Birliğin ortalmısından düşüktür. Dolayısıyla Türkiye'nin ölçek ve verimlilik gibi konularda ciddi tedbirler geliştirmesi gerekecektir (TKB, 2008; 6,7, 8).

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün en güncel tarihli, 2014 verileri Türkiye'nin hem cari hem de sabit fiyatlar cinsinden Avrupa'nın en büyük tarım üreticisi olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu durum sadece Ak Parti iktidarı dönemlerinde gerçekleşmiş bir olgu değildir. Türkiye üretilen ürün miktarındaki değişim hakkında daha tutarlı bilgi veren sabit fiyatlar cinsinden bakıldığında 1998, 2000 ve 2002 yıllarında da

Avrupa birincisidir. 1992-1998 yıllarında ise ikinci konumundadır. Elde edilen güncel gelir hakkında fikir veren, cari fiyatlar açısından bakıldığında, birinciliğe ilk kez 2005 yılında yükselen Türkiye tarımı, bu süreç öncesinde uzun bir süre üçüncülük konumunda yer almıştır. Türkiye Ak Parti iktidarlarından önceki uzunca bir süre de tarımsal geliri en yüksek olan iki ya da üç Avrupa ülkesinden birisidir (“Tarımsal Üretimde...”, 13.02.2018).

Tablo 15: Sektörlerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki Payları

Sektörler/Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007
Tarım	12,4	11,6	11,4	10,8	10,6
Sanayi	29,3	29,4	29,2	29,3	29,4
Hizmetler	58,3	59	59,4	59,9	60,1
GSYİH	100	100	100	100	100

Kaynak: TZOB, 2006; 19

Ak Parti döneminde yaşanan bir başka gelişme tarımsal gelirlerin Türk Lirası cinsinde arttığı gözlemlenmektedir. 2002 yılında 36,9 milyar lira olan tarımsal gelir 2017 yılında 188 milyar liraya yükselmiştir. Ancak akaryakıt, kimyasal gübre, zirai ilaç, tarımsal makine ve saman gibi Türkiye için dışsal maliyetlerin temini için ithalata olan bağımlılık, tarımsal gelirin satın alma gücü ile ilişkisinde, dolar cinsinden tarımsal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla dikkate alındığında, Dünya Bankası verilerine göre Türkiye'nin dolar bazında tarımsal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'sı 2017 yılında 52,1 milyar dolarlık tutarla, 2009 seviyesinin gerisine düşmüştür. Ayrıca 2009-2017 arasında yıllık ortalama olarak %11,2 oranında büyüyen tarımsal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın aynı performansta seyredeceğini hesaba katarak ve Merkez Bankası'nın 2018 yılı dolar tahmini 4,43 lira olduğu dikkate alınırca, 2018 senesinde tarımsal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın 47 milyar dolar civarında olacağını tahmin edilebilir. Bu durumda ise tarımsal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 2005 seviyesine inecektir (“Tarımsal Gelirimiz...”, 18.06.2018).

Tablo 16: 2005-2010 Yılları Arasında Dış Ticaret Dengesi

	Yıllık					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
İhracat	73.476	85.535	107.154	131.975	102.165	113.975
İthalat	116.774	39.576	169.987	201.960	140.775	185.535
Dış Ticaret Hacmi	190.250	225.111	277.141	333.935	242.940	299.510
Dış Ticaret Açığı	-43.297	-54.041	-62.833	-69.985	-38.610	-71.559
İhracat/İthalat	63	61	63	65	73	61
İhracat/GSYH	11	11	13	14	11	10
İthalat/GSYH	18	18	20	21	15	17

Kaynak: TZOB, 2010; 8

Tarımda istihdam edilen nüfus oranı, dünya genelinde azalma eğilimi göstermektedir. Dünya Bankası verilerine göre, 1991 yılında dünya genelinde istihdam edilen nüfusun %43'ü tarım sektöründe çalışırken, 2017 yılında bu oran %26'ya kadar gerilemiştir. Türkiye'de durum dünya konjonktüründen farklı değildir. 1991 yılında çalışan nüfusun %47'sinin tarımla uğraştığı Türkiye'de, 2017 yılında tarımda çalışan sayısı %19'a gerilemiştir. Yani Türkiye'de tarımla uğraşan nüfusun oranı dünya ortalamasından daha hızlı bir şekilde azalmıştır Türkiye İstatistik Kurumu işgücü verilerine göre, Türkiye'de tarım sektöründe istihdam edilen kişi sayısı, 2002 yılında 7 milyon 458 binken, 2018 Şubat ayı itibariyle 4 milyon 983 bin kişiye gerilemiş durumdadır. Bu da Ak Parti iktidarıyla birlikte son 16 yılda 2 milyon 475 bin daha az tarım sektörü çalışanı anlamına gelmektedir ("Tarımda Çalışan...", 14.05.2018).

Türkiye'de kuru baklagillerin hem ekilen hem de üretim miktarı bakımından yıllar içinde bariz bir düşüş vardır. Kuru baklagillerde 2008 yılından günümüze, üretim miktarı yaklaşık %15, ekilen alan miktarı ise %35 oranında ciddi bir azalma göstermiştir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun kullandığı sınıflandırmaya göre, kuru fasülye, nohut, yeşil ve kırmızı mercimek kalemlerinden oluşan kuru baklagillerde ihracatın az farkla da olsa ithalat miktarını geçtiği (yaklaşık 6 ton) son yıl 2013 yılıdır. Kişi başına düşen kuru bakliyat tüketimi yılda 14 kilogram olan Türkiye, bu ihtiyacı karşılayacak kadar üretimi gerçekleştirememektedir. 2008 yılında kuru baklagilde kendine yeterlilik oranı %107,2 olan

Türkiye’de 2017 yılı için bu oran %86,7 seviyesindedir (“Baklagil Üretimimiz...”, 05.05.2017).

Türkiye’de yonca, fiğ ve mısır gibi yem bitkilerinin ekildiği alan miktarı 2012’den 2017 yılına geçen süreçte azalmaktadır. 2000-2011 yılları arasında yem bitkileri ekili alanı yaklaşık iki kat artarken, 2012 yılından 2017 yılına kadar olan süreçte, 80 bin hektar azalmıştır. Üstelik bu azalış, 2016 yılında yem bitkileri üretimi için verilen, 344 milyon liralık tarımsal desteğe rağmen gerçekleşmiştir. Hayvancılık için kullanılan mera alanları da benzer bir şekilde 2001 yılından 2017 yılına kadar olan süreçte önemli ölçüde azalmıştır. 2001 yılında Türkiye yüzölçümünün %18,5’lik kısmı mera alanlarıyla kaplıyken, 2017 yılında bu oran %13,9’a düşmüştür. Güneydoğu Anadolu, Ege ve Marmara bölgelerinde bu süre zarfında mera alanları neredeyse yarı yarıya zalmış durumdadır (“Meralar...”, 04.10.2017).

Tablo 17: Türkiye Tarımsal Dış Ticareti Fiyat ve Miktar Endeksleri

Yıl	Fiyat Endeksi		Miktar Endeksi	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
1985	77,1	194,1	93,6	25
1990	98,3	118,7	86,2	158,6
1995	99,4	120	95,3	163,1
2000	98,2	76,8	86	266,2
2004	112,5	97,8	126,6	323,6

Kaynak: (Dağ, 2007; 157)

Nitekim tarımsal üretim hususunda Türkiye’nin ithalata bağımlılığı artmaktadır. 2017 yılında gerçekleşen toplam ithalat değeri yaklaşık 234 milyar doları bulurken, bu miktarın yaklaşık 5 milyar dolarlık kısmını tarım ürünleri oluşturmaktadır. 2016 yılında Türkiye toplamda 199 milyar dolara varan bir ithalat kapasitesine sahipken, tarım ürünlerinin bu kapasite içindeki değeri 4 milyar dolar seviyesindedir. 2015-2016 döneminde Türkiye’nin toplam tahıl üretimi neredeyse 37 milyar ton olurken, ithal edilen miktarı ise, 5 milyar ton seviyesindedir. Yine 2015-2016 yılları arasında toplamda 8 milyon ton arpa üretimi gerçekleşirken, 107 bin 351 ton arpa ithal edilmiştir. Söz konusu bu süreçte, arpa ithalatı en çok %57,3’lük bir oranla Fransa’dan %42,6’lık bir oranla Danimarka’dan sağlanmıştır. Buğdayda ise aynı dönemde üretim 22 milyon 600 bin tondur. Bunun yanında söz konusu dönemde 4 milyon 109 bin 527 tonluk buğday ithalatı gerçekleşmiştir. Buğday ithalatı en çok %59,9 oranla Rusya’dan sağlanmıştır. 6 milyon 400 bin ton mısır üretimine karşılık 603

bin 739 ton ithalat gerçekleşmiş söz konusu ithalattan yine Ruya %72,6 oranında pay almıştır. Gerçekleşen çeltik üretimi 552 bin ton iken 198 bin 876 ton ithal edilmiş, ithalatın %42'si Rusya'dan, %33'ü Amerika'dan gerçekleşmiştir. Gerçekleşen çay üretimi, 1 milyon 327 bin 934 ton iken 28 bin ton çay ithal edilmiştir ("Tarımsal...", 09.03.2018). 2017 yılında yıllık olarak toplam tarım ve ormancılık ihracatı toplam 5,2 milyar dolar gerçekleşirken, toplam tarım ve ormancılık ithalatı yaklaşık 8,9 milyar dolardır ("Tarımda...", 20.02.2018).

Tablo 18: Ekonomik Faaliyetlere Göre Tarım Dış Ticaret Rakamları (milyon dolar)

	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi(İhracat-İthalat)
2005	3.329	2.801	527
2006	3.481	2.902	578
2007	3.725	4.641	-915
2008	3.927	6.392	-2.465
2009	4.348	4.591	-243
2010	4.940	6.457	-1.517

Kaynak: (TZOB, 2010; 9)

Kamu, özel sektör ve Merkez Bankası'nın kısa ve uzun vadeli brüt borç stokları Türkiye'nin toplam dış borcunu oluşturmaktadır. Hazine Müsteşarlığı verilerine göre, brüt dış borç stoğu 2003 yılından 2017 yılına kadar olan süreçte, 130 milyar dolar seviyesinden 453 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Toplam borcun Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya oranı ise %53'le 2003 yılı seviyesine gelmiştir. Ancak 2003 yılından 2017 yılına kadar olan süreçte, borç sahipliğinin dağılımında önemli bir değişme olmuş, 2003 yılındaki brüt dış borcun %50'si kamu sektörüne, %33'ü özel sektöre aitken, 2017 yılında toplam borçlanmanın %70'inden özel sektör ve %29'undan kamu sektörü sorumludur. Zira Türkiye'de 1986-2003 yılları arasındaki yapılan özelleştirmelerin toplam tutarı 8,2 milyar dolar seviyesindeyken sonraki 14 yıllık dönemde yapılan özelleştirmelerin tutarı 60 milyar doları aşmaktadır. Dolayısıyla özelleştirmelerin %90'a yakını Ak Parti döneminde yapılmıştır ("Dış Borç...", 07.06.2018). Söz konusu dönemde yapılan özelleştirmelere, Gübre Sanayi (TÜGSAŞ, İGSAŞ, GEMLİK), TEKEL'in sigara ve tütün fabrikalarının tamamı, şeker fabrikalarının ise bir kısmı örnek gösterilebilir. TİGEM'in tarım işletmeleri, genellikle 49 yıllığına olmak üzere özel sektöre kiralanmıştır. Geriye TŞFAŞ'e bağlı şeker fabrikaları, ÇAY-KUR ve TMO kalmıştır (Günaydın, 2014; 527).

Türkiye’de günümüzde şeker pancarı üreten 32 fabrika bulunmaktadır. Bu fabrikaların 25 tanesi Türk Şeker Fabrikaları A.Ş altında toplanmış ve kamuya sektörüne aittir. Geriye kalan fabrikalardan beşi (Kayseri Şeker Fabrikası, Boğazlıya Şeker Fabrikası, Konya Şeker Fabrikası, Cuma Şeker Fabrikası, Amasya Şeker Fabrikası) “PANKOBirlik” kooperatifleri adı altında birleştirilmiş, üçü (Aksaray Şeker Fbraikası, Kütahya Şeker Fabrikası, Adapazarı Şeker Fabrikası) özel işletmelerdir. Son zamanlarda ise, Türk Şeker Fabrikaları’nın 25 fabrikasından 14’ü özelleştirme gündemindedir. Türk Şeker’in 16 sene zarfında en yüksek zararı 2013 yılında 251,4 milyon olarak gerçekleşmiştir (“Şeker...”, 26.02.2018). Zira 6 Nisan 2018 tarihinde Türk Şeker’e ait iki fabrika (Niğde Bor Şeker Fabrikası ve Kırşehir Şeker Fabrikası) gerçekleştirilen ihaleler sonucunda özelleştirilmiştir. Niğde Fabrikası, 330 milyon TL’ye özelleştirilirken, Kırşehir Fabrikası 300 milyon TL’ye özelleştirilmiştir. Söz konusu iki fabrikanın 2001-2008 yıllarındaki kârı 121 milyon 257 bin 565 TL olarak gerçekleşirken, 2009-2016 yılları arasındaki 20 milyon 377 bin 239 TL zarar etmiştir. Son 15 yılda yaklaşık 100 milyon TL kâr etmelerine rağmen fabrikalar özelleştirilmiştir (“Özelleştirilen...”, 10.04.2018). Dolayısıyla devletin şeker sanayinden çekilme süreci azalan kâr hadleri veya özel sermayeye yeni yatırım alanları açma husuyla özdeşleştirilebilir.

Türkiye’de kırsala yönelik bir başka değişim süreci, 2012 yılında 6360 sayılı Kanun’un yürürlüğe girmesiyle yaşanmıştır. Zira söz konusu Kanun 14 kenti³⁰, büyükşehir belediyesi olarak yeniden tanımlamayı ön görmüştür. Bu kentlerin sınırları içerisinde yer alan, köy ve belde belediyelerinin tüzel kişiliği kaldırılarak³¹, köyler, mahallelere, belediyeler ise belde ismiyle tek mahalle olarak bağlı oldukları ilçenin belediyesine katılmıştır. Dolayısıyla bu kentlerdeki il özel idare birimlerinin tüzel kişiliği³² kaldırılmıştır. Söz konusu

³⁰ Madde 1 kapsamında Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Ordu, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa ve Van illerinin büyük şehir belediyelerine dönüştürülmesi ön görülmüştür (“On Dört...”, 2012; 11741).

³¹ Bkz Madde 1, 3. Fıkra : (“On Dört...”, 2012; 11741).

³² Bkz Madde 1, 5. Fıkra: (“On Dört...”, 2012; 11741).

Kanun'a göre, büyükşehir belediyesi, ilçe belediyelerinin talep etme durumunda, tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüşen köylerde yapılacak ticari amaç taşımayan yapılar için yürürlükteki imar mevzuatı doğrultusunda yörenin geleneksel, kültürel ve mimari özelliklerine uygun tip mimari projeler yaptırabilecektir. Bu mimari projenin sınırlarının belirlenmesi ilgili ilçe yetkilidir³³. Özel mimari proje talepleri, ilçe belediyesinin iznine tabidir. Maden, jeotermal ve doğal minarelli suların işlenmesine yönelik verilen ruhsatlar il özel idarelerinin tüzel kişiliğinin kaldırıldığı illerde valiliklerce³⁴ yürütülür. Bu ruhsatların işletilmesi süresince verilen devlet hakkı, çeşitli harçlar ve maden ihalelerinden elde edilen gelirler, genel bütçeye gelir kaydedilir³⁵. 6360 Sayılı Kanun yürürlüğe girmeden önce, Orman köylülerinin durumunu yeniden belirleyen 6292 Sayılı Kanun gündeme girmiştir. Söz konusu Kanun, hazine adına orman sınırları dışına çıkarılan yerlerin değerlendirilmesi, yeni orman alanlarının oluşturulması, nakline karar verilen orman alanlarının içinde veya bitişiğinde bulunan köyler halkının yerleştirilerek, orman köylülerinin kalkındırılmasının desteklenmesi için Hazineye ait tarım arazilerin satışına ilişkin usul ve esasları düzenlemeyi amaçlamıştır. Kanun'un kapsamına giren taşınmazların rayiç bedeli, Devlet İhale Kanunu ve Katma Değer Kanunu üzerinden hesaplanacaktır. Satış bedeli peşin veya taksitle gerçekleştirilebilir. Tebliğ edilen satış bedeline itiraz ve dava konusu edilmesi³⁶ söz konusu değildir. 2004 yılında değiştirilen Mera Kanunu ise, mera alanlarının, maden, petrol, turizm, kamu yatırımları, doğa koruma tedbirleri için ihtiyaç duyulan ve doğal afet bölgelerinde yerleşim yeri için ihtiyaç duyulan yerlerin³⁷, ilgili müdürlüğün talebi, komisyonun ve defterdarlığın uygun görüşü üzerine valilikçe tahsis amacı değiştirilebileceğini öngörmüştür.

³³ Bkz. Madde 3: ("On Dört...", 2012; 11744).

³⁴ Bkz. Madde 3, 6. Fıkra ("On Dört...", 2012; 11745).

³⁵ Bkz. Madde 3, Fıkra 8, a, b, c, ç bendi ("On Dört...", 2012; 11745).

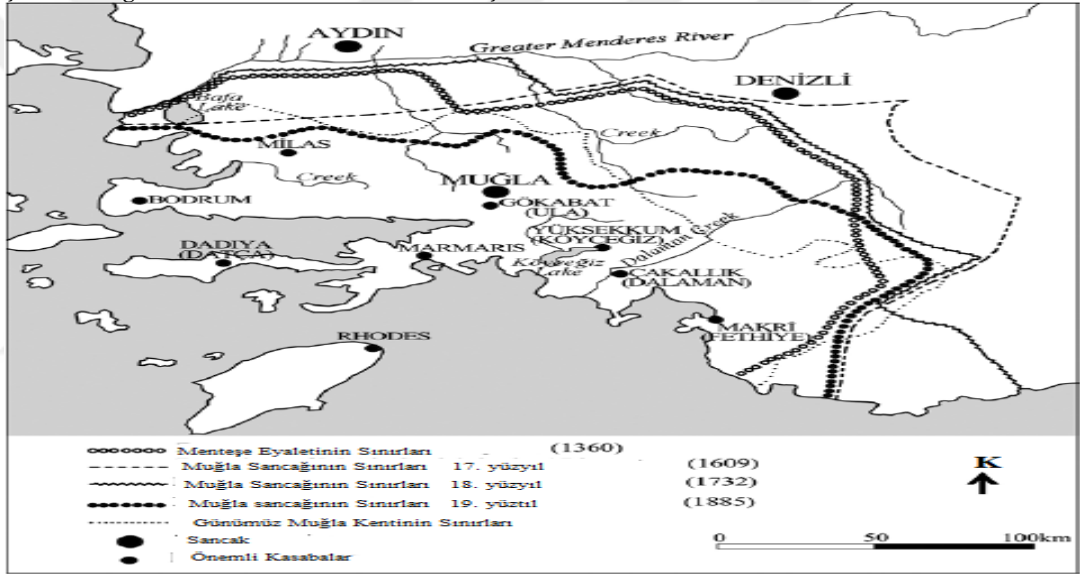
³⁶ Bkz. Madde 1, Madde 2, G Fıkrası, Madde 6, 8. Fıkra ("Orman...", 19.04.2012)

³⁷ Bkz. Madde 3: a, b, c, d, g fıkrası("Mera...", 2004)

4.1.3. Muğla Yöresi

Muğla Türkiye'nin güney batı bölgesinde yer alan, tarihsel gelişim süreci Bronz Çağı'na kadar giden bir kenttir. Antik Çağ'da kentin ismi Karya'dır, bu isim Kral Car'dan esinlenilerek kente verilmiştir. Zaman içerisinde Muğla, kronolojik sıraya göre, Karia, Mısır, İskit, Asurlular, Dor, Med, Pers, Makedonya, Roma ve Bizans'ın hakimiyeti altında kalmıştır. 1284 yılında, Selçuklu Türkleri'nin hakimiyetine geçişiyle birlikte yörenin ismi Menteşe olarak değiştirilmiştir. 1424 yılında, Osmanlı hakimiyetiyle birlikte Muğla, Aydın vilayetinin 4 sancağından birisi haline gelmiştir (Koca, 2015; 209).

Şekil 4: Muğla Kent Sınırlarının Tarihsel Dönüşümü

Kaynak: Koca, 2015; 2010

Muğla, Milattan Önce 335 yılında dağlık bir alanın yamaçlarında kurulmuş eski bir yerleşim yeridir. Antik Çağ'da yerleşim yeri Asar (Hisar) Dağı'nda bir kaledir. Orta Çağ'da, ise bu kalenin, kıyılardan uzaklığı göz önüne alındığında, bölgedeki ticari akışlara etkisi çok küçük olacaktır. 12. yüzyılın başlarından sonra, Selçuklu Türklerinin egemenliği altında, kent, Değirmendere, Karamuğla ve Basmacı'nın üç ana deresinin kaynağı olan Asar Dağı'nın güney yamaçlarında kalenin dışına yerleşmiştir. Söz konusu bu yerleşim yeri, Büyük Muğla Ovası'nın bereketli arazilerinden geçmektedir. Kentin güneye doğru ilk büyümesi, Basmacı Deresi kıyıları boyunca şehir merkezinin doğrusal bir uzantısı şeklini almıştır. Yamaçların

eteklerinde yer alan geniş ova, yaz merası olarak kullanılmış ve kasaba halkı tarafından üzüm bağları ve meyve üretimi gerçekleştirilmiştir (Koca, 2015; 2010).

Eski yerleşim yerlerinin kale içinden başlayıp kale dışına doğru gelişim gösterdiği ve farklı toplulukların yaşam biçimiyle de değişim gösterdiği görülmektedir. Tarihsel süreçte Muğla kent dokusunda da, benzer bir sürecin yaşandığı bilinmektedir. Kent merkezinde Asar Dağı'nın tepesindeki kale duvarı izlerinden ilk yerleşim yerinin burada kurulduğu düşünülmektedir. Kale içi yaşamın terk edildiği dönemlerde kent, Asar Dağı'nın doğu ve batı yönlerinde yer alan Karamuğla ve Basmacı derelerini takip edip, arazi eğiminin elverdiği ölçüde güneye doğru ilerleme göstermiştir. Yörenin Menteşe Beyliği'ne katılmasıyla İslami kültürün getirdiği camiler yapılmaya başlanmıştır. Bunlara ilk örnek, 1334 yılında Menteşe Emiri İbrahim Bey tarafından yaptırılan ve bugün ayakta olan Ulu Camii'dir. Sürecin içinde oluşan dini ve ticari merkezle, Asar eteklerinde yayılımı süren sivil yerleşim birbirini tamamlamış ve kentin ilk merkezi oluşmuştur. Kentin Menteşe Beyliği ve Osmanlı dönemlerinde merkez olması nedeniyle gelişim göstermesi beklenirken, Muğla dışarıya çok fazla taşmamış, kendi içinde büyüme göstermiştir. Bunun nedeni olarak da, Muğla'nın coğrafi konumu nedeniyle ulaşılabilirliğinin güç olması gösterilebilir (Değer, 2012; 107-108).

Tarihin en eski dönemlerinden beri birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Muğla, tarihi ve kültürel değerlerin izlerini taşıyan bir coğrafyada yer almaktadır. Kent sahip olduğu 1124 kilometre kıyı uzunluğu, çam balı, dokumacılık, mandarin gibi essiz dopal güzellikleriyle öne çıkmaktadır. Muğla'nın istihdam ve gelir bakımından en önemli sektörü turizmdir. İstanbul ve Antalya'nın ardından en yoğun turist çeken üçüncü kent Muğla'dır. Ancak yabancı turistler genellikle yaz turizmini tercih etmektedir. Ayrıca Milas'ta su ürünleri, Yatağan ve Kavaklıdere'de madencilik, Bodrum'da tekne ve yat imalatı, Fethiye ve Milas'ta bitkisel üretim sektörleri ön plana çıkmaktadır. Muğla, Türkiye genelinde ocak işletmeciliği ve blok mermer üretiminde ilk sırada, fabrika tesis işletmeciliğinde ise Afyonkarahisar'da sonra ikinci sırada gelmektedir. 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı tarafından açıklanan ve 61 farklı değişkenin kullanıldığı toplumsal ekonomik gelişmişlik endeksi verilerine göre, Muğla 8., Denizli 10., ve Aydın 19. Sırada yer alırken, son on yıl

içerisinde, toplumsal ve ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından Muğla'nın ilerleme kaydettiği görülmektedir (GEKA, 2015; 6).

Biyolojik çeşitlilik bakımından Türkiye'nin en zengin bölgelerinden birisi olan Muğla, çok sayıda ekolojik öneme sahip hassas alana ev sahipliği yapmaktadır. Kızılcım ve Günlük Ormanları kentde öne çıkan türler arasındadır. Gökova kıyılarında özellikle azmamlarda su samurları tespit edilmiştir. Boncuk Koyu kum köpekbalığının Akdeniz'deki tek yavrulama alanıdır. Dalyan kumsalı Caretta Caretta türü deniz kaplumbağalarının Akdeniz'deki en önemli üreme alanlarından birisidir. Bunun yanında nesli tehlike altında olan Yumuşak Kabuklu Nil kaplumbağası ve Akdeniz'e özgü değerli su ürünlerinden Mavi Yengeç'e ev sahipliği yapmaktadır (GEKA, 2015; 6).

1920'lerin başında, Muğla kenti belli işlevler ve kent formu olarak küçük, yarı-modern bir kent görünümündedir. Bu görünüm 19. yüzyıldaki nedenselliğini kaybetmesine rağmen, Cumhuriyet'in modernizasyon projesi çerçevesinde biçimsel olarak sürmüştür. 1922 yılında nüfus mübadelesiyle başlayan ekonomik durgunluk, 19. yüzyıl sonunda iş merkezi olarak doğan Konakaltı'ndaki gelişmeleri tersine çevirmiş ve kentin merkezi iş alanine yeniden Eski Çarşıya kaydirmiştir. Rum nüfusun yaşadığı Saburhane bölgesi boşalmış evler el değiştirmiş ve bir müddet sonra bu bölge çöküntü alanine dönüşmüştür. Kentin Türk nüfusu ise Arastab çevresindeki konut alanında yoğunlaşmıştır. 1930'lu yıllara kadar kentin gelişimi herhangi bir plana dayanmazken, kentsel mimari Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Rumlar tarafından biçimlendirilmiştir. Kentin ilk imar planı 1936 yılında yapılmıştır (Kılınç, 2007; 65).

Söz konusu plana göre, kentin düzgün yollar ve geometric düzenli yapı adaları ile ana ulaşım aksının güneyinde gelişmesi öngörülmekte, eski dokuda ise mevcut yollar genişlemekte, anıtların çevresi düzenlenmektedir. Bu dönemde 19. yüzyıl öncesi eski eserlerinin çevrelerinin açılarak düzenlendiği dikkat çekmektedir. 19. yüzyıl yapıları ise korunmuş ve yeni işlevler almıştır. Aydın-Muğla karayolunun ve Tavas yolunun kesişim noktasında üçgen bir meydan oluşturduğu görülmektedir (Kılınç, 2007; 65).

Kamu yatırımlarının ve ulaşım akslarının kentin meydanında buluşmasıyla birlikte, merkez 1960'lı yılların başında yerleşim yeri bağlamında güneye kaymıştır. Bu durumun

başlıca nedenleri arasında, devletin Aydın-Marmaris yolunun güneyinde kalan bu arazileri satışa sunması, belediyenin imar planında bu arsalarda çok katlı yapılaşmaya izin vermesi, Emlak ve Kredi Bankası'nın konut kredisi vermesi sayılabilir. Ayrıca Belediyenin gecekondulaşmayı önlemek amacıyla yapı kooperatiflerine arsa yardımında bulunması da alanine yapılaşma hızını artırıcı etkenlerdendir (Değer, 2012; 109).

Muğla kentinin %77'sini dağlık alanlar, %12,3'ünü yaylalar, %10,7'sini ovalar oluşturmaktadır. Kentin toprakları genellikle sorunludur. Kent topraklarının %83'ü 50 santimetreden az derinlikte sığ topraklardır. %67'si dik eğimli alanlardır. Akarsu vadilerinde alüvyal topraklar vardır. Vadi tabanlarıyla dağlar arasındaki kesimde kırmızı kahverengi Akdeniz toprakları yer alır. Muğla kentinin yerleştiği Muğla Ovası ve yakın çevresindeki Dirençe, Gülağzı, Yerkesik, Ula ve Psiköy ovaları karstic alanlarda oluşmuş polyerlerdir, sularını düdenlere akıtırlar. 1920'li yıllarda Muğla topraklarının günümüzdekinden en önemli farklılığı Fethiye, Dalaman, Gökova, Hisarönü, Ören ve Küllükte akarsuların denize döküldüğü alanlarda bataklıkların bulunması ve sıtmanın yaygınlığıdır. Bu alanlar Cumhuriyetin ilk 15 yılında yürütülen sıtma ile mücadele kampanyası sırasında drenajla kurutularak tarıma elverişli hale gelmiştir. Daha önce göçerlerin kışlağı olarak kullanılan bu alanlara 1940 yılından sonra göçerler yerleşerek köyler oluşturmuştur. Bu gelişmelerden Muğla'yı en yakından ilgilendireni Gökova'da bataklıkların kurutularak yerleşik tarıma geçilmesi olmuştur (Tekeli, 2011; 385).

Muğla Ovası kışın yağış toplanmasına olanak veren çanak şeklindeki formu ve tarıma elverişli toprakları sayesinde korunmuştur. Bu yüzden 1960'lı yıllarda yapılaşma Muğla Otogarı ile sınırlanan güney çepere doğru gelişmiştir. 1961 ve 1982 imar planındaki kararlarla yerleşime elverişli olmayan ovanın güney kısmına yerleşimin yayılması engellenmiştir. Böylelikle kentin doğu ve batı uçlarındaki yamaçlarda toplu konut yapımı artış göstermiştir. Ayrıca kent merkezinde şehirlerarası trafiğin kenti olumsuz etkilememesi için Aydın-Muğla-Denizli, ve aynı zamanda Marmaris ve Fethiye yolunun Muğla Ova'sının güneyine çekilmesi ile yolun çevresinde ve Kötekli'deki Muğla Üniversitesi kampüs yerleşiminin yakınlarında konut yapılması yaygınlaşmıştır. Sonuç olarak Asar Dağı eteklerinde başlayan konut yerleşimi, Muğla Ovası'nda belirli bir ilerleme gösterdikten sonra 21. yüzyıl başlarına kadar

Muğla kenti güney, doğu ve batı girişlerindeki yamaç alanlarında gelişim göstermiştir (Değer, 2012; 110).

Muğla kenti, Devlet Planlama Teşkilatı'nın 5 kademeli olarak derecelendirdiği, kentlerin toplumsal-ekonomik gelişme endekslerine göre 2. grup kentler arasında yer almaktadır (DPT, 2003; 62). Söz konusu raporda, Muğla kentinin, aynı grupta yer aldığı Balıkesir ve Aydın kentleri ile birlikte, turizm ve tarım karakterli bir iktisadi yapı sergilediği belirtilmektedir (DPT, 2003; 63). Muğla 530 milyon TL'lik tarımsal üretim değeriyle, bölge tarımsal hasılanın %14,2'sini oluştururken bölge içindeki sanayi hasılası %8,7'dir (Genç, 2003; 48, 41). 2014 yılı itibariyle Muğla'nın toplam nüfusu 894 bin 509 dur, ve Türkiye nüfusunun %1,15 'ini oluşturmaktadır. Nüfus artış hızı ise, %3,2 civarındadır (GEKA, 2015; 7).

4.2. Bozbük ve Kazıklı Köylerinin Geçim Alanlarının Tüketiminin Triyalektik Çözümlemesi

Araştırmanın bu alt başlığında toplumsal mekânın üretimindeki triyalektik döngü ve toplumsal tarihin triyalektik ritimsel farklılıkları Bozbük ve Kazıklı köylerindeki geçim alanlarının tüketiminin çözümlenmesinde kullanılmaktadır. Dolayısıyla öncelikle oldukça uzun akışların meydana geldiği köylerin kuruluş sürecinden 2017 yılına kadar, köylülerin sözlü tarihsel anlatısına dayanılarak coğrafik bir çözümleme birinci ve ikinci alt başlıkta takdim edilmektedir. Üçüncü alt başlıkta en hızlı ve köylerin uzun toplumsal tarihiyle kıyaslandığında kısa akışların yaşandığı, kapitalizmin mekândaki dolaşım küresi olarak, turizmin ürettiği kırsal mekân temsili incelenmektedir. Dördüncü alt başlıkta turizm şirketlerinin sürecin başlatıcısı olduktan sonra kısmen dâhil olup çekildiği, orta düzeyde zamansal akışların gerçekleştiği üretimden tüketime geçiş süreci olarak, piyasa alanının mekânsal pratikte keskinleşmesi süreci çözümlenmektedir. Beşinci alt başlıkta, turizm ekseninde mekânsal pratik haline dönüşmekte olan piyasanın üretim ve tüketim bağlamında toplumsal mekâna yansması ele alınmaktadır. Altıncı alt başlıkta en yavaş akışların gerçekleştiği alanda yani temsilin mekânında köylülerin 21. yüzyıldaki dönüşüm dinamiklerine uyum sağlayıp sağlayamayacağı konusu, Bozbük ve Kazıklı köylerinin toplumsal tarihindeki akışlarının triyalektik ritimsel hareketliliğinin, Bozbük ve Kazıklı köylerinin toplumsal mekânın triyalektik üretimindeki aşamalara yansması irdelenmektedir.

Yine Chayanov'un "Demografik Ölçütleri", Bryceson'ın "Dünya Tarihinde Oluşum ve Çözülme" ve Bernstein'in "sınıfsal farklılaşmaya" ilişkin köylülük analizleri, Bozbük ve Kazıklı köylülerin 21. yüzyıldaki değişim dinamiklerinin analizi çerçevesinde altıncı alt başlık çerçevesinde incelenmektedir.

4.2.1. Bozbük Köyü

Bozbük köyü, Muğla'nın Milas ilçesine bağlı, 60 haneden oluşan 512 nüfuslu bir köydür. Yazın, tatil alanlarıyla bu nüfus 15 bin civarına kadar çıkmaktadır. Köyün 20 dönüm mera alanı, 30 kilometre sahil şeridi bulunmaktadır. Köyün yüzölçümü ise, 120 bin dönümdür (BK11, Muhtar). Bozbük köyü, Muğla ilinin en ücra köyü olarak, tam Aydın ili sınırında yer almaktadır. Köyün Muğla il merkezine uzaklığı 114 kilometredir. Aydın iline uzaklığı ise, 178 kilometredir. En yakın ilçe olarak Akbük merkezine uzaklığı, 11,6 kilometredir. En yakın Muğla, ilçesi ise 44,8 kilometre ile Milas'tır. Köyün çevre yerleşim yerleri ve köylerle ilişkisi daha çok "pazar alışverişi, düğünler ve akraba ziyaretleri" ekseninde gelişmiştir (BK2, Bakkal). Köyün kuruluşuyla ilgili köylülerin belleğinde kalan bir kaç kuruluş rivayeti vardır. Söz konusu bu rivayetlere göre,

Köyün 200-300 yıllık bir geçmişi var yörüklerden oluşmuş dışarıdan yerleştirmiş 12 sülaleden ibaret köymüş. Herkes birbirine akrabaymış. Köyler genelde birbirine akrabadır. Gürçamlar, Kazıklı %50-%40 akrabalık derecesi vardır ufak tefek mal mülk kanvgaları olur, ama fazla sıkıntı yoktur. Hemen hemen her yerde olur. Normalde aramız iyidir, aşırı kavga gürültü geçimsizlik yoktur (BK5, Taksici).

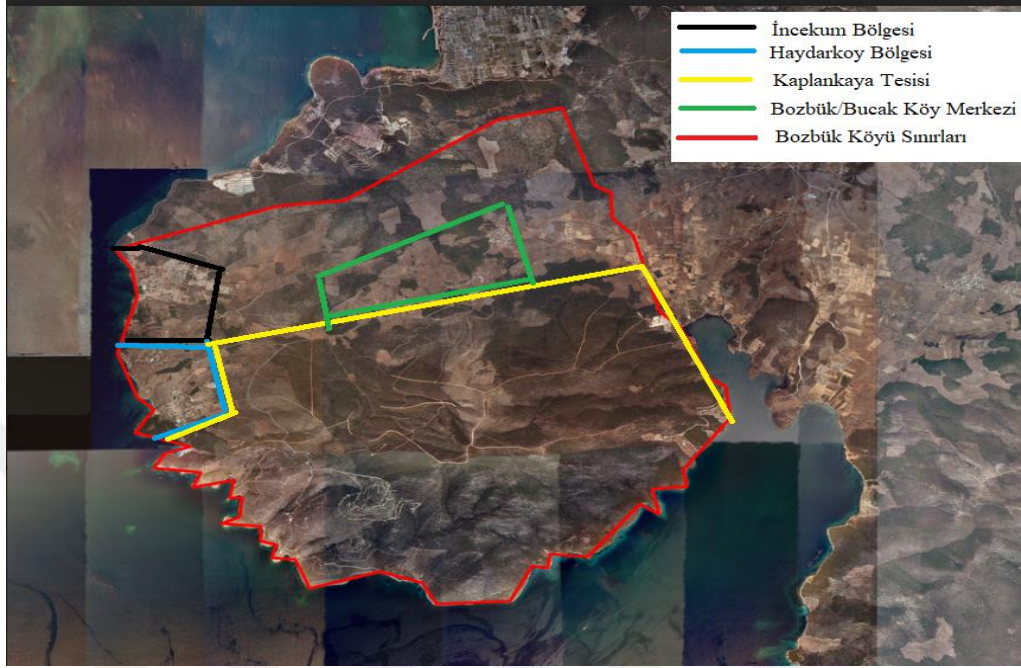
Bir diğer bellek kalıntısına göre ise, "Yörük köyüdür burası, Kazakistan'dan göçmen olarak gelmiş. Osmanlı zamanında kurulmuş ama tam tarihini bilmiyorum kurucu sülale, Koçlar sülalesi olarak biliniyor. İlk olarak Kazıklı Köyü kurulmuş oradan kopanlar Bozbük'e yerleşmiştir" (BK7, Çiftçi).

Fotoğraf 1: Bozbük Köy Merkezinden Bir Fotoğraf

Görüşülen bellek yaşlandıkça, köyün ilk yerleşim sürecinin daha öte tarihlere gittiği görülmüştür. “Bu köy, çevre köyler içerisinde en eski olanı, 780 yıllık bir tarihi var. Söylentiye göre, köy 9 defa yer değiştirmiş. Ama ilk kuranlarla, şimdikiler arasında akrabalık bağı var mı bilinmiyor. Eski ismi Kazıklı-Bucak. Bozbük daha önce denize yakın olan yörenin ismiydi. Daha sonra köy resmi bir şekilde bozbük olarak değişti. 8-10 senedir. Bozbük ismiyle anılıyor. Köyün kurulduğu alan eski mera arazisi sayılır. 1936’da Tahreminat kaydına göre yamaçta bulunan evlerin olduğu yerler meraymış” (BK6, Çiftçi). “İstanbul Cerrahpaşa’da konuştuğum profesörlere göre bizim köy 765 sene önce kurulmuş Benim dedem 96 yaşında vefat etti Dedem köyün 6 defa kalktığını söyledim şu an köyün 10. yeri yani yer değiştirdi. Aşağıda gördüğün çamlık bölge önceden kaleymiş İstanbul’dan arkeolog Edip Bey gelmişti. Ben 16-17 yaşındayken birlikte bütün buradaki dağları gezmiştik. Kocaman Dermandüz denirmiş, buraya İtalyanlar zamanında. Boşaltmışlar daha sonra Rumlar buraya yeldeğirmeni yapmış. Bucak demek merkez demekmiş, Rumların içinde merkez köy anlamına geliyormuş. Bu bölgedeki Rumlar köye rahat vermediğinden dolayı köy 9 sefer yer değiştirmiş” (BK15, Çiftçi).

Şekil 5: Bozbük Köyü Yerleşim Alanlarının Dağılımı

Bozbük köyü civar yerleşim yerleri tarafından deniziyle, zeytincilik ve hayvancılık uğraşısıyla tanınır. Köy yaşlılarınca aile ve sülalerin kökenleri hakkında anlatılanlara göre, köyün ilk sakinleri bölgedeki büyük köy olan, Kazıklı köyünden ayrılıp, Bozbük köyüne yerleşmeye gelen yörük ailelerdir. Köydeki kurucu ailelerin çoğunlukla soyisimleri ise, Koç, Boğa, Tuna, Yıldırım, Toker, Bayzit ve Zızzır olduğu görülmektedir. Söz konusu büyük köyden ayrılma sürecine kısmen, gençlerin evlenince yeni toprak açma isteği, neden olmuştur. I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında, köyden savaşa katılan efeler, savaş sonrası dönemde köyde sözü dinlenen, köylüler arası uzlaşmazlıkları çözen, köylünün kredilerine kefil olan ve evlilik akitlerine aracı olan kişiler olarak ön plana çıkmıştır. Söz konusu efelerin köydeki bu durumu, seferberlik zamanlarında (Milli Koruma Kanunu, 1960 ve 1980 darbesi) etkisini artırarak, bir taraftan da köylerde asayişin sağlanmasına katkıda buldukları için devlet tarafından desteklenerek 1990'lı yıllara kadar sürmüştür. Dolayısıyla efeler, ülke çapında sıkıyönetimin egemen olduğu dönemlerde daha çok köylünün çıkarlarına karşı, ağalık sistemine benzeyen bir işlev üstlenirken, normal dönemlerde köylünün arkasında duran, sorunlarını dile getiren bir işlev üstlenmiştir.

Köyün üretim için altyapısını 2000’li yıllara kadar Kazıklı köyündeki, “köylüler tarafından kurulan” Tarım Kredi Kooperatifi sağlamıştır (BK7, Çiftçi). 2000’li yıllarda tarımsal üretimin duraklama süreci sonrası, Kooperatif kapatılarak, faaliyetleri Milas merkezdeki Kooperatife aktarılmıştır. “Tarım Yapı Kooperatifinin dışında üç köye (Bozbük, Kazıklı ve Gürçamlar) bakan bir süt kooperatifi varlığını sürdürmüştür” (BK3, Taksici). “Köyün yolları 70’li 80’li yıllarda toprak yol iken, 1990-1995 arası dönemde asfalt yol yapımı başlamıştır, fakat bu yol tek aracın geçebileceği kadar dardır”. Yine de köylülerin pazar yerlerine erişimini kolaylaştırmıştır (BK5, Taksici). Söz konusu yol ise, Köye Ulaşım Projesi çerçevesinde gelmiştir. “İlk önce Muğla merkezde, yol, su ve elektrik olarak bir birim vardı. Daha sonraları adı Köye Ulaşım Projesi (KUP) oldu. 1973’de geldi buraya ilk stabilize yol”(BK6, Çiftçi, BK7, Çiftçi).

Yol yapımından önce köylüler önce Bozbük köyünden, Kazıklı köyüne ortalama bir saatte yayan olarak ulaşmaktadır. Kazıklı köyünden Güllük körfezine yaklaşık bir günde seyahat ettikten sonra, Güllük körefezinden yaklaşık bir günlük karayolu seyahatiyle Muğla’nın, Milas ilçesine varmaktadır. Milas’ta resmi işlerini ve merkezle alışverişlerini gerçekleştirmektedirler. Fakat pazar yerine erişimde Kazıklı ve Akbük’e gittiklerinden dolayı çok bir mesafe kat etmemektedirler.

Yol yapımıyla birlikte, köyün ulaşım trafiği sadece sabah 5’te köyden çıkıp akşam 9’da köye dönen bir araç seferinden oluşmuştur. Bir köylü, köyün bu mahrumiyet durumunu “babam ayda bir sefer pazara giderdi dönüşte helva ekmek getirecek diye gün boyu onu beklerdik... Köyün içi şehir gibi şimdi her zaman araba var saat başı eskiden bir araba olurdu. Sabah gider akşam gelirdi akşam gider sabah gelirdi bir hastan olurdu bir doğum olurdu araba yok, köyde bulamazdık. Evde doğururlardı hasta ölür giderdi. Yok araba yoldan bazen kum kamyonu taş kamyonu geçerd. Götürürsen onlarla götürsün yoksa yok” diye aktarmaktadır (BK2, Bakkal). Başaka bir köylü ise, eski ulaşımın yetersizliğiyle ilgili olarak “Eskiden ulaşım zordu köyde de haftada bir kez salı günü Milas'a minibüs kalkardı, sabah 5'te minibüs giderdi akşam 17'de gelirdi sadece haftanın bir günü salı günü” (BK3, Taksici) diye aktarmaktadır. Dolayısıyla köylülerin, köyden çıkışı genellikle 3 haftalık ve 1 aylık periyodlar arasında gerçekleşmiştir. Zaten kendi gıda ihtiyacını (ekmek, süt, peynir, zeytin, domates, biber, buğday) kendisi karşıladığı için, köyden çıkışlar resmi işler dışında pek

gerçekleşmemiştir. “Git gel zor oluyordu merkeze 50 kilometre olan bir yerdeyiz. Çok fazla kolay olduğunu veya iyi olduğunu söyleyemem uzaklık bir sıkıntıydı. Eski yıllarda dışarıya giden de fazla yoktu. Seksenli doksanlı yıllarda okuyanlar uzaklaştı. Merkeze uzağız ulaşım sıkıntıydı. Biz genellikle Milas'a ve Muğla'ya gidiyorduk Aydın'a zaten bağı değiliz”(BK5, Taksici).

Köye elektrik ve su gibi altyapı hizmetlerinin gelme öyküsü ise 1977 yılına dayanmaktadır. Köylüler elektrik yokken ihtiyaç halinde gaz lambası kullanarak hayatlarını uzun süre idame ettirmiştir (BK7, Çiftçi). Zaten köylü gündelik işlerini standartlaştırıp kendisini gün ışığına göre ayarladığı için, gaz lambasına günde 2-3 saat civarında ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Ancak yine de elektrik günlük hayatta işleri özellikle kadınlar için büyük oranda kolaylaştırmış, örneğin “elektrik olmadığı zamanda çamaşırlarını elinde ateşten elde ettiği kütle yıkamak zorunda olan köylü, elektrik geldikten sonra pek yaygın olmasa da çamaşır makinesi kullanmaya başlamış veya evinde makinesi olan komşusunun kapısını çalmıştır” (BK2, Bakkal). “Köyün elektriksiz zamanlarında, buzdolabı kullanma imkânı olmadığı için hayvansal ürünler gündelik olarak tüketilmiş veya satılmış, daha dayanıklı ürünler tuzlanıp evlerin altında saklanarak daha uzun zamanlarda tüketilmiştir” (BK3, Taksici).

Elektriğin gelişini takiben, televizyonda köylü hayatının bir parçası olmuştur.

Köye ilk televizyon 1981'de geldi. Ben 6 yaşındayken anneannemgil Milas'a göç etti. Onları ziyarete gittik. İlk elektrikli ütüyü o zaman gördüm. Bizim evimizde o zaman elektrik yoktu. Elektriğin ne olduğunu bilmiyorduk. Sadece babamın bir radyosu vardı pilli, Akşamdan akşama babamız ajans dinlerdi. Onu oradan, ondan sonra yılda bir iki defa Milas'a gidip gelmeye başladık. Anneannemgil Milas'a göçtüğü için diğer köy çocuklarından biraz şanslıydım. Köyde ilk dondurmayı tadanlardanım. Diğer köy çocukları bilmez dondurmayı. Dayım bizi ilk defa o zaman parka götürmüştü. 1960 doğumluyum o zaman 1972'de Milas Park kahvesine televizyon gelmişti. Televizyonu da İlk defa o zaman gördüm ama o zaman yayın Türkçe değildi. Ona rağmen herkes oturmuş televizyon izliyordu. Ama Onun öncesinde köylere sinema geliyordu. Sinemayı biliyorduk, yazın açık hava sineması olurdu. Kazıklı'da olurdu, köyleri gezerdi, yılda iki veya üç sefer bucağa gelirdi. Ulaşım gene aynı şekilde sıkıntılıydı. Bir tane araç olurdu, sabah beşte giderdi (BK7, Çiftçi).

1981 yılında da köye su şebekesi bağlanmıştır, şebeke bağlanmadan önce köylü ya su kuyularını aktif bir şekilde kullanmış ya da köy çeşmesinden eşeklere yüklediği kovalarla su taşımıştır. Zaten bağlanan su şebekesi içme suyu değildir (BK5, Taksici; BK7, Çiftçi). Sağlık hizmetleri 2000’li yıllara kadar oldukça yetersiz kalmıştır (BK1, Bekçi). Kadınlar doğumlarını genellikle evde, köyün yaşlı kadınlarının refakatinde yapmıştır. Köyün yağış rejiminin yoğun olmasından dolayı dönem dönem oluşan bataklıklar, sıtmanın yaygın bir şekilde görülmesine neden olmuştur. Söz konusu yetersiz sağlık hizmetlerinden dolayı 1990’lı yıllara kadar sıtmadan ölen birçok köylü vardır (BK2, Bakkal). Kimi zaman ise sağlık hizmetlerine erişim deniz yoluyla sağlanmıştır. ”Acil hasta olması durumunda sahildeki kayalıklardan, kayıkçılara işaret yapılırdı. Kırmızı veya beyaz bir şey sallandı mı, kayıkçılar bir acil durum olduğunu anlardı. Yardım için gelirlerdi. Kayıkla Didim'e geçerdik. Didim'de de hastane yoktu. Oradan karayoluyla Söke'ye geçerdik. Söke ilçe olduğu için oraya geçerdik” (BK7, Çiftçi).

1960’lı yılların ortası, köyde makinalaşmanın başladığı yıllardır. Geleneksel üretim tarzı olarak çift sürme yavaş yavaş terk edilerek, köylüler ya tarım kredi aracılığıyla traktör almış ya da bir şekilde tarlayı sürme dönemi veya hasat dönemlerinde kiralamıştır. Genel anlamda tarım işlerindeki emek talebi, köyün kendi içinden sağlanmış, sadece hasatın bol olduğu zamanlarda, çevre köylerdeki yoksul eşraftan gündelik işçi getirilmiştir. Bu makineleşme süreci köyden dışarıya doğru bir göç süreci başlatmamış, ancak “Kazıklı’daki köy okulu, ilkokul 3. sınıfa kadar eğitim verdiği” (BK2, Bakkal) için, göç süreçleri daha çok eğitim için köy dışına giden gençler tarafından gerçekleştirilmiştir. giden gençlerin çoğunluk kısmı çeşitli mevkilerde memur olarak işe başladıklarından dolayı, ya köye hiç dönememiş ya da köye dönüşü çok uzun süre almıştır. Bu durum dışında pek göç olayı yaşanmamıştır (BK1, Bekçi). Bir başka göç durumu da köydeki sağlık hizmetlerinin yetersizliğinden dolayı kısmen yaşlılar tarafından gerçekleştirilmiştir (BK3, Taksici).

Köyde 1970 yılları öncesi birinci kuşak neslin mülkiyet varlığı, büyük arazilere dayanmakta olup, sonraki nesillerin mülkiyet varlığı büyük oranda miras paylaşımı neticesinde küçülmüştür. Bu küçülme köylülüler tarafından, 200-300 dönümden, günümüzde hemen hemen fert başına tapulu 20-30 dönüm, tapusuz 40-50 dönüm olacak şekilde gerçekleşmiştir. 1990 yılları ve sonraki süreçte, bölgede turizm, Lale Kent civarındaki

iskeleyle yanaşan yat turu tekneleri aracılığıyla başlamış, köylü bu durumdan kısmen de olsa ek geçim kaynağı olarak faydalanmıştır. Köyde 1995-1997 yılları arasında, tatil sitelerinin yapımının bitişiyle 3-5 aylık bir sezon da olsa, sitelerin köy yerleşkesine yakınlığı nedeniyle, köylü ekonomisi hareketlenmiştir. 2007 yılı ve sonraki süreçte Kaplankaya ve Club La Costa'nın bölgede aktif olarak faaliyete geçmesiyle birlikte, köylüler hem aylıkçılıkla hem de yabancı turist geliriyle tanışmıştır. Daha önce sitelerde bekçi statüsünde çalışan köylüler vardır ancak, bunlar sitelerin sağladığı istihdam olanakları kısıtlı olduğu için oldukça sınırlı sayıda kalmıştır. Büyük şirketlerin bölgede turizm faaliyetlerine başlamasıyla birçok köylü, faaliyetlere kısa dönemli veya uzun dönemli aylıkçı olarak iştirak etmiştir.

4.2.2. Kazıklı Köyü

Kazıklı köyü, Muğla ili Milas ilçesine bağlı bir köy konumunda olmasına rağmen, ticari hayatının komşu köylerle kıyaslanamayacak ölçüde canlı oluşu ve turizmin dönem dönem yükselişi civar köyler arasında en gelişkini olma özelliğini korumasını sağlamıştır. Ancak turizmin gelişimi, Bozbük köyü gibi kitle tüketimine yönelik sitelerin inşası çerçevesinde gelişmesinden ziyade bireysel kır evleri ve yat turizmi aracılığıyla gelişmiştir. Köyün en yakın ilçe merkezi olarak Milas'a uzaklığı 40 kilometre, en yakın il merkezi olarak Muğla'ya uzaklığı ise, 98 kilometredir. Köyün nüfusu 2017 itibariyle 682 kişiden oluşmaktadır. Köyün toplam alanının %50'si ekilebilir sürülebilir alan, geri kalan %50'si ise zeytinliktir (KK7, Muhtar). Merkezi durumuna koşut olarak, Kazıklı'da eğitim süreci sekiz yıl süren bir ilköğretim okulu, ikisi köy merkezinde bir tanesi limanda olmak üzere üç bakkaliye, bir cami ve iki tane kahvehane bulunmaktadır.

Şekil 6: Kazıklı Köyü Yerleşim Alanlarının Dağılımı

Köyün kuruluş öyküsüyle ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Rivayetlerden biri de “köyün 600 yıl önce kurulmuş” olmasıyla ilgilidir (KK8, Çiftçi).

250 sene önce İngiltere'den bir yazar bu köye gelmiş Kazıklı köyünde bir ağa varmış. O ağanın bir sandık gömülme hikâyesi varmış, ona şahit olmuş,

İngiliz yazar. Ağa sandığı gömdüğü yere kazık çakmış (KK11, Çiftçi).

Köyün hepsi yörük, yörük soyundan gelme. Kazıklı köyünün ismi her yerleşen yörük çadırı için bir kazık çakarmış. Giderken kazıkları alıp gidermiş. Döndüklerinde gene aynı yerlere kazık çakarlar. Köyün ismi bu yüzden Kazıklı olarak kalmış (BK7, Çiftçi).

Köy alanı önceden çoban yeriymiş buraya önceden yörükler gelirmiş. Herkes yerini belli etmek için kazık çakarmış, göç sezonu geldiğinde kendi aralarında kazık çaktığımız yere gidelim, diye kendi aralarında konuşuyorlarmış. Kazıklı yer, kazıklı yer, derken köyün ismi Kazıklı olarak kalmış (KK7, Muhtar).

Bir diğer rivayete göre, Kazıklı Yörükler yerleşmiş, Kazıklı döne döne Kazıklı olmuş. Çevrede en büyük Köyü Kazıklı köyüydü. Akbük'te önceden Kazıklı'ya bağlıydı daha sonra ayrılarak belediye oldu Aydın'a bağlandı (BK7, Çiftçi).

Fotoğraf 2: Kazıklı Köyünden Bir Fotoğraf

Denizden uzak ve biraz yukarıda olan köyden bakıldığında, tüm Kazıklı koyu rahatlıkla görülebilir. Ama denizden bakıldığında köyü görmek pek mümkün değildir. Bunun sebebi olarak köylüler, köyün zaman zaman gerçekleşen Yunan ve korsan istilalarına karşı korunmak için böyle bir yere kurulduğunu rivayet etmektedir. “Yunanlılar bu kıyılara teknelerle geliyormuş, evlere yağma yapıyorlarmış, keçi koyun ne varsa alıp gidiyorlarmış. Benim dedemin kardeşlerinden, bir kız çocuğuyla bir oğlan çocuğunu kaçırmışlar Yunanlılar. Kız 13-14 yaşlarındaymış, oğlanda kundaktaymış, 1-1,5 yaşında varmış sonra bu olayı radyo kanallarında çıkmış. Benim dedem zaten 100 yaşına yakın öldü. Ama bu kaçırılan kardeşlerin akıbeti hakkında herhangi bir bilgisi yok. Olayın yaşandığı zaman 1920’li yıllar” (KK8, Çiftçi). Önceden jandarma karakolunun merkezde olması da köy yerleşkesinin böyle bir konumda tesis edilmesini kısmen açıklamaktadır. “Çevrenin en büyük köyü 150 sene önce Nahiye Müdürlüğü buradaymış. Gümrük bu köyde kuruluymuş. Önceden Jandarma Karakolu sahildeymiş, daha sonra köye almışlar. Önceden Yunanlılar sahil tarafına baskın yaptığı için jandarma karakolu sahilde kuruluymuş” (KK1, Aza). Aynı zamanda Kazıklı’nın ötesinde olan Güllük ve Kıyıkışlacık koylarına görece en içte yer alan koy Kazıklı’dır.

Öte yandan, Kazıklı köyünün merkeziliğinin, tarihsel olarak öne çıkartan nedenleri de vardır. 1900'lü yıllarda yapılan idari düzenlemede, bölgedeki tek nahiyedir ve 20. yüzyılın son çeyreğine kadar dönemin şartlarına oldukça ters gözükten bir efelik merkezidir. Fakat köyün nahiyelik durumu sonradan değişip tekrar köy statüsüne indirilmiştir (KK7, Muhtar). Ancak yine de köyde canlı ticari hayat devam etmiştir. “Kazıklı çevresinde bulunan, Bozbük, Gürçamlar, Kızılağaç ve Akbük köyleri arasında en büyük köy olduğu için, pazar Kazıklı’da kurulurdu. Pazarda köylünün yetiştirdiği ürünler ve hayvansal ürünler satılırdı” (KK2, Çiftçi). “Köyün en kalabalık zamanı, cuma günü, cuma günü kurulan pazara çevre köylerden herkes gelirdi, bundan 30 yıl öncesi” (KK1, Aza). Canlı ticari hayat toplumsal ilişkileri de, canlı tutmuştur. “Önceden köyde kahveler, gece yarısına kadar açık olurdu. Çünkü insanlar bir gün sonra yapacakları işi kendi aralarında konuşarak planlayarak karar verirlerdi. Tütüne gidecekler, haberleşirdi. Taş kırmaya gidecekler haberleşirdi üretim bitince toplumsal ilişkilerde zayıfladı” (KK3, Çiftçi). Toplumsal ve ticari ilişkilerin canlılığı köyde oldukça fazla zanaat işiyle ilgili dükkanın bulunmasını sağlamıştır. “Eskiden köyde kasap, ayakkabıcı, kalaycı ve terzi vardı ve bunlar sayıca fazlaydı” (KK1, Aza). “1970’li yıllarda burada 8-10 tane kahve vardı. 8-10 tane bakkal vardı. 5-6 berber vardı. 1980’li yıllarda, ben burada terziydim. 5-6 tane terzi vardı. Semercilik vardı, 3 tane nalbant vardı. Terzilerde, takım elbise, gömlek, pantolon, pijama her şey dikiliyordu” (KK13, Bakkal).

Yolun Kazıklı Köyü'ne gelmesi 1960'lara tekabül etmektedir. Daha öncesinde limandan teknelerle Güllük’e gidilmekte, Güllük’ten Milas'a geçilmektedir. Milas pazarı, salı günü olduğu için pazartesi günü yola çıkılmakta, salı günü Milas'da varılmakta, çarşamba günü ise köye geri dönülmektedir. Yol yapımından önce, Özel İdare döneminde basit bir yol yapılmış, otomobillerden ziyade jip ve kamyonlarla Milas’a ulaşım sağlanmıştır. “Köye traktörün gelmesi 1968, 1969 civarındır” (KK1, Aza). Elektriğin köye dağıtımı ise 1977 Mayıs ayında gerçekleşmiştir (KK2, Çiftçi).

Köy merkeziliğini yitirmeden önce, Türkiye’nin farklı yerlerinden insanların mevsimlik çalışmaya gelebileceği kadar canlıdır. “Mesela öyle zaman olurdu ki, köy pazarında 100 tane Konyalı görebilirdim. Konyalılar buraya çalışmaya geliyordu” (KK13, Bakkal). Akbük’ün Milas’tan ayrılıp Aydın’a bağlanmasıyla köy merkeziliğini yitirmeye başlamıştır. “Yakın köylerden Akbük önceden, Milas'a bağlıymış. 1989’da belde olarak,

Didim'e bağlanmış. Daha sonraki süreçlerde de belediyelik olarak, Aydın'a bağlanmış. Kazıklı merkez köymüş. Gürçamlar, Kızılağaç, Kazıklı-Bucak ve Akbük, Kazıklı'ya pazar için gelirlenmiş, cuma günleri pazar yeri kurulmuş. 1989'da Akbük belde olduktan sonra, Kazıklı'daki Cuma pazarı yavaş yavaş kalktı” (KK7, Muhtar). Köy bir dönem eski Tunceli milletvekili Kamer Genç'in “çiçeklerini suladığı yer olarak” medyatikleşmiş, ancak bu durum köye pek bir getiri sağlamamıştır. Köydeki pazar yeri de bu gelişmeleri müteakiben Aydın ili tarafından gelişmekte olan turizm bölgesi olarak ilan edilen Akbük'e kaymıştır.

Kazıklı'nın temel geçim kaynağını diğer civar köylerde olduğu gibi tütün, pamuk ve zeytin üretimi oluşturmuştur. Yörede tütün ve pamuk üretiminde ticari tarım 1990'lı yıllarda tütün üretimine kota getirilmesi ve pamuk üretiminin piyasa girdilerinin yükselmesine kadar sürdürülmüştür. 2000'li yıllardan itibaren köy monokültür olarak zeytin tarımına yönelmek zorunda kalmıştır. “Tarım, hayvancılık ve zeytin vardı önceden de, bir de deniz ticaretinden kerestecilik yapılmış. Yol olmadığı için Kazıklı Limanı'ndan Güllük'e geçilirmiş, Güllük'ten Milas'a karayoluyla devam edilirmiş” (KK7, Muhtar). Ayrıca Kazıklı bir balıkçı köyüdür. Köyde 30 sene önce geçimini balıkçılıktan sağlayan 20 kişi bulunmaktadır (KK1, Aza). “25-30 sene önce kültür balıkçılığı başlamıştı. Önceden Kültür balıkçılığı Kazıklı Körfezi'nde yapılıyordu. Şimdi onu açık denize götürdüler. Kazıklı'ya bir tane marina yapılacak yakın zamanda” (KK7, Muhtar). Kültür balıkçılığının açık denize taşınmasından sonra Kazıklı köyünün tekrar ticaretin merkezi ancak bu sefer turizm merkezi bağlamında ticaretin merkezi olarak canlanması beklenmektedir (“Kazıklı...”, 2010).

Bölgede iklim değişikliği ve tarımsal girdilerin piyasalaşmasından sonraki süreçte, köyün tarımsal ürün deseni oldukça daralmıştır. “Eskiden bir sene buğday, arpa ve yulaf ekiliyorsa ertesi sene toprak nadasa bırakılırdı. Bir, iki sefer sürülür. Buralara tütün ekilirdi. Ama şimdi tütüncülük kalktı. Buralar da önceden kavun, karpuz bostanı da yapılırdı. Ama yağmurların azalmasından dolayı o da bırakıldı. Şimdi çoğunlukla herkes bahçe tarımı yapıyor. Önceden pamukta vardı, pamukta kalktı. Şimdi sadece hayvancılık için yem bitkisi ekiliyor” (KK7, Muhtar).

Köyün merkezi ve çevrede büyük köy olma statüsü diğer köylerinde faydalandığı Tarım Kredi Kooperatifi'nin bu Kazıklı köyünde yer almasına neden olmuştur. “Tarım Kredi

Kooperatifi ve Nahiye Orman Şefliği varmış. Zamanla bunlar kalkmış. Nahiye Kazıklı'da bulunduğu için kooperatif de, buradaydı. Yine Gürçamlar, Kızılağaç Akbük ve Kazıklı-Bucak köyleri bu kooperatiflerden faydalanıyordu” (KK7, Muhtar).

2016 yılında köyün tepesine taş ocağı işletmesi kurulmasıyla, köyün havası iyice kasvetlenmiştir. Köyün muhtarı ocağın köye faydasının olduğunu belirtse de, köylü taşocağının faaliyetlerinden oldukça şikâyetçidir. “Köydeki taşocağı tepede, Akbük'te olan sınırdadır. Ama taşocağı Kazıklı bölgesinde kalıyor. Taşocağı açıldığı ilk zamanlar, köyden bir kaç kişi çalıştı. Ama daha sonrasında köylünün bu alanda, iş tecrübesi olmadığı için başkaları istihdam edildi. Köye faydası oluyor, şu şekilde, biz köyün taş döşeme yolunu yaparken, yolun kum katkısını da taş ocağı yapmıştı” (KK7, Muhtar). “Ben odun kömürü ocağı ile ilgili bir rahatsızlık hissetmiyorum, ama kum ocağı ile ilgili rahatsızlığım var. Çünkü sık sık dinamit atıyorlar, tehlikeli olduğunu düşünüyorum” (KK13, Bakkal).

4.2.3. Kırsal Mekâna, Turizm Şirketleri ve Muğla Büyükşehir Belediyesi Perspektifinden Temsili Bir Bakış

Araştırmanın bu alt başlığında en hızlı akışların gerçekleştiği kısa tarih aşaması yer almaktadır. Eğer şirketlerin kurulduğu köyler, rivayet edildiği gibi, 700 yıllık bir geçmişe sahipse, turizmin bu zaman diliminde sahip olduğu pay sadece yetmişte bir (on yıl) oranındadır, benzer şekilde Büyükşehir Belediyesinin köylerde faaliyetleri sadece beş yıllık bir sürece dayanmaktadır. Ancak bu kurumların köylerde faaliyetlere başlaması, 700 yıldır oldukça yavaş akan, köy ve köylü hayatını altüst edecek değişimleri başlatmıştır.

4.2.3.1. Turizm Şirketleri Perspektifinden Köylere Temsili Bir Bakış

Araştırmanın bu alt başlığında köylerin bulunduğu bölgede turizm şirketlerinin faaliyetleri incelenmektedir. Şirketlerin faaliyetlerine başladığı on yıllık süreç köylerde oldukça hızlı bir değişimi başlatmıştır. Öncelikle şirketlerde mekânda en yüksek kâr hadlerini sağlayacak, toprak mülkiyeti üzerinde tek elci denetim kurulmuştur. Sonraki süreçte söz konusu bu denetim ücretli emek üzerinden pekiştirilmiştir. Bu denetimin sağlanmasında şirketler, bölgede politik ve ekonomik iktidar ağlarını, piyasanın görünmez elinin işleyişini bozacak şekilde önemli ölçüde kullanmıştır.

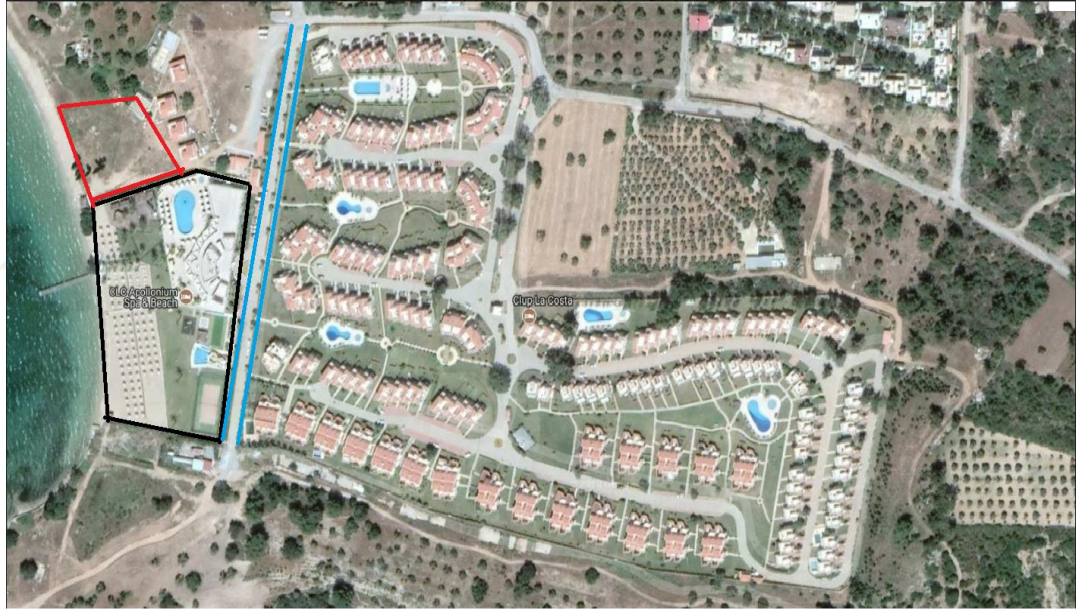
4.2.3.1.1. Club La Costa

Club La Costa otuz yılı aşkın bir süredir faaliyetlerini dünya çapında sürdüren bir ulusötesi turizm şirkettir. Şirket, Geçen otuz yıllık sürede Avrupa'nın en büyük bağımsız

tesis işletmecisi haline gelmiştir. Şirketin birincil amacı, dünya çapındaki faaliyetlerini sürekli olarak genişletmektir. Şirketin bir başka amacı, çekiciliği olmayan ancak turizm potansiyeli olan mekânları cazip turizm merkezleri haline getirerek çok uluslu üyelerinin kullanımına sunmaktır. Cazip olmayan mekânların seçilmesinde, sadece bir tatil mekânının üretilmesi değil aynı zamanda bir yaşam alanı oluşturulması planlanmaktadır (CLC, 2016)

Şirketin dünya çapına yayılan tesisleri, Avusturya, Orlando, Tenerife, Ege Kıyıları, Malaga, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yer almaktadır. Şirket ilk tesisini 1984 yılında Malaga'da, son tesisini ise, 2015 yılında Kuş Adası'nda açmıştır. Bozbük köyünde yer alan tesisini ise, 2007 yılında faaliyete açmıştır (CLC, 2016).

Şekil 7: Club La Costa Tesisinin Yerleşkesi

- Otelin Kıyı Şeridini İstila Ettiği Alan
- Kamuya Açık Olması Gereken Yol
- Geleneksel Mera Alanı

Club La Costa şirketinin Bozbük köyünde faaliyetlerine başlama sürecinin öyküsü, 2000 yılında Kazıklı köyünden Ordukaya ailesinin 100 dönümlük tarımsal toprağını 500 bin TL karşılığında Artev adlı alt yüklenici firmaya satmasıyla gelişmiştir (BK7, Çiftçi). Bölge şirketin profiline uygun olarak, neredeyse hiçbir bakımdan turizm yatırımı açısından cazip değildir. Alt yüklenici firmanın satın aldığı alan üzerinde bile birçok bataklık ve yıllarca tütün ekiminden yitip gitmiş olan bir toprak bulunmaktadır. Satın alınan toprağın tek niteliği olarak denize yakınlık, denizin oldukça temiz oluşu ve denizin su sporlarına yakınlığı gibi

özelliklerinin varlığı sayılabilir. “Satıştan önce ise, tesisin kurulduğu yeri köyde tütün üretimiyle uğraşan haneler ortakçılık usulü işletmektedir. Devletin tütün alımlarının bitmesinden sonra arazi atıl kalınca satışı gerçekleşmiştir” (BK7, Çiftçi). Dolayısıyla rantın üretimi devletin tarımsal politikalarıyla ilişkilendirilebilir. Club La Costa dünya çapında diğer tesislerinin faaliyete geçmesi sürecinde olduğu gibi, neredeyse hiçbir açıdan cazip olmayan alanı makul bir fiyata alt yüklenici firmaya satın aldırıp, tesisin inşaatını aynı firmaya tamamlattırıştır. Şirketin kendisi sadece marka olarak, gayrimenkul değerlendirme alanında işlev göstermiştir. En büyük katma değer payını kendi tesisinin hem işletmesini alarak hem de gayrimenkul satışlarından elde etmiştir.

Şirketin Bozbük köyündeki tesisi, 100 bin metrekare üzerine kuruludur. Tesisin, Bodrum Havaalanına uzaklığı 51 kilometre, İzmir Havaalanına uzaklığı 145 kilometredir. Yerleşim yerleri olarak, Akbük’e, 11 kilometre, Didim’e, 30 kilometre, Milas’a 50 kilometre, Bodrum’a 81 kilometre mesafededir. Tarihi turistik mekânlar olarak, Pirenne, Miletos, Bafa ve Lassos merkezlerine yaklaşık olarak 45 kilometre mesafededir (CLC, 2016b). Şirket kendi bünyesinde sürekli olarak 114 personel istihdam ederken, dönemlik çalıştırdığı taşeron işçi sayısı 15’dir (ŞG2, Müdür).

Şirketin Bozbük köyü sahil şeridindeki kıyı ihlali şekil 7’de siyah çizgilerle işaretlenmiştir. Söz konusu siyah çizgilerle çizilen alanda herhangi bir yapılaşma bulunmamakta ancak otel tarafından rekreasyon alanı olarak kullanılmaktadır. Ancak bu alan kamusal olmasına rağmen, otel müşterileri dışında kimsenin girişine izin verilmemektedir. Otel müşterileri dışında, bu alana girmeye çalışanlara ise, otel güvenlikleri müdahale etmekte zaman zaman jandarma çağırılmaktadır. Mavi çizgilerle çizilen alan ise, köyün kamu yoludur. Söz konusu yol, villalarla kıyıdaki rekreasyon alanı arasında bulunmaktadır. Kıyı şeridinin ihlalinde olduğu gibi kamu yolunun kullanımında da, otel müşterisi olmayan kişilere, güvenlik tarafından müdahale edilmektedir. Otelle ilgili bir başka durum dönem dönem üst kapasiteye ulaştığında arıtma tesisinin yetersiz kalarak, genellikle geceleri olmak üzere foseptik suyunu denize boşalmasıdır. Bu durum defalarca jandarmaya bildirilmiş ancak bölgede bulunan jandarma karakolları (Didim, Kıyıkışlacık ve Milas) olayın soruşturulmasının yetki alanları dışında olduğunu belirtmiştir. Ancak ihbar sayısının artması üzerine Kıyıkışlacık jandarma karakolu devreye girmiş ve inceleme için ekip göndermiştir.

Ancak gelen ekipteki komutan bu durumla ilgili olarak, “onların avukatları güçlü şimdilik yapacak birşey yok, suç üstü yapın bizi arayın” diyerek bölgeden ayrılmıştır (BK8, Kaptan).

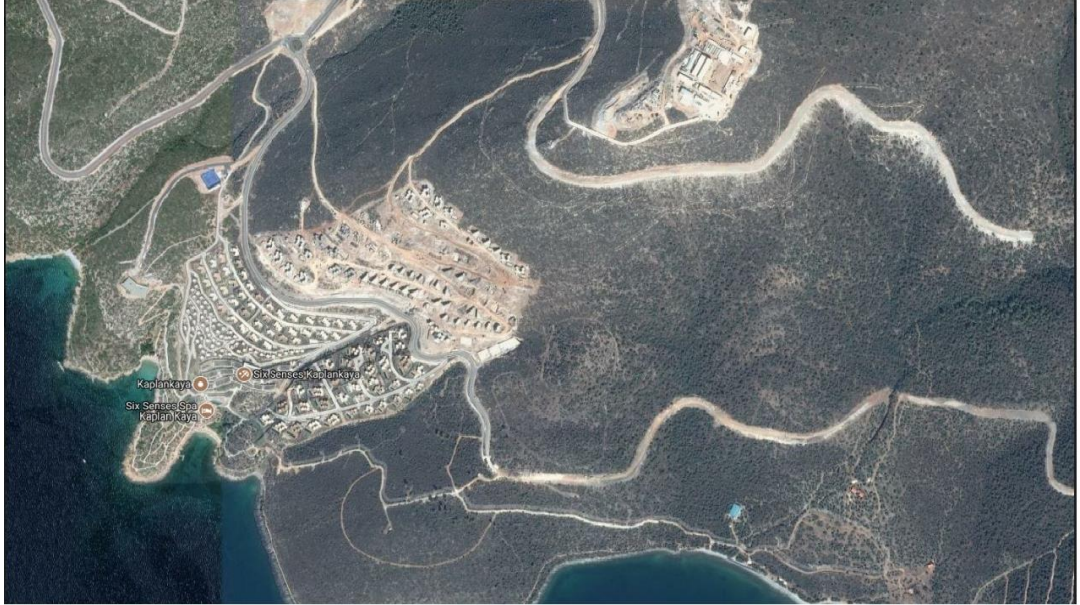
4.2.3.1.2. Kaplankaya

Şirket Bozbük köyüne ilk yerleşmeye başladığında ismi hala Bodrum A.Ş’dir. Ancak zaman içerisinde Bodrum A.Ş’nin şaibeli iflası, yeni kurulan şirketin adının değişmesine neden olmuştur. Söz konusu değişimi ise, bir köylü şöyle aktarmaktadır.

“Köyden çıktığım zaman rampa yukarı, keskin bir virajda zeytinliğe girersin. Onun karşısında Eskiden Kaplan Taşı derlerdi. Buralarda Kaplanlar yaşarmış ismi oradan geliyor. Bu şirketin ismini de koyarken zaten kaplankaya neresi diye bana sormuşlardı. Ben tarif etmişim. Kaplankaya şirketin ismi de oradan geliyor. Kaplankaya olarak burası tarihte geçmekte” (BK15, Çiftçi).

Kaplankaya şirketi Capital Partners bünyesinde kurulmuş olan Bozbük köyü sınırı içerisinde yer alan bir ulusötesi turizm şirkettir. Bağlı bulunduğu Capital Partners şirketi gayrimenkul geliştirme alanında faaliyet göstermekte, zira bölgede Kaplankaya projesinde bu amaçla gerçekleştirilmektedir. Capital Partners’ın amacı, gelişmekte olan ülke pazarlarında gayrimenkul piyasasına dâhil olarak, uluslararası önem ve üstün kaliteye sahip projeler geliştirmektir (Capital Partners, 2018).

Şekil 8: Kaplankaya Tesisinin Yerleşkesi

Kaplankaya Şirketi, 4 milyon 812 bin metrekare orman arazisine, 1,5 milyar dolarlık bir yatırımla, 3 milyar dolarlık gelir getirecek tesis yapacağını 2007 yılında beyan etmiştir (“Onur...”, 2007; “Turizmde...”, 2007). Şirket her yıl 70 bin yerli ve yabancı konuğun ağırlanacağını, inşaat dđneminde ve sonrasında bđlgede yaşayan yaklaşık 5 bin kişiye iş olanağı sağlanacağını belirtmiştir. Sđz konusu proje sayesinde Şirket, yılda yaklaşık 350 milyon dolarlık dđviz geliri yaratmayı hedeflemiŐtir (“Turizmde...”, 2007). İki yıl satıŐta kalan ve Aralık 2005 yılında Capital Partners tarafından 60 milyon dolar bedelle satın alınan 60 milyon dolarlık özel arazi için Turizm Bakanlığı ve ilgili kurumlardan tđm izinler alınmıştır. Şirket tarafından arazinin yer aldığı bđlgede bulunan dđrt kđy (Kazıklı, Bozbđk, Kızılağağ, GđrĐamlar) için de, sosyal sorumluluk projesi çerçevesinde kapsamlı bir kalkınma planı uygulamaya koyulmuştur (“Turizmde...”, 2007). Şirket yapacağı tesisin, Kazıklı ve Bozbđk kđyleri içerisinde yer alan yaklaşık 6 kilometre sahil Şeridi olan, 14 koyu kapsayacak Şekilde 3 bin villa, 2 bđyđk otel ve golf sahalarından oluştuğunu açıklamıŐtır (“Onur...”, 2007; “Turizmde...”, 2007). Sđz konusu arazinin, %7’lik kısmı Kaplankaya Projesi çerçevesinde inŐaata açılırken, %93’e yakın kısmı yeşil ve açık alan olarak korunacağı planlanmıŐtır (“Turizmde...”, 2007). Turizm projesi içerisinde villalar, evler, oteller, yat limanı, alışveriş ve eğlence alanları, okullar, sağlık ve spor merkezlerinden oluşacak ve turizm tesisleri ile konut alanları bir arada yer alacaktır (“Turizmde...”, 2007).

Fotoğraf 3: Kaplankaya Tesisinde İnfinit Pool’dan Bir Manzara

Kaplankaya tesisinde Fotoğraf 3’teki İnfinit Pool’a (Sonsuz Havuz) benzer kđylerin peyzajını tđketelemeye yđnelik birçok bakış noktası bulunmaktadır. Otelin ziyaretçileri

günlerinin çoğunluk zamanını bu ve bezeri boş vakit alanlarında peyzajı bakışla tüketmeye ayırarak geçirmektedir.

Şirket, söz konusu projesinin bir gayrimenkul geliştirme projesinin ötesinde, bulunduğu bölge ve bu bölge halkının gerçekleri gözönünde bulundurularak (“Canyon...”, 2016), bölgesel kalkınmanın önemli bir katalizörü olarak görmekte, projeyi ticari bir proje olduğu kadar sosyal sorumlulukları da olan bir proje olarak ele aldıklarını belirtmektedir. Bölge halkıyla kapsamlı görüşmelerin ardından, tarımda etik ve ekolojik uygulamalarının desteklenmesi, Milas’taki çocuk kütüphanesinin sponsorluğu, bölgedeki ilköğretim okulunun yenilenmesi ve ek bina inşası, öğrencilere servis araçları temin edilmesi, çevre köylerdeki altyapı ihtiyaçlarının karşılanması gibi unsurları içeren kapsamlı bir ekonomik ve sosyal kalkınma programını uygulamaya koymuştur (“Turizmde...”, 2007).

Şirket, toplam nüfusu 2 bin 500 civarında olan dört köyden oluşan bölgede, 10 sene önce, bölgeye fizibilite çalışmaları için geldiklerinde temel altyapı ihtiyaçları göze çarptığını belirtmektedir. Öncelikle bu eksiklikleri gidermeye odaklanan şirket, bölge halkının yaşam biçimini değiştirmeden, yaşam standartlarını yükseltmeyi hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda, istihdamda bölge halkına öncelik tanınarak, köy sakinlerinin büyük kısmı, projenin çalışanı haline getirilmiştir (“Canyon...”, 2016).

Şirket toplumsal ve ekonomik kalkınmayı sağlayacak projeleri kapsamında faaliyete başlamadan önce 12 ton organik zeytinyağı üretmiş, kullanılmayan bir karakolu restore ederek kültür evine dönüştürmüştür. Capital Partners, yerel sanatlar alanında, çalışanlarını ve öğrencilerini bölge halkından kişilerin oluşturduğu bir halk eğitim merkezini hayata geçirmiştir. Merkezin, gelecek dönemlerde Kaplankaya ziyaretçilerini bölgenin kültürel mirası konusunda bilgilendirirken, üretilen yerel sanat ürünlerinin satışıyla da yeni istihdam olanakları sağlanması amaçlanmıştır (“Capital...”, 2015; “Turizmde...”, 2007).

Ancak Kaplankaya tesislerinin üzerine inşa edildiği, Milas Kazıklı ve Bozbük Köyü’ndeki 4 milyon 812 bin metrekarelik orman arazisinin imara açılmasının kuşkulu bir tarihsel süreci bulunmaktadır. Arazi, 1965’te Orman Bakanlığı tarafından, orman olarak kayıtlara işlenmiştir. Köylüler arazinin tapulu yerleri olduğu gerekçesiyle 23 Ekim 1967 yılında dava açarak tahdidin kaldırılmasını istemiştir (“Onur...”, 2007).

Söz konusu sürece yakından tanıklık eden Erkan Tuna şahsen şahit olduğu bir dizi olaydan sonra orman tapusunun şirketin eline geçme sürecini şöyle aktarmıştır.

Bu şirket bir Osmanlı tapusu bulmuş ve bu yerleri mahkemeye vermişler. O zamanlar şu anki muhtarın dedesi muhtar kendi yerlerini kurtardıktan sonra, muhtar diğer taraflarla ilgilenmedi. Öyle olunca o muhtarı indirip amcam Fehmi Tuna'yı Muhtar seçtiler. Amcam 3 mahkemede davayı bitirerek dağları devlete bağladı. Ardından 1966'da orman tartibi geldi. Mülkiyetle orman ayrıldı. Onun öncesi Buralar hep fundalıktı. Önceden bizim tasarrufumuz daydı. Yollar 1974'te Ecevit hükümeti zamanında yapıldı. Önceden buralarda hep eşek yolu vardı. Bu dağları amcam yörüklere otlak olarak satardı. Böylece köye gelir sağlardı, o zamanlar Milas Belediye Başkanı Erdal Çerçi vardı. Ağalardan Suphi Algün vardı, Hasan Fehmi İltter vardı. Daha sonra CHP'den milletvekili oldu. Bunlar 1965'te o Osmanlı tapusuyla Milas'taki Ziraat Bankası'ndan 300 bin lira para aldılar. Bu parayı alanlar o zamanın Demokrat Parti milletvekili Mehmet Akar Can'ın çocukları, Turan Akarca, Mualla Akarca ve Adnan Akarca. Babaları o zaman Milas belediye başkanıydı. Çocukları da Millet Meclisi'nde vekildi. 1960'da tapu davasını kaybettiler. 1965'te sahte Osmanlı tapusu ile Ziraat Bankası'ndan 300 milyon para aldılar. İzmir'den bu parayı daha sonradan ödemedikleri için haciz gelmiş banka tarafından. Köyden babama bir de şu anki bakkalcının babasına bir iki kişi daha alıp buraya yakın mezara gelmişler. Hakim de yanlarındaymış yeri tespit etmişler. Bu arazinin büyüklüğü 26000 dönüm kadar ama ellerindeki topuğunun büyüklüğü 4817 dönüm. Ondan sonra bu dağ bankaya kalmış 35 sene sonra mahkemeye itiraz ediyorlar. Ve tapuyu alıyorlar. Yoksa buralarda mülkiyet namına bir şeyler yoktu. Devlet bu alana 223 milyon fidan dikti. Bir fidanın dikilmesi eski parayla 50 milyon lira. Şimdi bunlar bütün bu ağaçları söktüler. Orman arazisine dozerlerle girdiler. Bir alet getirdiler çamları tepesinden tutup saman gibi fırlattı. Hepsini kökünden söktüler. Böyle turizm mi yapılır? Ormanı öldürdüler. Bu ticari menfaat sağlamaktır (BK15, Çiftçi).

Dava devam ederken 2000 yılında, aynı anda 3 yerde birden başlayan yangınla orman büyük oranda tahrip olmuştur. Bakanlık, tahrip olan ormanın 75 hektarlık kısmını tekrar ağaçlandırmıştır. Ardından davanın görüldüğü mahkemenin talebi üzerine yapılan bilirkişi incelemesi sonucu hazırlanan raporda, 25 milyon 807 bin 489,79 metrekare (25 Hektar) alanın 4 milyon 825 bin 193 metrekaresi orman dışında bırakılmıştır. Milas Orman İşletme Müdürlüğü, bilirkişi raporlarının gerçek dışı olduğu gerekçesiyle bilirkişiler Doğan Bozkurt, Aydın Yükselmiş ve Yakup Dünder isimli bilirkişiler hakkında suç duyurusunda bulunmuştur. Mahkeme bilirkişiler hakkında daha önce mahkûmiyet kararı olmadığı

gerekçesiyle işlem yapmaya gerek duymamıştır. Şirket bunun üzerine, Aydın 2. Ağır Ceza Mahkemesi'ne itiraz etmiş, ancak bu itiraz da reddedilmiştir. Yargıtay 20. Hukuk Mahkemesi de 2001 yılında araziyle ilgili mahkeme kararını onayarak, arazi için 'yabani zeytin, sakız, meşe' ağaçlığı olduğunu teyit etmiştir. Uzun yıllar devam eden dava sürecinde, 18 Aralık 1991 yılında Samet Sami Temel, Fuat Aksu, Ali Çelik ve Murat Devrim Çelik, taşınmaz satış vaadi sözleşmesi ile bu araziyi devraldıklarını belirterek müdahil davalı olmuştur. Capital Partners'in alt şirketi Bodrum A.Ş., 1995 yılında araziyi, 80 milyon dolara Samet Sami Temel, Fuat Aksu, Ali Çelik ve Murat Devrim Çelik adlı köylülerden satın almıştır. 1995 yılında metrekaresi 100 dolara satılan arazinin bugünkü toplam bedeli ise en az 500 milyon dolar civarındadır ("Onur...", 2007).

Şirketin bölgede gerçekleştireceği inşaat faaliyetlerine, önce Aydın Bölge İdare Mahkemesi izin vermemiştir. Daha önce de Muğla 1. İdare Mahkemesi aynı yönde karar vermiştir. Ancak Uluslararası Gayrimenkul Grubu Capital Partners'a bağlı Bodrum Gayrimenkul Yatırımcılığı İnşaat Taahhüt Turizm AŞ tarafından imara açılacak 5 milyon metrekaresel arazinin 1 milyon metrekaresi 16 Ağustos 2007 yılında özel orman kapsamına alınmıştır. Söz konusu bu alan, Bodrum'un kuzeyindeki Kazıklı Koyu'nun etrafındaki arazileri kapsamaktadır. Dava sürecinde yaşanan ilginçlik ise kamuoyunda "2-B" olarak anılan vasfını kaybetmiş orman arazilerinin satışına sert muhalefet eden Cumhuriyet Halk Parti'li Onur Öymen'in oğlunun kurucu ortağı olduğu şirketin bu girişimde bulunmasıdır ("Öymen'in...", 2009).

Muğla İdare Mahkemesi'ne itiraz etmesinden sonraki süreçte, İstanbul Çevre Konseyi ve söz konusu arazinin içinde tarlaları olduğunu iddia eden Erkan Tuna isimli bir köylü davaya Orman Genel Müdürlüğü yanında müdahil olarak kabul edilmiştir. 13 Kasım 2008 yılında mahkeme itirazı reddetmiştir. Bunun üzerine şirket, konuyu yargı sürecinde Aydın Bölge İdare Mahkemesi'ne taşımıştır. Şirket avukatı dava dilekçesinde, "Çok büyük bir turizm tesisi yapma hazırlığının, mimari projeleri de yapılarak tamamlandığı ve yatırıma geçileceği, bu işler için süreli olarak çok büyük yabancı kredi bulunduğu, kredinin ancak yatırımın başlaması ile verilebileceği de göz önünde bulundurulduğunda idari işlemin uygulanması durumunda giderilmesi çok güç zararların bulunduğu anlaşılmaktadır." ifadelerine yer vermiştir. 16 Şubat 2009 yılında Muğla İdare Mahkemesi'yle aynı yönde bir

karar da Aydın Bölge İdare Mahkemesi'nden çıkmıştır. Mahkeme kararında, "giderilmesi güç ve olanaksız zararların bulunmadığı" belirtilmektedir. Şirket avukatının mahkemeye verdiği dilekçede, Muğla 1. İdare Mahkemesi'nin yaptığı keşiften sonra ismini vermediği bir orman fakültesinin öğretim üyelerinden oluşan bilirkişi raporuna göre taşınmazın orman sayılmayan bir yer olduğu ifade edilmektedir (“Öymen’in...”, 2009).

Üzerinde ağaç bulunmayan yerin bile orman niteliğini kaybettiği bilimsel olarak kabul edilemezken bu raporun nasıl hazırlandığı ise merak konusudur. Bölgede bulunan bir kaynak, şirketin 80 milyon liraya aldığı araziyi aslında yatırım yapmadan yüksek bir fiyatla yabancı şirkete satmak istediğini öne sürmüştür. Arazi, Milas Kadastro Mahkemesi tarafından 3 kişilik bilirkişi kararına dayanılarak 2001'de orman vasfından çıkarılmıştır. Daha sonra bilirkişi raporuna esas yerler yanmış, Orman Genel Müdürlüğü'nde Muğla Bölge Müdürlüğü'nün kararı temyiz etmemesini istemiştir. Bu şekilde karar kesinleşmiştir. Öte yandan Doğa Derneği tarafından hazırlanan, dünya literatürüne giren “Türkiye'nin önemli doğa alanları” çalışmasında devasa turizm tesisinin yapılacağı Kazıklı Koyu 'Önemli Doğa Alanı' olarak yer almaktadır. Bölgede nesli tükenmek üzere olan Akdeniz fokusu da bulunmaktadır. Çalışmada bölgede en önemli sorunun arkeolojik ve doğal sit statülerinin kaldırılarak ya da derecelerinin düşürülerek yapılaşmaya imkan verilmesi olduğu belirtilmektedir (“Öymen’in...”, 2009). Söz konusu bu sürecin belki de öne çıkan tek mağduru 3 milyar dolarlık inşaat projesi arazisinin içinde kalan tapulu arsasını kullandığı için 9 ay hapis yatan Erkan Tuna'dır. Güvenlik nedeniyle tapulu arsasına giremeyen Tuna, süreçle ilgili "ben yattım, onlar kaymağını yiyor" demektedir. (“Ben...”,2007).

Hapis cezasının üzerine Erkan Tuna'nın orman tapulu 2B arazisinden vazgeçmesi için kolluk kuvvetlerinin devreye sokulmasına varana kadar birçok girişim şirket tarafından sürdürülmüştür. Şirket kimi zaman bölgedeki köylüleri bile arazisini satması için köylü Tuna'ya karşı kışkırtmıştır. Netice olarak Bozbük köylülerinin büyük kısmı Erkan Tuna'ya karşı şiddete varacak kadar birçok yıldırma eylemi gerçekleştirmiştir. Ancak bugünlerde Erkan Tuna'nın, şirketin şimdiki ve gelecekteki faaliyetlerine dair söylemlerinde haklı olduğunu köylülerin çoğunluk kısmı dile getirmektedir.

2007 yılında bu olaylara itiraz edebilmek için İstanbul'a gitmişim. Orada gazeteciler benimle röportaj yapmıştı. Geri köye döndüğümde eve Jandarma geldi beni savcılığın

çağırıldığını söylediler. Onlara vaktin geç olduğunu yarın geleceğimi söyledim. Ama beni götürmek zorunda olduklarını söylediler. Bildiğim kadarıyla akşam beşten sonra beni götüremez, ama nezaketen gittim saat gece 10.45 da savcılığa vardığımızda nöbetçi savcı televizyoncularla konuşarak şirketi küçük düşürdüğüm için gazetelere demeç vermenden dolayı şikayet etmişler dedi. Savcıya kimseyi küçük düşürmediğimi orman arazisinin işgalinden dolayı bir suçu ortaya çıkardığımı söyledim. Savcıyla çeliştik daha sonra beni jandarmalar eve bıraktı. Ben zamanında arka taraftan bir çam kesmiştim, eski usulle kestim üzerine toprak döktüm. Bundan dolayı ben üç ay ceza aldım, ama 6831 sayılı orman yasasına göre 1 düvel kesmek bir sürgü kesmek kanunen hukuki hakkıdır der. Benim burada tapum yok ama orman tapum var (BK15, Çiftçi).

Erkan Tuna, şirketin güvenlik elemanlarının kendisini arazisine sokmadığını iddia etmiştir. Dedesinin mülkü olan arazisini 1970 yılında amcaları Fehmi ve Abdurrahman Tuna'dan satın aldığını belirten Erkan Tuna, "1985 yılında Orman İdaresi buraların orman olduğu gerekçesiyle bizi mahkemeye verdi. 1988 yılında kendi arazimi kullandığım için 9 ay hapis 350 bin YTL para cezasına çarptırıldım. 1989 yılında buralarda tapulama işlemi yapıldı ve 2B tahdit komisyonu geldi. 1998 yılında Bodrum A.Ş, inşaat izni için dava açtı, mahkeme 10 Ekim 2003'te Bodrum A.Ş lehine verdi. Orman İdaresi de bu karara ses çıkarmadı. Benim tapulu yerlerim de bu arazi içinde kaldı. Varımı çoğumu kaybettim, mahvoldum. Şimdi tapulu araziye girmeme dahi izin vermiyorlar" diye konuşmuştur ("Ben...",2007).

Söz konusu olayda, Bozbük köylüsü Erkan Tunayla yaptığımız görüşmede eski Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Kaplankaya tesisini ziyaretinde konuyu kendisiyle hususi olarak görüşmek istediğini bildirdiğini ancak bir netice alamadığını belirtmiştir.

Önceden buralar delice adını verdiğimiz zeytin türüyle kaplıydı Ben buraları hep aşıladım 1969 senesine ait senedim var. 1924 Anayasasına göre 20 sene bir yere tapusuz olmasa dahi zilliyet edildiği zaman, 20 senenin sonunda tapu verilirdi. Ben arazimin etrafını telle çevirdim, 260 milyara mal oldu. Ama benim tapulu orman arazimi yanımda bulunan Bodrum A.Ş gasp edecekti. Benim denize sıfır dedemden amcalarına düşen yerleri 1970 yılında parayla onlardan satın aldım. Elimde köy senedi var ama tapum olmadığı için bu firma bu arazileri benden gasp etti. Bu Kurban Bayramı'nda namaza gittim. Namazda cemaat içerisinde eski Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ü gördüm. Namazdan sonra bayramlaştık, bu konuları konuşmak için kendisinden izin istedim. Benim telefon numaramı aldılar, daha sonra arayıp benimle görüşeceğini bana söyledi. Daha sonra arabaya binerek, ben tekrar görüşebilmek için Kaplankaya'ya gittim. Güvenlikler beni

içeriye almak istemedi. Daha sonra bayram namazından sonra, Abdullah Gül'ün helikopterle gittiğini öğrendim (BK15, Çiftçi).

Çelişkili bilirkişi raporlarıyla orman arazisinden çıkarılan arazideki ağaçların korunması gerektiğini anlatan Erkan Tuna, bölgede 3 kez bilinçli olarak yangın çıkarıldığını da iddia etmiştir. Dedelerinden kalan topraklara sahip olabilmek için çok acı çektiğini söyleyen Erkan Tuna, "Dört çocuğum vardı. Çocuklarımı çiftçilik yaparak büyüttüm. Bir çocuğum ise kaza sonucu hayatını kaybetti. 18 Haziran 2000'de İzmir Yeşilyurt'ta ben babamı defnederken, 40 dönümlük ekili arazimin de içinde bulunduğu ormanı ateşe verdiler. 1985 yılından beri devlet yakılan yerlere ağaç dikmekten, onlar da yakmaktan bıkmadı. Arazinin Bodrum A.Ş'ye resmi olarak geçmesinden kısa bir süre önce 25 Haziran 2005'te bölgede bir yangın daha çıkardılar. Bölgede İmar çıktı. İmara karşı dilekçe verdim. Kanunsuzlukla tek başıma mücadele ediyorum. Bu arazilerde tüyü bitmemiş yetimlerin hakkı var. Devlet 1985-2006 yılları arasında 223 milyon fidan dikti. Sadece dikilen fidanların parası milyonlarca lira eder. Bu paraları kim ödeyecek?" demiştir. ("Ben...",2007).

Zira şirket ne mülkiyet hakkı ne de kıyı kanunu tanımaktadır. 5 milyon metrekare araziye kimsenin girmemesi için kulubeler yerleştiren şirket, görevlendirdiği özel güvenliklerle araç ve yaya girişine izin vermemektedir. Bölgede toprağı olan köylülere de erişim engelleri koyulmaktadır. Kıyı kanununun 6. Maddesine göre, kıyı, herkesin eşitlik ve serbestlikle yararlanmasına açıktır. Kanun hiçbir yapı yapılamamasını ön görürken, duvar, çit, parmaklık, telörgü, hendek, kazık ve benzeri engeller oluşturulmasını yasaklamaktadır.." ("Ben...",2007).

Bu usulsüz durumlara rağmen şirketin bölgedeki turizm faaliyetleri Canyon Ranch'le tesis ortaklığıyla 1 Temmuz 2015 yılında başlamıştır ("Doğa...", 2016). Ancak Canyon Ranch, Türkiye'nin uluslararası düzeyde yaşadığı sorunları ve istikrarsız durumunu gerekçe göstererek ortaklıktan çekildiğini 1 Mayıs 2017 tarihinde beyan etmiştir ("Milas...", 2017). Bu başarısız ortaklık girişiminden sonra şirket, bir başka turizm devi "Six Sense"le ortaklık konusunda uzlaşarak dünyanın en büyük 20 kıyı tesislerinden biri unvanıyla, 1 Mayıs 2018 tarihinde faaliyetlerine tekrar başlamıştır ("SPA'nın...", 2018). Şirketin Six Sense'le birlikte başlayan, 6 aylık yenilenme sürecinde toplam 20 milyon dolarlık dönüşüm yatırımı yapılmıştır ("SPA'nın...", 2018). Süreç sırasında bütün otel

odaları yenilenerek, ortak alanlara yeni programlar eklenerek, yamaç odaları, özel bahçeleri ve havuzları ile birer müstakil ev altyapısına sahip olmuştur. Projenin toplam otel yatırımı 250 milyon dolar tutarında olurken, özel villalardan oluşan bölüme de, bu süreç içerisinde 100 milyon dolar yatırım yapılmıştır (“SPA’nın...”, 2018). İlk 78 villa tamamlanıp yüzde 85’i de satılırken ikinci 78 villalık etabın inşasının yakında başlanması beklenmektedir. Yeni villa projesi ise 150 milyon dolarlık bir yatırım olacağı belirtilmiştir. Tesiste ayrıca bir marina yapılması da gündeme alınmıştır (“SPA’nın...”, 2018). Kaplankaya’nın Ceviz Sırtı bölgesinde bulunan 141 odalı otelin önümüzdeki 40 yıl boyunca Six Senses Hotels tarafından işletileceği belirtilmiştir (“SPA’nın...”, 2018). Promosyonlu fiyatlarla 450 eurodan başlayan fiyatlarla kapılarını açacaklarını söyleyen şirket, sezonun ilerleyen dönemlerinde fiyatları da artırarak amaçlarının turist başına geliri olabildiğince yukarı çekmek olduğunu belirtmektedir (“SPA’nın...”, 2018).

Fotoğraf 4: Kaplankaya Şirketinin Yerleşkesinden 2017 yılı Ekim Ayına Ait Bir Fotoğraf

Fotoğraf 4’te Kaplankaya şirketinin henüz tamamlanmamış olan inşaat faaliyetleri tesisin çevresinin görünümünü açık tip ocak madenciliğiyle benzer bir peyzaj alanına dönüştürüldüğü görülmektedir. Yazın kısmen kaya patlatma ve kırma faaliyetlerine ara verilirken kışın kırma ve dökme işlemleri amansızca devam etmektedir. Bu görünüm bile şirketin benimsediği eko-turizm anlayışının aslında pek de bölgenin ekolojik döngüsüne saygıyı içermediğini göstermektedir. Bölge ekosistemine bu kadar aykırı geliştirilen bir

inşaat projesinin nihai sonucunun ekolojik turizme varıp varmayacağı ise, şimdilik zamana kalmıştır.

4.2.3.2. Büyükşehir Belediyesi Perspektifinden Köylere Temsili Bir Bakış

Bozbük ve Kazıklı köylerinin tüzel kişiliğinin kaldırılarak, Muğla Büyükşehir Belediyesine bağlanması 2012 yılında 6360 Sayılı Kanun'la gerçekleşmiştir. Kanun çerçevesinde köyün yolları Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılmış, çöp toplama hizmetleri köylere ulaşılmış ve su şebekesi (kullanma suyu) bağlanmıştır (BK1, Bekçi; BK2, Bakkal). Ancak köylüler daha önce köy özel idare yapısının daha etkin bir şekilde çalıştığını düşünmektedir. Ayrıca kamusal ve emlak vergi yükleri, köylülerin iddiasına göre, köye ulaşan hizmetlerle ters orantılı olarak artmıştır (BK9, Taksici; BK3, Taksici; KK2, Çiftçi). Zira Büyükşehir Belediyesinin ilk icraati köylerdeki mera alanlarını merkez teşkilata gelir kaydetmek üzere satması olmuştur. Bozbük ve Kazıklı köylüleri satış ihalelerine katılmış, ancak meblağ yüksek olunca, köy dışından şahıslar mera arazilerinin yeni sahibi olmuştur. “Mera evet vardı. Şimdi kalmadı devlet hepsini sattı. Büyükşehir elimizden aldı Büyükşehir'in bize faydası olmadı götürüsü oldu” (BK9, Taksici). “Köyde mera var, ama Büyükşehir Belediyesi köyün meralarını sattı şahıslara. Satılmış bu alanlar, köy odasına ait tapulu yerlerdi. Satışlar ihale usulü yapıldı, bu alanlar köye ait ortak alanlar olup 10 dönüm kadardır. Önceden köyün genel ihtiyaçları bu satılan yerlerdeki kazançlardan dönüyordu. Belediye buralara el koyduktan sonra, köyün ihtiyaçları giderilemez oldu. Belediyenin yaptığı bu satışların köye has bir geri dönüşü olmadı” (KK4, Tüccar).

Köylüler resmi işlerini önceden Milas merkezde görürken, Kanundan sonra resmi işlemler için artık Muğla Merkez'e gitmek zorunda kalmıştır. Hem Muğla'ya ulaşım maliyetleri hem de, köylülerin toplumsal ilişkilerinin yoğunluğunun Muğla'da az olması nedenleriyle, resmi işlemler için katlanılan maliyetler artmıştır. “Bizim işimiz Milas'ta olurdu. Şimdi Muğla'ya gitmek zorundayız, ama Muğla'da kimseyi tanımıyorum. Önceden Milas'taki çoğu tanıdık, akrabayla, eşle ve dostla işimi daha kolay hallediyordum. Muğla öyle değil kimseyi tanımıyoruz. Benim buradan Muğla'ya gitmem 100 liradan fazla maliyeti oluyor. Orada da işimiz bir günden daha uzun sürdüğü için, bize maliyeti çok fazla oluyor” (BK9, Taksici).

Kanundan sonra köylerde yeni evlerin yapımı merkezde çizilen planlara göre gerçekleştirilmeye başlanmıştır. “Eskiden ev yapılırken plan istenmezdi. Şimdi ev yapılırken plan isteniyor onu da Muğla'dan almak zorundayız. Bir plan çizimi için 15 bin lira ödüyoruz. Şimdi ben oğlana ev yaptıracam, yaptıramıyorum. Çünkü plan için 15 bin lira para istiyorlar. Muğla'da Büyükşehir Belediyesi ev yapımında standart getirdi. Toprakten ev yapamıyorum. Vergilerde çok fazla evin kabasına 20 bin liraya mal ederken. Şimdi sadece plan için 15 bin lira veriyorum. Elimdeki şu anki arsayı 7 bin liraya aldım. Plan ölçüm için 15 bin lira istendi. Hiçbir şey yapamıyorum, çünkü yıkım emri var. Ölçü işi için Muğla'dan memurlar geliyor” (KK3, Çiftçi).

Evlerin planının merkezde çizilmeye başlamasıyla geleneksel toprak ve taş evlerin yapımı yasaklanmış, bunun yerine beton blok zorunluluğu getirilmiştir. “Eski evlerin harcı çamurdan taştan yapılırdı. Şimdi betonarme yeni evler tuğla okulda öğrendiğimiz kadarıyla depreme en dayanıklı evler kerpiç binalardır. Yük taşıma bakımından. Eskiden köy evleri taş yapı oluyordu. Üstüne kerim dedikleri su geçirmeyen toprak dökülüyordu. Evin çatısı yağmurdan önce yuvarlanır, evin üstüne 2-3 senede bir yerel ismi ile kerem kil dedikleri maddeyi dökerler o toprak sayesinde çatıda çimen falan çıkmaz” (BK6, Çiftçi). Beton evlerin en büyük sorunu, rutubettir. “Eski köy evleri taş bina olduğu için daha sağlıklıydı. Yeni evlerde rutubet sorunu var. Deniz kenarı olduğu için rutubet sorunu çok fazla, eski taş evlerde oturanlarda romatizma hastalığına rastlanma oranı daha az. Şimdiki yeni evler de yalıtımı az olduğundan sağlıksız” (BK3, Taksici; BK2, Bakkal). Köylülere göre eski evlerin yapımı zahmetli olmasına rağmen daha sağlıklıdır. “Eski köy evleri bize göre belki yapımı zor oluyordu. Ama biraz daha sağlıklı gidiyor toprak yapıydı. Halen daha köyde toprak yapı da oturanlar var. Yeni yapılan betonlaşma biraz daha sağlıksız maliyeti daha yüksek, arada eski yıllara göre çok fark var maliyetle ama sağlıksız bir ortamda yaşıyoruz” (BK5, Taksici). Eski evler bölgenin iklim koşullarına pek çok yönden daha uygundur. Eski evler daha güzeldi. Hem sıcaklık yönünden, hem de sağlık yönünden daha güzeldi, toprak evler olurdu. Kış gelmeden önce eşeksirtında toprakta taşırdık. Toprak atardık eve” (BK2, Bakkal).

4.2.4. Mübadele ve Tüketimin Çarkları: Yasalar, “Sermaye Kapanı” ve Ücretli Emek

Araştırma alanında mübadele ve tüketimin gelişimini sağlayan çarklardan, özellikle yasalar ve ücretli emek, temsil ve pratiğin çelişmesi açısından çarpıcı gözlemler sunarken, “sermaye kapanı” üretilen temsil ve pratiğin birbirine oldukça uyumlu olduğunu göstermektedir. Zira araştırma alanında köylüleri gerçekten mülksüzleştiren, ama kamuoyuna orman köylülerinin tapusuz arazilerine, tapu verme adı altında duyurulan 2B Yasası mübadele ve tüketimin mekânda gelişiminde şimdilik en büyük rolü oynamaktadır. Ücretli emeğin pratikte işleyişi, turizm şirketleri tarafından köylerin toplumsal ve ekonomik kalkınmasıyla ilgili söylemlerinde sıkça dile getirilmiş, ancak yine pratikte köylülerin tarımsal üretimden gün geçtikçe uzaklaşıp, aylıklılığa bel bağlayarak ellerindeki tarımsal toprağı, turizm şirketlerine veya emlakçılara satmasına neden olduğu görülmüştür. Dolayısıyla mülksüzleşmeyle neticelenmiştir. Hatta Kaplankaya Şirketi, arazisi nerede olursa olsun, toprağını satmak isteyen köylülere şirkete satması konusunda çağrı yapmıştır. Kazıklı köylülerinin tahminen yarısı bu çağrıya cevap vermiştir (BK8, Kaptan). 2B Yasası’nın pratikte işleyişinde, yasanın kapsamına giren arazisini satın almayı başarabilen tek kişi, Mehmet Bayzit isimli köylüdür ve bunu da ticari tarımdan elde ettiği kazanımlar ve 2B’ye konu olan arazisinin turizme elverişsiz olması sebepleriyle gerçekleştirebilmiştir (BK3, Taksici). Sermaye kapanının pratikte işleyişiyle, temsilde üretilen durum büyük oranda benzer örüntüler göstermektedir. Köylüler tarımsal altyapıyı sağlamak için ihtiyaç duydukları temel girdileri mecburen piyasadan sağlamakta, tarımsal arazilerinin çoğunluk kısmı tapusuz olduğu için teşviklerden faydalanamamakta ve köylüye eski dönemlerde piyasadan bağımsız olarak girdi sağlayan kooperatifler köylerden ve köylülerden mekânsal olarak uzaklaşmaktadır. Netice olarak araştırma alanında bu üçlü yapının işleyişi mübadele ve tüketimin gelişimi açısından birbirini büyük bir oranda tamamlamaktadır.

2B Yasası’nın köylerde başlattığı mülksüzleşme dalgası daha çok köylünün gerçekten alım gücünün bulunmamasıyla ilgilidir. “2B çerçevesinde köylülerin arazileri var, ama fiyatlar 60 bin lira civarında olduğu için dönüm başına, köylü bu miktarı ödeyecek güçte değil. Bu yüzden 2B arazisini satmayı tercih ediyor. Bu tarz araziler satılırken örnek olarak, 19 dönümlük araziye 600-650 bin lira civarında satan köylü var. 2B olunca mecburen fiyat

yarı yarıya düşüyor. Köydeki arsa-arazi fiyatlarını da, genelde komisyoncular belirliyor” (KK4, Tüccar).

Son on yıl gerçekten, sitelerin kuruluş sürecinden sonra oldukça uzun bir zaman rant üretimi bu kadar yaygınlaşmamıştır. Ufak çaplı satışlar görülmüş ancak satışlar tüketim yönlü rantın üretiminden ziyade tarımsal üretim alanlarının el değiştirmesiyle ilgili olmuştur. Son on yıldaki değişim ise, daha çok turizm şirketlerinin bölge ekonomisine katılmasıyla ilgilidir.

“Eskiden fazla değildi. Ama şu son beş, on yıldır arttı, genelde satılan toprağı dışarıdan gelen yabancılar alıyor. Köy ahalisi veya köyden kimse toprak almaz herkes satıyor. Alma gücümüz yok çünkü. 2B Yasası’nın bize hiç faydası olmadı. Köyde yararlanan olduğunu zannetmiyorum, çünkü yararlanan olmadı. Köylü yararlanamadığı için elindeki malı mesela, 5 liralık malı 1 liraya, 2 liraya başkasına devretti şahıslara” (BK5, Taksici).

Köylülerin beyan ettikleri 2B satış rakamlarına göre, 1997 ve 2017 yılı en yüksek döviz kuru değerleri karşılaştırıldığında, kurun reel getirisine göre, köylerin topraklarında %1300’lük bir değer artışı dolayısıyla gayrimenkul piyasasında son yirmi yıl baz alındığında ne zaman patlayacağı belli olmayan bir balonlaşma meydana gelmiştir.

97 yılında birileri yer almaya geldi. 2B için o zamanlar mark üzerinden anlaştık o zamanın parasıyla 10 milyar bir para yapıyordu, 19 dönüm yer verdik. Aynı arazi bugünkü şartlarda 2-2,5 milyon arası biz hatayı satarak yaptık. Ama ihtiyacımız vardı, 96 senesinde babam vefat ettiği için satmak zorunda kaldık. Eşimin kredi borçları vardı, mecburen burayı sattım. Zaten bu 10 bin lira da beşe bölündü miras olduğu için, bana düşen 2000 lira ile ben icralık borçlarımı ödedim. 2-3 sene önce 2B yasa çıkınca geldiler parasını ödeyip devletten tapusunu aldılar. 1997 yılında ben bu araziye satmamış olsaydım, dönümünü 30 40 bin liraya devletten alacak gücüm yoktu. Şu an için dediğim arazi Club la Costa Otelinin hemen yanındaki arazidir. Yeni çıkan maliye arazisi yasalarıyla benim satmış olduğum şu anki arazinin 19 dönümü 2B arazisi çevresindeki maliye arazisi ile birlikte 36 dönüm yapıyor. 19 dönüm araziye satın alan kişilerin geri kalan maliye arazilerinin de alabilmeleri için, şu an bizden imza almaları gerekiyor (KK9, Çiftçi).

Buralar hep köylülerindir. Mesela benim babamın sattığı yer 30 dönümdü. Aynı arazi şu an elimde olsa 6 milyon değeri var. Babam oğlanlara ev yaptıracam diye o araziye satmıştı. Bizim dönemimizde, evsiz olana kız vermiyorlardı (KK11, Çiftçi).

Özellikle 1991 yılında dâhil olmak üzere, takiben 3 yıllık aralıklarla gerçekleşen 1994 ve 1997 ekonomik krizlerinde hatta 1999 İstanbul depreminden sonraki süreçte bile, köylüler hâlihazırda 2B arazilerinin bir kısmını satmak zorunda kalmıştır.

Babamın sattığı arazi şu an site kurulu. 1985'te sattığı 40 bin liraya babamın zeytinyağı fabrikası vardı. O, 40.000 liraya fabrikaya sadece bir tane trafo alabilmişti. Daha önceden bir fabrika daha kurmuştu. Akbük'te onun içinde bir 30 dönüm yer satmıştı. Babam öldükten sonra, 20 dönüm 2B'li bir arazimiz vardı. Bir de anneme kalan 6 dönüm bir yer vardı. Onlar da satıldı. Fabrikayı da sattık 10 dönüm üzerine kuruluydu, fabrika. Bizim aşağı yukarı 100 dönüm arazimiz, satılmış oldu. Beni en çok 1999'daki kriz etkiledi. O zaman çalıştığım yetmemişti. Hatta borç para almıştım. Esnaf- kefaletten 500 bin lira alıp, şarküteri açmıştım. Senetlerimi ödeyemediğim için icralık duruma düştüm. O günlerde benim günlük karım 1300 liraydı, o zamanlar 110 koli günlük yumurta sattığımı bilirim. O zamanlar sermayem vardı. Akbük'te Bir dükkânın kirası 4000 liraydı. Ama Baba yadigârı diye biz biraderler ile zeytinyağı fabrikasını devam ettirmek de istedik, ama biraderle anlaşamadık. O zaman 4 sene de 40 milyon param işe gitti. 11 dönüm arazim gitti. Elimdeki sermayem gitti, arabam vardı, arabam da gitti (KK11, Çiftçi).

Yasanın işleyişinde, bölge ve köylü ekonomisinin durumunun ölçüt olarak alınması yerine, bölge de gelişmekte olan turizmin gayrimenkul değerlendirme piyasasının ölçüt olarak alınması, pratikte köylüler açısından mülksüzleşme bağlamında oldukça olumsuz sonuçlar üretmektedir.

2B yasasından köylü hiçbir şey alamadı. Elinde 3-5 dönüm olsa da, olan da sattı. Alıcılar hep yabancılar (köy dışından) oldu topladılar. Eskiden bilirkişisi burada olurdu. Şimdi Muğla'dan fiyat takdir komisyonu geliyor köyde şu an en ucuz yer dönümü 20 bin lira dağ tarafında, 2B için belirlenen fiyatlar, bu çevrede dönümü 12 bin lira, deniz kenarında dönümü 90 bin lira” (BK6, Çiftçi).

Bir başka durum, köylüler arasında hakkaniyetsizliğe yol açmaktadır. Örneğin bir köylü zamanında orman vasfını yitirmiş araziye çevirirken, bir başka köylü orman vasfını yitirmiş araziye çevirmediği için yasadan faydalanamamaktadır.

Herkes burada 2B açtı, sattı, benim de hakkım var, ama ben açıp satamadım. 20-25 sene önce yer açıp, bu yerleri daha sonra satanlar oldu, ama hiç yer açmadığı, halde açmış gibi yapıp satanlar da, oldu. Bu işler zamanında Muhtar ve ihtiyar heyetinin elinden geçtiği için yanlış yapanlar çok oldu (KK8, Çiftçi)

Yıldan yıla değişen dönüm fiyatları, köylünün elini kolunu bağlamaktadır. Köylerde yaklaşık üç kuşaktır, sahip olduğu toprak mülkiyetinde miras dışında mülksüzleşme yaşamayan genç köylüler, artık çok büyük oranda mülksüz olarak dünyaya gelmektedir.

Eşime ait 2B arazileri vardı. Ecuza satmak zorunda kaldık. O zaman dönümüne 20 bin liradan sattık. Devletten dönümünü 50 bin liradan almamız gerekiyordu. Şimdi fiyatı düşürmüşler, dönümü 9 bin lira civarı ama köyün genelinde 2B arazisini kimse alamadı. Denize yakınlık uzaklığa göre fiyat belirleniyor. Bazı hazine arazileri vardı, elimizde onlarda gitti. Devlet el koydu doksanlı yıllarda. Bu gidişle, birgün bu toprak sahibi köydeki gençlerin tamamı, kendi topraklarının bekçiliğini yapacak (BK7, Çiftçi).

Ayrıca arsaları kapma peşinde olan fırsatçıların kullandığı, politik bağlar ve türlü zorbalıklar, köylüleri 2B'leri mülklerine geçirme konusunda yıldırmaktadır.

2B'nin bize bir etkisi olmadı. Ama çevremden duyduğum kadarıyla 2B yasası ile belirlenen parayı ödeyemeyip, başkasına satmak zorunda olan insanlar oldu. Köyün genelinde 2B'den kimse yararlanamadı. Genelde arazi almak için tehdit edilenler oldu. Mecburen ellerindeki 2B arazilerini sattılar. Kenan isminde bir şahıs geldi. AK Parti ile bağlantısı olduğunu söyledi. 2B arazisi olan herkes bu kişiye satmakla zorlandı. Örneğin kaplankaya denilen yer, 50 bin dönüm arazi üzerine, hepsini köylülerden aldılar (BK9, Taksici).

Şu anda burada en çok araziye alanlar siyasal iktidarı olanlar. Bu çevrede orman dışına çıkmış yerleri hep aldılar. Hazine yerleri de buralar. Bu çevrede aşağı yukarı 500 dönüm Hazine arazisi vardı, hepsini toplamışlar, kapatmışlar, 2B arazilerini. Biz 1975'te açtık zeytin diktik. 175 tane zeytin dikilmişti o zaman, ama buranın zilliyetini bize vermediler. Hazine'ye geçti, geçen sene satışa çıkarttılar. Ama dönümüne 90 bin lira istediler, biz satın alamadık. Çünkü gücümüz yetmedi, daha sonra 36 bin liraya düşürdüler. Ama gene alamadık. Biz de elimizde olan arazileri dönümünü 20 bin liradan sattık. 20 dönüm yer 500 bin lira, miras olduğı için beşe bölündü. Ben o parayla bir traktörle iki tane İnek alabildim. Ben o araziden zamanımda 2 ton yağ aldığımı bilirim. Şimdi Barfa diye bir şirket inşaat yaptı, battı, faaliyet yok boş boş duruyor (KK11, Çiftçi)

Şüpheli orman yangınları, bölgede kapsama alınmayacak gerçekten orman vasfını yitirmemiş arazilerin, 2B kapsamına sokulmasına neden olmaktadır. Zira bu durum bölgede faaliyet gösteren turizm şirketlerinin veya arsa talebinde bulunan fırsatçıların ekmeğine yağ sürmektedir.

2B arazilerin içinde benimkiler de var. Ben iki sefer cezaevine girdim. Bu 2B'ye uymadığı için, ormandan yer açtığım için suçlu bulundum. Aşağı yukarı 5 sene cezaevinde yatarım

var. Bizim statünüz orman köylüsü, ama ormandan faydalanamıyorum. Burada bulunan dağı üç sefer yaktılar. Yanan yerleri biz söndürdük. Bodrum A.Ş.'ye yakın kıyılarında geçerken silah sesi duydum. Silah sesinden sonra, duman çıkmaya başladı. Duman çıkan yere doğru gittiğimizde ateş yakıldığını gördük. Olay yerindeki aracın plakasını aldık. Jandarmaya telefon ettik. Orman Müdürlüğü'ne telefon ettik. Olay yerindeki aracın plakasını verdim, ama gelen görevliler bana senin yapmadığını nereden bilelim dediler. Onlara telefon edenin, ben olduğumu belirttim. Kayıtlarında bulunduğumu belirttim. Ama karakola gidip ifade vermem gerektiğini söylediler. Benim yaptığımdan şüphelendiler. herhangi bir işlem yapmadılar. Daha sonra o yanan yere tapu verildi. Orman arazisi vasfını yitirdiği için, fundalık olarak değerlendirildi ve tapu verildi (BK9, Taksici).

Şüpheli orman yangınlarını, şüpheli kazalar ve ölümler takip etmiştir. Bazı köylüler bu kadar ard arda yaşanan ve birbirini tamamlayan olayların tesadüf olamayacağına, üretilen rant dolayısıyla hemfikirdir. Ancak yapacak pek bir şey yoktur.

Bizim muhtar kendine araba aldı. Milas'ta ev yaptırdı. Bu parayı nereden buldu, bilmiyorum. Muhtarın kendine sigara almaya parası yok, ben bilirim. Bizim eski muhtar kazada öldü, ama ben kazada öldüğüne inanmıyorum. Kendi kardeşleri bile bizim kardeşimiz nasıl öldü diye sorgulamadı. Eski muhtar Bodrum A.Ş.'ye biraz karşı geliyordu. Bazen şirketin Muhtara imzalatması gereken bazı yerler oluyordu. Muhtar bunları imzalamak istemiyordu. Muhtarın nasıl öldüğünü bilen yok savcıya nasıl ifade vermişler bilmiyorum. Yolda kalp krizi geçirmiş kaza yapmış, diye söylemişler. Bundan önceki muhtarın ismi Yusuf Zırzır. Bu dağın asıl satışını ondan da önceki muhtar yaptı. Eskiden köy senedi ile iş yapıldığından içki masasında muhtara 400 bin lira karşılığında mühür bastırmışlar (BK15, Çiftçi).

Rant yaratmanın pratik bir öneğine dönüşen 2B, aynı zamanda köylünün elinde işlevsizleştiği düşünülen ekonomik kaynakları, piyasa aktörlerine aktararak bölgedeki turizm şirketlerinin sahip olduğu arsa değerlerini de dolaylı yoldan yükseltmektedir. Bu sayede şirketler mübadele alanına hiç girmeden, sahip oldukları gayrimenkulleri üretim maliyetlerine dışsal olacak şekilde yeniden değerlendirmektedir.

“Bizim köy için 2B yasası köylünün elindeki arazinin alınıp zengine verilmesi oldu. Bizim de 6 dönüm civarı miktarımız gitti. 6 dönüm yeri 260 bin liraya verdik. Şuan satılsa, bir sene oldu, aynı arazinin şu anki fiyatı, bir buçuk milyon civarı aşağı yukarı. 5-6 kat fiyatı var. Devlet tarımla uğraşan çiftçinin elinden toprağı alıp, daha zengin insanlara dağıtmış oldu. Devletin satın alabilmemiz için bize koyduğu fiyat 600 bin liraydı. Parayı bulduğumuz halde devlet almanıza izin vermedi. Mahkeme yoluna gidildi, ama her kapı

yüzümüze kapandı. Bu tarz durumlarda politikacılar devreye giriyor. Bu bölgeler yatırma yeni açıldığı için genelde köylünün alması istenmedi” (BK3, Taksici).

Asıl çarpıcı nokta ise, farklı mekânlarda aynı şahısların, aynı iktidar ilişkilerini kullanarak köylülere uyguladığı zorbalıkların değişmemesidir.

Hemen hemen aynı dönemlerde bir tane zengin adam gelmişti. 2B arazileri için parasını bankaya yatırır gibi, vaatlerde bulunarak. Herkesin elindeki arazi toplayıp gittiler. Yani bu işin ucu hep politikaya dayanıyor. Kimin politik gücü varsa arazilerin o sahibi oluyor. Kenan diye birisi geldi. AK Partili olduğunu söyledi vermek istemeyenlere, gözdağı verdi. Yok vermezseniz şöyle olur, böyle olur, diyerek arazilerini ellerinden aldı. Benimde 1961’de mal beyannamesi var. 1981’den beri bu işlerin içindeyim ama hala tapu alamadım dışarıdan gelen adam, geldiği gibi tapuyu aldı (KK2, Çiftçi).

En azından 200 dönüm arazi kaybetmişlerdir. Bunların hepsi dışarıya satıldı, bunların hepsini de bir adam aldı. Bildiğim kadarıyla bu adam kendi adına değil, başkalarının adına arazileri arsaları hep topladı, 2019’da buraları imara açacak Fethiye’li bir milletvekili var Hasan Özer, onun aldığı söyleniyor. Burada onun bir tane amca oğlu var. Hasan Aslan onlar hazine yerlerini alıyorlar. Geçenlerde yine 2B kapsamına girmiş bir araziye 40.000 liraya almışlar dönümünü bu arazinin içerisinde yaklaşık 100 tane zeytin ağacı var (KK,

Köylüler piyasanın insafına bırakılmadan önce, üretim için altyapı girdilerini 2000’li yılların başına kadar Kazıklı köyü merkezinde yer alan Tarım Kredi Kooperatifinden sağlamıştır. “Tarım Kredi vardı. En azından bir yıl ihtiyacımız olan parayı kullanıyorduk. Mesela tütün satıldığı zaman tütün hesabını alır, tarım krediye borcumuzu kapattırdık, faiz ödeyerek. En azından birine muhtaç olmuyorduk” (BK6, Çiftçi). Köyde bulunan Kooperatif hasattan çok önce, tütün ve zeytin primleri adı altında köylüye destek sağlamıştır (BK2, Bakkal). Zaman zaman zeytinyağı fabrikaları köylülere, hasattan önce destek çıkmıştır (BK1, Bekçi). Söz konusu bu primler, ekim zamanından hasat zamanına kadar köylü tarafından tüketim ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmıştır. “Burası tütün ve zeytin ağırlıklı olduğu için para alırlardı. Tütün parası aynı tüketici kredisi gibi, Tarım Kredi Kooperatifi avans verirdi. Tütün satıldığı zaman avans ödenirdi. Su motoru alınırdı, traktör alınırdı. Köylüye faydası çoktur, Milas’a gitmemize gerek kalmazdı. Günlük ve aylık geliriniz yoktu. Tütün parasına göre iş görürdük. Bakkallar bile veresiyeyi tütün üzerinden yapardı. Zeytin ve tütün parası alınınca ödenirdi 6 ayda bir. Ziraat Bankası’ndan ipotekli kredi alırdık. Tarım kredi kooperatiflerinden faydalanırdık” (BK7, Çiftçi). Ziraat Bankası kredi olanaklarını tapuyu

ipotek ederek sunduğu için, birçok Bozbük köylüsü sadece Tarım Kredi'den faydalanmıştır (BK6, Çiftçi). Ama Ziraat Bankası dolaylı yoldan köylüye kredi aktarmayı tercih etmiştir. “Köyde Ziraat Bankası dolaylı yolla, Tarım Kredi Kooperatiflerine kredi veriyordu. Oda köylüye kredi veriyordu. Tarım kredinin kredi puanları, Ziraat Bankası'nın 1,212 puan üstündeydi” (BK6, Çiftçi).

Kooperatifin bir başka faydası, verilen kredilerin geri ödeme periyodlarının oldukça esnek tutulmasıdır. Köylü eline nakit geçtikçe çektiği krediyi, ana paranın faizi değişmeden esnek periyodlarda ödeyebilmektedir. “Köyde Tarımsal Kooperatifler vardı. Köylü bu Kooperatiflerden para çekip kullanıyordu. Bir sene sonra ödeme zorunluluğu yoktu. Köylü parası oldukça ödeyebiliyordu. Bu Kooperatifler gübre getirirdi. Tohumluk getirirdi. Köylü için su motorları temin ederdi, yine tarımda kullanılmak üzere traktör satardı” (KK6, Çiftçi). Bu durumda tütün ve zeytin ürünlerinin gerçekten o zamanki koşullarda değerli olması yatmaktadır. Kooperatif verdiği kredinin geri ödenmesine garanti gözüyle bakmaktadır. Tütün ve zeytin ürünlerinin piyasada değerli olması, hane içi tüketim için diğer ürünlerinin ekilmesini de sağlamıştır. “Geçmişte tütün ile zeytin para ediyordu. Diğer şeyleri ev için üretim yapıyorduk geri kalanı şimdi marketten alıyoruz. Bu civarda meyve olarak hububat olarak her şey yetişir buranın asıl işi bağcılıktır ama yapılmıyor. Sadece satış için tütün ve zeytin. Bir de bulgurun fazla olan kısmı buğday her sene ekilirdi. Her sene 150-200 teneke bulgurumuz olurdu. Yerlerine buğday etkiliyordu makine olmadığı için zaten elle toplanıyordu. Zeytin ekilemez. Buğday elde toplandıktan sonra belli bir yere toplanırdı. Patozla üstünden geçirirdi. Sadece tütün ayrı ekilirdi. Zeytinlik olduğu yere, tütünde girmezdi. Zeytinlik olduğu yere genelde hububat ekilirdi” (BK7, Çiftçi).

Dönem dönem Kooperatif, traktör satışı gerçekleştirmiştir. “Makineleşmeden sonra köylünün tek başına makine almasının imkânı yoktu. Tarım Kooperatiflerinde, Tarım Kredi'de gördük biz. Tarım Kredi'den taksitlendirme ile makine alınıyordu. Faiz oranları yüksekti ama kazanç durumu o zamanlar iyi olduğu için krediler ödenebiliyordu. Geçim çok iyi durumdaydı, para kazanabiliyordun (BK3, Taksici).

Kooperatifin üretim girdilerini sağlamadaki etkinliğinin yanı sıra Toprak Mahsulleri Ofisi'de dönem dönem köylüye tarımsal üretim tohum girdisi sağlamıştır. “Tohumları devletten alırdık ürettiğimizden tohumluk ayırırdık. Şimdiki tohumlar ekiliyor, ürün

toplanıyor, fakat elde edilen tohumlar yeniden ürün vermiyor. Önceden tohumu bile kendimiz ürettiyorduk, şimdi olmuyor. Ekilen ürünler de ana diye tabir ettiğimiz kısımlar olurdu. Bunları tohumluk olarak ayırırdık. Şimdi devletin verdiği tohumlarda bu kısımlar yetişmiyor. Dolayısıyla tohumluk elde edemiyorum. Şimdi ekim için gereken tüm girdiler ya dışarıdan sağladığınız için çok maliyetli oluyor. Onun için ürettiğin para etmiyor” (BK9, Taksici). Önceden köylü tohum desteği alamasa bile, domates, buğday ve arpa gibi ürünlerde hasadın tohumluk kısmını kendisi ayırma şansı olduğu için, dışarıdan tohum desteklerine aslında pek ihtiyaç duymamaktadır (BK5, Taksici).

Birbirini takip eden 1991, 1994 ve 1997 krizleri ertesinde Kooperatif köylerdeki faaliyetlerini yavaş yavaş sonlandırmaya başlamıştır. “Kooperatif vardı 80’li 90’lı yıllarda bayağı bir faaliyetteydi. 95 ve 97 gibi Kooperatifler kapandı. Milas merkeze taşındı şu anda kooperatiflerden yararlanan halk yok” (BK5, Taksici). Özellikle 1994 krizi ertesinde küçük meta üretiminden ticari tarıma yönelen köylülerin birçoğu batmıştır. “Önceden piyasaya daha az bağımlılık vardı. Şimdi herşeyi piyasadaki tedarik ediyoruz, günlük hayatta piyasadaki olan ilişkilerimiz arttı. 1994 krizinde çok etkilendik, devamında 3 yıllık arayla piyasa krizlerinde eşimin babasının zeytinyağı fabrikası battı. En çok mark krizinden etkilendik. Maddi yönden bayağı etkilendik. 1980 ihtilali olduğunda fazla etkilenmedik, ama 1960 krizinde çok etkilenmişler. O zaman ürettikleri satılmamış piyasa durgunluğu yaşanmış tütün para etmemiş” (BK7, Çiftçi). Devletin tütün üretimine kota getirmesiyle köylerde tarımsal üretim iyice durgunlaşmış, pamuk üretimi ise, piyasa baskısı yüzünden üretim maliyetlerini kurtarmamıştır. “Önceden pamuk vardı. Şu an üretilmiyor, tütün vardı üretilmiyor. Tütüne devlet kotası konmuştur. Pamuk üretimi de maliyetini kurtarmadığı için üretim bırakılmıştır. İnsanlar artık en çok para getiren ürünü ekmeye başladı” (BK3, Taksici).

Üretimden kopuşla birlikte köylülerin piyasaya borçlanma oranları artmıştır. Eskiden tarımsal üretim ve ürün deseni üzerinden borçlanan köylü, şimdi mecburen piyasa faiz oranlarına uygun bir şekilde tüketim hadleri üzerinden borçlanma durumunda kalmıştır. “Borçlanma çok fazla bankalara borçlanıyorlar, kişilere borçlanma var. Hanemizde de borçlanma var, bankalara borçlanıyoruz, hayvanları yetiştirip taksit taksit hala ödemeye çalışıyoruz. Ödeme yapamadığımız borç yok taksit taksit de olsa icralık olmayacak kadar yapabiliyoruz. Kredi alıyoruz ödeme yapıyoruz, piyasa hayatımızın bir parçası. Çok alım

gücümüz zayıfladı. Bankalara yüklendik, işin içinden çıkamayan malını mülkünü sattı. Toprağını sattı bu şekilde etkilendik. Piyasa bir zorunluluk artık, tercih değil ihtiyacımız olduğu için” (BK5, Taksici).

Tüketim hadleri üzerinden borçlanma ise, köylerde kaçınılmaz bir şekilde yoksulluğa neden olmaktadır. “Benim üç tane çocuğum var belli bir giderim var. En az Aylık 2000-2500 lira bir gelirim olmalı ki ucu ucuna yaşayabileyim. Bazen zaman oluyor Aylık gelirimiz 500 lira olmuyor, zaman geliyor yetiştiremiyoruz. Ortalama 7-8 bin lira yıllık gelirimizin olduğu zaman, gelirim ancak 600 700 liraya tekabül ediyor” (BK5, Taksici). Tarımsal üretim girdi fiyatlarının yüksekliği köylerde artan yoksulluğun bir başka nedenidir. “Köylüler yoksullaşıyor, köylünün malı para etmiyor. Sattığı ucuz aldığı pahalı oluyor. Böyle olunca yoksulluğa doğru gidiyor bu iş” (BK1, Bekçi).

Üretimden kopma süreci birçok hane içi tüketim ürününde köylünün piyasayla diyalogunu attırmasına neden olmuştur. “Şu an üretim yok denecek kadar az. Tarlalardan gelmiyor. Sadece malı olanlar saman için yem için ekim yapıyor. Ama Eskiden yerler vardı. Ekerdik buğdayımızı değirmene götürürdük. Evler dik tepeye doğru olurdu. Ekmeğimizi yapardık. Şimdi herkes ekmeğini fırından alıyor. Birkaç aile var şu an ekmek yapan onlar da buğdayı hazır alıyor” (BK6, Çiftçi).

Bir diğer durum köylünün, perakende gıda satışında, bölgede turizm yoğunlaştıkça rakiplerinin artmasıdır. “Ev içinde ufak da olsa bir üretimimiz olduğu için, aylık 500-600 lira asgari bizim için yeterli oluyor. Ama çevrede turizmin gelişmesiyle market zincirleri açıldı rekabet edemiyoruz rekabet zor. Günlük sütlerimizi buzdolabında tutsak, elektrik çok yakıyor. Marketlerin öyle bir sorunu yok istedikleri kadar stok yapabiliyorlar” (BK7, Çiftçi).

“Ben marketlere göre daha ucuza satıyorum, ama ben stok yapamıyorum. Benim mesela burada soğuk hava depom, olsa benim gelirim %50 artar. Mevsimde üç ay satıyorum. Ama karım az. Mesela ben mayıs ayında bir teneke tulum peyniri 250 liradan alıyorum. Bu temmuz, ağustos aylarında 320 liraya çıkıyor” (KK11, Çiftçi).

Pazar fiyatları da çiftçilerin tarımsal ürünü perakende satmasını zorlaştırmaktadır. Mesela ben önceden önümdeki araziye domates, biber bostanı yapardım. İlaç atmazdım, gübre kullanmazdım, doğal hayvan gübresi atardım. Böyle olduğu için verim düşük olurdu, ama ürün güzel oluyordu. Çevredeki sitelerden ve turistlerden almak isteyen oluyordu.

Günlük 300 liralık domates, biber sattığımı bilirim, ama iki senedir yapmıyorum. Çünkü pazarlardaki fiyatlar çok fazla, vatandaş geldiği zaman bana niye pazarda 50 kuruş da sen de 1 lira diye itiraz ediyor (KK11, Çiftçi).

Ancak yine de turizmin bölgede yoğunlaşması, kısmen piyasada köylünün ürünlerini, daha yüksek fiyatlarla perakende olarak derğerlendirmesi fırsatını sunmaktadır “Turizm alanlarının biraz etkisi oldu geçime. Köylü elindeki ürünü sattı. Önceden Süt Kooperatifi ne 100-150 kuruşa verirdi litresini. Şimdi litresi 3 liradan satılıyor” (BK6, Çiftçi).

Köylerin il merkezine en ücra köy statüsünde olması dönem dönem sunulan küçük tarımsal teşvik fırsatlarından yararlanamamasına neden olurken, köylülerin iddia ettiğine göre teşviklerin dağıtımında particilik yapılması da ön plana çıkmaktadır. “Geçmişte tarım için teşviklerden yararlandı. Ama diyar tarıma elverişsiz olduğundan fazla yararlanılamadı. Büyükşehir Belediyesi destek adı altında tohum dağıttı. Ama köy il merkezine uzak olduğu için bu imkânlardan faydalanamadı” (BK3, Taksici). “Ailenin temel geçimi hala çiftçilik, ama yeterli değil. Bundan 5-6 ay önce tarım için mal dağıttılar, ama biz alamadık, bu işlerden faydalanmak için tanıdık gerekiyor. Particilik yapıyorlar, köydekilerin birçoğu bu dağıtımdan faydalanmak için yazıldılar. Ama sadece bir kişiye çıktı. Teşvik çıkan kişinin de hali vakti yerinde biliyorsun, teşvik için bende gittiğimde bana senin tapulu malın var, sana teşvik vermeyiz dediler. Dedim üzerinde bulunan 10 dönüm arazi fakat teşvik çıkan kişinin bin dönümden fazla yeri var. Bana göre bu ilişkilerin hepsi siyasi” (BK9, Taksici).

Piyasa aktörlerinin sağladığı üretim teşvikleri ise köylüye oldukça yetersiz gelmekte, aktörlerin dönem dönem yağ alımlarını durdurması zeytinyağı fiyatlarını düşürmekte, alım fiyatlarını üretim dönemlerinin çok sonrasında ödemesi köylüleri zor durumda bırakmaktadır. “Zeytinleri genelde yağ olarak satıyoruz. Toptancılar yağın kilosuna 8 lira veriyor. Geriye alırken 16 liradan satıyor. Şu an TARIŞ en çok kullanılan işletme ama fiyatları, 11. ve 12. ay da vermesi gerekirken, Mart veya Şubat gibi veriyor. Mart'a kadar zaten çiftçinin elinde bir şey kalmadı” (BK9, Taksici).

Ancak zeytincilik, tarım politikalarına ve piyasada yaşanan gelişmelere rağmen köylerdeki başat ürün olma özelliğini korumaktadır. “Şimdi sadece zeytin üretiliyor. Bu değişimler köylünün değil, ekonominin ve hükümetin politikalarına bağlıdır. Tütün üretimine getirilen kotalar köylüyü tütün ekmekten vazgeçirdi. Çünkü zahmetli bir iştir,

miktarı azaldığı zaman emeğine değmiyordu. Köyde bir dönüm tarlanın sürülmesi 70 lira, bir tütün tarlasının birden fazla sürülmesi gerekir. Köyde devlet teşviklerinden yararlanan yok. Sadece dönüm parası denilen çok az bir meblağ, devlet tarafından veriliyor. Geçmiş zamanda teşviğe gerek duyulmamış, çünkü ekilen ürün para ediyormuş. O zamanlarda dikilen tütünün bir kilosu, parasal olarak o zaman bir 70'lik rakı fiyatına denk geliyordu. Aşağı yukarı 60 bin lira o zamanın parasıyla” (KK3, Çiftçi).

Hayvancılıkta gün geçtikçe köylü için maliyet bakımından verimsizleşmektedir. “Bize bir hayvanın maliyeti yaklaşık 12 bin lira. Biz de onu 12500-13000 liraya satabiliriz. Hayvancılık bize, babadan dededen kaldığı için devam ettiriyoruz. Çünkü yapacak başka işimiz yok. Yem fiyatları yüzünden maliyetlerimiz sürekli yükseliyor. Mazot fiyatları da yüksek, mevsimsel zorluklar da var seneden seneye araziler çölleşiyor. Bölgede sulama kanalı barajda olmadığı için sulama büyük bir sıkıntı, yeraltı suları tuzlu olduğu için kullanılmıyor. Ekinleri sulamak için tek çaremiz yağmurlar, az su ile yapılan tarımda karsız oluyor” (KK2, Çiftçi). Artan yem fiyatlarına karşı bazı köylüler ise, tarımsal üretimle hayvancılık maliyetlerini düşürmeye çalışmaktadır. Ancak bu yöntemi tercih eden köylüler kesim hayvanı yetiştirmekten ziyade, daha uzun vadeli bir çaba sonucu daha az geliri getireceğini varsaydıkları için, süt ve süt ürünleri üretimini yapıp günlük pazarda satışlarla gelir sağlayan köylülerdir.

7 dönümü 100 liraya sürüyorum, bir sefer ama bu sadece. Ekin için sebze işine girersen tarlayı birden fazla sürmen gerekiyor. Aşağı yukarı 7 dönüm için 300-400 lira arası bir mazot masrafı olur. 60 lira gübrenin torbası, 700 liralık da gübre atmam gerekiyor. Buraya kadar 1000 lira yaptı. Bunun daha çapalaması var ektikten sonra toprağı havalandırmak gerekiyor yabancı otları temizlemek gerekiyor. İlaç masrafı var. Bir de sulama parası var. Motordan su çekiyoruz, aşağı yukarı 1000 lira elektrik parasına denk geliyor. Mesela ben bu sene mahsul ektim, 1500 liralık masraf ettim. Mazotu, gübresi ve tohumu 1500 lira, ben bu ekinleri hayvanlar için ekmiştim. Buradan elde edeceğim yemi dışarıdan almaya kalksam 7500 liraya mal olur. Hayvancılıkta para kazanmak için kendin yapman gerekiyor. Herşeyi dışarıdan alırsan hayvancılıkta para kazanamazsın, geçen sene mesela ekin ekemedim, 4 tane ineğe 10 bin lira masraf yaptım (KK12, Çiftçi).

Başta mazot olmak üzere tarımsal girdi fiyatlarının gün geçtikçe yükselmesi köylünün tamamıyla üretimden kopmasına ve piyasanın insafına kalmasına neden olmuştur. “Ekin ektiysen motorunda yoksa. 1-2 sefer tarlayı sürdün. Gübre atman lazım, tohumu para

veriyorum. Ardına bir üst gübresi daha sürüyor. İlaç atmak gerekiyor. Bir de şubat ayında gübre atılıyor. Bunların hepsi piyasadan sağlanmak zorundadır. Onun için yapmıyorum” (KK5, Çiftçi).

Gün sonunda çiftçinin matematiği, piyasanın matematiğine uymamakta, tarımsal girdilerin maliyeti, çiftçinin ürettiği katma değere rağmen bir şekilde nihai tarımsal ürün maliyetini aşmaktadır.

Mesela bugün arpa ekim diyelim. Tohumu dışarıdan almak zorundayım. Dışarıdan aldığım tohumdan ikinci sefere tohumluk alamıyorum. Bu sefer yeniden tohum almak zorunda kalıyorum. Biz tohumun kilosunu 1,5 liraya alıyoruz, ama ürettiğimiz ürünün kilosunu toptan 50 kuruştan satamıyoruz. Mazotun litresi 5 lira, en az 30 dönüm yer sürüyorum. Dönümde en kötü 2 litre mazot gidiyor. 50 dönüm arazinin sürüm masrafı, 100 litre mazottur. Hasattan önce bir kere sürmek gerekiyor. Daha sonra biçmek için tekrar sürmek gerekiyor dövmek için gene traktör kullanıyoruz, mazot gerekiyor. Bunun yanında işçilik giderleri de var en düşük işçi yevmiesi günlük 100 lira benim bu adamı en az 10 gün çalıştırmam gerekiyor (KK9, Çiftçi).

Tarımsal üretim “sermaye kapanı” yüzünden gün geçtikçe durgunlaşırken, köyler için toplumsal ve ekonomik kalkınma olarak takdim edilen aylıkçı olma, turizm şirketlerinin faaliyete geçtiği 2007 yılından itibaren önemli kazanımlar sağlamıştır. Ancak şirketlerin sık sık yaşadığı krizler faaileyet süreçlerini durdurmuş, köylülerin yoğun bir şekilde işten çıkarılmasına neden olmuştur. En son işten çıkarma süreci 2017 Mayıs ayında gerçekleşmiş, Kaplankaya şirketi, işten çıkardığı köylülere toplamda 40 milyon lira tazminat ödemiştir (ŞG1, Mimar). Club La Costa ise, işten çıkarma süreçlerini daha hukuksuz bir şekilde gerçekleştirmekte genelde tazminat ödeme süreçlerini mahkemeye taşıyarak süreci uzatmaktadır (BK12, Turizmcisi).

İlk zamanlar köylü hanelerin geçim düzeyine aylıçılık, gerçekten önemli bir katkı yapmıştır. “Turizm kısmen köydeki geçim kaynaklarına faydası oldu. Hatta köyde ailece turizmde çalışan haneler vardı. Bu sayede beyaz eşyasını alan ailelerde oldu, ama son birkaç senedir bir gerilemeye düştü. Köylü şu anda geçimini sağlamak için, turizmde aylıkçı olmak zorunda. Eğer turizm başarılı olursa bir nevi köylüler için kurtuluş yolu olacak” (KK2, Çiftçi). Kaplankaya’nın özellikle faaliyet gösterdiği bölgeden işçi istihdamına öncelik vermesi, köylerin turizme katılımını yoğunlaştırmıştır. “İstihdam arttıkça katılım gösterdiler,

geçim derdinden para için, para kazanma amacıyla katılım gösterdiler. Çalışmaya mecbur oldular aslında ihtiyaçları olduğu için geçim sıkıntısı” (BK5, Taksici). Yine sigorta ve düzenli maaş, aylıklılık konusunda köylüyü cezbetmiştir. Ancak şirket birçok defa şaibeli bir şekilde iflas ettiğini beyan ederek köylüleri işten çıkartmıştır. “Çoğu köylünün çalıştığı için sigortası yapıldı. Kazıklı’da genç çalışanlar arasında belki, %10’unun sigortası yoktur. Ama Bodrum A.Ş şimdi köyden çalışanları çıkarttı. Bunların yerine dışarıdan adam getirecekmiş, işten çıkanların hepsi mahkemeye başvurmuş. Haksız yere işten çıkarıldıklarına dair. Firma haksız konuma düşmemek için şu an işçi almıyor. Şirket 2005’de kuruldu, 2008’de ilk iflasını açıkladı, bu sene gene iflas açıklayarak işçileri çıkarmış. Köylüler bu bahaneyle firmanın vergi kaçırdığını düşünüyorlar” (KK11, Çiftçi).

Şirketin işten çıkarmaları ise, bir hayli dramatik bir hale dönüşmüştür. Öyle ki bu süreci görüşmeler sırasında aktaran köylülerde emek güçlerinin sonuna kadar sömürüldüğü izlenimi hakimdir. “Monako prensesi gelmişti. Daha öncesinde işten çıkarılanların isimlerini tek tek saydılar. Benim çıkarılanlar listesinde olmadığını, işimin başına dönüp prensese servis açmamı istediler. Prensesin Club House’taki yemeği yaklaşık bir buçuk saat sürdü. Sonra odasına geçti, prenses ayrıldıktan sonra beni çağırdılar. Otelin revizyon planı dahilinde benimle çalışmak istemediklerini söylediler. Mali durumun buna elverişsiz olacağını belirttiler. Bende keşke prensese hizmet etmeden önce söyleseydiniz dedim daha kolay olurdu benim için kovulmak” (BK12, Turizmci).

Köylerde turizm faaliyetiyle ilgili kalifiye eleman olmayışı, daha düşük mevki ve gelir düzeyinde köylülerin istihdam edilmesine neden olmaktadır. “Gelir elde etmek için çalışıyor genelde asgari düzeyde ücret alıyor. Köyde kalifiye eleman bulunmadığı için genelde, bahçıvan ve temizlikçi” (BK6, Çiftçi). Bir diğer durum turizm şirketlerin mevsimlik istihdam olanağı sağlamasıdır. “Turizmde çevredeki gençler de zaten çalışanlar asgari ücretle çalışıyor. İşler de mevsimlik olduğu için pek bir etkisi olmuyor” (BK6, Çiftçi). Belli bir süre aylıklılık yapanlar ise, turizmin bölgede ürettiği yan hizmet sektörlerine geçiş yaparak kendi tarım işini de sürdürmektedir. “Aylıkçı olsam veya bir yerde çalışıyor olsam kendi diğer işlerimi takip edemem. Zeytin işimiz devam ediyor. Hayvancılığımız devam ettiği için, bundan dolayı kendi işim taksiciliği seçtim, ikinci bir iş olarak şu an için beni pek tatmin etmese de ilerisi için iyi olabileceğini düşünüyorum” (BK5, Taksici). “Turizm geliri

hepsinden fazla, ben taksicilikden önce, servisçilik yaptım iki tane servisim vardı turizmde çalışıyordum. Ama sırf turizme bel bağlamıyoruz, bu sene mesela istediğimiz gibi olmadı, turizm bizim burada 3 yıldan beri kötü. Kredi çekiyoruz, kredi çekemediğimiz günler oluyor. Ödeyemediğim zaman faiziyle birlikte ödüyoruz, çark bir şekilde dönüyor” (KK8, Çiftçi).

4.2.5. Üretim Mekânından, Boş Vakit ve Tüketim Alanlarında Tüklenen Geçim Kaynaklarına

Geleneksel olarak köyün tarımsal üretimi 1990’lı yıllara kadar olan süreçte, arpa yulaf, buğday, mısır, nohut, fasulye, domates, biber, zeytin ve tütün yetiştirmeye dayanmaktadır. Köylü tütün haricinde bu ürünlerin yetiştirilmesinde, herhangi bir dönemsel yönelme gözetmeden, ancak neye ihtiyaç duyuyorsa o doğrultuda ekip biçmiştir. 2000’li yıllara kadar tütün tarımı, köyde hem başat tarımsal ürün, hem de köylünün vazgeçilmez uğraşı olarak ön plana çıkmıştır. Söz konusu bu durumda devletin kotalı da olsa, garanti olarak tütünü satın alması etkili olmuştur. Birçok hane tütün üretimi sayesinde, geçimini sağlamış, çocuklarını büyütmüş ve evlendirmiştir. Ancak tütün tarımıyla uğraşanların genel şikâyeti üç aşamalı ekim sürecidir. “Tütün işi çok zor mesela lağım hazırlanır. Fidan ekilir. İki ay üç ay fidan yetişir. Sonra geri tarlaya dikilir. Tütün en zoru, tütün kötü iş en basiti zeytindir. Zeytinin bakım işi azdır. Tütün öyle değil bir ekersin her gün sulaman lazım fidanı, bir ay sonra çapası gelir eziyetler...” (BK2, Bakkal).

Zira köylerde, “yeraltı kaynakları tuzlu, artezyen suları ise tatlı olmadığı için sulu tarım imkânı yoktur” (KK9, Çiftçi), genel olarak pazar için az su isteyen bitkilerin yetiştirilmesine özen gösterilmiş dolayısıyla tütün üretimi köylüler için bir zorunluluk haline gelmiştir. Bol su isteyen sebzelerin üretimi ise, hane içi tüketim için üretimle, sınırlı kalmıştır. “Tütün susam ekilirdi, su olmadığı için yaz sebzeleri yapamazdık” (BK2, Bakkal). “Buğday yetişir, tütün yetişir. Su olursa pamuk ve sebze yetişir. Evin ihtiyacını alırdık fazla olanı satardık. Ürünlerde pek değişiklik olmazdı” (BK1, Bekçi).

Köylülerin genel kanısına göre, tütün tarımı uğraşılması en zor ve üretim süreci en fazla emek gerektiren üründür. Fakat bu zorlu emek süreci her zaman gelir getirmesi bakımından maddi değer olarak karşılığını bulmuştur. “En zor ürün tütün. Tohumdan ekilir fideye haline gelir. Bir de 2 ayda gelişir, 2 ay sonra dikim zamanı başlar. Dikim zamanı yerin büyüklüğüne göre 10-15 gün sürer dikimden sonra toplama mevsimi gelir. Aylar sürer.

Kırma işlemi vardır. Dizim işlemi vardır. İnsanın 6 ayını alırdı” (BK3, Taksici). 1960’lı yıllarda makineli tarımın ufak tefekte olsa yaygınlaşma sürecine kadar tütün tarımının emek ihtiyacı, ya haneler arası imeceyle, ya da yoksul eşraftan gündelikçilerin bulunmasıyla karşılanmıştır, ancak imece usulü genellikle emek talebinin karşılanmasında daha yoğun bir şekilde kalmıştır. Yine makineleşme sürecine kadar çift sürme (çift hane sistemi) köyün geleneksel tarımsal üretiminin karakteristiğini belirlemiştir. 1960 sonrası dönemde makineleşme süreci kısmen de olsa yoksul ve topraksız eşrafın daha kentsel (Milas ve Didim) bölgelere kısa süreli dönemsel göçüne neden olmuş fakat bu göçler kalıcı olamamıştır. Yine de bölge arazisinin engebeli oluşu dolayısıyla makine kullanımına her arazinin uygun olmayışı gündelik emekçilerin varlığını canlı tutmuştur.

Köyler altın yıllarını, 1970-1980 yılları arasında, elde edilen kazanımların henüz eksilere düşmediği süreçte yaşamıştır. Bu yılların özelliği tarımsal ürün desenindeki çeşitlilik ve köyün tarımsal ürün deseninin gerçekten maddi değerini şu veya bu şekilde bulmasıdır. “Hububat, tütün ve pamuk üretilirdi. Birazcık köyün aşağı tarafı önceden bağ arası olarak adlandırılırmış. Bağlık bir yermiş üzüm bağı ve zeytin. 1980 sonrası hükümetlerin üretim politikalarından dolayı bunları üretemez olduk. Şu an için zeytincilik başta gelen gelir” (BK6, Çiftçi). Özellikle seçim dönemlerinde uygulanan tütün üretimine yönelik popülist politikalar, üreticilere rahat nefes alma olanağı sağlamış ve tarımsal üretim ciddi bir aşınmaya uğramamıştır. “Eskiden herşey daha güzeldi. 70 li yıllar 78 de 79’da o yıllarda sattığımız daha çok para ediyordu. İnsanların cebi para doluyordu. Dün ekilen ürünler bugün ekilse yine aynı susam, tütün, pamuk ve zeytin, ama o zaman mazot ucuzdu” (BK2, Bakkal). Zira köylüler için 2000’li yıllarda zeytincilik ne ise, 1970’li yıllarda tütün tarımı odur. “Zamanında oldu mesela vatandaşın yüzünü güldürdü, tütün güzel para etti. Bazı zamanlar zeytinyağı para etti, bu sene yine zeytinyağı fiyatları da güzel. 1965-1975 arası yıllar tütün zamanıydı” (BK1, Bekçi).

Yine bu altın yıllar olarak tanımlanan zaman diliminde köylerde Toprak Mahsülleri Ofisi etkin bir şekilde, arz ve talebin buluşmasına vesile olan kurumdur. “Buğdayı öyle bir şey olduğu zaman devlete gidiyor, ofisi var, oraya gönderiyorsun. Toprak Mahsulleri Ofisi’nden almak isteyen besiciler var. Onlara satıyorduk” (BK1, Bekçi). Kimi zaman ise, tarımsal ekonominin ajanları olarak tüccarların köylü ve devlet arasındaki üretim ilişkilerinin

ticari boyutunda yer aldığı görülmüştür. “Şimdi yapan pek yok. Tütüne zaten devlet kota koydu, yasakladı. Zeytin üretimi zaten Milas'ta tüccarlar alıyordu, onlara veriyorduk. Eskiden susam ekerdik, tarlaya şimdi herkes pazarcı kendi yapan yok. Milas'a satardık, tütünün bir alım zamanı olurdu. Üç beş kişi bir motor kiralardık, balyalar satardık. Milas'tan gelirlerdi köyde olmazdı tüccarlar. Tütün vardı zeytin vardı” (BK2, Bakkal; BK1, Bekçi).

Tütün işinin zor olmasının yanı sıra, köylü toprağını tütün ekiminden dolayı sık sık nadasa bırakmak durumunda kalmıştır. “Tabi ekin ekmediğimiz zamanlar oluyordu tütünden dolayı, nadasa bırakıyorduk” (BK2, Bakkal). “Çok bıraktık burada tütünden dolayı, şuanda nadasa bırakılmış arazim yok” (BK1, Bekçi). Tütünün bir başka zorluğu ise, işçi maliyetlerini karşılayacak getiriye sağlamasına rağmen, köy çevresinde işçi bulmada karşılaşılan güçlüklerdir. “Tütün en zordur. En kolay zeytin Mart ayında başlanır. Tütüne Eylül ayında başlanır. Bizim zamanımızda yapılan tütün hep insan gücüyle olurdu. Tütün zamanında işçi de bulunmazdı. Herkes mecburen zorda olsa kendi işini yapardı” (BK7, Çiftçi). İşçi olmadığı zamanlarda köylü işçiliğine yetişemeyeceği ürününü ortakçılığa sokmuştur. “Mesela zeytini alıyorsun payını zeytinle alırsın yüzde 35'ten zeytini yapıyorsun. %65 onun, %35 senin bu şekilde buralarda ortakçılık” (BK1, Bekçi). Veya doğrudan fabrikalar ortakçılık için köylere gelmiştir. “Eski devirde fabrikalar gelirdi. Bir fabrikanın 20-30 tane ortağı olurdu. Tütün diktirilir hasattan önce yardım eder. O tütün veya ekin satılır sonra da parayı verirdi” (BK6, Çiftçi).

Sanayi ve hizmet sektörünün, küçük çiftçileri kentlere çekebilecek düzeyde iş olanağı yaratmaması, kentsel alanlara göçü kısmende olsa önlemiş, köylüler için küçük de olsa sürekli bir geçim kaynağı ve güvencesi oluşturan toprağa dolayısıyla tarımsal üretime bağlanmalarına neden olmuştur. 1970 yılından sonra, üretici haneler toprak birim başına emek yoğunluğunu daha çok arttırarak gelirlerini telafi etme yoluna gitmiştir. Köyden kente daha kentsel alanlara doğru geçici göç olgusu yaşanmış, ancak köylüler zor durumu atlattıktan sonra köye dönmeyi tercih etmiştir.

2000’li yıllar öncesinde Tarım Yapı Kooperatifi’nin gerek Ziraat Bankası aracılığıyla kredi olanakları, gerekse tohum, gübre, ilaç ve mazot gibi tarımsal üretimin altyapısal olanaklarını sunması, köylüye tarımsal üretimde büyük kolaylıklar sağlamıştır. Günümüzde, Kooperatifin üyelerine sunduğu kolaylıklar devam etse de hemen hemen piyasa değerine

yakın bir düzeyde devam ettiği yapılan görüşmelerde belirtilmiştir. Zira 2000 yılı öncesinde Kooperatifin sunduğu olanaklar tarımsal ekim öncesinden sonra ki sürece kadar devam etmekte ve piyasa değerinin çok altında söz konusu bu tarımsal üretimin altyapı imkânları sağlanmaktadır. “Kazıklı köyünde vardı. Onların işi para dağıtmak, para verirlerdi vatandaşa. Yıllık olarak zeytine baksın tütün eksin diye tütün parası zeytin parası öderdi vatandaşlara. Zeytin eker tütün eker de ıslahını yapardın o şekilde. Faydası büyüktü köylüye ilaç, kredi. Tabi kredi aldık işlettik ağaçlara baktırdık. Zamanı geldi miydi ödedik bunları bu şekilde yaptık. Şimdi şimdi mazotda destekliyorlar galiba” (BK1, Bekçi).

Tarım Yapı Kooperatifi'nin yanısıra TARİŞ özelleştirilene kadar köylerin hala üretim mekânı olmasında köylünün en büyük destekçisi olmuştur. “Milas'tan Tariş vardı, tohum yeri oradan alırdık. İşçiler kendi insanımız olurdu. Herkes kendi işini, kendi yapardı” (BK2, Bakkal). “TARİŞ'e de kayıt olanlar vardı. Ama çok az, TARİŞ özelleşti, devlet desteği yoktu, onun için popülerliğini kaybetti. Önceden TARİŞ, verilen zeytinden, çıkan yağdan, %60'ını üyelere, %40'ını kendine alırdı. Özelleştirmelerden sonra devlet desteğini çektiği için, köye desteği bitti. 1980 öncesi dönemde tütün ekerdik Manisa Akhisar'da Tekel toplardı. Bunlar artık yok TARİŞ yok bitti bitecek zeytin. Zaten her sene hasadı yapılan bir ürün değil. 2 yılda bir yapıyor mevsim değişikliğinde etkisiyle ürün verimlilikleri giderek azalıyor. Toprak satışları fazla köy içinden alıcılar köy dışından oluyor. Çok değil köylünün çoğu emekli olduğu için üretim yok zaten köylü riske girmek istemiyor” (BK6, Çiftçi).

Makineleşme köylünün tarım işçisi bulamama sorununa hem de işçilik maliyetlerine kısmen bir çare üretmiştir. “Makine ve gübreden sonra verim arttı. Makinelerde, işlemeyi kolaylaştırdı. Maliyet arttı, ama bununla beraber verim arttı, işçilik giderleri düştü” (BK3, Taksici). Aynı zamanda, Osmanlı döneminden beri devam eden geleneksel çift hane sistemi için bir sonbahar belirtsiz devri başlatmıştır. Ancak köylerdeki üretim ilişkisinin sürekliliğinin sağlanmasında bir sorun oluşturmamıştır. “Önceden insan gücüne bağlı, hayvan gücüne bağlı toprağı sürüyorduk. Öküz, hayvanla tek elle çift sürülür... Rahatlık başladı millette her şeyi makineler döver biçer yapmaya başladı. İşte işler biraz daha kolaylaştı. Ondan önce öküz, hayvan bununla dövüp geçiyorduk. İki tane öküz veya hayvan olurdu bir ailede. Tabi tarım tekniği gelişti zamanla iyi olduk. Teknolojiyi kullanmadığın zaman verim biraz düşük oluyor. Zeytini elle çırpıyorduk. Şimdi makinede çırpıyoruz biraz rahatladık. Sırık derdik biz

o zaman onunla çırpardık düşürmek için” (BK1, Bekçi). Bir köylü makineleşmenin köylüyü rahatlattığına dair, önceki iş yüküyle kıyaslayarak şöyle anlatmaktadır. “Eskiden elimizde sürerdik hayvanla atardık. Makineden sonra motorla yapıyorsun. Makine tohumu gübre hepsini bir atıyor her şey elimizde önceden sırtımızda idi” (BK2, Bakkal).

Ancak köylerde bazı geleneksel geçim uğraşları makineleşmeyle son bulmuştur.

“Traktör gelmeden önce köylü çift öküzle, bir dönüm yer zor sürerdi. Traktör geldikten sonra 50 dönüm kadar yer sürünmeye başladı. Nakliye işi kolaylaştı, nakliye işleri traktör gelmeden önce develerle yapılıyordu. Traktör geldikten sonra devecilik bitti (KK6, Bakkal).

Makineleşme aynı zamanda, köylülerin ilk defa boş vakit alanlarını değerlendirmesine vesile olmuştur. “En azından işi kolaylaştırdı ürün verimini biraz arttırdı diyebiliriz. Çok fazla ekin oldu mu insan gücüyle bir ayda sürülen tarla. Makineyle daha kısa zamanda halledilir oldu, zamandan tasarrufunuz oldu. Maddi yönden pek fazla tasarruf olmadı ama zaman bakımından maneviyat bakımından baya faydası oldu. Çapanın, sıcağın stresini azaltacak faaliyetlere yöneldik, mesela kahvede daha çok zaman geçirdik, denize girdik” (BK5, Taksici).

Ayrıca makineleşme sayesinde köylüler mekânın güçlüklerini ilk defa zaman yoluyla alt edebileceklerinin farkına varmıştır. “Makineleşmeden önce öküzlerle sürülürdü, tarlalar. Küçüklüğümüzde karasaban vardı çift öküz. Denize yakın kısım bozbük olarak tabir edilen yerin toprağı daha zorluydu. Orakla biçerdik ekinleri sırtımızda veya hayvanlarla çeker harman yapardık. Döven veya çapa denilen araçlarla dövülüyordu. Balyalıyorduk eşeklerle deniz kenarından köyün içine getiriliyordu. Şimdi çok ekim ve biçim olmadığı için belli zamanlarda biçerdöver geliyor” (BK6, Çiftçi).

Ancak söz konusu bu tasarruf köylü dünya görüşünde, geleneksellik ile modernite arasında kısmi bir çatışmaya yol açmıştır. Köylü tam anlamıyla çift sürme dışında geleneksel üretim tarzından kopmamıştır.

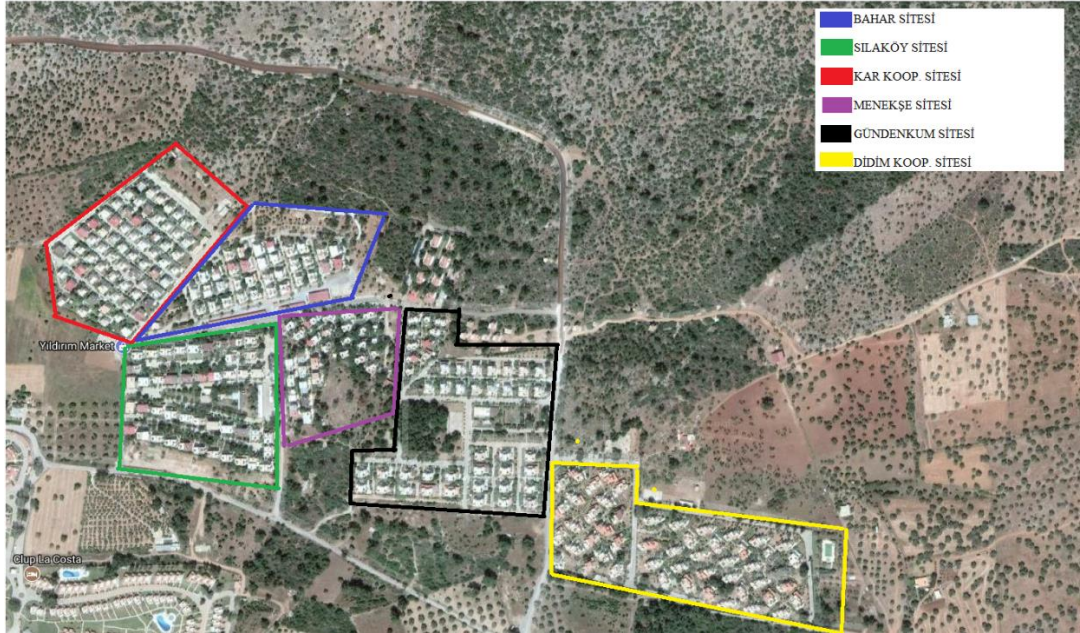
“Makine tabi ki kolaylık zaman tasarrufu insan gücünden tasarruftur. Gübreye gelince tabi ki gübre olunca organik ne kadar oluyor olmuyor bilmiyorsun. Ürün verimi artıyor, ürün çoğalıyor artık 100 kilo aldığımız bir üründen gübreleme olduğu zaman 200 kilo alabiliyoruz, verim artışı oluyor. Ama biz gelenekseli kullanıyoruz halen daha organik tarım olarak kullanıyoruz. Sebzelerimizi, meyvelerimizi yetiştiriyoruz zeytinyağımızı

kendimiz üretiyoruz. Zeytinimizi kendimiz üretiyoruz. Bunlar bizim hep geleneksel gelir kaynakları, biz bu şekilde devam ettiriyoruz “ (BK5, Taksici)

Turizmin siteler aracılığıyla bölgede başlaması kısmen de olsa köylünün yararına olacak şekilde pazar için üretime hareketlilik getirmiştir. “Pazarlar çoğaldı. 97-98 yıllarında turizmin gelmesi ile yapılaşmanın olmasıyla 1995-2000 arası hız kazandı. Yol yapımından sonra inşaatlar ve siteler kurulmaya devam etti. Köylünün pazara erişiminde yollar fayda sağladı. Bunun öncesinde köydeki haneler arası değiş tokuşlar yapılmaktaydı” (BK3, Taksici). Sitelerin inşasından önce ise, kıyılara teknelerle yanan, ufak tefek turist gruplarıyla köylülerin turizm münasebeti başlamıştır.

92’den sonra turizm faaliyetleri başladı. Yapılan siteler ile birlikte 95 ve 96’larda pazar olayıyla kıyıya gelen tekneler olurdu. Günlük tekne turları olurdu. Deniz kenarında köyün yakındaki iskeleye yanaşıyordu. Tekneler günlük, 10-12 tekne yanaşırdı. Köylülerin işlettiği çay ocakları vardı. Onun haricinde köylüler ürettiklerini iskeleyi getirerek satmaya çalışırdı. 93-94 yıllarında bu olaylar. Satışlar günlük olduğu için sıcak para daha kolayımıza geliyordu. Bizim yaptığımız tarımın geliri senede bir defa alınırdı, ama turizmde sıcak para olduğu için ilgimizi çekti. Turizm faaliyetlerine hala köylerin katılımı var, ama Kaplankaya'nın kapanmasından sonra düştü. İyi olursa tarımla, turizm birbirini tamamlar (BK7, Çiftçi).

Şekil 9: Bozbük Köyü İncekum Sahili Bölgesindeki Sitelerin Yerleşkesi

Şekil 9’da 1990-2004 yılları arasında Bozbük köyünde yapımı tamamlanan siteler görülmektedir. Bu sitelerin köyde kapladığı alan, Bahar Sitesi 35 dönüm, Sılaköy 60 dönüm, Kar-Koop 30 dönüm, Menekşe Sitesi 20 dönüm, Gündenkum Sitesi 90 dönüm, Didim Koop 100 dönümdür. Bu sitelerin üzerine kurulu olduğu kimi alanlar, köylülerden satın alınarak tesis edilmiştir. Sitelerin bina edildiği kimi orman alanlarının imara açılmasında ise, Turgut Özal’ın Doğu Anadolu’da baraj altında kalan köylerin, köylülerine imar izni verdiği alanlardan, çoğu Malatya’lı olan müteahhitlerin fırsatçılığıyla karşılanmıştır. Şekil 10’da Lale Kent 200 dönüm, Yar-Sav Yerleşkesi ise, 220 dönüm üzerine tesisi edilmiştir.

Şekil 10: Bozbük Köyü Haydarkoy Bölgesindeki Sitelerin Yerleşkesi

Yapı Kooperatifleri öncesinde toptan satışlar köylülerin üretim faaliyetlerinin önemli bir kısmını oluştururken, Yapı Kooperatifleri sonrası dönem köylünün perakende satışlara yönelmesini sağlamıştır.

1995'te pazara gitmeye başladı. Onun öncesinde köylü hane için ürettiğini köy içinde satardı. 1995'ten sonra pazara gitmeye başladı. Pazar 95'den sonra hareketlendi. 1995'te pazara çıktıktan sonra ilk önceleri ürünleri toptan verdik. Şimdileri perakende satış yapıyoruz, pazara erişimi kendi aracınızla sağlıyoruz Yol olmasına rağmen herkes de araç olmadığı için fazla bir hareketlilik olmadı. Günde 1 defa araç olurdu. O zaman da peynir gibi ürünleri toptan yapar. Toptan verir, geldik, perakende satış olmazdı (BK7, Çiftçi).

Yapı Kooperatifleri köylülerin hem gerçek anlamda pazar ekonomisiyle, hem de faaliyet anlamında pazarla tanışmasına vesile olmuştur. Zira önceden toptan satıp oldukça az

kârlara razı oldukları gelirleri, pazarcılık faaliyetleriyle parakende satışla daha yüksek kârlar elde etmelerini sağlamıştır. Siteler üretim ölçeğini alansal olarak tüketme sürecinin başlangıcı olsa da, köylünün refah düzeyinin artışı açısından, üretim ilişkilerini sekteye uğratması bir tarafa, kitlesel ve bireysel ölçekte daha çok yoğunlaştırdığı için olumlu sonuçlar doğurmuştur. “Toptan pazarlar aracılığıyla satıyoruz tüccarlara satıyoruz kendimiz değerlendirmeye çalışıyoruz. Fiyatlarda biraz birşey olsa da perakende satınca ürünlerin değeri biraz daha artmış oluyor. Belki ürettiğimizin hak edişini alamıyoruz ama yinede idare etmeye çalışıyoruz. Bu yüzden tarım biraz daha emek isteyen bir iş tarımla çalışmak uğraşmak emek ve özveri ister” (BK5, Taksici). “90’lı yıllardan sonra, hatta 2000’den sonra daha çok pazara gidiş arttı. Herkes kendi ürününü götürür oldu. Onun öncesinde herkes ürettiğini kendi tüketiyordu. Tabii ki yol yapımı ile ilgili, turizmle ilgilidir” (BK5, Taksici). Hem sitelerin yapımı hem de asfalt yol pazar faaliyetlerini eskiye görece daha da canlandırmıştır. “Eskiden pazar pek yoktu. Ulaşım problemi olduğu için bozbük Milas’ın en uzak köylerinden biri 50 kilometre mesafede. 1991’e kadar Akbük’te Milas’a bağlı bir köydür. Belediyelik olabilmek için, Aydın eline geçirmiş. Son 20 yıldır özellikle sitelerin yapılmasıyla köylüler kendi ihtiyaçları için ürettikleri zeytin, yoğurt ve zeytinyağı gibi ürünleri pazara sunmaya başladılar” (BK6, Çiftçi).

Ancak turizm sürecinin devamında köylüler, aslında ne kaybetmeye başladıklarının yavaş yavaş farkına varmıştır. “Yapı Kooperatifleriyle bölgenin değişimi başladı. Geniş anlamda olmadı. Ama asıl dönüşüm burada, fazla turizm şirketi olmamasına rağmen, 2 tane turizm şirketiyle bölgenin şekli şemalinin değişmeye başlamasıyla oldu. Club la Costa isimli Resort kurulduğu alanı önceden 7-8 ortakçı işletiyorduk ekim yapılıyordu. Şimdi otel var, otelin sahiline bile bazen bizi sokmadıkları oluyor” (BK7, Çiftçi). “Önce siteler başladı. Sonra turizmciler geldi, her taraf beton oldu. Turizm gelince aklımıza market geldi bu iş yaptık, ihtiyaç vardı ihtiyaçtan dolayı hanıma bir iş yaptık” (BK1, Bekçi).

Ayrıca köylülerin üretim alanlarının daralmaya başlaması, Chayanov perspektifinde köylülerin daha çok verimsiz ve kendi emek sömürsünü pekiştirebileceği alanlara yönelmesine neden olmuştur. “Bizim kalan topraklar kiraç ve taşlık olduğu için sadece zeytin yetiştiriyor. Sadece başındaki ürünü alıyorsun ekip-biçemediğimiz ve ekmeye değer

bulmadığımız arazilerimiz çok. Nadastan ziyade neden, ekip-biçmeye değmemesidir. Genelde orman ve taşlık olduğu için işlem yapamıyoruz” (BK5, Taksici).

Turizmin şirketlerle birlikte mekânsal ölçekteği arttıkça köylülerin katılımı da kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Bir köylü “Tabi insanlar turizmde çalışmaya başladı, çalıştıkça köyün çevresi değişmeye başladı” diye aktarmaktadır (BK2, Bakkal). Bir başka köylü ise, artık turizmin geçim düzeyini yükseltmek için bir zorunluluk olduğundan şöyle bahsetmektedir.

Turizm bize ek getiri sağlıyor sürekli bir gelir kaynağı geçim kaynağı değil. Sezonluk iki-üç ay turizm evet bizim için bir gelir kaynağı olur. Ama bazı tarım faaliyetlerini azalttı tarımdan kopup komple turizm ile uğraşan insanlar da var. Turizm gelince komşuluk dereceleri azaldı. Eski yıllarda birbirimize daha bağlıydık, komşuluk dereceleri daha bağlıydı. Turizm geldikten sonra bunlar azaldı. Sektöre gelince bir kaç yıldır köylüye ekmek kapısı gibi oldu. Tabi şu an yine bir kriz nedeniyle sektörün gelir kaynağı da kesildi. Çok fazla değişmedi Turizm ile ilişkimiz daha çok yeni olduğu için köyde öyle gözle görülür bir değişiklik olmadı. Bence geçim kaynaklarında da çok fazla etkisi olmadı. Tabi birkaç kişi faydalandı, ama yüzde on gibi bir orana denk gelir. Turizm bölgelerinde çalışanlar o şekilde yararlandırdığı kırsal bir alanda olduğunuz için genelde okuyanlar devlet memuru olup dışarı gitti. Burada çok az hissettik o farkı. Bizde hiç yok sadece ben varım turizmde sezonluk 2-3 ay taksicilik yapıyorum. Aslında turizm zorunluluk haline geldi. Ama oda sezonluk olunca iki arada bir derede kaldık. Turizmde istihdam için biraz eğitim lazım, İngilizce bilmek lazım. Öyle dışarıdan görüldüğü gibi kolay da olmuyor aslında (BK5, Taksici).

Zira turizm, tarımsal geçime hem bir alternatif hem de kolaycı bir ekmek kapısı olarak görülmektedir.

“Turizm biraz daha daha kolay basite gelen bir gelir kaynağı bir iş sahası bize göre. Zaten tarımla karşılanmıyor ama ayakta durmaya çalışıyoruz. Sadece kemerleri sıkma adı altında idare ediyoruz. Özen gösteriyorlar eskiden daha az olurdu daha ağırdı buna göre daha zordu. Eskiden işçi bulamıyorduk, kendi işimizi yapmak zorundaydık mahsul uzun sürüyordu. Şimdi makineler çıkalı, ekipmanlar çıkalı, 5 kişinin yapacağı işi 2 tane makine yapıyor kolaylıklar var şimdi. Evet yoksullaşma şu an pek farkında olmasak da günlük yaşamımızı zorluyor. Ekim yapmaktan vazgeçip toprağını devreden hane çok fazla, geçim sıkıntısı yetişemediği için başaramadığı için adam malını mülkünü satmak zorunda kalıyor. Herkesin 1 arabası 2 arabası olsa da durum böyle” (BK5, Taksici).

Aynı zamanda turizmin sağladığı sürekli nakit akışı, köylünün tarımsal üretim yerine turizmi tercih etmesinin temel nedenidir.

Tarımsal gelir de ekin ekerdik, bir sene beklerdik. Bir sene sonra parası gelirdi. Turizmde günlük iş oluyor paramızı alıyoruz, tarımda en az 6 ayı beklerdik, sonra satılırdı. Yıllan yıla paramızı alırdık. Ya düğün yapılırdı o parayla, ya nişan yapılırdı, ya da borç ödenirdi. Neye yeterse artık köyde herkes tarımla uğraşıyordu ama tarımla bir hanenin ihtiyacı karşılanmıyordu (BK2, Bakkal). “Turizmin geliri daha kolay, daha güzel, günlük oluyor. Tarımın geliri en az 6 aylık en kolay sebze meyvenin bile hasılatını 3 aydan önce alamazsın. Turizm mevsimlik ama geliri günlük oluyor düzenli oluyor” (BK7, Çiftçi).

Yine turizmin sağladığı gelir akışının, tarımsal gelirden daha yüksek oluşu söz konusu bu durumda bir başka etkidir. “Turizm geliri daha iyi, tarım gelirlerinden daha yüksek, daha değerli, daha işe yarar. Turizm iyi oldu mu malum satılıyor her şey tatlı oluyor o zaman”, (BK1, Bekçi). Ancak turizmin köyler için sürekli bir geçim kaynağı olamayacağı, şirketlerin dönemsel krizlerinde ilk faturayı istihdam ettiği köylüye kestiği köylü tarafından dile getirilmiştir. “Turizm yerlerinde köylü çalışıyor. Hali vakti düzeliyor çalışanların geçim düzeyi iyileşiyor. Şimdi çıkarmışlar işten gerçi birazını. Açıkçası köylüler turizmi zorluluktan yoksulluktan tercih ediyor mecburen” (BK2, Bakkal). Turizmin geçim desenine eklenmesine rağmen bazı köylülerin geçim düzeyinde pek bir değişme olmadığı görülmüştür. “Eskiden tütün, şimdi zeytincilik, ufak tefek turizm var uğraşıyoruz. Hayvancılık devam ediyor, turizme rağmen çok fazla gelir düzeyimiz yüksek değil” (BK5, Taksici). Köy eşrafının turizmle birlikte yabancılaşması, zaman zaman hırsızlık olaylarının baş göstermesine neden olmuştur. “Geçim düzeyi aynı fazla bir değişiklik yok. Turizm olunca biraz farklılaşma oldu. Eskiden köy halkının birbiriyle daha çok ilişkisi vardı, yakında komşuluk fazlaydı. Turizmden sonra millet dağıldı. Turizmden sonra hırsızlık olayları arttı, önceden dükkânı kilitlemezdik. Benim su kamyonunu çalıp sabaha kadar su dağıtmışlardı, 10 milyar zarar ödedim. Ama yine de turizm olunca daha da iyi oluyor” (BK1, Bekçi). “Benim dükkânımı açtılar. Pencereyi öyle kırmışlar, 30 bin liraya yakın zararım var. Benim sığırım olduğu zaman hayvanı bir yere bağlardım. Orada 3-4 ay kalırdı. Gider arada bir suyunu doldururdum. Şimdi gündüz zamanı bile bırakamıyorsun” (KK13, Bakkal).

Ticarette uğraşanların hırsızlık olaylarıyla karşılaşmasının yanı sıra, köyde hayvancılıkla uğraşanlar da bu dertten çok büyük sıkıntılar çekmektedir. Bazıları gerçekten

yaşadığı hırsızlık olaylarından dolayı hayvancılığı bırakma noktasına gelmiştir. Hayvancılıkla uğraşan köylüler, ya beslediği sürüyü küçülterek hayvanlar üzerindeki denetimini yoğunlaştırmış ya da çiftleyle hırsız peşine düşmüştür. Ancak söz konusu iki yöntem de pek netice vermemiştir.

Hırsızlık olayı yapanların köyün içerisinde bir iki tane adam olduğundan şüpheleniliyor. Çalma olayları gündüzde gerçekleştiği için hayvanın nerelere bağlandığını, ne zaman oralardan geri getirildiğini takip eden birinin olduğundan şüpheleniliyor. Olan bu hırsızlıkların amacına köylüyü bezdirme olduğunu söylüyorlar. Köyde bir iki tane besi damı var ama geri kalan hayvancılık yapan insanların, besi damı yapmaya parası yok bunun için zeytin diplerinde biten otlarla hayvanları yarmaya çalışıyorlar (KK5, Çiftçi).

Zira büyük baş hayvanların yüksek yetiştirme maliyeti hırsızların iştahını kabartmaktadır. Köylüler de, besiyeye çekme işleminden önce hayvanları mecburen başı boş otlamaya bırakmaktadır. “100 parçaya yakın sığır çalınmıştır, bir sığırın köylüye maliyeti 4-5 bin lira civarındadır. Satarken bu 8-10 bin liraya satılır. Yani yarıdan fazlası masrafıdır. Bir hayvanın günlük yem masrafı 25-30 lira arası, besiyeye bağlandığı zaman en az 3 ay beslenilmesi gerekir. Hayvan yaklaşık bir buçuk yaşına gelesiyeye kadar, sağda solda otlatılır. 1,5 yaşından sonra hayvan besiyeye çekilir” (KK2, Çiftçi).

Ancak turizmle birlikte özellikle genç köylülerin beşeri sermayesinin artmasıyla, yeni pazarlar keşfedilmiştir. Söz konusu bu durumda küreselleşmeyle birlikte kitle iletişim araçlarının köylerde yaygınlaşması da yatmaktadır. “Herkes kendi pazarını kendi bulur, toptancılarla çalışanlar var. Köyde kalan genç nesil satış işlemini internet üzerinden de gerçekleştirmeye başladı” (BK3, Taksici). Aynı zamanda beşeri sermaye faktörü, turizmde istihdamda gerçekten önemli olduğu olduğu köylüler arasında kabul görmüştür. “Turizm alanlarında okuyan çocuklar daha iyi işler buldular. Yazın 3-4 ay geçici veya senelik işçiler, iyi İngilizce eğitim alanlar varsa İngilizce sebebiyle daha iyi bir iş buldukları oldu. Turizm biraz daha genç nesilin köyde kalmasına sebep oldu. Yaşlılar yine ufak tefek ektiği ile evdeki hayvanı ile geçimini sağladı, ama turizm sebebiyle genç nesil köyde kalmayı tercih etti. Önceden gençler şehirde iş buldumu gidiyordu. Ama şimdi gençler köyde kalıp bir şeyler yapma hevesindeler. Çünkü turizmde bir potansiyel var. Ancak köylüler için kurtuluş tarımdır, fakat giderler yüksek olduğu için yapamıyoruz. Turizm artık köylüler için

zorunluluktur. Burada yaşamak istiyorsan turizmde çalışmak zorundasın“ (BK3, Taksici). Turizmden bağımsız olarak köylü ürettiği ürün deseninde gerçekten, ana geçim uğraşını destekleyecek ürünlere yönelmiştir.“Eskiden tütün ekilirdi. Buğday, arpa, yulaf ve pamuk ekilirdi. Kendi ihtiyacımız kadar karpuz, kavun ve sebze. Aynı ekinler ekilmiyor. Sadece arpa ve buğday ekiliyor, hayvanlara yem olması için” (BK7, Çiftçi).

Tablo 19: Bozbük ve Kazıklı Köylerinin Uluötesi Turizm Şirketlerinin Faaliyetleri Bağlamında Kırsal Geçim Analizi

Perspektif	Yapı Analizi	Yapı Bileşenleri	Soyut Tahrifat Faktörleri	Somut Tahrifat Faktörleri	Frekanslar
Kırsal Geçim	Sermayeler	Üretilen	Kamu Sektörü	Muğla Büyük Şehir Belediyesi	20
			Özel Sektör	Kaplıkaya	26
				Club La Costa	12
			altyapı	Yol	16
				Su	7
				Elektrik	16
		İnternet		6	
		Beşeri	Eğitim	Yabancı Dil Öğrenimi	6
			Ücretli Emek Olma Vasfı	İş Başı Eğitimler	9
		Doğal	Toprak Kullanımı	Tarımsal Toprak Mülkiyeti	22
				Mera Alanlarına Erişim	26
			Ormanlar	2B Yasası	18
				Yangınlar	22
		Toplumsal	Yatay İlişkiler	Akrabalık İlişkileri	9
				Komşuluk İlişkileri	12
			Dikey İlişkiler	İl/İlçe Merkezleriyle İlişkiler	13
				Turizm Şirketleriyle İlişkiler	27
				Toptancılarla İlişkiler	5

Bozbük ve Kazıklı köylerinde ulusötesi turizm şirketlerinin faaliyetlerine başlamasından sonraki süreçte kırsal geçim analizi Tablo 19’da yapılandırılmaktadır. Tablo 19’a göre, turizm şirketlerinin faaliyetlerinin başlangıç sürecinden sonra, köylülere göre, Muğla Büyükşehir Belediyesi köylerin geleneksel mekânsal dokusunu değiştirecek, köy evlerinin inşasında betonarme yapı zorunluluğu, mera alanlarının satılması, 2B tahkim

kuruluna merkezi yönetimden kişilerin gönderilmesi ve zaman zaman tarımsal destek için çıkan ödeneklerin köylere aktarılmaması gibi uygulamaları harekete geçirmiştir. Kaplankaya Şirketi Bozbük ve Kazıklı köylerinden yaklaşık 400 köylüye proje faaliyetleri çerçevesinde istihdam olanağı sağlamıştır. İstihdamın yanı sıra şirket henüz 10 yıl içerisinde hedeflediği 1 milyar 250 milyon dolarlık yatırımı gerçekleştirilemedi de, şirketin bölgedeki yatırımları 800 milyon doları aşmış durumdadır (ŞG1, Mimar). Club La Costa şirketinin faaliyetlerinin sadece Bozbük köyüyle sınırlı kalması üretilen sermaye bağlamında iki köy için anlamlı bir sonuç çıkarılmasını zorlaştırmakla beraber, şirketin İspanya menşeli oluşu üretilen sermaye miktarını daha gizemli hale getirmektedir. Ancak şirketin faaliyete başladığı 2007 yılında 1,5 milyon sterline kadar gayrimenkul satışı gerçekleştirdiği bilinmektedir (ŞG2, Müdür). Şirketin yerleşkesinde 400 tane gayrimenkul bulunmaktadır. İstihdam konusunda da şirket faaliyetleri çerçevesinde köylülere, güvenlik, komilik, bellboyluk ve garsonluk gibi basit ve kısıtlı imkânlar tanımıştır. Köylerin altyapısının tesisi, 1960'lı yıllardan beri süregelmekte olup 2007 yılı sonrasında alt yapının yenilenmesine yönelik çalışmalarla desteklenmiştir. Köylülere göre, yol ve elektrik altyapısının gelişi ve yenilenme süreci önemli ölçüde köyün çehresini değiştirmiştir. Club La Costa şirketinin istihdam sağlamada vasıfsız eleman tercih etmesine karşın Kaplankaya şirketi görünüşte uzun soluklu olan faaliyetlerine emek gücü sağlamak için ortaokul çağındaki köylüler için yabancı dil öğrenimi ve yetişkinler için iş başı eğitimler düzenlemiştir. İş başı eğitimlerle, yat kaptanlığı belgesi, taşımacılık kursları, aşçılık, şef garsonluk, ön büro ve ön muhasebe eğitimleri yetişkin köylülere sunulmuştur. Eğitimlerin ücreti tamamen şirket tarafından karşılanmıştır.

Ancak madalyonun öteki tarafında ulusötesi tatil köylerinin Bozbük ve Kazıklı köylerindeki faaliyetleriyle toprak piyasasının gelişim ilişkisi yer almaktadır. Söz konusu bu durumun en somut göstergesi Fotoğraf 4'ten gözlemlenebilmektedir. Fotoğraf 4, Şekil 10'da gösterilmekte olan Haydar Koy bölgesinin sahil kesiminden çekilmiştir. Fotoğraf 4 Sahil kesiminden çekilmiş olmakla birlikte, Kaplankaya tesisinin inşaat alanına kadar olan bölgeyi göstermektedir. Ve Fotoğraf 4'te gözükmekte olan bu alan hali hazırda toprak rantı kollayan kişiler tarafından parsellenmiştir. Zira Fotoğraf 4 köylerde ranta konu olan oldukça küçük bir alanı göstermektedir. "Etrafımızda yeni yapılaşma olan turizm yerleri, tatil köyleri var o konuda talep olunca fiyatlarda artış oldu. Yabancı gelen vatandaş satışı belirliyor. Talep çok

olunca biraz daha fiyatları artıyor talep az olunca biraz daha ucuza satılıyor. Çevrelerde ki tatil köyleri oldukça etkiledi bizi” (BK5, Taksici). Sürekli el değiştiren topraklarda rant örüntülerini görmek pek de şaşırtıcı değildir. Toprakların satıcılar arasında sürekli el değiştirmesi, bu durumu daha çarpıcı hale getirmektedir. Aynı zamanda söz konusu bu durum, köyde eskiden ihtiyaç duyanların müşterek olarak kullanabildiği alanların, gün geçtikçe daralmasına neden olmaktadır. “Köylerde bulunan toprak değişimi, köye kurulan iki uluslararası şirket menşeli tatil köyü nedeniyle gerçekleşiyor. Köye yakın bulunan turizm bölgelerinde yer kalmadığından dolayı ve köyden Güllük’e (Bodum) kadar boş bir arazinin bulunmasından dolayı köye pilot bölge gözüyle bakıyor özel şirketler. Önceden 1989 civarı malı mülkü olmayan bile orman arazisinden zeytinlik açabiliyordu. Deli zeytin denir ona aşılması gerekir. 89'da tapu kadastro geçirmesiyle köyde tapusuz yer kalmadı. Ormanında tapusu var artık, zeytinlik açılmıyor” (BK6, Çiftçi).

Toprak fiyatlarının değerlendirilmesi, turizme paralel olarak denize, yakınlık ve uzaklık gibi kıstaslar baz alınarak değerlendirilmektedir. “Köyün çevresine kurulan işletmeler geldikten sonra, arsa fiyatları değişti. Denize yakınlık, turizm yapabilirlik, gibi kıstaslara göre fiyatlar belirleniyor. Ama şu an için arsalar çok el değiştiriyor. Köyde su problemi olduğu için boş kalan arazilere, zeytinde etkilemiyor. Ekilemeyen arazi mecburen vatandaş tarafından elden çıkarılıyor” (BK9, Taksici). Toprak talep edip ve eninde sonunda alan şahıslar ise, genelde köy dışından şahıslardır. “Toprağını satıp devreden hane sayısı oldukça fazladır. Toprak satış hızı fazla, köyden topraklar satıldı. Alıcılar hep köy dışından. Topraklar öylece kalıyor üretimde yok, topraklarda” (BK7, Çiftçi). Büyük gayrimenkul değerlendirme şirketleri bile dönem dönem, köyün yerlilerini kullanarak, köyün toprak piyasasına katılmaya çalışmıştır. “Ayda bir iki kişi gelirdi. Bizim elimizdeki araziye satmak için teklif ederlerdi. İstanbul'da bulunan Acarlar diye bir şirket gelmişti. Arazi bulmamız karşılığında bize bir miktar komisyon ödeyeceklerini belirttiler, %300-%400 gibi bir komisyon teklif aldık. Ondan sonra ortadan kayboldular. 15 Temmuzdan önce bu tarz teklifler için çok gelen oluyordu artık gelen yok gelen tekliflerin çoğu Turizm yatırımı yapmak isteyen şahıslardan” (BK8, Çiftçi). Bu şahısların veya şirketlerin arabulucu olarak köy sakinlerini seçmesinde, yerlilerin köyün coğrafik özelliklerini iyi bilmesi yatmaktadır. Ancak bu tarz girişimler köylünün gelişmeler karşısında gözünü açmasıyla şimdilik sektye uğramış gibi durmaktadır.

Bir siteden ev satışı ile ilgili benden yardım istediler, var dedim. Evi gösterdim, müşteriye bulup getirdiler, birlikte emlakçılık yapmış gibi olduk. Bu işin sonunda bir miktar kazanç sağladım. Arsa için sürekli gelenler var. Bu çevreye yapılan, Kaplankaya isimli işletmeden sonra, bu tarz talepler arttı. Genelde yatırım amaçlı insanlar bu bölgeden arazi almak istiyor. Ama o tarz ucuz araziler köylünün gözü kapalı iken satıldığı için, şuan o tarz araziler köy çevresinde yok. Bundan dolayı köylüler de bir pişmanlık var. Artık yatırım yapabilmek için büyük miktarları gözden çıkartıp, aldıktan sonra çok zaman beklemek lazım. Buranın yerlisi olmam arabulucu olmama bir sebepti (BK3, Taksici).

Söz konusu bu tarz girişimlerin arkasında yine toprak talebinde bulunan şahısların politik nüfuzundan ve politik ağlarından veya bölgede faaliyet gösteren şirketlerin nüfuzundan yararlanması pek de şaşırtıcı değildir. “Bana kimse gelmedi, ama bazı arkadaşlarımıza gelenler oldu. Gelenler genelde, siyasi kimlikle geldiler. Bu tarz işler için genelde, köyde öne çıkan insanları seçiyorlar. Benim şu an 50 dönüm hazine yerim var. Bir ara satın almak için bana da geldiler, ama ben satmadım. Gelenler Bodrum A.Ş’den kişilerdi, ama ben satmadım” (BK9, Taksici)

Turizmle birlikte gerçekleşen bu tüketim kalıplarının mekâna nüfuz etmesine rağmen, köylülerin geçim düzeyini iyileştirecek gelişmelerde ufak çaplı da olsa meydana gelmektedir. Söz konusu bu duruma örnek zeytinciliktir. Ancak yine de zeytincilikle uğraşan köylü turizm gelirinden vazgeçememektedir.

“Zeytin 6 ayda yapılır. En kolay ürün zeytindir hem de masrafi daha azdır. Yevmiye fiyatları her yerde 10 liraya kadar düşmüştür. Ama zeytin şu an değer kazanmaktadır. Zeytinin sulama ihtiyacı yoktur sezona geldiği zaman illaki üretimi olur. Hala zeytinde geleneksel yöntemler kullanılmaktadır. Sırık yöntemi ile zeytin hasadı yapılır. Her yerde zeytin bulunduğu için ve zeytinli arazilere ulaşımı zor olduğu için genelde sırkla eski yöntemlerle zeytinler hasat edilir. Zaten köyde gelir getirici işler hayvancılık ve zeytin. Onun haricinde gelir getiren bir iş yok. Turizm genellikle 3 ay iş yapar, yan gelir olarak düşünülür. Turizm geliri iyidir, çünkü çok az çaba ile çok iyi paralar kazanılır” (BK3, Taksici).

Benzer şekilde zeytincilikte katma değer artması köylünün son zamanlarda oldukça işine gelmektedir. Ancak bu seferde, çok çeşitli ürün deseni yerine, monokültür tipte tarımsal üretime yönelme eğilimi mekânı sarmalamaktadır.

“Evet var eskiden daha zor şartlarda çalışılıyordu, daha çok değişik ürünler yetişiyordu. Tütündür, pamuktur ben çok yaptım. Şimdi birazcık daha ufak tefek Turizm başlangıcı oldu. Zeytin fiyatları biraz daha düzeline vatandaş emeğinin karşılığını almaya başladı, yağ fiyatları arttı. Fabrikalar biraz değişti işimiz kolaylaştı açıkçası. Ama ürün çeşidinde azalma oldu” (BK5, Taksici).

Zeytincilik katma değerinde, son dönemde yaşanan gelişmelere rağmen, zeytinciliğin hasat zamanı belli periyotlarda gerçekleştiği için tam olarak sürdürülebilir bir geçim sağlamamaktadır.

Tarım kooperatifi tütün vardı. Pamuk da vardı. Zeytin vardı. 3-5 ayda bir gelir elde edilebiliyordu. Şimdi onların hepsi bitti, önceden hayvancılık da vardı, hayvancılıkta bitti. Yem bulamadığımız için hayvancılık da bitti. Şimdi sadece zeytin var. Zeytinde 2 senede bir ürün veriyor, zeytinin hasat zamanı değişmez. Hep 2 yıldır tüm yöntemleri denedik zeytinin hasat süresi hep 2 yıl, zeytinin ne kadar hasat vereceğini bilmiyor, belli olmuyor (BK9, Taksici).

Köylü tarafından iklim değişikliği zeytincilik için en büyük tehdit olarak görülmektedir. Son zamanlarda yaşanan verim düşüklüğünden iklim sorumlu tutulmakta, verim düştükçe geçim sağlamamakta ve arsaların satış hızını arttırmaktadır.

“Son iki-üç senedir zeytinin veriminde aşırı derecede düşüş var. Bunu da köylüler iklim koşullarına bağlıyor. Hanelerin zaman içerisinde toprak miktarlarında azalma var arazilerinin hemen hemen yarısını sattılar. Araziler verimsiz, geçim yok, bu verimsizlikten dolayı da köylü ekmek, yerine arazilerini satmayı tercih ediyor. Arazisini satanların çoğu arazileri küçük olduğu ve ettikleri ürünün yaptıkları masrafı karşılamadığı için sattıklarını söylüyor Bazıları da Bodrum A.Ş adındaki şirketin yüksek miktarlarda para verdiği için sattıklarını söylüyor. Arazi satımında çocuk evlendirme gibi yan sebepler bulunsa da asıl nedenin arazide üretilen ürünün para etmemesidir. Aynı şey zeytin için de geçerli, köylünün toptan olarak ürettiği, zeytinyağının kilosu 12 liraya satıyor” (KK5, Çiftçi).

Turizm şu veya bu şekilde köylülerin geçim kaynağını çeşitlendirmiştir. Piyasanın tarım üzerindeki maliyet baskısı kısmen de olsa, turizm gelirinin tarıma aktarılmasıyla giderilmiştir. Zeytincilik uğraşı gerçekten eski yıllara göre katma değerini kaybetmekte ama bu kayıp turizm tarafından karşılanarak geçim çeşitlendirilmektedir. Turizm aynı zamanda talep ettiği lüks deniz mahsullerini köylülerden sağlamaktadır.

Turizm daha karlı bir şey işlemeden emek sarf etmeden hizmet yoluyla kazanç ediyoruz. Kolay para, tarım daha çok emek gerektiriyor, zaman gerektiriyor. Günlük hayatta insana

sürekli para lazım olduğundan, bu işi tarımla yapamıyoruz. Tahıl para etmiyor çünkü. Köyde herkes, dolaylı yoldan turizme bağlı, turizme katılıyor. Örneğin köyde kalan bir insan sitelerde bekçilik yapıyor, bazıları taksicilik yapıyor veya bazı yerlerin bahçıvanlığını yapıyor. Bundan 5-6 yıl önce karşılanıyordu, şimdi karşılanmıyor. Çünkü giderler çok, çoğaldı. Maliyetler çok yüksek, köylüler daha çok yoksullaştı. Babadan, dededen kalma yerleri var hepsinin, buraya bakmak gerekiyor ama masraflar çok fazla, turizmden veya başka yerlerden kazandığımız paraları buralara yatırmak zorunda kalıyoruz Ama geri dönüş alamıyoruz. Bu nedenle insanların toprakları, günden güne azalıyor, gelir getirmediği için parasız kaldıklarında satış yoluna gidiyorlar. Zaman içerisinde bu miktar azaldı, 50 dönüme yakın da gitti tarımda kazanamadığımız için, bazı yerleri satmak zorunda kaldık 1999-2000 yılları, bu yıllarda zeytinyağının fiyatı 6 lira civarındaydı. Mazotun fiyatı ise 1,80 lira civarındaydı. Bir kilo zeytinyağı satarak çok masraf karşılanabiliyordu. 2005'e kadar bu böyle devam etti. Daha sonra yağ fiyatları 2,5 liraya kadar düştü, mazot fiyatı 4 liraya çıktı. Gübre fiyatları yükseldi, ilaç fiyatları yükseldi. Tarımla uğraşabilmek için çok üretmek gerekti, sürümünden kazanmak için. Bu dönemde insanlar elinde 10 dönüm zeytini olan bir şey elde edemedi. Küçük köylü kaybetti, bugüne endeksli zeytin %50 zararla çalışıyor. Buna rağmen köylü zeytin işinden kopamıyor. Çünkü yapacak başka işi yok” (BK3, Taksici).

Biz dalmaya gidiyoruz ahtapotu geçim için yapıyorum. Günlük iki kişi ortalama 80 kilo ahtapot çıkartabiliyoruz. Toptancılar gelip bizden alıyor. Kilosunu 22 liradan veriyorum. İki senedir de bu ahtapotları Bodrum A.Ş'ye satıyorum. Önceden burada sadece hayvancılık ve çiftçilik vardı. Turizmden sonra kimisi taksici oldu, kimisi otellerde çalışmaya başladı. Turizm buraları etkiledi (KK15, Taksici).

Ancak turizmin geçim kaynaklarını çeşitlendirse bile köylerin tarımsal ürün deseni, yıllara göre oldukça daralmıştır. “Narenciyeye kadar yetiştirdik. Önceden bağda kurardık. Şimdi bağlar da kalmadı, 1978'de üzümlerden şarap yapılırdı. Şimdi oralar hep düz araziye dönüştü. Ekinde ekilmiyor” (KK11, Çiftçi). “Tarım olmadığı için gelir gelmiyor. Eskiden burada cuma günleri en az 5-6 tane kasap arabası geliyordu. Tüm ailelerin sığırı vardı. Şimdi 5-6 kişinin sığırı var. Önceden 5-6 sürü koyunumuz vardı. 5-6 sürü keçi vardı. Eskiden tütün pamuk işi yaparken, arazileri nadasa bırakmak zorundaydık. Çünkü nadassız gelen tütün ve pamuk verimli olmuyordu. Ben hayvanı açık sürerdim. Buğdayın bir kısmını satardım Söke'de. Ona rağmen masrafının çoğu karşılanırdı. Geri kalan sapsarı hayvanlara yedirirdim” (KK13, Bakkal).

Ama hayavancılık ve diğler ağır tarım uğraşlarında bulunan köylüler, aylıkçı olmaktan ziyade kendi geleneksel uğraşını birlikte yürütebileceğı turizmle ilişkili yan faaliyetlere yönelmektedir. “O iş bizim buralarda yürümez, zannetmiyorum, ortak bir noktada bağlanmıyor. Çünkü hayvanların içinden çıkıp turizmde çalışmaya veya turizmden çıkıp hayvanların içine girmeyi kimse istemiyor, ortak bir noktası yok. Biz turizme daha çok pazarlarla, pazar satışlarıyla turizme katılmaya çalışıyoruz. Yazın 3-4 ay gıda satışı, yaz tatiline gelen herkese hitap edecek şekilde” (BK3, Taksici).

Club La Costa şirketinin şekil 7’de kırmızı çizgilerle çizilen geleneksel mera alanını işgalinde olduğu gibi, geleneksel geçim alanlarının işgalleri köylülerin hala büyük oranda geçimlerini dayandırdıkları doğal sermayenin kullanılamaz bir hale gelmesine dolayısıyla tüketimine yol açmaktadır. Söz konusu bu hukuksuz durumlar karşısında köylü hak arayışı yerine, yine geçim kaygısını düşünerek hiçbir şey yapmamayı tercih edebilmektedir.

“Yan tarafta bulunan otelin boş alanı zehirlenmesinden dolayı otlaklar yok oldu. Hayvanlarımız var hayvanlara otu başka bir yerden getiriyoruz, bu zehirlenmeden dolayı. yaydığım hayvanların iki tanesi öldü, veteriner çağırdık, bu olay üstüne veteriner incelenmesinde hayvanların zehirlendiğı belirlendi. Veterinerin verdiğı raporla oteli mahkemeye vermeye karar verdik. Eşim sinirlenip kağıdı yırttı, attı. Otelden zararımızı karşılama yönünde hiçbir talep gelmedi. Zehir olayı otel tarafından yalanlanmadı, verdiklerini itiraf ettiler. Arazinin zehirlenmesinden dolayı azalan otlaklar beslediğim koyun sayısını düşürmeme neden oldu” (BK4, İşletmeci).

Şekil 5’de görüldüğü üzere, turizm alanlarının, sitelerde dâhil olmak üzere yaban doğanın ve yaban hayvanlarının yaşam alanlarını daraltması, bu hayvanların dönem dönem köylülerin tarlasını, ekinlerini altüst etmesine neden olmaktadır. Bir köylü bu durumu, “Prens Williams’ın Kaplankaya’ya başını okşamak için geldiğı domuzu, bir gece sonra tarlamıza dadandığı için biz vuruyoruz. Bu nasıl doğa turizmi olacak?” (BK8, Kaptan), diye anlatmaktadır. Zira turizm tesislerinin kuruluşundan önce şaibeli orman yangınları, yangınlardan sonra yapılaşmalar, köylülere göre bu durumun sebepleridir. “Doğa bizi zorluyor. Bizim bu çevrede domuz ekilen dikilen her ürüne zarar verir, zeytine kadar. Yangınlar nedeniyle doğal, hayvanların barınacak yerleri kalmadı ve yapılaşma yüzünden domuzlar aç kaldı. Eski yaşam yerlerinde yapılaşma olduğu için oralarda yiyecek bulamadıkları zaman ekili tarlaları giriyorlar” (BK3, Taksici). Aynı zamanda şüpheli orman

yangınları köylülerin geçim kaynaklarının tamamen yitilmesiyle sonuçlanmıştır. “Babam arıcılık yapıyor. 10 tane arı ile başladı. Arı sayısını 110’a çıkarmıştı. Ama orman yangınında arılarımız telef oldu (KK14, Turizimci).

Fotoğraf 5: Bozbük Köyünde 25.09.2018 Tarihinde Çıkan Orman Yangınından Bir Fotoğraf

Kaynak: BK12, Turizimci.

Zaman zaman gerçek anlamda veya mecazi anlamda veya sözde olan Orman Kanunları'nın bölgede uygulanmaya başlamasıyla, köylünün doğal sermayeye erişimi kısıtlamıştır. “Köylünün herhangi bir değeri yok. Zamanında bu dağda deve bile yyardık. Daha sonra yasak getirdiler. Keçiler çam yiyor, bahanesi ile ondan sonra orman yangınları da artmaya başladı. Yanan yerlere üç sefer orman ekimi yaptık, ama fayda vermedi. Yine yaktılar, sonra da tapusunu aldılar. Şu gördüğün dağın hepsi parsellenmiş durumda hepsi tapulandı. İlbıra Dağın'dan 50 bin dönüm yer çevirdiler. Bu durumda buraları satın alanlar hep yabancılar” (BK9, Taksici).

Sözde Orman Kanunları'nın yetkilendirdiği şahıslar ise, köylüleri orman varlıklarının korunması konusundaki hassasiyetini aşağılamaktadır. “Buradaki çamın ne kadar zamandır dikili olduğunu sordum. Adam bana buradaki çamın üç sefer yerinden sökülüp dikildiğini söyledi. Ben de biz bir çamın dalını kestiğimiz zaman çamın kurduğunu söyledim. Adam bana sen çok okumuşsun. Biz buradan gidelim diye cevap verdi. Bende adamı durdurarak

eğer biliyorsan bize de anlat, sen buraya bizim için mi geldin? Araziler için mi geldin? Diye sordum. Adam benim sizinle işim olmaz. Ben gidiyorum deyip gitti” (BK10, Çiftçi).

Oysa köylünün bu duruma isyanı, yetkili şahısların çelişkili tutumuna karşıdır. Köylüler bir taraftan kendi geçim kaynaklarını yeniden üretebildikleri alana erişimleri kısıtlandığı görürken, diğer taraftan turizm tesislerinin bölgede denetimlerinin genişlemesinin altyapısının nasıl tesis edildiğine şahit olmaktadır. “Bizim bildiğimiz bir çam ağacı bir sefer dikilir, çam yerinden söküldümüydü, çam kurur. Bize araziden kestikleri her ağaç için tekrar ağaç dikeceklerini söylediler. Ama ağaçları kestikten sonra bir patoz makinesi getirip tüm çamları kül haline getirdiler. Burada çam ağaçlarını yok ettiler. Dağı dinamitlerle havaya uçurdular. O arazide üç sefer yangın çıkmıştı. Her seferinde devlet orayı tekrar ağaçlandırdı. Fakat en sonunda tapuyu aldılar. Çıkan üç yangında, her seferinde daha çok büyük alanlar yandı. Köylünün çoğu söndürme çalışmalarına katılmıştır. Önceden milletin elinde üç-beş tane keçi vardı. Keçiler ormana zarar veriyor diye yetkililer geldi. Keçileri de besleyemez olduk. Millet burada yaşlılara sorsan herkes bilir, keçiden önce bu dağlarda biz yine yazardık. Buraya yapılan bu tesis bizim gelir kaynaklarımızı öldürdü” (BK10, Çiftçi).

Denetimsiz avcılık yüzünden balıkçılıktan sağlanan geçimde yavaş yavaş son bulmaya yüz tutmuştur.

“Köyde balıkçılık yapanlar da var. Köyde balıkçılığı azaltan avcılarının gırgır denen dip ağlarıyla avlanması, gırgır dönen sistem ışıkla balığı bir yere topluyor. Daha sonra toplanan balık tamamen tekneye çekiliyor. Önceden balık işinde bir gün çalıştığımızda, kenara bir tane bilezik alıp koyabiliyorduk” (KK1, Aza).

Balık rezervlerinin tükenmesinde yine turizm büyük bir etki göstermektedir. Balıkçı köylülerin kaygısı gırgır teknelerinin faaliyetlerine olduğu kadar, balık turuna çıkan tur teknelerine karşı da bulunmaktadır.

Önceden Kazıklı koyunda balıkçılıkla geçinen 20 kişi vardı. Şu an bu işi yapan sadece 2 kişi var. Bunlardan bir tanesi de benim eşim. Turizm amaçlı olta turu tekneleri Kazıklı koyuna yanaşarak gün boyu buradan balık yakalamaya çalışıyorlar. Bu da önceden köyün balıkçıları tarafından köyün ihtiyacı temin edilen balığın artık temin edilememesine sebep veriyor. Teknelerin sayısı yaklaşık oniki tane ve her birinde ortalama onar kişi bulunmakta. Bu kadar fazla kişinin aynı koyda avlanması koydaki balık sayısını

Bozbük ve Kazıklı köylerinin toplumsal mekânındaki tarihsel değişim ritimlerine uygun triyalektik bir model şekil 12’de oluşturulmuştur. Bozbük ve Kazıklı köylerinin uzun 200 yıllık modellemesi içerisinde köylerin coğrafik konumu itibariyle iklimsel özellikleri Akdeniz iklim koşulları ile hemen hemen özdeştir. Köylerin iklim özellikleri yazın sıcak-kurak ve yaz mevsiminin belirli periyotlarında düşük yağış rejimiyle kendisini belli ederken, kışın ılıman ve yoğun yağış rejimiyle kendisini göstermektedir. Bitki örtüsü daha karasal kesimlerde kızılçam ormanları şeklinde denize daha yakın kesimlerde ise, makilikler ve bodur çam ağaçlarından oluşmaktadır. Yer şekillerinde engebeli araziler, alçak dağlar ve yüksek yamaçlar geniş alanlar kaplamaktadır. İklim, bitki örtüsü ve yer şekilleri köylerin 200 yıllık uzun tarihinde nitelik olarak aynı kalsa da, 1990’lı yıllar itibariyle nicelik olarak değişim göstermeye başlamıştır. Söz konusu bu değişim, yazın daha kurak ve periyodik yağışların gerçekleşmemesi, kışın daha ılıman ve kış mevsiminin yaz mevsimine yakın olan kimi aylarının daha çok yaz mevsimi özellikleri göstermeye başlaması olarak nitelendirilebilir. Köylüler bu durumu Ege Bölgesinde kuraklığa doğru ilerlemekte olan iklim değişikliğiyle özdeşleştirmektedir. Şimdilik yer şekillerinin niteliği ve niceliğinin değişimi açısından kesin bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte, göreceli bir bakışla yer şekillerinin nitelik olarak doğal peyzaj alanlarından yapılı peyzaj alanlarına dönüştürüldüğünü söylemek mümkündür. Nicelik olarak bir başka değişim bitki örtüsünde meydana gelmiştir. Söz konusu bu değişimde, köylülerin zeytinlik açmasının orman yangınlarının, sitelerin ve turizm tesislerinin kuruluşunun katalizör etkisi yarattığı söylenebilir. Dolayısıyla Bozbük ve Kazıklı köylerinin iklimi, yer şekilleri ve bitki örtüsünün uzun 200 yıllık süreçte nitelik olarak sabit kalıp değişimin daha çok göreceli niceliksel değişimlerle ilişkili olduğu söylenebilir.

Geçimlik üretim deseni orta erimli akışlarla değişikliğe uğrasa da, nitelik olarak hemen hemen sabit kalmıştır. Ancak köylerin toplumsal tarihindeki aşamaları içerisinde niceliksel bir değişim gözlemlenebilir. 1817 yılından makineleşme süreci olan 1967 yılına kadar ki süreçte, köylüler geçimlik üretimlerinin bir kısmını, göreceli pazar fazlası olarak tabir edilebilecek şekilde diğer köylü hanelerle takasa ayırmıştır. Ürün- ürün şeklinde gerçekleşen bu takas biçimini ilkel bir piyasa olarak nitelendirmekten ziyade, hane içi tüketim ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik simbiyotik ilişki ağları içersine yerleştirmek daha

makul gözükmetedir. Zira köylülerin henüz bu görelî üretim fazlasıyla, suyun yüzeyi olarak tabir edilen piyasaya ulaşması pek mümkün değildir. Ancak köylüler niteliksel olarak aynı geçimliklerini günümüze kadar üretmeyi sürdürmüştür. Söz konusu bu kategori içerisinde bol miktarda su gerektiren domates, biber patlıcan ve kabak gibi sebzeler sayılabilir. Köylülerin orta erimli akışlar çerçevesinde söz konusu bu ürünlerin hane ihtiyacını daha az miktarda karşılayacak şekilde niceliksel olarak azaltarak 2017 yılına kadar sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Ancak aynı zamanda orta erimli akışlarda gerçekleşen piyasayla etkileşim düzeyindeki artışta yine toplumsal tarihin aşamaları bağlamında geçimlik üretimde niceliksel azalışın nedenidir.

Hane içi tüketim daha çok ise uzun ve orta erimli akışlar çerçevesinde belirlenmiştir. Uzun erimli akışlar sırasında değişmeyen tüketim kalemlerini emeğin yeniden üretimini sağlayacak, beslenme ve giyinme alışkanlıkları, orta erimli akışlarda ise, klasik dönemde çift hane sisteminin sürdürülebilmesini sağlayan hanenin tüketim ihtiyaçları ve makineleşme süreci sonrasında modern tarım sisteminin sürdürülebilmesini sağlayan tüketim ihtiyaçları olarak sınıflandırmak mümkündür. Köylerde toplumsal tarihin akışında uzun 20. yüzyılın ikinci orta erimli akışlar süreci içerisinde olan 1937 yılında, Tarım Kredi Kooperatifleri Kazıklı köyünde kurulmuştur. Tarım Kredi Kooperatifinin orta erimli akışlar içerisinde kuruluşuyla birlikte artık piyasayla ilişkisi bağlamında Bozbük ve Kazıklı köylülerinin suyun yüzeyine çıkmaya başladığı görülmektedir.

Hane içi üretimin, klasik dönemde çift hane sistemini besleyecek şekilde, gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Hane içi üretim kalemlerinin köylerin toplumsal tarihinin aşamalarında izleri hala tazedir. Kazıklı ve Bozbük köylüleri tarafından bağcılığın klasik döneme ait bir tarımsal uğraşı olduğu görüşmeler sırasında dile getirilmiştir. Rum köylülerin inşa ettiği bir yel değirmeni de, Bozbük köyünde harabe bir biçimde bulunmaktadır. Dolayısıyla köyün tarımsal ürün deseninin bağcılık ve tahıl üretiminden oluştuğu söylenebilir. Yine klasik dönemde köylerde tütün ticaretiyle uğraşan birçok Rum tüccarın varlığı bilinmektedir. Klasik dönemde müslümanların ticaretle uğraşması yasak olduğu için, ticarete girdi sağlayan taraf oldukları söylenebilir. Bu bağlamda tütün tarımının da, köylerin tarımsal ürün desenine eklenmesi mümkün gözükmetedir.

Şekil 12’de Bozbük ve Kazıklı köy yerleşkelerinin modelimize göre soyut kuruluş sürecinin, Türkiye’nin henüz kapitalizmle tanışmadığı aşama ve Türkiye’nin kapitalist gelişme süreci sırasında tamamıyla temsil ilişkilerine maruz kaldığı söylenebilir. Pre-kapitalizm sürecinde kimi Rum ve İtalyan tüccarlar tarafından köylerde oldukça az sayıda kapitalist girişim deneyimlenmiş ancak büyük bir ihtimalle bu deneyimler altyapı yetersizlikleri nedeniyle başarısızlığa uğramıştır. Köylerin mekânsal değişiklikleri çoğu zaman istila gibi dışsal nedenlerle gerçekleşmiş, istila süreçlerinde ise, daha korunaklı sayılabilecek alçak dağ yamaçlarına doğru köylerin yeni yerleşkeleri kurulmuştur. Kazıklı ve Bozbük köylerinin mekânsal organizasyonunun dolayısıyla mekân temsiline üretimini uzun 19. yüzyılda daha çok dışsal etkenlerle şekillendiği söylenebilir. Mekânsal pratik ise, köylerin coğrafik konumu içerisinde dış istilalara karşı konar-göçerlik şeklinde tabir edilebilecek toplumsal hareketlilikler çerçevesinde gerçekleşmiştir. Mekân Temsilinin yeniden üretimi 1967 yılından 1997 yılına kadar olan süreçte, Bozbük ve Kazıklı köylerinde, yol, elektrik, su, telefon ve internet gibi alt yapı geliştirme faaliyetlerinin tesis edilmesiyle gerçekleşmiştir.

1967 yılından itibaren makineleşme süreciyle birlikte mekândaki tüketim ve mübadelenin hareketliliğinin arttığını söylemek mümkündür. Köylüler bir taraftan tarımsal iş süreçlerinin basitleşmesini, Kredi Kooperatiflerinin çeşitli destekleri aracılığıyla sağlarken, diğer taraftan hane içi tüketim kalemleri belkide ilk defa makine kullanımının yaygınlaşmasıyla artmıştır. Yine bu süreçte köylülerin artık piyasayla ilişkileri dolayısıyla suyun yüzeyine çıkmaya başladıkları görülmektedir. Makineleşme ve diğer modern üretim araçlarının yoğun kullanımıyla Küçük Meta Üretimi köylülerin deyimiyile 1967-1997 yılları arasında altın çağını yaşamıştır. Bu yıllar aynı zamanda pamuk ve tütün üretiminin altın yılları olarak tanımlanabilir. Ancak köylülerin piyasaya eklemlenmesi ve bağımlılaşması süreci de bu orta erimli zamansal akışların içerisinde gerçekleşmiştir. 1997 yılındaki son piyasa krizinde köylerin önde gelen birçok zengin köylüsü piyasa borçlarından dolayı mülkiyetinin önemli bir kısmını haciz yoluyla veya mecburi satışlarla elinden çıkartmak zorunda kalmıştır. 1997 yılından sonraki süreçte, hemen hemen bütün tatil sitelerinin faaliyete başlaması ve ulusötesi turizm şirketlerinin faaliyete geçmesinin alt yapısının hazırlanmasıyla Bozbük ve Kazıklı köylerinin mekân temsili pratiği de içerecek şekilde artık

tamamıyla turizme doğru yönelmeye başlamıştır. Zira 1997 yılından sonra köylerin küçük meta üretiminin sadece zeytincilik uğraşı üzerinden gerçekleşmesinin bu durumun önemli göstergelerinden birisi olduğu söylenebilir.

2007 yılından sonraki süreçte ise, artık tamamiyle turizm bağlamında kapitalist üretim tarzının yoğunlaşmasıyla mekân temsilinin üretimine yönelik ilişkilerin yoğun bir düzeyde yaşandığı görülmektedir. Toplumsal mekânın triyalektik yapı içerisindeki ritmik hareketliliği yine 2007 yılından sonra önemli ölçüde artmıştır. Birçok defa yakılan ormanlar, 2B Yasası'nın köylü hayatını alt üst edecek şekildeki pratik uygulamalara dönüşmesi, Ulusötesi Şirketlerin tüm bu süreçlerin tamamlayıcısı olarak köylerin ve köylülerin toprak mülkiyeti üzerinde teknelci denetim kurması ve denetimini süreç içerisinde genişletmesi tam olarak bu ve sonraki hızla gerçekleşen kısa erimli akışlara tekabül etmiştir. Zira oldukça kısa bir zaman diliminde, köylerin kuruluşundan beri yavaşça akmakta olan uzun toplumsal tarihi, birbirini tamamlayan bu olaylar dizisiyle hızlı bir değişim sürecine sürüklemiştir. Bu sürecin 21. yüzyılda iyice yoğunlaştığı, bu dönüm noktasının ilerleyen zamanlarda da daha esnek bir hale dönüşerek toplumsal mekân ve zaman arasındaki triyalektik döngünün devingenlik hızını yeni dönüm noktalarına ulaştırabileceği şimdiden söylenebilir.

Tablo 20: Chayanov Perspektifinden 21.yüzyılda Köylerin ve Köylülerin Çözümlemesi

Perspektif	Yapı Analizi	Yapı Bileşenleri	Soyut Tahrifat Faktörleri	Somut Tahrifat Faktörleri	Frekanslar
Chayanov	Demografik Ölçütler	Emek	Üretim Araçları	Tohum, Gübre, Mazot	20
				Kredi Kooperatifleri	20
				Ücretli Emek	8
				Piyasa	23
			Göç	İş	6
		Eğitim	8		
		Toprak	Miras	(-)	11
			Mülkiyet	2B Yasası	18
				Törenler	9
				Turizm	23

21. yüzyıla ilişkin köylerin dönüm noktasının farklı köylülük perspektiflerine yerleştirmek gerekirse, Chayanov perspektifinde Bozbük ve Kazıklı köylülerinin bu yüzyıldaki dönüm noktasına ulaşması Tablo 20'ye göre, üretim araçlarına erişimine ve

mülkiyete ilişkindir. Özellikle köylülerin hane içinde kendilerini yeniden üretmesinde, tarımsal üretimdeki piyasalaşmanın en büyük sorunu teşkil ettiği görülmektedir. Yine Kredi Kooperatiflerinin köylerden mekânsal olarak uzaklaşmasının piyasalaşmanın bir neticesi olduğu söylenebilir. Köylerde üst düzeyde ticari tarım yapan girişimciler bulunmasına rağmen, henüz tarımsal Ücretli Emek sınıfına rastlanmamıştır. Ancak ücretli emek kategorisinin oluşumu turizmle ilişkilidir. Alan araştırmasının gerçekleştirildiği zaman aralığında, en büyük Ücretli Emek grubunu bünyesinde barındıran Kaplankaya şirketinin faaliyetlerine gizemli bir şekilde ara vermesi Ücretli Emeğin 8 kişiyle sınırlı kalmasına neden olmuştur. Ancak görüşülen kişilerin çoğunluk kısmı şu veya bu şekilde farklı zaman aralıklarında turizm şirketleriyle, Ücretli Emek olma hususunda veya farklı nedenlerle bir münasebeti bulunmaktadır. Yine köylülerin tarihsel olarak piyasayla ilişkisinin dönüşümü konusuyla ilişkilendirilebilecek olan, Mazot, Gübre ve Tohum gibi, Üretim Araçlarına Erişim ticari tarımla uğraşan köylüler için bile üretim için tüketim sürecinde oldukça lüks bir harcama olarak görülmektedir. Zira köylülerden birisi yaptığı ticari tarımsal üretimi üretim araçlarındaki piyasalaşmadan dolayı “kötünün iyisi” (BK15, Çiftçi), olarak tanımlanmaktadır. Bir diğeri ise, maliyetleri kurtarmak için “gelenekselden moderne yama yaparak” (BK10, Çiftçi), ticari tarımı sürdürdüğünü belirtmektedir. Göç kategorisinde değerlendirilen İş ve Eğitim için köy dışına doğru hareketliliklerin oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Eğitim için hareketliliklerin genellikle yüksek okul ve türevleri için geçerli olduğu, bununla birlikte köy hanelerinin bu genç kesiminin yüksek okul olarak turizm okullarını tercih ettikleri görülmektedir. İş için gidenler ise, daha çok yüksekokulu okuyup memuriyet hayatına geçmiş kişilerdir. Bu kişilerin köylerle ve köylülükle bağları oldukça zayıflamıştır.

Tarihsel olarak köylülerin Mülkiyet değişimini Miras bölüşümü önemli ölçüde etkilemiştir. Ancak görüşülen bütün hanelerin emek gücü atıl kalmayacak şekilde kendine ait tapulu veya tapusuz toprağı bulunmaktadır. Köylülerin tapusuz mülkiyetlerinin durumu şimdilik sadece, Bozbük Köyü ile ilişkili olan 2B Yasası'nın pratikte mülksüzleştirmeye dönüşmesiyle ilgilidir. Köylülerden sadece Erkan Tuna 2B kapsamında olan arazisinde ikamet etmektedir. Söz konusu bu durumu ne kadar sürdürebileceği muğlaklığını korumaktadır. Köylülerin mülksüzleşmesine azda olsa evlilik törenleri veya asker düğünleri

katkı yapmıştır. Bu durum köylüler tarafından mecburi satışlar olarak değerlendirilmiştir. Köylerde kız kaçırma, genç erkek bireyler tarafından yaygın bir şekilde düğünsüz evlilik için kullanılsa da, evi olmayan erkeğe veya tüm köyü besleyecek şekilde düğün yapmaya maddi yeterliliği bulunmayan erkeğe kız vermemek köylerde sıkça rastlanılan durumlar ve satışları mecburiyete dönüştüren faktörlerdir. Köylü mülkiyetinin önündeki en önemli tehdit ise, turizm ve turizm dolayısıyla rant alanlarının yaygınlaşmasıdır. Bozbük köyünden turizm dolayısıyla mülkiyetinde farklılaşma olmayan BK1 ve BK2 kodlu kişiler bulunmaktadır. Kazıklı köyünde ise, sadece KK13 kodlu kişi vardır. Bu üç köylüde bakkaliye işiyle uğraştığı için geçim düzeyleri gayet iyi durumdadır. Ayrıca turizm nedeniyle geçim düzeyleri iyileşmiştir. Bu yüzden toprak satışına gereksinim duymamışlardır. Ancak geri kalan köylüler az veya çok 2B veya kendi tapulu arazisi olsun bir şekilde ellerindeki toprakları satmak mecburiyetinde kalmıştır. Tabiki mülksüzleşmenin en büyük etkeni 2B Yasası'dır, fakat köylülerin tamamı Yasa'nın işleyişinin turizmin toprak üzerindeki denetiminin genişletilmesine yönelik olduğunun tamamıyla bilincindedir. Bu gelişmelere rağmen Chayanov perspektifinde Bozbük ve Kazıklı köylülerinin, emeğin ve toprağın kullanımı hususunda çatallaşmasının keskinleşmediği için bir kötünün iyisi olarak 21. yüzyılda köylü kalması olası gözükmemektedir.

Tablo 21: Bryceson Perspektifinde 21. Yüzyılda Köylerin ve Köylülerin Çözülmesi

Perspektif	Yapı Analizi	Yapı Bileşenleri	Soyut Tahrifat Faktörleri	Somut Tahrifat Faktörleri	Frekanslar
Bryceson	Dünya Tarihinde Oluşum ve Çözülme	Çiftlik	Geçimlik Üretim	Sebze, Meyve	19
				Hayvancılık	19
				Orman Yangınları ve 2B Yasası	18
			Meta Üretimi	Zeytin	24
				Tütün	13
				Pamuk	9
		Hane	Hane İçi Üretim	(-)	17
			Hane İçi Tüketim	Gübre	21
				Mazot	22
			Tohum	20	
		Yeniden Üretim	Ücretli Emek	8	
		Sınıf	Devlet	(-)	15
			Piyasa	Zeytin Yağı Tüccarları	21
				Toptancılarla İlişkiler	14
			Bölgesel ve Ulusötesi Aktörler	Muğla Büyükşehir Belediyesi	20
				Club La Costa	12
				Kaplankaya	23
		Topluluk	Fiziksel İzolasyon	Elektrik	16
Su	7				
Yol	16				
İnternet	6				
Toplumsal Hareketlilik	Eğitim		8		
	İş		6		

Bryceson perspektifinde “Dünya Tarihinde Oluşum ve Çözülme” süreçlerine göre, köylülerin önemli bir bölümünün sebze, meyve ve hayvancılıkta pazar fazlası üretmeden geçimlik üretimini sürdürdüğü gözlemlenmektedir. Geriye kalan haneler, sebze üretiminde kısmi pazar fazlası ürettiğini belirtirken, meyvecilikle su giderlerinden dolayı hiç uğraşmadıklarını hayvancılığı ise, hane tüketimine ilave olarak kısmi pazar fazlasıyla perakende satışların maliyetlerini düşürmek için sürdürdüklerini belirtmişlerdir. Orman yangınları dolayısıyla kekik, adaçayı ve mantar kaynaklarının yok olması ve 2B Yasası dolayısıyla ormanlara erişimlerinin kısıtlanması köylülerin geçimlik üretim kategorisindeki tahrifat faktörleri olarak sıralanabilir. Meta üretiminde zeytincilik başat rolü oynamakla birlikte, yağ fiyatlarındaki artışa rağmen bakımsızlık ve iklimsel faktörler nedeniyle köylülerin zeytinciliğe ilişkin sürdürülebilirlik umutları hızla tükenmektedir. Kimi köylüler, tütüne kota getirilmesinden sonra Ege köylülerinin zeytinciliğe mahkum edildiği konusunda

hem fikirdir. Kimisi ise, bölgede eğer düzgün bir sulama projesi gerçekleştirilebilirse, pamuk üretiminin köylerde tekrar popülerleşebileceğini vurgulamıştır.

Köylülerin büyük bir kısmı hala üretim süreçlerinde kendi hanesinin emeğini kullanmaktadır. Emek kıt kaldığında öncelikli olarak imece usulü gündeme getirilmektedir. Ancak imece usulünün zayıf bir ihtimal olduğu yapılan görüşmelerde vurgulanmıştır. Köylerde gündelikçi olarak kişiler bulunmadığı için civarda daha yoksul olan Kızılağaç ve Köşk köylerinden gelen köylülerle, günlük yevmiye usulü emek kıtlığı giderilmektedir. Hane içi tüketimde, kimi haneler tarafından gübre, mazot, tohum en büyük tüketim kalemleri olarak görülürken, kimi haneler tarafından bu tüketim kalemlerinin karşılanamaması, tarımsal üretim önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. Yeniden üretim sürecinde, tarımsal üretim dışına çıkmış hanelerin gençleri ücretli emek olarak köydeki turizm sektörüne dahil olmaktadır.

Sınıf kategorisinde 1980 sonrası dönemde tarımsal üretime yönelik devlet politikalarının köylüler tarafından oldukça yoğun bir şekilde eleştirildiği görülmüştür. Köylülerde söz konusu bu politikaların öncelikli olarak kendilerini yeniden üretim araçlarından yoksun bıraktığı izlenimi hakimdir. 1980 sürecini takip eden 1991, 1994 ve 1997 piyasa krizleri yine devlet politikalarıyla ilişkilendirilmiştir. Özellikle bu kriz süreçlerinden sonra köylüler, zeytin yağı tüccarlarının ve perakende satışlar için mecburi ilişkiler kurdukları toptancıların mübadele gücünün arttığını belirtmiştir. 1997 yılında sitelerin 2007 yılında ise, Ulusötesi turizm şirketlerinin bölgede faaliyete başlaması, daha sonraki süreçte Büyük Şehir Kanunu'yla, il merkezi belediyesinin köyün mekânsal yapısının yeniden üretiminde paydaş haline gelmesi köylüleri sınıfsal olarak etkileyen en büyük faktörler olarak göze çarpmıştır. Ancak sınıf kategorisinde, Club La Costa'nın faaliyetlerinin sadece Bozbük Köyü sınırlarında kalmasıyla, Kaplankaya Şirketi bölgedeki sınıf kategorisi değişiminden aslan payını almıştır. Köylülerin topluluk kategorisine ilişkin beyanlarında ise, elektrik, yol, su ve internet alt yapılarının tesisinin köyü çok fazla değiştirmedeği yönündedir. Aynı zamanda eğitim ve iş için köy dışına hareketlilikler oldukça sınırlı kalmıştır.

Tablo 22: Bernstein Perspektifinde 21. Yüzyılda Kapitalizm ve Sınıfsal Değişimin Çözümlemesi

Perspektif	Yapı Analizi	Yapı Bileşenleri	Soyut Tahrifat Faktörleri	Somut Tahrifat Faktörleri	Frekanslar	
Bernstein	Sınıf	Yoksul	Basit Yeniden Üretim	(-)	8	
			Ücretli Emek	Turizm	8	
			Mülkiyet	2B Yasası	18	
		Orta	Çiftçilik Dışı Üretim		Taksici	7
					Perakendeci	6
					Turizmcı	10
			Tarım İşlerinde Gündelikçi Tutmak	(-)	21	
			Gelir Desteği	Bağkur Emekli Aylığı	8	
		Zengin	Ticari Tarım	(-)	3	
			Üretim Araçlarının İşletilmesi	(-)	5	
			Politik Ağlar	(-)	(-)	
			Ücretli Emek Kullanımı	(-)	(-)	

Bernstein'in "sınıfsal değişim" analizine göre, köylülerde henüz keskin bir şekilde kapitalizm bağlamında sınıfsal farklılaşma düzeyi gözlemlenememiştir. Bundan ziyade köylülerin "yoksul, orta ve zengin" kategorileri arasında melez bir sınıfsal duruş sergilediği söylenebilir. Örneğin köylerde mülkiyet kaybının en büyük nedeni olarak 2B Yasası'nda Kazıklı köyünden, Bozbük köyünde 2B arsası olan birkaç kişi ve bütün Bozbük köyü etkilenmiştir. Bu köylüler arasında sınıfsal kategorilerden melez bileşenler barındırabilecek kişiler bulunmaktadır. Benzer şekilde 1 zengin ve 2 tane orta köylü basit yeniden üretim içerisinde sıkıştığını iddia etmiştir. Ancak geri kalan 5 köylü orta ve yoksul sınıf yapılarıyla ilişkilendirilebilir. Yine turizmde ücretli emek kategorisinde bizzat zengin köylü kategorisinin hane reisi bulunmasa da, hanenin gençleri ücretli emek olarak turizm sektöründe çalışmaktadır. Tabi ücretli emek içerisinde orta ve yoksul sınıftan kişiler yoğunluktadır. Turizmde çalışan yoksul sınıf özellikle köy evi ve küçük toprakları dışında tüm toprağını turizm şirketlerine satıp ücretli emek olan gruptan oluşmaktadır.

Melezleşmenin bir başka görüntüsü çiftçilik dışı üretimde ortaya çıkmaktadır. Taksiciler içerisinde üç kategoriye ait köylüler bulunmaktadır. Benzer şekilde ticari tarımla uğraşan iki köylü halk pazarlarında perakendeciliği sürdürdüğünü belirtirken, perakendecilerin kalan kısmı yoksul ve orta köylülerden oluşmaktadır. Turizmciler benzer şekilde, üç sınıf arasındaki melezlik göstergelerini büyük oranda sergilemektedir. Ancak turizm içerisinde emlakçılık işiyle profesyonel olarak uğraşan bazı köylüler keskin bir orta

sınıf özelliğini gösterdiği söylenebilir. Tarım işlerinde gündelikçi tutmak bütün köylü kategorileri için bir mecburiyet olarak tanımlanmıştır. Bozbük ve Kazıklı köylerinde tarımsal uğraş zeytincilikle sınırlı kaldığı için hasat zamanı gündelikçi olarak çalışan bir köylüye rastlanmamıştır. Köy içinde tarım gündelikçisi olmamasının nedeninin, zeytinin hasat zamanının köylerde eş zamanlı gerçekleşmesi olduğu söylenebilir. Zira gündelikçiler genellikle, Köşk ve Kızılağaç gibi civardaki görece daha yoksul köylerden sağlanmaktadır. Ancak köylerdeki orta sınıfın en keskin özelliğinin Bağkur Emekli Aylığı alma olduğunu söylemek mümkündür.

Zengin kategorisinde değerlendirilebilecek köylülerin özellikle orta sınıfa her an geçebilme yatkınlığı göze çarpmaktadır. Ticari tarım genellikle hane reisi tarafından idare edilirken, hanenin genç bireylerinin, tarım dışı işlerde yoğunlukla çalışıp haneye gelir desteği sağladığı görülmüştür. Üretim araçlarının işletilmesi, genellikle köy dışından tüccarvari kişilerle kurulan kiracılık ve ortaklık benzeri işlemlerle gerçekleşmiştir. Orta sınıftan bazı köylülerin de, emek maliyetini kurtarmadığı için atıl kalan zeytinliğini zaman zaman başka köylerden köylülere kiraladıkları görülmüştür. Zengin çiftçiler sağlık durumlarının elverişsiz olduğu durumlarda kent merkezlerinde mecburi ikametgahlarından dolayı, bazı üretim araçlarını kısa süreliğine kiraya verdiklerini belirtmiştir. Ancak bu durum kazanç elde etmeden ziyade eş dost ilişkisi çerçevesinde gerçekleşmiştir. Köylerde tarımsal üretimde aylıkçi olarak çalışan emek gücüne rastlanmamıştır. Zengin köylülerin çalıştırdığı kişilerde genellikle, zeytinin hasat mevsiminde gelen köy dışından gündelikçi işçilerdir. Yine zengin köylülerin köy içerisinde sözünün geçmesi bir tarafa bırakılırsa, dikey politik ağlarla bir ilişkileri bulunmadığı gözlemlenmiştir. Köylülerin yapılan görüşmelerde belirttiği üzere, politik ağları kullanıp köy içerisinde denetim kurmaya çalışan şahıslar genellikle kent merkezinden aktif bir şekilde yerel siyaset veya ulusal siyasette yer alan kişilerdir.

Kapitalizmin değişiminin analizini değinmek gerekirse, mekândaki sömürü ilişkilerinin hem devingenliğinin artışı hem de artık somut bir şekilde gözlemlenebilir olduğundan bahsetmek gerekmektedir. Kimi köylüler mekândaki sömürü ilişkilerini, “köylülerin kendi emeğini değersizleştirilmesi” (BK7, Çiftçi; BK5, Taksici) olarak yorumlarken, kimisi “devletin, köylü emeğini değersizleştirdiği” (BK2, Bakkal; KK4, Tüccar) görüşündedir. Ancak hareketin yönü ne olursa olsun, mekânda sömürü ilişkilerinin

devingenliği artmıştır. “Sürekli sömürölüyor, tarımla ilgili konuşacak olursak. Zeytin zamanı toplarken fiyat çok düşük oluyor, ürünü satıyoruz. Elimizdeki ürün bitiyor, mecburen giderleri ödemek için bu süre zarfında satıyoruz. Daha sonrasında yağ fiyatları yükseliyor, ama bizim elimizde ürün kalmıyor. Hasat zamanı fiyatı düşük olması, hasattan sonra fiyatın artması, aktörlerin elinde. Bu şekilde bizden ucuza alıp daha fazla kâr elde ediyorlar” (BK3, Taksici). Zira köylüler, başat tarımsal geçim kaynağı zeytincilikte olduğu kadar, turizmde de açık sömürü ilişkilerine maruz kalmıştır. Bir köylü biraz abartılı bir analogi kursa da, “zamanında krallar, Dalyan’daki kral mezarlarını kölelerine yaptırarak ihtişamlarını göstermiş, şimdi Kaplankaya’da aynı şeyi bize yaptırıyor” diye aktarmaktadır (BK8, Kaptan).

Ancak sömürü ilişkilerinin mekândaki devingenliğine rağmen, köylülerin geleneksel yapısı 21. yüzyıldan sağ çıkacak gibi, gözükmetedir. “Köylüler daha dik başlı eskiden beri, efe adetleriyle büyümüşler. Yönetilmek istemiyorlar, bu kafa yapısı gençlerde belki değişebilir. Ama şu anki nesilde değişeceğini zannetmiyorum. Gençlerin genel görüşü, istediğimi yapayım, paramı alayım şeklinde. Bunun nedeni ise, insanların bu zamana kadar burada kendi işleriyle uğraşmaları, başkalarını işlerinde çalışmamış olmaları. Ve bu işlerden para kazanmaları. Ama artık o işlerden para kazanılmıyor. Başka işlere yöneldiği zaman da, bu insanlar bocalama yaşıyor” (BK3, Taksici).

Bu geleneksel yapı köyün gençlerinin tarıma tutunmasına yetmese de, ücretli emek olmaya yönelmesini engellemekte, hatta köyün gençlerini turizmle ilgili girişimlere yönlendirmektedir. “Sigortaların yatıyor olması, gençlerin işine geldi. Benim oğlan da mesela güvenlik olarak 2000 lira maaşa çalıştı. Mesela benim oğlan tarımla ilgili pek bir şey bilmez. Çünkü fazla bir şey gösteremedim. Tarım yapamaz. Bu alanı turizm için değerlendirmek istiyor, ama onu da yapamıyoruz. Çünkü arazi miraslık, miras konusunda uzlaşabilirsek benim düşüncem burayı pansiyon yapmak. Alt tarafı da köy yemekleri yapan restoran şeklinde düzenlemek istiyoruz” (KK11, Çiftçi). Ancak köylülerin 21. yüzyılda kapitalizmin, turizm ekseninde mekânda yoğunlaşması ve tarımsal üretimdeki piyasa baskılarına rağmen, bir şekilde ayakta duracaklarına inancı tamdır. “Mesela bir şehirli hayvan besleyemez, ama ben besleyebilirim. Ama samanın kilosu olmuş 1 lira, yemin çuvalı 50 lira, mazot olmuş 5 lira, bu şartlar altında da köylü ağır yürüyor” (KK9, Çiftçi). “Köylünün

bir maaşı yok, geliri yok, işlediği zeytini satıyor. Evin önünde 1-2 ineği varsa sütünü satar. 10 tane tavuğu varsa yumurtaları yer veya satar. Şehirli bunlara para ödeyip alırken, bizim bunları bedava elde etme şansımız var” (KK8, Çiftçi).

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tarihsel süreçte her üretim tarzına ilişkin çelişkiler, kendisine özgü bir kırsal mekân temsili üretmiştir. Ancak bu araştırmada, kapitalist üretim tarzının, “kapitalizmin toplumsal tarihindeki aşamalar”, nedeniyle kendisinden önceki üretim tarzlarından bir hayli farklılaştığı görülmüştür. Kapitalizm döngüsünde tekrarlanan ana yapılar belirli çelişkiler üzerine kuruludur. Kapitalizmin uzun tarihinin bölünebileceği, bölünen tarihin her safhasının kapitalizmin farklı bir gelişim aşamasına tekabül ettiği görüşünden yola çıkılarak, her gelişim safhasının farklı çelişkiler üzerine kurulu olması, aynı zamanda bu çelişkiler üzerinde yükselen ve düşen burjuva temsillerinin de farklılaşmasını gerektirmektedir. Bujuva temsillerinin farklılaşması ise, kapitalizmin dönemsel eğilimleriyle üretilen mekân temsiline yansır. Buradan hareketle, araştırmanın birinci ana denemesi, **“Kapitalizmin toplumsal tarihindeki aşamalarla, kırsal mekân temsilinin yeniden üretim aşamaları arasında doğru yönlü bir ilişki vardır.”** ile ulaşılan sonuç, artan kâr hadlerinin sürekli olarak, azalan kâr hadlerine tercih edilmesi, sadece kapitalizmin gelişimine özgü bir olgu olduğudur.

Bu yüzden, kapitalizm öncesi üretim tarzlarının başat özelliği, üretim ilişkilerini artmakta olan kâr hadlerine doğru örgütleyen bir burjuva temsiline yoksuludur. Dolayısıyla kapitalizm öncesi üretim tarzlarının azalmayan kâr hadlerine ulaşmak gibi bir amacı yoktur. Ancak söz konusu üretim tarzlarının, toplum üzerindeki asalak denetimi sağlayacak ve bu denetimi pekiştirecek şekilde örgütlenmesi gerekmektedir. Artı ürün ve köle tipi üretim tarzında olduğu gibi, toplumsal denetimi sağlayacak ekonomik kaynaklar (başlıca tarımsal artının denetimi) bir avuç devlet seçkininin elinde tekelleşmiştir. Söz konusu bu tekelci denetim belirli bir alan ekonomisinin denetiminin muhafaza edilmesiyle sağlanmış, pazar için üretimden ziyade belirli bir alan örgütlenmesinin tüketim ihtiyacını karşılamak için üretim, ekonomik kaynakları katılaştırmıştır. Dolayısıyla kapitalizmin gelişimi, devlet seçkinlerinin denetiminin oldukça az ve kâr hadlerinin yüksek ve esnek olduğu mekân olarak Akdeniz’de, uzak mesafe ticareti ekseninde gerçekleşecektir.

Burjuvazinin uzak mesafe ticareti çerçevesinde zaman içerisinde elde ettiği kazanımlar, devlet seçkinlerine karşı elde ettiği kazanımlara dönüşerek, sermaye ve devlet birlikteliği arasındaki çelişkinin derinleşmesine yol açar. Süreç içerisinde, burjuvazi ticaretin kârlarını bilinçli bir şekilde terkederek, feodal seçkinlerin katılaştırdığı ancak aynı zamanda

yüksek kâr hadlerinin bulunduğu kırlara yönelir. Bu sayede tüketim ihtiyacını karşılamak için örgütlenen alan ekonomisi, uzak mesafe ticaretini tamamlayacak şekilde pazar için üretim ekonomisine dönüştürülür. Ancak pazar için üretimin önünde, henüz çözülmekte olan feodal üretim tarzından kalan bazı prüzler bulunmakta, bu prüzler pazar yerlerinin bütünleşmesini engellemektedir. Dolayısıyla burjuvazinin rolü prüzlü alanlara sızıp pazar için üretim doğrultusunda yeniden örgütlemektir. Söz konusu bu duruma İngiltere’de XV. yüzyılda köylülerin, kendilerini yeniden üretim araçlarına pazar dışından erişim olanaklarının kalmayarak, mülksüzleşip tarım işçilerine dönüşmeleri örnek gösterilebilir. Dolayısıyla burjuvazinin rolü pazar yerlerini zamanın, mekânı sürekli alt edeceği bir şekilde serbestleştirmek, birleştirmek ve standartlaştırmak olacaktır.

Serbest pazar ekonomisinin, kapitalizmin gelişiminin ön koşulu olarak benimsenmesi, iki dünya savaşı sırasında ve sonrasında gerçekleşen küresel ekonomik krizlerin ulus devletler üzerinde yarattığı bunalımların, her ulus devletin küresel etkileşimlerden kopuk olarak, planlama mekanizması aracılığıyla kendi piyasasının işleyişini düzenlemeye yönelmesine neden olmuştur. Söz konusu bu düzenleme fordist üretim tipinin ulus devlet ölçeğinde yayılarak, ekonomik maliyetlerin olabildiğince içselleştirilmesine dayanmıştır. Dolayısıyla tarımsal üretimde, ulusal sanayinin gelişimini destekleyecek şekilde devletin sağladığı taahhütler, çerçevesinde gerçekleştirilecektir. Ancak 1970-1980 arası dönem ve sonrası aşırı birikim krizinde, fordist üretim tarzının ekonomik maliyetleri aşırı içselleştirmesi ve devletin tarım ve sanayi alanında üretim için verdiği taahhütler nedeniyle kâr hadlerinin düşmeye başlaması, ulus devletlerin yeniden yapılandırılma sürecini hazırlar. Yeniden yapılandırma süreci, ulus devletlerin üretim alanından ve üretim için verdiği taahhütlerden çekilirken, ulus devletlerin çekildiği alanlara ulusal veya ulusötesi sermayenin girmesine dayanmaktadır.

Türkiye’de “kapitalizmin toplumsal tarihindeki aşamalar”, dünyadaki konjontürel eğilimlerden bağımsız değildir, dolayısıyla söz konusu kapitalizmin dönemsel eğilimlerinin ürettiği kırsal mekân temsillerine ilişkin bu süreç, bir dönemin ekonomi alanını katılaştırıcı politikaların, ardıllarının politik söylemi ve eylemi tarafından esnekleştirilmeye çalışılmasıyla ilgilidir. Söz konusu bu sürecin başlangıcı kapitalizmin devletçilik uygulamaları çerçevesinde yurt çapında egemen üretim tarzı olarak benimsenmesiyle başlar. Devletçilik

uygulamalarının, ekonomi alanındaki birincil rolü ekonomik maliyetlerin olabildiğince içselleştirilmesi dolayısıyla, İkinci Dünya Savaşı sırası ve sonrasındaki dönemde kıra yönelik üretilen politikalar, yatırım alanlarını katılaştırmıştır. Dolayısıyla bu uygulamalara karşıt olan politik eylem serbestçilik uygulamaları çerçevesinde gerçekleşir. Ancak serbestçilik uygulamalarının, ekonomik üretim maliyetlerini dışsallaştırmaya yönelik politikaları, uzun vadeli iktisadi yönelimlere dayanmadığı için, kısa sürede popülerliğini yitirir. Planlı ulusal kalkınma döneminde Türkiye'nin, dünyadaki konjonktürel eğilimde olduğu gibi, küresel etkileşimlere kapalı bir şekilde, tekrar ekonomik maliyetleri içselleştirmeye tarım ve sanayi alanının birbirini destekleyecek şekilde, çeşitli ulusal üretim taahhütleri vermeye yöneldiği görülmektedir.

Ancak 1970'lerde yaşanan aşırı birikim kriziyle, 1980 sonrası dönemde Türkiye'de tarım ve sanayi alanında verdiği üretim taahhütlerinden çekilerek, yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Söz konusu bu süreç, politik istikrarsızlıklar nedeniyle uzun bir zaman diliminde sınırlı uygulamalarla devletin bazı yatırım alanlarından çekilmesiyle gerçekleşmiştir. Ancak 2004 yılı sonrası dönemde, sağlanan politik istikrarla birlikte devletin yatırım alanlarından çekilmesi hız kazanarak, birçok yatırım alanı sermayenin birikim sağlayabileceği şekilde yeniden düzenlenmiştir. Söz konusu bu süreçte devletin tarımsal üretime yönelik verdiği teşvik taahhütlerini geri çekmeye başlaması, Osmanlı Devleti'nden beri devam etmekte olan devlet-köylü ilişkisinin arasına, ilk defa piyasa unsurunun girmeye başlamasına neden olmuştur. Zira 2004 yılı sonrası süreçte, Türkiye'de köylülerin kendilerini yeniden üretim araçlarına piyasa dışından erişme imkânı pek kalmamıştır. Bir taraftan da bu süreç içerisinde Türkiye kırsalına, madencilik, turizm ve hidroelektrik santrallerinin tesisi bağlamında, sermayenin seçme serbestisinin artacağı yatırım alanlarının teşvik edildiği görülmektedir.

Söz konusu sermayenin kırsalda seçme serbestisinin arttığı bu yatırım alanlarından turizmin kırsal yapılar üzerinde işleyişi bu araştırma çerçevesinde ele alınan bir başka konudur. Mekân toplumsal üretime tabidir. Mekânın inşa süreci turizmle ilgili olarak belirli yapılar üzerinde gerçekleşmektedir. Aralarında besleyici ve destekleyici bir ilişki bulunan turizm ve kapitalizm, Türkiye gibi geç kapitalistleşen ülkelerde, özellikle kırsal alanlarda üzerinde yükseldiği çelişkili yapıları daha belirgin bir hale getirmektedir. Zira turizm, kapitalizmin emek ve toprak üzerinde denetimini sürekli yinelemek ve arttırmak için oldukça

özgün bir işleyiş tarzına sahiptir. Bu bağlamda araştırmanın ikinci ana denencesi olan **“Turizm ekseninde kırsal mekân temsiline üretimle kırsal toprak ve köylü emeğinin metalaşması arasında doğru yönlü bir ilişki vardır.”** ile varılan sonuç, Bozbük ve Kazıklı köylülerinin dünya görüşünde, iç içe geçmiş olan toprak mülkiyeti ve emeğin birbirinden ayrılarak mekân temsiline bu çelişkili yapılar üzerinde inşasının devam ettiği yönündedir. Bir taraftan köylülerin kendini yeniden üretim araçlarına piyasa dışından ulaşma olanağının kalmaması, diğer taraftan toprak mülkiyeti yapısının Bozbük ve Kazıklı köylerinde dönüşmeye başlaması, köylü emeğinin topraktaki üretimden koparak turizm şirketlerinde ücretli emek olmasına neden olmuştur. Bir diğer durum turizm şirketlerinin piyasaya girmesiyle, başka piyasa aktörlerinin de rant amaçlı toprak piyasasına dâhil olmasıyla ilgilidir. Köylülerin beyan ettikleri satış rakamlarına göre, turizm şirketlerinin kırsal alanda faaliyetlerini tesis etmeye başlamadan on yıl öncesi ve faaliyetlerine başladıktan on yıl sonrası süreç kıyaslandığında, toprak fiyatları yaklaşık %1300 artmıştır. Tabii toprak satış fiyatlarının belirlenmesinde denize yakınlık-uzaklık gibi ölçütlerin olması, üretilmekte olan rantın daha çok turizmle ilişkili olduğunu göstermiştir.

Bozbük ve Kazıklı köylerinde, 2B yasının pratikte uygulanışı ayrıca, toprak rantı dolayısıyla mülksüzleşen köylülerin ücretli emek olmasını, zorunlu bir hale getirmiştir. Yasanın köylerde işleyişinde, bölge ve köylü ekonomisinin sınırlılığı yerine piyasa değerlemesinin ölçüt olarak alınması, birlikişilerin hakkaniyetsiz uygulamaları, çeşitli politik ağları kullanarak köylerdeki toprak piyasasına katılan aktörlerin baskı yöntemleri, bazı çarpıklıklar olarak nitelendirilebilir. Ayrıca şüpheli yangınlar sonucu orman vasfını yitiren arazilerin 2B statüsünde tanımlanması, turizm şirketlerinin ve piyasa aktörlerinin mekândaki denetim ölçeklerini genişletmiştir. Rant yaratmanın pratik bir örneğine dönüşen 2B, piyasa baskısının köylüleri tarımsal üretim döngüsünün dışına atmasıyla, ekonomik üretim bakımından işlevsizleştiği düşünülen toprakları, turizm ekseninde ekonomik rantı yeniden üretecek şekilde düzenlenmesinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla turizm mekân temsiline, toprak mülkiyeti ve emek piyasası üzerinden yeniden üretirken, aynı zamanda temsilde köylülerin faydasına görünen bir yasal düzenlemeyi, Bozbük ve Kazıklı köyleri pratiğinde, köylülerin mülksüzleşip emek güçlerini piyasaya çıkartacak şekilde işleyişini değiştirmiştir.

Aynı zamanda turizm ekseninde mekân temsiline kırsal toprak ve köylü emeği üzerinden yeniden üretim süreci, köylülüğün kendi içerisindeki sınıfsal farklılaşma düzeyini de zaman içerisinde değiştirmiştir. Bozbük ve Kazıklı köylerinde henüz köylülüğün kendi içerisindeki sınıfsal farklılaşması çatallaşmasa da sınıflar arasında melez ara geçiş formları oluşmuştur. Örneğin söz konusu bu melezleşme, bazı yoksul köylülerin orta köylü karakteristiği gösterirken, bazı zengin köylülerin yoksul ve orta köylü karakteristiği göstermesi veya yoksul köylülerin orta ve zengin köylü karakteristiklerini küçük ayrıntılarla göstermesi gibidir. Henüz köylülerin kendi içerisindeki sınıfsal farklılaşma düzeylerinin keskinleşmemesinin bir başka nedeni Bozbük ve Kazıklı köylerinin uzun tarihine rağmen, köylerde ulusötesi turizm şirketlerinin sadece on yıllık kısa bir süreçteki varlığıyla ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla köylülük içerisindeki yoksul-orta-zengin kategorileri arasındaki sınıfsal farklılaşmanın keskinleşmesinin, daha uzun bir zaman diliminde gerçekleşebileceği söylenebilir.

Araştırma kapsamında ele alınan son konu ise, Türkiye’de kırsal alanların üretim yerine daha çok tüketimle özdeşleştirilmeye başlanmasıyla ilgilidir. Söz konusu bu süreç, turizm bağlamında kırsal alanları, hizmetlerin karşılaştırıldığı, değerlendirildiği, satın alındığı ve kullanıldığı tüketim merkezleri olarak yeniden yapılandırmıştır. Mekânlar gerçekten tüketilmiş, mekânlarla birlikte toplumsal katmanı oluşturan, yerelin tüketimi de bu sürecin bir parçası haline getirilmiştir. Türkiye’de kırsal mekânın gerçekten tüketimi ve yerellerin tüketimiyle birlikte, mekân ve yerelle doğrudan ilişkisi bulunan geçim kaynaklarının tüketimi de bu sürecin bir parçası haline gelmiştir. Buradan hareketle, araştırmanın üçüncü ana denencesi **“Turizm ekseninde mekânın tüketimi ile kırsal geçim kaynaklarının tüketimi arasında doğru yönlü bir ilişki vardır.”** ile ulaşılan sonuç, turizmin Bozbük ve Kazıklı köylerinde mekânsal ölçeğinin 2007 yılından itibaren genişlemesinin hız kazanması, köylülerin geçim alanlarını daraltırken, aynı zamanda geçim kaynaklarını da tüketmiştir. Söz konusu turizmin, şirketlerin tesis edilmesiyle faaliyet ölçeğinin daha çok genişlemesi, köylülerin geçimlerini yeniden üretebilecekleri alanları daraltarak, köylülerin kendi emek sömürsünü pekiştirebileceği daha verimsiz ve çorak alanlara yönelmesine neden olmuştur. Ayrıca turizmin Bozbük ve Kazıklı köylerinde ürettiği rant örüntüleri, köylerdeki bütün özel mülkiyete konu olabilecek toprakların metalaşmasına

neden olmuştur. Bu durum aynı zamanda, Bozbük ve Kazıklı köylülerinin müşterek olarak kullandığı dolayısıyla önceden piyasa dışında kalan alanları kaybetmesine neden olmuştur.

Turizmin mekânsal ölçeği ve toprak üzerindeki denetimi arttıkça köylülerin, turizm faaliyetlerine iştiraki artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Köylerde ilk başta hem değerini yitirmekte olan tarımsal geçime alternatif olarak düşünülen, hem de mevcut geçim kaynaklarını çeşitlendirdiği görülen turizm süreç ilerledikçe, köylülerin hayatında tam tersi bir duruma yol açmıştır. Zira Bozbük ve Kazıklı köylülerinin geçim düzeyleri turizm faaliyetleriyle birlikte iyileşme göstermemiş aksine geçim kaynaklarının belirli faaliyetlerde yoğunlaşması köylülerin geçimlerini sürdürülebilirliğini tehlikeye atmıştır. Türkiye’de son yıllarda zeytinyağı fiyatlarının artması eğilimine paralel olarak, Bozbük ve Kazıklı köylüleri de zeytincilik faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Aynı ölçüde mekânda, turizmin faaliyet ölçeğinin genişlemesine paralel olarak turizm faaliyetlerine katılım da köylüler tarafından gerçekleştirilmiştir. Fakat bu iki geçim uğraşı da köylülerin sürdürülebilir bir geçim düzeyini yakalamasına pek katkı sağlamamıştır. Bu duruma, zeytinyağı fiyatlarının artmasına rağmen, iklim koşullarının elde edilen zeytin verimliliğini düşürmesi, 2B Yasasının pratikte uygulanışıyla, köylülerin zeytinlik olan topraklarını kaybetmesi ve bölgede faaliyet gösteren şirketlerin yaşadığı krizlerde, köylüleri yoğun bir şekilde işten çıkarmaları örnek gösterilebilir.

Zira tüm geçim uğraşısını turizm üzerine kurup tarım arazilerini elinden çıkaran köylüler, bu durumdan en zararlı çıkanlar grubunu oluşturmuştur. Fakat turizme yan gelir ve geçim kaynağını çeşitlendirme olarak iştirak eden kesim, özellikle kırsal pazarda perakende tarımsal ve hayvansal ürün satışlarıyla geçim düzeylerinde bir iyileşme yaşamıştır. Turizmin ürettiği taksicilik ve restoran işletmeciliği gibi yan hizmet sektörlerine iştirak eden köylüler hem zeytincilik ve hayvancılık uğraşısını sürdürerek hem de bölgede turizmin ürettiği gelirden faydalanarak, geçim düzeyini iyileştirmiştir. Ayrıca geçim kaynağını turizmle çeşitlendirenler, tarımsal üretim üzerindeki piyasa baskısına rağmen, tarımsal üretime kaynak aktararak, perakende satışlarla kısmen “sermaye kapanından” çıkmayı başarmıştır. Ancak bu ve benzeri olumlu gelişmelere rağmen, Bozbük ve Kazıklı köylerinde tarımsal ürün çeşidi piyasa baskısı nedeniyle daralmaya devam etmektedir.

Bölgede turizm şirketlerinin faaliyetlerinin başlamasıyla, köylülerin kaynaklara erişimi de önemli ölçüde değişmiştir. Genel olarak, şirketlerin ve Büyükşehir Belediyesinin bölgede altyapıyı iyileştirmeye yönelik faaliyetleri, köylülerin üretilen sermayeye erişimini arttırmıştır. Ayrıca şirketlerin, köylerde okulların tadilatı ve İngilizce eğitiminin altyapısını sağlaması, şirketlerin köylüleri personel eğitim programları çerçevesinde eğitim programlarına tabi tutması, köylülerin beşeri sermayeye erişimini de arttırmıştır. Ancak şirketler faaliyete başlamadan önce ve sonraki süreçte çıkan şüpheli orman yangınları ve turizm şirketlerinin geleneksel geçim alanlarını işgalleri, köylülerin doğal sermayeye erişimlerini engellemiştir. Doğal sermayeye erişimde bir başka durum eskiden balıkçılıkla geçinen geniş bir kesimin yaşadığı Kazıklı köyünde görülmüştür. Turizm amaçlı balık turuna çıkan tekneler köylülerin geçim kaynağına erişimini kısıtlamıştır. Toplumsal sermaye ise, piyasa baskısı nedeniyle gün geçtikçe tarımsal üretimde, üretim ilişkilerinin dışına çıkan Bozbük ve Kazıklı köylerinin yaşlı kesiminde büyük bir aşınmaya uğramıştır. Özellikle 50 yaş üstü köylülerin turizmde iş bulma olanakları da sınırlı olduğundan dolayı, bu kesimin üretim ilişkilerinin dışında kalması toplumsal sermayeye erişimlerini kısıtlamıştır. Fakat turizme iştirak eden genç kesimde artan üretim ilişkileriyle birlikte toplumsal sermayeye erişiminde arttığı görülmüştür.

EK 1: Kaynak Kişiler Listesi

Köy	Kod	İsim	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Meslek	Görüşme Tarihi
BOZBÜK	BK1	Sami Yıldırım	67	Erkek	Evli	Bekçi	17.10.2017
	BK2	Ayşe Yıldırım	53	Kadın	Evli	Bakkal	17.10.2017
	BK3	Turan Turgut	28	Erkek	Bekâr	Taksici	17.10.2017
	BK4	Sultan Yiğit	50	Kadın	Evli	İşletmeci	18.10.2017
	BK5	Hasan Boğa	50	Erkek	Evli	Taksici	18.10.2017
	BK6	Fadime Tuna	64	Kadın	Dul	Çiftçi	18.10.2017
	BK7	Ayhan Ilbira	57	Kadın	Evli	Çiftçi	18.10.2017
	BK8	Bekir Ilbira	31	Erkek	Bekâr	Kaptan	18.10.2017
	BK9	Faik Ilbira	50	Erkek	Evli	Taksici	19.10.2017
	BK10	Fatma Turgut	54	Kadın	Evli	Çiftçi	19.10.2017
	BK11	Şener Koç	45	Erkek	Evli	Muhtar	19.10.2017
	BK12	Emre Duman	30	Erkek	Evli	Turizmci	20.10.2017
	BK13	Abdurrahman Duman	51	Erkek	Evli	Usta	20.10.2017
	BK14	Ali Güler	57	Erkek	Evli	İşletmeci	20.10.2017
	BK15	Erkan Tuna	71	Erkek	Evli	Çiftçi	1.11.2017
	ŞG1	Uğur Mendi	28	Erkek	Evli	Mimar	21.10.2017
	ŞG2	Duygu Çınar	31	Kadın	Bekâr	Müdür	22.10.2017
KAZIKLI	KK1	Ömür Bakış	58	Erkek	Evli	Aza	21.10.2017
	KK2	Zeynep Semerci	59	Kadın	Evli	Çiftçi	21.10.2017
	KK3	Fatma Deveci	53	Kadın	Evli	Çiftçi	21.10.2017
	KK4	Tayfun Yılmaz	39	Erkek	Evli	Çiftçi	22.10.2017
	KK5	Saadet Deveci	49	Kadın	Evli	Çiftçi	22.10.2017
	KK6	Ayşe Kartal	55	Kadın	Evli	Bakkal	23.10.2017
	KK7	Nejdet Özşahin	65	Erkek	Evli	Muhtar	23.10.2017
	KK8	Musatafa Boğa	49	Erkek	Evli	Çiftçi	24.10.2017
	KK9	Fatma Toker	45	Kadın	Evli	Çiftçi	24.10.2017
	KK10	Elif Ertürk	74	Kadın	Dul	Çiftçi	24.10.2017
	KK11	Alaaddin Ilbira	60	Erkek	Evli	Çiftçi	25.10.2017
	KK12	Hatice Ordukaya	58	Kadın	Evli	Çiftçi	25.10.2017
	KK13	Vahit Genişoğlu	66	Erkek	Evli	Bakkal	26.10.2017
	KK14	Yaşar Ilbira	46	Erkek	Evli	Turizmci	26.10.2017
	KK15	Nihat Boğa	35	Erkek	Evli	Taksici	28.10.2017

KAYNAKÇA

- ABU-LUGHOD, Janet, (2003), "Süreksizlikler ve Süreklilik: Tek Bir Dünya Sistemi mi? Yoksa Birbirini İzleyen Sistemler mi?", A. G. Frank, B. K. Gills (ed.), **Dünya Sistemi, Beş Yüzyıllık mı? Beş Binyıllık mı?**, İmge Yayınevi, Ankara, ss.507-527.
- ADIYIA, Bright, D. Vanneste, A. V. Rompaey, (2017), "The Poverty Alleviation Potential of Tourism Employment as a off Farm Activity on the Local Livelihoods Surrounding Kibale National Park, Western Uganda", **Tourism and Hospitality Research**, 17(1), pp.34-51.
- AGARWAL, Bina, (1992), "The Gender and Environment Debate: Lessons from India", **Feminist Studies**, 18(1), pp. 119-58.
- AGGER, M. (1998), **Critical Social Theories: An Introduction**, Westview Press, New York.
- AGNEW, J. (1987), **The United States in the World-Economy**, UK Cambridge University Press, Cambridge.
- AGUAYO, B. E. C. (2008), "Global Villages and Rural Cosmopolitanism: Exploring Global Ruralities", **Globalizations**, .5(4), pp.541-554.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, (2002), **Kent Devletinden İmparatorluğa**, İmge Yayınevi, Ankara.
- AHEBWA, Wilber, J. P. Aporu, J. B. Nyakaana, (2016), "Bridging Community Livelihoods and Cultural Conservation Through Tourism: Case Study of Kabaka Heritage Trail in Uganda", **Tourism and Hospitality Research**, 16(.2), pp.103-115.
- AKŞİT, Bahattin, 1999, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Köylerindeki Dönüşümler", O. Baydar (der.), **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, ss.173-186.
- AMİN, Samir, (2003), "Modern Kapitalist Dünya-Sistemi Kavramına Karşı Eski Dünya-Sistemleri Kavramı", A. G. Frank, B. K. Gills (ed.), **Dünya Sistemi: Beş Yüzyıllık mı?, Beş Binyıllık mı?**, E. Soğancılar (çev.), İmge Kitabevi, Ankara, ss. 457-507.
- ANDERSON, Perry, (1974), **Passages from Antiquity to Feudalism**, Western Printing Services,.London.

- ARAGHI, Farshad A. (1995), "Global Depeasantization, 1945-1990", **The Sociological Quarterly**, 36(2), pp.337-368.
- ARAGHI, Farhad, (2009), "Accumulation by Displacement: Global Enclosures, Food Crisis and the Ecological Contradictions of Capitalism", **Review (Fernand Braudel Centre)**, 32(1), pp.113-146.
- ARRIGHI, Giovanni, (2016), **Uzun Yirminci Yüzyıl: Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri**, çev. R. Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara.
- ARRIGHI, G, B. J. Silver, B. D. Brewer, (2003), "Industrial Covergence, Globalization and, the Persistence of the North-South Divide", **Studies in Comperative International Development**, 38(1), pp.3-31.
- ARSLAN, İsmail, (2014), **Osmanlı Dünyasında Köyler ve Köylüler: 19. Yüzyıl Balıkesir Örneği**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- ATAAY, Faruk, (2004), "Türkiye'de Kentsel ve Bölgesel Gelişme Dinamikleri (1923-2000)", M. Güneş (ed.), **Küreselleşme Kıskaçında Kent ve Politika**, Detay Yayıncılık, Ankara, ss. 5-63.
- AYAZLAR, Gökhan, Ç. Karakulak, (2016), "Kırsal Turizmde Otantiklik Olgusu: Çamlık Köyü, Bodrum Örneği", **Gaziantep University Journal of Social Science**, 15(2), pp.531-548.
- AYSU, Abdullah, (2014), "Osmanlı'dan Cumhuriyete Devlet ve Tarım Yıkılış-Kuruluş-Çözülüş", A. Aysu, M. S. Kayaoğlu (ed.), **Köylülükten Sonra Tarım**, Epos Yayınları, Ankara, ss. 535-611.
- BACK, Andreas, R. Marjavaara, (2017), "Mapping an Invisible Population: the Uneven Geography of Second-Home Tourism", **Tourism Geographies**, 19(4), pp. 595-611.
- "Baklagil Üretimimiz, Tüketimi Karşılıyor", 05.05.2017, **Doğruluk Payı**.
- BASA, İnci, (2015), "From Praise to Condemnation: Ottoman Revivalism and the Production of Space in Early Republician Ankara", **Journal of Urban History**, 41,(4), pp.711-738.

- BAŞKAYA, Fikret, (2016), **Başka Bir Uygarlık İçin Manifesto**, Yordam Kitapevi, İstanbul.
- BAYRAÇ, H. Naci, F. Yenilmez, (2005), "Türk Tarımında AB Ortak Tarım Politikasına Uyum Çalışmaları ve Olası Ekonomik Etkileri", **Sosyal Bilimler Dergisi**, 6(1), ss, 23-42.
- BEATEN, G. (2002), "Western Utopianism/Dystopianism and the Political Mediocrity of Critical Urban Research", **Geografiska Annaler B 3-4**, pp.143-152.
- BEBBINGTON, Anthony, (1999), "Capitals and Capabilities: a Framework for Analyzing Peasant Viability, Rural Livelihoods and Poverty", **World Development**, 27(12), pp.2021-2044
- BEBBINGTON, Anthony, D. H. Bebbington, J. Burry, J. Ligan, J. P. Munoz, (2008), "Mining and Social Movements Struggles over Livelihood and Rural Teritorial Development in the Andes", **World Development**, 36(12), pp. 2888-2905.
- BEBBINGTON, Anthony, Thomas Perrault, (1999), "Social Capital, Development, and Access to Resources in Highland Ecuador", **Economic Geography**, 75(4), pp.395-418.
- BEBBINGTON, Anthony, (2000), "Reencountering Development: Livelihood Transitions and Place Transformations in the Andes" *Annals of the Association of American Geographers*, 90(3), pp. 495–520.
- BEBBINGTON, Anthony, Simon Batterbury, (2001), "Transnational Livelihoods and Landscapes: Political Ecologies of Globalization", **Ecumene**, 8(4), pp. 369-380.
- BEBBINGTON, A. and Carney, J. (1990), "Geography in the International Agricultural Research Centers: Theoretical and Practical Concerns", **Annals of the Association of American Geographers**, 80(1), pp.34-48.
- BELL, Morag, Neil Roberts, (1991), "The Political Ecology of Danbo Soil and Water Resource in Zimbabwe", **Transactions of the Institute of British Geographers**, 16(3), pp.301-318.

- BENANAV, Aaron, John Cleg, (2010), "Misery and Debt: On the Logic and History of Surplus Population and Surplus Capital", <https://endnotes.org.uk/articles/1>, Erişim Tarihi: 17.08.2016.
- "Ben Cezaevinde Yattım Öymen Kaymağını Yiyor", (2007), **Yeni Şafak**, <https://www.yenisafak.com/gundem/ben-cezaevinde-yattim-oymen-kaymagini-yiyor-57004>, Erişim Tarihi: 15.07.2018.
- BENNET, H. S., (1938), **Life on the English Manor: a Study of Peasant Conditions**, Cambridge University Press, London.
- BERG, Bruce, (2001), **Qualitative Research Methods For The Social Science**, A Person Education Company Press, U.S.
- BERGER, John, (2016), **Domuz Toprak**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BERRY, Sara, (1993), **No Condition is Permanent**, University of Wisconsin Press, Madison.
- BEST, Ulrich, (2009), "Critical Geography", **International Encyclopedia of Human Geography**, pp. 345-357.
- BHATTACHERJEE, Anol, (2012), **Social Science Research: Principles, Methods and Practices**, Creative Common Attribution Press, Florida.
- BIDDULPH, Robin, (2017), "Tourist Territorialisation and Geographies of Opportunity at the Edges of Mass Destinations", **Tourism Geographies**, 19(1), pp.27-41.
- BLAİKİE, Piers, (1988), "Land Degredation in Nepal", J. Ives, D. C. Pitt (eds.) **Deforestation: Social Dynamics in Watersheds and Mountain Ecosystems**, Routhledge, London, pp.132-58.
- BLAIKIE, Piers, (1985), **The Political Ecology of Soil Erosion in Developing Countries**, Longsman Press, London.
- BLAIKIE, Piers, Harold Brookfield, (1987), **Land Degredation and Society**, Methuen, London.
- BLOOMLEY, N. (2007), "Critical Geography: Anger and Hope", **Progress in Human Geography**, 31(1), pp.53-65.

- BLOOMLEY, Nicholas, (2008), "The Space of Critical Geography", **Progress in Human Geography**, 32(2), pp. 285-293.
- BLOOMLEY, Nicholas, (2006), "Uncritical Critical Geography?", **Progress in Human Geography**, 30(1), pp.87-94.
- BLOOMLEY, Nicholas, (2009), "Critical Human Geography", D. Gregory, R. Johnston, G. Pratt, M. Watts, S. Whatmore (ed.), **The Dictionary of Human Geography**, Wiley-Blackwell, Oxford:
- BLUESTONE, Barry, (1972), "Economic Crisis and the Law of Uneven Development", **Politics and Society**, 3(1), pp. 65-82.
- BLUMLER, Mark A. (2005), "Three Conflated Definitions of Mediterranean Climates", **Middle States Geographers**, 38, pp.52-60.
- BORATAV, Korkut, N. Ekzen, Y. Kepenek, A. Konukman, A. Köse, O. Oyan, C. Somel, S. Sönmez, F. Şenses, E. Taymaz, O. Türel, İ. Üşür, G. Yalman, E. Yeldan, (2001), "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler", **TMMOB**, TMMOB Yayınları, Ankara, ss.5-45.
- BRENNER, Robert, (2002a), "Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe ", H. Ashton, C. H. E. Philpin (ed.), **The Brenner Debate Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe**, Cambridge Press, Cambridge, pp.10-64
- BRENNER, Robert, (2002b), "The Agrarian Roots of European Capitalism", H. Ashton, C. H. E. Philpin (ed.), **The Brenner Debate Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe**, Cambridge Press, Cambridge, pp.213-327.
- BRAUDEL, Fernand, (1992), **Tarih Üzerine Yazılar**, çev. M. A. Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara.
- BRAUDEL, Fernand, (2004a), **Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm: Gündelik Hayatın Yapıları**, çev. M. A. Kılıçbay, 2. Basım, İmge Kitabevi, Ankara.

- BRAUDEL, Fernand, (2004b), **Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm: Mübadele Oyunları**, çev. M. A. Kılıçbay, 2. Basım, İmge Kitabevi, Ankara.
- BRAUDEL, Fernand, (2007), **Bellek ve Akdeniz: Tarih Öncesi ve Antikçağ**, çev. A. Berktaş, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- BRAUDEL, Fernand, (1995), **Akdeniz Mekân ve Tarih**, çev. Necati Erkurt, Metis Yayınları, İstanbul.
- BRAUDEL, Fernand, (2006), **Uygarlıkların Grameri**, çev. M. A. Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara.
- BRAUDEL, Fernand, (2004c), **Maddi Uygarlık: Dünyanın Zamanı**, M. A. Kılıçbay (çev.), İmge Kitabevi, Ankara.
- BRAUDEL, Fernand, (2014), **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, çev. İ. Yerguz, Say Yayınları, İstanbul.
- BRAVERMAN H. (1974), **Labour and Monopoly Capital**, Monthly Review, New York Press.
- BRITTON, S. (1991), "Tourism, Capital and Place- Towards a Critical Geography of Tourism", **Environment and Planning D-Society&Space**, 9(4), pp.451-478.
- BROWN, L. (2013), "Tourism: A Catalyst for Existential Authenticity", **Annals of Tourism Research**, 40, pp.176-190.
- BRYCESON, D. Fahy, (2000), "Peasant Theories and Smallholder Policies: Past and Present", D. F. Bryceson, C. Kay, J. Mooij (ed.), **Disappearing Peasantries: Rural Labour in Africa, Asia and Latin America**, IT Publications, London, pp.1-36.
- BORATAV, Korkut, (2003), **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2002**, İmge Kitabevi, Ankara.
- BORATAV, Korkut, (2004), **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm**, İmge Yayınevi, İstanbul.
- BUĞRA, Ayşe, (2013), **Devlet ve İşadamları**, çev. F. Adaman, İletişim Yayınevi, İstanbul.
- BURKAY, Kemal, (2000), "Köy Enstitüleri Deneyi ve Getirdikleri", M. Bayrak (der.), **Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı**, Özge Yayınları, Ankara.
- BURMEİSTER, L. (1990), "State, Industrialisation and Agricultural Policy in Korea, **Development and Change**, 21, pp.197-224.

- BURRY, Jeffrey, (2008b), "New Geographies of Tourism in Peru: Nature-Based Tourism and Conservation in the Cordillera Huayhuash", **Tourism Geographies**, 10(3), pp.312-333.
- BURRY, Jeffrey, (2001), "Corporations and Capitals: a Framework for Evaluating the Impacts of Transnational Corporations in Developing Countries" Colarado, Greenleaf Publishing, pp.75-91
- BURRY, Jeffrey, (2004), "Livelihoods in Transition: Transnational Gold Mining Operations and Local Change in Cajamarca, Peru", **The Geographic Journal**, 170(1), pp. 78-91.
- BURRY, Jeffrey, (2008a), "Transnational Corporations and Livelihood Transformations in the Peruvian Andes: An Actor-Oriented Political Ecology", **Human Organization**, 67(3), pp. 307-321.
- BUSER, Micheal, (2012), "The Production of Space in Metropolitan Regions: a Lefebvrian Analysis of Governance and Spatial Change" **Planning Theory**, 11(3), pp. 279-298.
- BUSCH L, A. Bonnano, W. Lacey, (1989), "Science, Technology and the Restructuring of Agriculture", **Sociologia Ruralis**, 29, pp.118-30.
- BUSH, L., A. Bonano, W. Lacey, (1989), "Science, Technology and the Restructring of Agriculture", **Sociologia Ruralis**, 2, pp. 118-130.
- BYRES, T. J, (1977), "Agrarian Transition and the Agrarian Question", **The Journal of Peasant Studies**, 4(3), pp. 258-274.
- CAN, Metin, K. Esengül, (2007), "Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programları'nın Türkiye'nin Kırsal Kalkınması Açısından İncelenmesi: SAPARD ve IPARD Örneği", **GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi**, 24(2), ss.43-56.
- "Canyon Ranch'ten Kaplankaya'ya 250 milyon Dolarlık Dev Yatırım", **Turizm Güncel**, <http://www.turizmguncel.com/haber/canyon-ranch'tan-kaplankaya'ya-250-milyon-dolarlik-dev-yatirim-h27241.html>, Erişim Tarihi: 15.07.2018.
- CAPİTAL PARTNERS, (2018), **About Us**, <http://capitalpartners.ws/en/#!/about>, Erişim Tarihi: 15.07.2018.

- CARNEY, Diana, (1998), "Sustainable Livelihoods Approaches: Progress and Possibilities for Change", **Development for International Development**, pp. 1-64.
- CARNEY, Judith, Micheal Watts, (1990), "Manufacturing Dissent: Work, Gender and the Politic of Meaning in a Peasant Society", **Africa**, 60(2), pp. 207-41.
- CARR, Edward, (2013), "Livelihoods as Intimate Government: Reframing Livelihood for Development", **Thirld World Quarterly**, 34(1), pp.77-108.
- CARTER, Christine, C. Garaway, (2013), "Shifting Tides, Complex Lives: The Dynamics of Fishing and Tourism Livelihoods on the Kenyan Coast", **Society and Natural Resource**, 27, pp.573-587.
- CASTREE, N., M. W. Wright, (2005), "Home Truths", **Antipode**, 37, pp.1-8.
- CASTREE, Noel, (2000), Professionalisation, Activism and the University: Whither 'Critical Geography'?, **Environment and Planning A**, 32, pp. 955-970.
- CHAMBERS, Robert, Gordon R. Conway, (1991), "Sustaniable Rural Livelihoods: Practical Concepts for the 21st Century" **IDS Paper**, 296, pp.1-33.
- CHANG, T. C. (2010), "Bungalows, Mansions and Shophouses: Encounters in Architourism", **Geoforum**, 41(6), pp.963-971.
- CHATTERJEE, Partha, (1993), **Nation and Its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories**, Princeton University, Press New Jersey.
- CHATZIDAKIS, Andreas, M. G. McEachern, G. Warnaby, (2017), "Consumption in and of Space and Place: Introduction to the Special Issiue", **Marketing Theory**, pp.1-5.
- CHAYANOV, A. V. (1966), "Peasant Farm Organization", R. E. F. Smith (trans.), D. Thorner, B. Kerblay, R. E. F. Smith (ed.), **The Theory of Peasant Economy**, The American Economic Association, Homewood.
- CHAYANOV, Alexandre, (1991), **The Theory of Peasant Co-operatives**, trans. D. W. Benn, Ohio State University Press, Ohio.
- CHEN, Jingfu, N. Chen, (2017), "Beyond the Everyday? Rethinking Place Meanings in Tourism", **Tourism Geographies**, 19, (1), pp.9-26.

- CHE, D. (2018), "Tourism Geography and its Central Role in a Globalized World", **Tourism Geographies**, 20, pp.164-165.
- CHILDE, Gordon, (2007), **Tarihte Neler Oldu**, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- CLARK, Brett, John Bellamy Foster, Richard York, (2009), "Capitalism in Wonderland", <http://monthlyreview.org/2009/05/01/capitalism-in-wonderland/>, Erişim Tarihi: 20.10.2016.
- CLOKE, P. (1989), "State Deregulation and New Zealand's Agricultural Sector", **Sociologia Ruralis**, 29, pp.34-48.
- CLUB LA COSTA, (CLC), (2016), **Who We Are**, <https://www.clcworld.com/corporate/>, Erişim Tarihi: 15.07.2018.
- CLUB LA COSTA, (CLC), (2016b), **Genel Bilgi**, <http://www.apolloniumturkey.com/menu/tr/380/genel-bilgi.aspx>, Erişim Tarihi: 15.07.2018.
- COHEN, E. (1988), "Authenticity and Commoditization in Tourism", **Annals of Tourism Research**, 15(3), pp.371-386.
- COMNINEL, George, (2015), "Feodalizm", B. Fine, A. Saad-Filho (der), **Marksist İktisat Klavuzu**, Dipnot Yayınları, Ankara, ss. 197-207.
- CONNERTON, Paul, (2011), **Modernite Nasıl Unutturur**, çev. K. Kelebekoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- CORBIER, Mireille, (2002), "Kent, Arazi ve Vergilendirme", A. Wallace- Hadrill (der), **Antik Dünyada Kırsal ve Kent**, Homer Kitabevi, İstanbul, 1. Basım, ss.213-245
- COLES, T., D. Duval, C. M. Hall, (2004), "Tourism Mobility and Global Communities: New Approaches to Theorising Tourism and Tourist Spaces", W. Theobald (ed.), **Global Tourism**, Heineman, Oxford, pp. 463-481.
- COLES, T., C. M. Hall, D. Duval, (2005), "Mobilising Tourism: A Post-Disciplinary Critique", **Tourism Recreation Research**, 30(2), pp.31-41.
- COMMINS, P. (1990), "Restructuring Agriculture in Advanced Societies, Transformation, Crisis and Responses. T. Marsden,, P. Lowe, S. Whatmore (ed.), **Rural**

- Restructuring**, David Fulton Publishers, London, pp.21-44.
- CRONON, W. (1991), **Nature's Metropolis**, W W Norton, New York.
- CROTTY, Sean M., (2016), "Strategic Visibility and the Production of Space: a Case Study from the San Diego Metropolitan Area" **Urban Affairs Review**, ss. 1-39.
- CROUCH, D. (2000), "Places Around us: Embodied Lay Geographies in Leisure and Tourism", **Leisure Studies**, 19, pp.63-76.
- CUBA, Nicholas, Anthony Bebbington, John Rogan, Marco Millones, (2014), "Extractive Industries, Livelihoods and Natural Resource Competition Mapping Overlapping Claims in Peru and Ghana", **Applied Geography**, 54, pp.250-261.
- ÇAĞLAR, Yücel, (2001), "Köylülükte Farklılaşmanın Yersel Temelleri ve Orman Köylüleri Örneği", **Toplum ve Bilim**, 88, Birikim Yayınları, İstanbul, ss.144-162.
- ÇETİN, Türkan, (1999), "Modern Türkiye Yaratma Projesinin Orijinal Bir Boyutu: Örnek Köyler", O. Baydar (der.), **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.231-240.
- DAĞ, Rıfat, (2007), **Kırsal Kalkınma Siyaseti**, Dipnot Yayınları, Ankara.
- DAVIS, J. S. (2005), "Representing Place: 'Deserted Isles' and the Reproduction of Bikini Atoll", **Annals of the Association of American Geographers**, 95(3), pp.607-625.
- DEĞER, Gözde, (2012), Muğla Kent Merkezi Gelenksel Dokusunun Araştırılması: Muğla-Merkez, Ula ve Yeşilyurt Evlerinin Karşılaştırılmalı Değerlendirilmesi, , (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Restorasyon Bölümü, Mimarlık Anabilim Dalı, İzmir, (Türkiye).
- DE HAAN, Leo, (2012), "The Livelihood Approach: a Critical Exploration", **Erkunde**, 66(4), pp. 345-357.
- DE HAAN, Leo, Annelies Zoomers, 2005, "Exploring the Frontier of Livelihoods Research", **Development and Change**, 36(1), pp.27-47.
- "Dış Borç ve Özelleştirmelere Yakından Bakış", 07.06.2018, **Doğruluk Payı**.
- DEVINE, Jennifer, (2016), "Colonizing Space and Commodifying Place: Tourism's Violent Geographies", **Journal of Sustainable Tourism**, pp.1-17.

- “Doğa, Huzur ve Sağlık Kaplankaya’da Birleşti”, (2016), **National Geographic**, <http://www.nationalgeographic.com.tr/makale/doga,-huzur-ve-saglik-kaplankaya%E2%80%99da-birlesti/3831>, Erişim Tarihi: 15.07.2018.
- DOĞAN, A. Ekber, (20079, "Mekânın Üretimi ve Gündelik Hayatın Birikim ve Emek Süreçlerine Kayseri’den Bakmak", **Praksis**,16, ss. 91-122.
- DOBB, Maurice, (2007), **Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler**, çev. Fahri Akar, Belge Uluslararası Yayıncılık, İstanbul.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2003), **İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması**, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/341/2003-05.pdf>, Erişim Tarihi: 14.07.2018.
- DUFFY, R. (2015), “Nature-Based Tourism and Neoliberalism: Concealing Contradiction”, **Tourism Geographies**, 17(4), pp.529-543.
- DÜNDAR, Can, (2015), **Köy Enstitüleri**, Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- EDENSOR, T. (1998), **Tourists the Taj: Performance and Meaning at a Symbolic Site**, New York: Routhledge.
- ELDEM, Edhem, D. Goofman, B. Masters, (2012), “Giriş: Bir Osmanlı Kenti Var mıydı?”, E. Eldem, D. Goofman, B. Masters (ed.), **Doğu ile Batı Arasında Bir Osmanlı Kenti**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ss.1-19.
- ELLIS, Frank, (1988), **Peasant Economics: Farm Households and Agrarian Development**, Cambridge University, Cambridge.
- EMITT (East Mediterrean International Tourism and Travel Exhibition), **Tourism Statistics (2000-2016)**, <http://emittistanbul.com/ITE/media/ITEGroup/Pdf/istatistik2000-2016-web-buyuk.pdf>, Erişim Tarihi: 01.10.2018.
- ERGUN, Cem, Hüseyin Gül, S. Sallan Gül, (2013), "Neoliberal Küreselleşme ve Küresel Kent", C. Ergun, M. Güneş, A. D. Ergun (der), **Kent Üzerinde Özgür Yazılar**, Bağlam Yayıncılık, Ankara.

- ERKUŞ-ÖZTÜRK, Hilal, Pieter Terhorst, (2013), “Develet-Girişimci İlişkilerinin (Yeniden) Ölçeklenmesi: Turizm Kapitalizmi ve Mekânsal Etkileri Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu (KBAM)**, ss.459-474.
- EROĞLU, A. Sabri, (2012), “Akdeniz bölgesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı”, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/81642/1/720579988.pdf>, Erişim Tarihi:14.07.2018.
- ERSOY, Melih, Tarık Şengül, (1997), "Kalkınma Kuramlarında Kentler", **İktisat Dergisi**, ss. 70-78.
- FAIRER-WESSELS, Felicite, (2017), “Determining the Impact of Information on Rural Livelihoods and Sustainable Tourism Development Near Protected Areas in Kwa-Zulu Natal, South Africa”, **Journal of Sustainable Tourism**, 25(1), pp.10-25.
- FARRINGTON, John, Diana Carney, Caroline Ashley, Cathryn Turton, (1999), "Sustainable Livelihoods in Practice: Early Applications of Concepts in Rural Areas", **Overseas Development Institute**, pp. 1-15.
- FAY, B. (1987), **Critical Social Science: Liberation and its Limits**, Cornell University Press, New York.
- FAVERO, P. (2000), “O’ Sole Mio”: Italian Charter Tourists’ Experiences of the Midnight Sun in North Cape, Norway”, **Anthropological Quarterly**, 73(1), pp.1-19.
- FOSTER, John Bellamy, (2015), "Marx ve Doğanın Evrensel Metabolizmasında Çatlak", Hakan Tanıttıran (der.), **Marx Doğa ve Yıkımın Ekolojisi**, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- FOSTER, J. Bellamy, (2013), **Savunmasız Gezegen**, Epos Yayıncılık, Ankara.
- FRANK, A. Gunder, (1976), “Economic Crisis Third World and 1984”, **World Development**, 4(10/11), pp. 853-861.
- FRANK, A. Gunder, (1990), “A Theoretical Introduction 5000 Years of World System History”, **Review**, 13(2), pp. 155-248.
- Fitzsimmons, M. (1990), “The Social and Environmental Relations of US Agricultural

- Regions”, P. Lowe, T. Marsden, S. Whatmore, (ed.), **Technological Change and the Rural Environment**, David Fulton Publishers, London, pp.8-32.
- FULLER, D, R. Kitchin, (2004), “Radical Theory/Critical Praxis: Academic Geography Beyond the Academy” D. Fuller, R. Kitchin (ed.), **Radical Theory /Critical Praxis: Making a Difference Beyond the Academy?**, ePress, Praxis, pp.1-20.
- GERAY, Cevat, (2011), **Kırsal Gelişme Politikaları**, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- GOOFMAN, Daniel, (2012), “İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine”, E. Eldem, D. Goofman, B. Masters (ed.), **Doğu ile Batı Arasında Bir Osmanlı Kenti**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ss.95-165.
- GOODMAN, D, J. Wilkinson, (1990), “Patterns of Research and Innovation in the Modern Agro-Food System”, P. Lowe, T. Marsden, S. Whatmore, (ed.), **Technological Change and the Rural Environment**, David Fulton Publishers, London, pp.147-167.
- GEARY, D. (2013), “Incredible India in a Global Age: The Cultural Politics of Image Branding in Tourism”, **Tourist Studies**, 13(1), pp.36-61.
- GEISER, Urs, P. Bottazzi, M. Epprechth, G. Fokou, A. Fritschi, R. Ramakumar, B. Shahbaz, B. Steimann, B. Strasser, (2011), "Access to Livelihood Assets: Inclusion, Exclusion and the Reality of Development Interventions", **Research for Sustainable Development**, pp.313-331.
- GEKA (Güney Ege Kalkınma Ajansı), (2015), **Muğla İli Sosyo-Ekonomik Durumu Raporu** **2014**, http://geka.gov.tr/Files/MU%C4%9ELA%20%C4%B0L%C4%B0%20SOSYO-EKONOM%C4%B0K%20DURUM%20RAPORU-2014_1012017111120.pdf, Erişim Tarihi: 15.07.2018.
- GENÇ, Ömür, (2003), **Ege Bölgesi Ekonomik ve Sosyal Durum Raporu**, Türkiye Kalkınma Bankası AŞ, Ankara.
- GENG, Lin, W. Lianjun, Z. Xiaoying, (2010) ,”Social Construction Functions of Consumption of Space Under Stratification: The Case of GuangZhou”, **Chin. Geogra. Sci**, 20(5), pp.450-460.

- GIBBONS, Wendy, (2001), “‘Critical of What?’ Past and Current Issues in Critical Human Geography”, *History of Intellectual Culture*, <https://www.ucalgary.ca/hic/issues/vol1/4>, Erişim Tarihi: 26.05.2018.
- GIBSON, C. (2008), “Locating Geographies of Tourism”, ***Progress in Human Geography***, 32(3), pp.407-432.
- GIBSON, Chris, (2009), “Geographies of Tourism: Critical Research on Capitalism and Local Livelihoods”, ***Progress in Human Geography***, 33(4), pp.527-534.
- GIBSON-GRAHAM, J.K., G. Roelvink, (2010), “An economic Ethics for the Anthropocene”, N. Castree, P. A. Chatterton, N. Heynen, W. Larner, M. W. Wright (ed.), ***The Point is to Change it: Geographies of Hope and Survival in an Age of Crisis***, Wiley-Blackwell, Oxford, pp. 320-346.
- GILLS, Barry K., Andre G. Frank, (2003), "Kümülatif Birikim", A. Gunder Frank, Barry K. Gills (der), ***Dünya Sistemi***, çev. E. Soğancılar, 1.Basım, İmge Kitabevi, Ankara, ss.175-235.
- GILLS, Barry K, (2003), “Dünya Sisteminde Hegemonik Geçişler”, A. Gunder Frank, Barry K. Gills (der), ***Dünya Sistemi***, çev. E. Soğancılar, İmge Kitabevi, Ankara, ss.235-279.
- GREGORY, D. (2004), ***The Colonial Present: Afghanistan, Palestine, Iraq, Malden***, Blacwell Publish, MA.
- GREGORY, Derek, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Micheal J. Watts, Sarah Whatmore, (2009), ***The Dictionary of Human Geography***, Oxford, Blackwell Publishing.
- GUBA, E. G., Y. S. Lincoln, (1994), “Competing the Paradigms in Qualitative Research”, N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (ed.), ***The Sage Handbook of Qualitative Research***, Sage, Thousand Oaks, pp. 105.117.
- GUPTA, Clare, (2013), "Elephants, Safety Nets and Agrarian Culture: Understanding Human-Wildlife Conflict and Rural Livelihoods around Chobe National Park, Botswana", ***Journal of Political Ecology***, 20, pp.238-254.

- GUANO, E. (2006), "Fair Ladies: The Place of Women Antique Dealers in Post- Industrial City", **Gender, Place and Culture**, 13, pp.105-122.
- GÜNAYDIN, Gökhan, (2014), "Köylülüğün Dönüşümü", A. Aysu, M. S. Kayaoğlu (ed.), **Köylülükten Sonra Tarım**, Epos Yayınları, Ankara, ss. 457-534.
- HALL, C. M., S. J. Page, (2009), "Progress in Tourism Management: From the Geography of Tourism to Geographies of Tourism- A Review", **Tourism Management**, 30, pp. 3-16.
- HALL, C. M. (2005), **Tourism: Rethinking the Social Science of Mobility**, Prentice-Hall, Harlow.
- HALL, C. M., (2008), "Of Time and Space and Other Things: Laws of Tourism and the Geographies of Contemporary Mobilities", T. E Coles, C. M. Hall (ed.), **Tourism and Mobilities**, Cabi, Wallingford, pp. 15-32.
- HAMMEN, Oscar J., (1972), "Marx and the Agrarian Question", **The American Historical Review**, 77(3), pp. 679- 704.
- HAKANSSON, Thomas, (2008), "Regional Political Ecology and Intensive Cultivation in Pre-Colonial and Colonial South Pare, Tanzania", **International Journal of African Historical Studies**, 1(3), pp.433-459.
- HARRIS, Richard L., (1978), "Marxism and the Agrarian Question in Latin America", **Latin American Perspectives**, 5(4), pp. 2-26.
- HARRISON, A. (1989), **The Financial Structure of Farming**, Centre for Agricultural Strategy, Reading.
- HAYES, Marques, (2017), "What is a Mediterranean Climate?", <https://www.worldatlas.com/articles/what-is-a-mediterranean-climate.html>, Erişim Tarihi: 11.07.2018.
- HARVEY, David, (1989), **The Condition of Postmodernity: An Inquiry into the Origins of Cultural Change**, Blackwell, Oxford.
- HARVEY, David, (2014), **Sermaye Muamması: Kapitalizmin Krizleri**, çev. S. Savran, Sel Yayıncılık, İstanbul.

- HARVEY, David, (2015b), **Kozmopolitlik ve Özgürlük Coğrafyaları**, çev. C.Başeren, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- HARVEY, David, (2015c), **On Yedi Çelişki Ve Kapitalizmin Sonu**, çev. E. Soğancılar, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- HARVEY, David, (2015d), **Sermayenin Sınırları**, Yazılama Yayınevi, İstanbul.
- HARVEY, David, (2015f), **Neoliberalizmin Kısa Tarihi**, çev. A. Onacak, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- HAMILTON, Shane, (2006), "Trucking Country: Food Politics and the Transformation of Rural Life in Post-War America", **Enterprise&Society**, 7(4), pp.666-674.
- HASLANGER, S., (2017), **What is a Social Structure?**, London: The Royal Institute of Philosophy.
- HARVEY, David, (2014), **Sermaye Muamması**, çev. S. Savran, Sel Yayınları, İstanbul.
- HARVEY, David, (2015e), **Sermayenin Mekânları: Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru**, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- HECHT, Susanna, Alexandre Cockburn, (1990), **the Fate of the Forest: Developers, Destroyers and the Defenders of the Amazon**, Harper Collins, New York.
- HILMER-PEGRAM, Kevin, (2016), "Integrating Indigenous Value with Capitalism through Tourism: Alaskan Experiences and Outstanding Issues", **Journal of Sustainable Tourism**, 24(8-9), pp.1194-1210.
- HILMI, Angela, (2013), **Peasant&Nature: The Role of Peasants in Opening up a Range of Opportunities for Future Generations**, (Unpublished Phd Thesis), Universitat Politècnica de Valencia, Valencia, Spain.
- HILTON, R. H., (2002), "a Crisis of Feudalism", T. H. Ashton, C. H. E. Philpin (ed), **The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe**, Cambridge University Press, New York, ss. 119-138.
- HIMLEY, Matthew, (2009), "Nature Conservation, Rural Livelihoods, and Territorial Control in Andean Ecuador", **Geoforum**,40, pp.832-842.
- HOBSBAWM, E. J. (1975), **The Age of Capital, 1848-1875**, Meridian Press, New York.

- HOBBSAWM, E. J. (1987), **The Age of Empire, 1875-1914**, Vintage, New York.
- HOBBSAWM, Eric, (1995), **Age of Extremes: the Short Twentieth Century 1914-1991**, Abacus Publish, Great Britain.
- HUBBARD, P. R. Kitchin, B. Bartley, D. Fuller, (2002), **Thinking Geographically: Space, Theory and Contemporary Human Geography**, Continuum, London.
- HULTMAN, J., C. M. Hall, (2012), "Tourism Place-Making Governance of Locality in Sweden", **Annals of Tourism Research**, 39(2), pp.547-570.
- IORGA, Alexandru, (2015), "Tourism and Protected Areas: Political Ecology of the Rural Tourism in Romanian Danube Delta", **Journal of Tourism- Studies and Research in Tourism**, 20, pp.34-41.
- ISAACMAN, Allen, (1993), "Peasant and Rural Protest in Africa", F. Cooper, A. Isaacman, F. E. Mallon, W. Rosebery, S. J. Stern (ed.), **Confronting Historical Paradigms: Peasant, Labor, and the Capitalist World System in Africa and Latin America**, the University of Wisconsin Press, Madison.
- ISLAM, Faridul, J. Carlsen, (2016), "Indigenous Communities Tourism Development and Extreme Poverty Alleviation in Rural Bangladesh", **Tourism Economics**, 22(3), pp.645-654.
- İÇDUYGU, Ahmet, İbrahim Sirkeci, (1999a), "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", O. Baydar (der.), **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.249-269.
- İÇDUYGU, Ahmet, İbrahim Sirkeci, (1999b), "Bir Ülke, Bir Aile ve Birçok Göç: Cumhuriyet Döneminde Toplumsal Dönüşüm Örneği", O. Baydar (der.), **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.269-276.
- İNALCIK, Halil, (1989), "Köy, Köylü ve İmparatorluk",
http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehoz/soseko/koy_koylu_imp_INALCIK.PDF,
Erişim Tarihi: 10.07.2017.
- İNAN, Süleyman, (2008), "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)",
https://www.academia.edu/5536423/Demokrat_Parti_D%C3%B6nemi_Yak%C4

[B1n D%C3%B6nem T%C3%BCrk Politik Tarihi An%C4%B1 Yay%C4%B1nc%C4%B1lık Ankara 2008 kitab%C4%B1 i%C3%A7inde](#), Erişim Tarihi: 09.07.2018.

İNAN, Süleyman, (2014), "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Siyasi Kültür", [https://www.academia.edu/9146917/Demokrat Parti D%C3%B6nemi 1950-1960 Siyasi K%C3%BClt%C3%BCr Muhafazak%C3%A2r D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnce S.41-42 Aral%C4%B1k 2014 s.274-288](https://www.academia.edu/9146917/Demokrat_Parti_D%C3%B6nemi_1950-1960_Siyasi_K%C3%BClt%C3%BCr_Muhafazak%C3%A2r_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnce_S.41-42_Aral%C4%B1k_2014_s.274-288),

JACOBS, Jane, (1970), **The Economy of Cities**, Random House, New York.

JAMESON, Frederic, (2012), **Kapital'i Sahnelemek: Birinci Cilt Üzerine Bir Yorumlama**, çev. C. Saraçoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul.

JANVRY, Alain de, (1980), Food Crisis?: Agriculture in Crisis and Crisis in Agriculture, **Society**, 17(4), pp. 36-39.

JOHNSON, H. Thomas, (1974), "Postwar Optimism and the Rural Financial Crisis of the 1920's", **Explorations in Economic History**, 11(2), pp. 173-192.

JOHNSON, Heather, (2004), "Subsistence and Control: The Persistence of the Peasantry in the Developing World", **Undercurrent**, 1(1), pp.55-65.

JOHNSON, K. (2005), "Globalization at the Crossroad of Tradition and Modernity in Rural India", **Sociological Bulletin**, 54(1), pp.40-58.

KANDEL, Matt, (2016), "Struggling over Land in Post-Conflict Uganda", **African Affairs**, 115(459), pp. 274–295.

KAN, Mustafa, B. Gülçubuk, M. Küçükongar, (2012), "Coğrafi İşaretlerin Kırsal Turizmde Kullanılma Olasılıkları", **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 14(22), pp.93-101.

KASABA, Reşat, (1993), "Treaties and Freindship: Britist Imperialism, The Ottoman Empire and China in the Nineteenth Century", **Journal of World History**, 4(2), pp. 215-241.

KARAKUŞ, Hüseyin, (2014), **100 Soruda Köy Enstitüleri**, Sistem Ofset Yayın, Ankara.

"Kazıklı'nın Dönüşü", (2010), **Milliyet**, <http://www.milliyet.com.tr/kazikli-nin->

[donusu/pazar/haberdetay/12.09.2010/1287781/default.htm](https://www.donusu/pazar/haberdetay/12.09.2010/1287781/default.htm), Erişim Tarihi:
15.07.2018.

KAYNAR, Aşegül Kars, (2015), **Sermayenin Coğrafyası Yayılan Sermayenin Daralan Mekânları**, Nota Bene Yayıncılık, Ankara.

KAYPAK, Şafak, (2012), “Ekolojik Turizm ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 14(22), pp.11-29.

KELLO, A. Bedri, (1992), “the Peasant Economy: the Review of the Diffirent Theories”, **Ethiopian Journal of Economics**, 1(2), pp.53-78.

KENNEY, M., L. Labou, J. Curry, W. Goe, (1989), “Mid-Western Agriculture in US Fordism: From New Deal to Economic Restructuring”, **Sociologia Ruralis**, 29(2), pp. 131-148.

KEPENEK, Yakup, Nurten Yentürk, (2001), **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KESBİÇ, C. Yenal, E. Baldemir, S. Doğan, (2005), “Rekabet Gücü Ölçümü ve Önemi: Türk Tarım Sektörü İçin Bir Analiz”, VII. Ulusal Ekonometri Sempozyumu, İstanbul.

KESKİNOK, Çağatay, (2006), **Kentleşme Siyasaları**, Kaynak Yayınları, İstanbul.

KESKİNOK, H. Çağatay, (1988), "Kentsel Mekân Yaklaşımlarına Bir Örnek: Castells", **ODTU MFD**, 8(1), ss. 67-75.

KEYDER; Çağlar, (1999); “Türkiye’de Tarımda Küçük Meta Üretimin Oluşumu”, O. Baydar (der.), **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.163-172.

KEYDER, Çağlar, Zafer Yenal, (2003), "Kalkınmacılık Sonrası Dönemde Türkiye’de Kırsal Dönüşüm Eğilimleri ve Sosyal Politikalar", A. Köse, F. Şenses, Y. Erinç (der), **Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar: Korkut Brotav’a Armağan**, İletişim Yayınları, İstanbul ss. 357-382.

KEYDER, Çağlar, Z. Yeneal, (2015a), “Bir Köy Vardı Uzakta”, Ç. Keyder, Z. Yenal (der.), **Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.13-49.

- KEYDER, Çağlar, Zafer Yenal, (2015b), “Artık Herşey Metalaşıyor: Küreselleşen Türkiye’de Tarımsal Dönüşüm”, Ç. Keyder, Z. Yenal (der.), **Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.49-103.
- KEYDER, Çağlar, Z. Yenal, (2015c), “Tarımsal Dönüşüm ve Proleterleşme Süreçleri: Tarihsel Bir Bakış”, Ç. Keyder, Z. Yenal (der.), **Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.137-169.
- KEYDER, Çağlar, (2015), “2000’lerde Devlet ve Tarım”, Ç. Keyder, Z. Yenal (der.), **Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 191-219.
- KING, Brian, (2011), “Spatialising Livelihoods: Resource Access and Livelihood Space in South Africa”, **Transactions of the Institute of British Geographers**, 36(2), pp. 297- 313.
- KILINÇ, G. Köksal, (2007), Toplumsal Bir Ölçek Olarak Kentsel Mekânın Dönüşümü: Muğla Kentsel Sit Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Muğla, (Türkiye).
- KOCA, Feray, (2015), “The Historical Transformation of Urban Space within the Context of Property-Society Relations in Muğla, Turkey”, **METU JFA**, 32(1), pp.203-228.
- KOOT, S. P. 2016, “Contradictions of Capitalism in the South African Kalahari: Indigenous Bushman, Their Brand and Baasskap in Tourism”, **Journal of Sustainable Tourism**, 24(8-9), pp.1211-1226.
- KOÇ, Yıldırım, (2014), "Türkiye'de Kırsal Kesimde Mülksüzleşme", A. Aysu, M. S. Kayaoğlu (der.), **Köylülükten Sonra Tarım**, Epos Yayınları, Ankara.
- KÖSE, Salih, (2002), “24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması”, **Planlama Dergisi**, DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayı, ss.119-128.
- KÖSE, M. Akkaraca, 2012, “Agricultural Policy Reforms and Their Implications on Rural Development: Turkey and the EU”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 11(2), ss.75-98.

- KÖYMEN, Oya, (2008), **Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler, Patronlar**, Yordam Kitabevi, İstanbul.
- KÜÇÜK, Yalçın, (1997), **Türkiye Üzerine Tezler 1908-1988 I**, Tekin Yayınları, İstanbul.
- LAUDATI, Ann, (2010), "Ecotourism the Modern Predator? Implications of Gorilla Tourism on Local Livelihoods in Bwindi Impenetrable National Park, Uganda", **Environment and Planning D: Society and Space**, 28, pp.726-743.
- LAWRENCE, G. (1990), "Agricultural Restructuring and Rural Social Change in Australia", T. Marsden, P. Lowe, S. Whatmore (ed.), **Rural Restructuring**, David Fulton Publishers, London, pp.101-28.
- LARSON, Anne, Pablo Pacheco, Fabiano Toni, (2007), "the Effects of Forestry Decentralization on Access to Livelihood Assets", **The Journal of Environment and Development**, 16(3), pp.251-268.
- LAU, R. W. K. (2010), "Revisiting Authenticity: A Social Realist Approach", **Annals of Tourism Research**, 37(2), pp.478-498.
- LEACH, Melissa, Robin Mearns, Ian Scoones, (1999), "Environmental Entitlements: a Framework for the Institutional Dynamics of Environmental Change", **IDS Discussion Paper**, pp.1-39.
- LEAVY, Jennifer, Naomi Hossain, (2014), "Who Wants to Farm? Youth Aspirations, Opportunities and Rising Food Prices", **IDS Working Paper**, 2014(439), pp.1-44.
- LEE, Ming-Huang, (2008), "Tourism and Sustainable Livelihoods: The Case of Taiwan", **Tourism and Development in the Global South**, 29(5), pp.961-978.
- LEFEBVRE, Henri, (2015a), **Gündelik Hayatın Eleştirisi I**, çev. I. Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- LEFEBVRE, Henri, (2015c), **Gündelik Hayatın Eleştirisi II**, çev. I. Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- LEFEBVRE, Henri, (2015d), **Gündelik Hayatın Eleştirisi III**, çev. I. Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- LEFEBVRE, Henri, (2015e), **Mekânın Üretimi**, çev. I. Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul.

- LEFEVBRE, Henri, (1976), **The Survival of Capitalism: Reproduction of the Relations of Production**, trans. F. Bryant, St. Martin's Press, New York.
- LEFEVBRE, Henri, (2016), **Şehir Hakkı**, çev. I. Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- LE HERON, R. (1989), "A Political Economy Perspective on the Expansion of New Zealand Livestock Farming 1960-84: Part 1 agricultural policy; Part 2 aggregate farmer responses - evidence and implications". **Journal of Rural Studies**, 5, pp.17-44.
- LENİN, V. I. (1975), **Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi**, Sol Yayınları, Ankara.
- LEVINS, RICHARD, (2010), "Continuoin Source of Marxism",
<http://monthlyreview.org/2011/01/01/continuing-sources-of-marxism/>, Erişim Tarihi: 21.10.2016.
- LEW, A., B. McKercher, (2002), "Trip Destinations, Gateways and Itineraries: The Example of Hong Kong", **Tourism Management**, 23(6), pp.609-621.
- LEW, A., B. McKercher, (2006), "Modeling Tourist Movement: A Local Destination Analysis", **Annals of Tourism**, 33(2), pp.403-423.
- LIGHT, D. (2007), "Dracula Tourism in Romania- Cultural Identity and State", **Annals of Tourism Research**, 37(2), pp.746-765.
- LITCCHER, D. T, D. L. Brown, (2011), "Rural America in a Urban Society: Changing Spatial and Social Boundaries", **Annu. Rev. Sociol.**, 37, pp.565-592.
- LONG, Norman, (2000), "Exploring Local/Global Transformations: a View From Anthropology", A. Arce, N. Long (ed), **Anthropology, Developments, Modernities Exploring Discourses, Counter Tendencies and Violence**, New York, Routledge Press, pp. 183-201.
- MANDALA, Elias, (1990), **Work and Control in a Peasant Econmoy: a History of the Lower Tchiri Valley in Malawi, 1858-1960**, University of Wincinson Press, Madison.
- MANSVELT, Juliana, (2008), "Geographies of Consumption: Citizenship, Space and Practice", **Progress in Human Geography**, 32(1), pp.105-117.
- MARX, Karl, (1964), **Pre-Kapitalist Economic Formations**, International Publishers, New

York.

- MARX, Karl, (2010), **Capital: A Critique of Political Economy Volume 1**, Progress Publishers, Moscow.
- MARSDEN, T.K. and J. K. Little, (1990), **Social, Economic and Political Perspectives on the Food System**. Gower, Aldershot.
- MARSDEN, T, S. Whatmore, R. Munton, (1990), “The Role of Banking Capital in British Food Production”, T. Marsden, J Little (ed.), **Social, Economic and Political Perspectives on the Food System**, Gower, Aldershot, pp.51-72.
- MASTERS, Bruce, (2012), “Halep: Osmanlı İmparatorluğu’nun Kervan Kenti”, E. Eldem, D. Goofman, B. Masters (ed.), **Doğu ile Batı Arasında Bir Osmanlı Kenti**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, ss.19-95.
- MASSEY, Doreen, (2001), **Space, Place and Gender**, The University of Minnesota Press, Minnesota.
- MBAIWA, J. E., A. L. Stronza, (2010), “The Effects of Tourism Development on Rural Livelihoods in the Okavango Delta, Botswana”, **Journal of Sustainable Tourism**”, 18(5), pp.635-656.
- MCARTHY, J. (2008), “Rural Geography: Globalizing the Countryside”, **Progress in Human Geography**, 32(1), pp.129-137.
- MCCORRISTON, S., I. Sheldon, (1989), “Trade and Welfare Effects of EC Accession on the UK Agricultural supply Industries”, **Journal of Agricultural Economics**, 40, pp. 302-313.
- McDOWELL, L. J. Sharp, (1999), **A Feminist Glossary of Human Geography**, Arnold, London.
- MCGEHEE, N. Gard, S. Lee, T. L. O’Bannon, R. R. Perdue, (2010), “Tourism Related Social Capital and Its Relationship with Other Form Capital: An Exploratory Study”, **Journal of Travel Research**, 49(4), pp.486-500.
- MEDITERRA, (2008), **The Future of Agriculture and Food in Mediterranean Countries**,

http://www.pressesdesciencespo.fr/resources/titles/27246100295730/extras/MEDITERRA_2008_anglais.pdf, Erişim Tarihi: 09.07.2018.

MEHER, Rajkishor, (2009), "Globalization, Displacement and the Livelihood Issues of Tribal and Agriculture Dependent Poor People: the Case of Mineral-Based Industries in India", **Journal of Developing Societies**, 25(4), pp.457-480.

“Meralar Azalıyor Saman Pahalaniyor”, 04.10.2017, **Doğruluk Payı**.

“Mera Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, 27.05.2004, **Resmi Gazete**.

METİNSOY, Murat, (2012), “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet ve Köylüler: Hububat Alımları, Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Direnişi”, **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, 15, ss. 85- 125.

MISHRA, Deepak, (2007), "Gender, Forests and Livelihoods: a Note on the Political Economy of Transition in Nort-East India", **Social Change**, 37(4), pp. 65-90.

“Milas Canyon Ranch Kapandı”, (2017), **Emlak Kulisi**, <https://emlakkulisi.com/milas-canyon-ranch-kapandi/526629>, Erişim Tarihi: 15.07.2018.

MİRAN, Bülent, (2005), “Tarımsal Yapı ve Üretim”, F. Yavuz (ed.), **Türkiye’de Tarım**, Tarım Köy İşleri Bakanlığı, Ankara, ss. 9-42.

MOLLET, Sharlene, (2014), "a Modern Paradise Garifuna Land, Labor, and Displacement-in-Place", **Latin American Perspectives**, 41(6), pp.27-45.

MOLNAR, J, H. Kinnucan, (1989), **Biotechnology and the New Agricultural Revolution**, Westview Press, Boulder Colorado.

MONTGOMERY, D. (1980), “Labour and the Republic in Industrializing America: 1860-1920, **Le Movement Social**, 111, pp.201-215.

MORRIS, Ian, (2002), "Kent ve Devlet Olarak Erken Polis", A. Wallace- Hadrill (der), **Antik Dünyada Kırsal ve Kent**, Homer Kitabevi, İstanbul, 1. Basım, ss.25-59.

MOSELEY, G. (2005), "Global Cotton and Local Environmental Management: The Political Ecology of Rich and Poor Small-Hold Farmers in Southern Mali", **The Geographic Journal**, 171(1), pp.36-55.

- MONK, J. (2001), "President's Column: Geographers' Territories, **AAG Newsletter**, pp. 3-4.
- MOORE, W. Jason, (2017), "Metabolic Rift or Metabolic Shift? Dialectics, Nature, and the World-Historical Method", **Theor Soc**, 46, pp. 285-318.
- MOORE, W. Jason, (2002), "Remaking Work, Remaking Space: Spaces of Production and Accumulation in the Reconstruction of American Capitalism, 1865-1920", **Antipode**, pp.176-204.
- MOORE, Jason, (2000), "Environmental Crises and the Metabolic Rift in World-Historical Perspective", **Organization&Environment**, 13(2), pp.123-157.
- MORRIS, M .L., (1976), "The Development of Capitalism in South African Agriculture: Clas Struggle in the Countryside", **Economy and Society**, 5(3), pp. 292-343.
- MUNTON, R, T. Marsden, S. Whatmore, (1990), "Technological Change in a Period of Agricultural Adjustment", P. Lowe, T. Marsden, S. Whatmore, (ed.), **Technological Change and the Rural Environment**, pp.104-27.
- MULAFU, W. Oliver, (2011), **Conservation Song: a History of Peasant-State Relations and the Environment in Malawi, 1860-2000**, White Horse Press, Cambridge.
- MURRAY, Colin, (2001), "Livelihoods Research: some Conceptual and Methodological Issues", **Chronic Poverty Research Centre**, pp. 1-16.
- NASONGKHLA, Sirima, Sidh Sintusingha, (2012), "Social Production of Space in Johor Bahru" **Urban Studies**, 50(9), pp.1836-1853.
- NEATE, Rupert, (14.09.2016), "Bayer's 66bn Dolar Takeover Bid of Monsanto Called a 'Marriage Made in Hell'", **The Guardian**.
- NEUMAN, Roderick, (1998), **Imposing Wilderness: Struggles over Livelihood and Nature Preservation in Africa**, Berkeley, University of California Press.
- NEUMAN, Lawrence, (2014), **Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 1.Cilt**, çev. S. Özge, Yayın Odası, Ankara.
- NORTON, A. (1996), "Experiencing Nature: The Reproduction of Environmental Discourse through Safari Tourism in East Africa", **Geoforum**,27(3), pp.355-373.

- NOST, E. (2013), "The Power of Place: Tourism Development in Costa Rica", **Tourism Geographies**, 15(1),pp.88-106.
- OAKES T., D. S. Sutton, (2010), "Introduction", T. Oakes, D. S. Sutton (eds.), **Faiths on Display: Religion, Tourism, and the Chinese State, Lanham**, Rowman&Littlefield Publishers, MD, pp.1-25.
- O'LAUGHLIN, Bridget, (2002), "Proletarianisation, Agency and Changing Rural Livelihoods: Forced Labour and Resistance in Colonial Mozambique", **Journal of Southern African Studies**, 28(3), pp. 511-530.
- "On Dört İilde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun",12.11.2012, **Resmi Gazete**.
- ONGUN, Utku, B. Gövdere, (2015), "Kırsal Turizmin Kırsal Kalkınmaya Etkisi: Şirince Örneği", **International Journal of Social and Economic Sciences**, 5(2), pp.46-55.
- "Onur Öymen'in Oğlu Şeyhle Ortak Oluyor", (2007), **Yeni Şafak**, <https://www.yenisafak.com/gundem/onur-oymenin-oglu-seyhle-ortak-oluyor-56656>, Erişim Tarihi: 15.07.2018.
- ORHAN, Fatih, (2014), "Kırsal Turizm Çekicilikleri Yönünden Maden Köyü ve Yaylası (Şavşat)", **Eastern Geographical Review**, 32, pp.101-121.
- OSBORNE, Robin, (2002), "Gurur ve Önyargı, Sağduyu ve Geçim: Yunan Kentinde Değiş Tokuş ve Toplum", A. Wallace- Hadrill (der), **Antik Dünyada Kırsal ve Kent**, Homer Kitabevi, İstanbul, 1. Basım, ss.119-149.
- OSMAN, Hanaa, N. Johns, P. Lugosi, (2014), "Commercial Hospitality in Destination Experiences: McDonald's and Tourists' Consumption of Space", **Tourism Management**, 42, pp.238-247.
- OVERTON, John, (2010), "The Consumption of Space: Land, Capital and Place in the New Zealand Wine Industry", **Geoforum**, .41, pp.752-762.
- ÖKÇÜN, A. Gündüz, (1997), **Türkiye İktisat Kongresi 1923- İzmir: haberler-belgeler-yorumlar**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara.

- ÖNAL, N. Evrim, (2014), "Varlığı Bir Dert Yokluğu Yara: Cumhuriyet Tarihi Boyunca Devletin Tarıma Müdahaleleri", A. Aysu, M. S. Kayaoğlu (der.), **Köylülükten Sonra Tarım**, Epos Yayınları, Ankara.
- ÖNAL, Nevzat Evrim, (2007), 1980 Sonrası Devlet Politikalarının Türkiye'nin Tarımsal Dönüşümüne Etkileri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Kalkınma İktisadı ve İktisadi Büyüme Bilim Dalı, İstanbul, (Türkiye).
- ÖNDER, İzettin, (1999), "Aşar'ın Kaldırılması ve Tarım Kesimine Uygulanan Vergiler", O. Baydar (der.), **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.67-74.
- "Öymen'in Villakent Projesi 2. Kez Mahkemedен Döndü", (14.04.2009), **Emlak Kulisi**, <https://emlakkulisi.com/oymenin-villakent-projesi-2kez-mahkemedен-döndü/14486>, Erişim Tarihi: 15.07.2018.
- ÖZDEMİR, Sevda, (2012), "Kırsal Kalkınmada Kırsal Turizmden Yararlanma Olanakları: Gökçe Ada Örneği", **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 14(23), pp.19-21.
- "Özelleştirilen Şeker Fabrikaları Zarar mı Ediyor?", 10.04.2018, **Doğruluk Payı**.
- ÖZENSEL, Ertan, (2015), **Türkiye'de Kırsal Yapıların Dönüşümü**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- ÖZER, Sevilay, (2013), **Demokrat Parti'nin Köy ve Köylü Politikaları (1946-1960)**, Berikan Yayınevi, Ankara,
- ÖZUĞURLU, Metin, (2013), **Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı: Türkiye'de Tarım Çalışmaları ve Köylülük Üzerine Gözlemler**, Notabene, Ankara.
- PAINTER, J. (2000), "Critical Human Geography", R. J. Johnston, D. Gregory, G. Pratt, M. Watts (ed.), **Dictionary of Human Geography**, Blackwell, London, pp.126-128.
- PAGE B, R. Walker, (1991), "From Settlement to Frodisim: The Agroindustrial Revolution in the American Midwest", **Economic Geography**, 67(4), pp.281-315.

- PAMUK, Şevket, (1999), “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İaşe Sorunu ve Köylülük”, O. Baydar (der.), **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.57-66.
- PEET, R. (2000), “Commentary: Thirty Years of Radical Geography”, **Environment and Planning A** **32**, pp.951-953.
- PEKER; Mümtaz, (1999), “Türkiye’de İçgöçün Değişen Yapısı”, O. Baydar (der.), **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.295-304.
- PERKINS, H. A. (2006), “Manifestation of Contradiction: Lakes within the Production/Consumption Dialectic”, **Antipode**, 38, pp.128-149.
- PETERSON, M. (1990), “Paradigmatic Shift in Agriculture: Global Effects and the Swedish Response”, T. Marsden, P. Lowe, and S. Whatmore (ed.), **Rural Restructuring**, David Fulton Publishers, London, pp. 77-100.
- PETRAS, James, Maurice Zeitlin, (1968), “Agrarian Radicalism in Chile”, **The British Journal of Sociology**, 19(3), pp. 254-270.
- PEZİKOĞLU, Filiz, (2012), “Sürdürülebilir Tarım ve Kırsal Kalkınma Kavramı İçinde Tarım-Turizm-Kırsal Alan İlişkisi ve Sonuçları”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 14(22), pp.83-92.
- PIRENNE, Henri, (1914), “The Stages in the Social History of Capitalism”, **The American Historical Review**, 19(3), pp.494-515.
- PIRENNE, Henri, (2014a), **Ortaçağ Kentleri: Kökenleri ve Ticaretin Canlanması**, çev. Ş. Karadeniz, İletişim Yayınları, İstanbul.
- PIRENNE, Henri, (2014b), **Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- POLANYI, Karl, (2001), **The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time**, Beacon Press, Boston.
- PONTİNG, Clive, (2012), **Dünyanın Yeşil Tarihi: Çevre ve Büyük Uygarlıkların Çöküşü**, A. Başçı çev, Sabancı Üniversitesi, İstanbul.
- POTTER, T.W., (2002), "Güney Etruria'da Kentler ve Araziler", A. Wallace- Hadrill (der),

- Antik Dünyada Kırsal ve Kent**, Homer Kitabevi, İstanbul, 1. Basım ,ss.192-213.
- POTTS, L. (1990), **The World Labour Market**, Zed Press, London.
- PRED, Alan, (1990), **Makin Histories and Constructing Human Geographies: The Local Transformation of Practice, Power Relations and Consciousness**, Westview Press.
- PURCELL, M. (2003), "Islands of Practice and the Marston/Brenner debate: Toward a more Synthetic Human Geography". **Progress in Human Geography**,27, pp. 317-332.
- RAFFERTY, M. D. (1993), **A Geography of World Tourism**, Prentice Hall, London.
- RIBOT, Jesse, N. Lee Peluso, (2003), "a Theory of Access", **Rural Sociology**, 68(2), pp. 153-181.
- RIBOT, Jesse, (1998), "Theorizing Access Forest Profits along Senegal's Charcoal Commodity Chain", **Development and Change**, 29, pp.307-341.
- RIHLL, T. E., A. G. Wilson, (2002), "Antik Yunanistan'da Yerleşim Yapılarının Modellenmesi: Polis'e Yeni Yaklaşımlar", A. Wallace- Hadrill (der), **Antik Dünyada Kırsal ve Kent**, Homer Kitabevi, İstanbul, 1. Basım, ss.59-97.
- ROBINSON, W. I, J. Harris, (2000), "Towards a Global Ruling Class? Globalization and the Transnational Capitalist Class", **Science&Society**, 64(1), pp.11-54.
- ROTHMAN, Franklin, (2001), "a Comparative Study of Dam-Resistance Campaigns and Environmental Policy in Brazil" **Journal of Environment & Development**, 10(4), pp. 317-344.
- ROY, Animesh, (2013), "Tourism as an Additional Source of Rural Livelihoods: An Experience from Two Villages of Rajasthan", **Social Change**, 43(4), pp.617-638.
- SALAZAR, N. B. (2012), "Tourism Imaginaries: A Conceptual Approach", **Annals of Tourism Research**, 39(2), pp.863-882.
- SALVATI, Luca, (2014), "Identity, Change and Sustainability: Towards Post-Mediterranean Cities?", **International Journal of Humanities and Social Science**, 4(7), pp.34-41.

- SCHUH, G. Edward, (1988), "Historical Forces in World Agriculture and the Changing Role of International Development Assistance", **Agriculture and Human Values**, 5(1), pp. 77-91.
- SCHOLLMAN, A., H. C. Perkins, K. Moore, (2001), "Rhetoric, Claims Making and Conflict in Tourist Place Promotion: The Case of Central Christchurch, New Zealand", **Tourism Geographies**, 3(3), pp.300-325.
- SCHMINK, Marianne, Wood Charles, (1987), "The 'Political Ecology' of Amazonia", Peter D. Little, Michael M. Horowitz, and A. Endre Nyerges, (ed.), **Lands at Risk in the Third World**, pp.38-57, Boulder: Westview.
- SCOONES, Ian, (2009), "Livelihood Perspectives and Rural Development", **Journal of Peasant Studies**, 36(3), pp. 1-26.
- SCOONES, Ian, (1998), "Sustainable Rural Livelihoods a Framework for Analysis", **IDS Working Paper**, 72, pp, 1-22.
- SCOTT, James C., (1985), **Weapons of the Weak: Everyday Form of Peasant Resistance**, Yale University Press, America.
- SHACLEY, Myra, (2004), "Tourist Consumption of Sacred Landscapes Space, Time and Vision", **Tourism Recreation Research**, 29(1), pp.67-73.
- SHANNON F. A. (1968), **The Farmers' Last Frontier: Agriculture, 1860-1897**, Harper and Row, New York.
- SHELBY, T., (2014), Racism, Moralism and Social Criticism, **Du Bois Review: Social Science Research on Race**, 2(1), pp. 57-74.
- SHIAU, Hong-Chi, (2016), "Guiltless Consumption of Space as an Individualistic Pursuit: Mapping out the Leisure self at Starbucks in Taiwan", **Leisure Studies**, 35(2), pp.170-186.
- SİNGER, Amy, (2008), **Kadılar, Kullar Kudüslü Köylüler**, çev. S. Bulutsuz, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- SKLAIR, Leslie, (2000), "The Transnational Capitalist Class and the Discourse of Globalization", **Cambridge Review of International Affairs**, 14(1), pp. 67-77.

- SKLAIR, Leslie, (2002), "Democracy and the Transnational Capitalist Class", **International Political Science Review**, 23(2), pp. 159- 174.
- SKLAIR, Leslie, (2006), "Capitalist Globalization: Fatal Flaws and Necessity for Alternatives", **the Brown Journal of World Affairs**, 13(1), pp. 29-37.
- SKLAIR, Leslie, (2002), "Democracy and the Transnational Capitalist Class", **Annals**, 581, pp.144-157.
- SMITH, Neil, (2005), **The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City**, Routhledge Press, New York.
- SMITH, Neil, (2008), **Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space**, The University of Georgia Press, London.
- STONICH, Susan, (1995), "The Environmental Quality and Social Justice Implications of Shrimp Mariculture Development in Honduras", **Human Ecology**, 23(2), pp. 143-168.
- "SPA'nın Efendisi Six Senses Kaplankaya ile Türkiye'de", (2018), **Vatan**, <http://www.gazetevatan.com/spa-nin-efendisi-six-senses-kaplankaya-ile-turkiye-de-1156581-ekonomi/>, Erişim Tarihi: 25.07.2018.
- SPANO, Donatella, R. L. Synder, C. Cesaraccio, (2003), "Mediterranean Climates", Schwarz (ed.), **Phenology: An Integrative Environmental Science**, pp.139-156.
- STOFFELEN, Arie, D. Vanneste, (2015), "An Integrative Geotourism Approach: Bridging Conflicts in Tourism Landscape Research", **Tourism Geographies**, 17(4), pp.544-560.
- STONE, Moren T., G. P. Nyaupane, (2016), "Protected Areas, Tourism and Community Livelihoods Linkages: a Comprehensive Analysis Approach", **Journal of Sustainable Tourism**, 24(5), pp.673-693.
- STONICH, Susan, (1993), "Political Ecology of Tourism", **Annals of Tourism Research**, 25(1), pp.25-54.

- SU, Ming Ming, G. Wall, K. Xu, (2016b), "Heritage Tourism and Livelihood Sustainability of a Resettled Rural Community: Mount Sanqingshan World Heritage Site, China", **Journal of Sustainable Tourism**, 24(5), pp.735-757.
- SU, Ming Ming, G. Wall, K. Xu, (2016a), "Tourism-Induced Livelihoods Changes at Mount Sanqingshan World Heritage Site, China", **Environment Management**, 57, pp.1024-1040.
- SUNSERI, Thaddeus, (2007), "The Political Ecology of the Copal Trade in the Tanzanian Coastal Hinterland, 1820-1905", **The Journal of African History**, 48(2), pp. 201-220.
- SYNDER, Katherine A., E. B. Sulle, (2011), "Tourism in Maasai Communities: a Chance to Improve Livelihoods?", **Journal of Sustainable Tourism**, 19(8), pp.935-951.
- SWYNGEDOUW, Eric, (2015), "Coğrafya", B Fine, A. Saad-Filho (ed.), **Marksist İktisat Kılavuzu**, Dipnot Yayınları, Ankara, ss.223-231.
- ŞAHİNÖZ, Ahmet, (2014), "Küresel Ekonomiden Küresel Tarım Politikalarına Uluslararası Aktörler: IMF, DB ve DTÖ, A. Aysu, M. S. Kayaoğlu (der), **Köylülükten Sonra Tarım**, Epos Yayınları, İstanbul, ss. 411-455.
- "Şeker Fabrikalarının Yıllık Zararı 1 Milyar Tl mi?", 26.02.2018, **Doğruluk Payı**.
- ŞENGÜL, Mihriban, (2016), "Toplum ve Doğa İlişkisinde Metabolik Yarılma ve Kentsel Mekânda Çocukluk", M. Şengül, T. Kaya (ed.), **Kapitalizm ve Paternalizm Kısacasında Çocuk: Türkiye’de Çocuklara İlişkin Alternatif Politika Anlayışı Uluslararası Sempozyumu**, Eğitim-Sen Yayın, Malatya, ss.176-196.
- ŞENGÜL, Mihriban, (2017), "Türkiye’de ‘Sermaye Kapanı’ndaki Köylülerin HES Karşıtı Mücadelesi: Köylülerin Korumaya Çalıştığı Doğa mı?", **İdealkent**, 8(21), ss. 57-90.
- ŞENYAPILI, Önder, (1978), **Kentleşen Köylüler**, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- PENPECİOĞLU, Mehmet, (2013), "Büyük Ölçekli Kentsel Projeler, Mekânın Üretimi ve Neoliberal Hegemonya" **Megaron**, 8(2), ss. 97-114.
- Tarım Köy İşleri Bakanlığı (TKB), (2008), **Tarım Sektörünün Avrupa Birliği Sürecinde İncelenmesi**,

<https://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Belgeler/AB%20UYUM/Yay%C4%B1nlar%C4%B1m%C4%B1z/T%C3%BCrk%20Tar%C4%B1m%20Sekt%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCn%20AB%20S%C3%BCrecinde%20%C4%B0ncelenmesi.pdf>, Erişim Tarihi: 08.07.2018.

- “Tarımsal Üretimde Avrupa’nın Zirvesinde miyiz?”, 13.02.2018, **Doğruluk Payı**.
- “Tarımda Net İhracatçı Bir Ülke Değiliz”, 20.02.2018, **Doğruluk Payı**.
- “Tarımda Çalışan Kişi Sayısı Azalıyor”, 14.05.2018, **Doğruluk Payı**.
- “Tarımsal Gelirimiz Nasıl Değişiyor?”, 18.06.2018, **Doğruluk Payı**.
- TARRANT, J. (1990), “Food Policy Conflicts in Food-Deficit Developing Countries”, **Progress in Human Geography**, 14, pp.467-87.
- TEKELİ, İlhan, (1982), **Türkiye’de Kentleşme Yazıları**, Turhankitabevi, Ankara.
- TEKELİ, İlhan, Selim İlkin, (1999), “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları”, O. Baydar (der.), **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.43-56.
- TEKELİ, İlhan, (2011), **Anadolu’da Yerleşme Sistemleri ve Yerleşme Tarihi Yazıları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TILLY, Charles, (1984), **Big Structures, Large Processes, Huge Comparisons**, Russel Sage, New York.
- TİMUR, Taner, (2014), **Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi**, Yordam Kitap, İstanbul.
- THOMPSON, E. Palmer, (1993), **Customs in Common**, Penguin Books, London.
- “Tohum Üretimi Artarken, Üretimde Artıyor”, 17.01.2018, **Doğruluk Payı**.
- TOKGÖZ, Erdinç, (2001), **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi: (1914-2001)**, İmaj Yayınevi, Ankara.
- TORRES, R. M., J. D. Momsen, (2005), “Gringolandia: The Construction of a New Tourist Space in Mexico”, **Annals of the Association of American Geographers**, 95, pp.314-335.

- “TOURİSM in the Mediterarean”, (2017),
<https://www.mgi.online/content/2017/8/4/tourism-in-the-mediterranean>. Erişim Tarihi: 01.07.2018.
- TUBIANA, L. (1990), “World Trade in Agricultural Products: From Global Regulation to Market Fragmentation”, D. Goodman, M. Redclift (ed.), **The International Farm Crisis**, Macmillan, London, pp.23-45.
- TUCKER, H. (2007), “Performing a Young People’s Package Tour of New Zealand: Negotiating Appropriate Performance at Place”, **Tourism Geographies**, 9(2), pp. 139-159.
- TUNA, Korkut, (2011), **Toplum Açıklama Girişimleri Olarak Şehir Teorileri**, İz Yayıncılık, İstanbul.
- “Turizmde Türk-Kazak Ortaklı Dev Proje”, **Hürriyet**,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turizmde-turk-kazak-ortakli-dev-proje-7012827>, Erişim Tarihi: 15.07.2018.
- “Türkiye’de Faaliyet Gösteren 5600 Yabancı veya Küresel Sermayeli Şirket Varken Bugün Bu Sayı 56 binin Üzerine Çıkmış, 10 Kattan Fazla Bir Artıştan Bahsediyoruz”, 01.10.2017, **Doğruluk Payı**.
- TZOB (Türkiye Ziraat Odaları Birliği), (2006), Zirai ve İktisadi Rapor 2003-2006,
<https://www.tzob.org.tr/zirai-iktisadi-raporlar#>, Erişim Tarihi: 07.07.2018.
- TZOB (Türkiye Ziraat Odaları Birliği), (2010), Zirai ve İktisadi Rapor 2007-2010,
<https://www.tzob.org.tr/zirai-iktisadi-raporlar#>, Erişim Tarihi: 07.07.2018.
- UÇAR, Metin, H. Uçar, A. Kurnaz, H. A. Kurnaz, (2012), “Kırsal Turizmin Sosyo-Ekonomik Yapıya Etkisi: Fethiye Örneği”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 14(22), pp.75-82.
- UPADHYAYA, Ashok K., (1980), “Class Struggle in Rural Maharashtra (India): Towards a New Perspective”, **The Journal of Peasant Studies**, 7,(2), pp. 213-234.
- URRY, John, (2000), **Sociology Beyond Societies: Mobilities for the Twenty-First Century**, Routhledge, London:.

- URRY, John, (2004), "Small Worlds and the New Social Physics", **Global Netwroks**,4(2), pp.109-130.
- URRY, John, (2009), **Turist Bakışı**, çev. E. Tataroğlu ve İ. Yıldız, Bilgesu Yayınları, Ankara.
- URRY, John, (2015), **Mekânları Tüketmek**, çev. R. G. Öğdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- URTIBE-ORTEGA, G. (1998), "Moving Past the Posts", **Environment and Planning, D, Society and Space**, 16, pp. 265-267.
- VALDES-RODRIGUEZ, Ofelia Andrea, Arturo Perez-Vazquez, (2011), "Sustainable Livelihoods: An Analysis of the Methodology" **Tropical and Sub-Tropical Agroecosystems**, 14, pp. 91-99.
- VATANSEVER, Mehmet, O. Batman, A. Altaş, (20179, "Sürdürülebilir Turizm Açısından Kuş Cennetinin Yerel Paydaşlar Tarafından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma", **Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi**, 2(2), pp.194-217.
- VELEZ-TORRES, Irene, Daniel Varela, (2014), "Between the Paternalistic and the Neoliberal State Dispossession and Resistance in Afro-descendant Communities of the Upper Cauca, Colombia", **Latin American Perspectives**, 41(6), pp.9-26.
- WANG, N. (1999), "Rethinking Authenticity in Toursim Experience", **Annals of Tourism Research**, 26(2), pp.349-370.
- WARD, N., (1990), "A Preliminary Analysis of the UK Food Chain", **Food Policy**, 15(5), pp. 439-441.
- WALLACE-HADRILL, Andrew, (2002), "Giriş", J. Rich, A. Wallace- Hadrill (der), **Antik Dünyada Kırsal ve Kent**, Homer Kitabevi, İstanbul, 1. Basım, ss.ix-xix.
- WALTON J. (1996), **Sociology and Critical Inquiry**, Wadsworth, New York.
- WATERSTONE, M. (2002), "A Radical Journal of Geography or a Journal of Radical Geography", **Antipode**, 34, pp.662-666.
- WOLF, E. (1982), **Europe and the People Without History**, University of California Press Berkeley.

- WEAVER, D. B. (1998), "Peripheries of the Periphery: Tourism in Tobago and Barbuda", **Annals of Tourism Research**, 25(2), pp.292-313.
- WHITE R. (1991), "**It's Your Misfortune and None of My Own**": A New History of the **American West**. University of Oklahoma Press, Norman.
- WILSON, Japhy, (2013), "The Urbanization of the Countryside Depoliticization and the Production of Space in Chiapas", **Latin American Perspective**, 40(2), pp.218-236.
- WOLF, Eric, (1972), "Ownership and Political Ecology", **Anthropological Quarterly**, 45(3), pp.201-205.
- WOODS, M. (2007), "Engaging the Global Countryside: Globalization Hybridity and the Reconstitution of Rural Place", **Progress in Human Geography**, 31(4), pp.485-507.
- WOODS, M. (2011), **Rural**, Routledge, New York.
- WWF (World Wildlife Fund), Tarihsiz, "Tourism Threats in the Mediterranean", <http://www.monachus-guardian.org/library/wwftou01.pdf>, Erişim Tarihi: 02.10.2018.
- YA-JUAN, Li, Y. Hu, C. Tian, H. Jing, C. Hai-yang, (2016), "Livelihood Changes and Evolution of Upland Ethnic Communities Driven by Tourism: a Case Study in Guizhou Province, Southwest China, **J. Mti. Sci**, 13(7), pp.1313-1332.
- YALÇIN, Küçük, (1997), **Türkiye Üzerine Tezler 1908-1988 I**, Tekin Yayınları, İstanbul.
- YALÇINKAYA, Neslihan, M. H. Yalçinkaya, C. Çılbant, (2006), "Avrupa Birliği'ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkileri", **Yönetim ve Ekonomi**, 13(2), ss.97-118.
- YARO, J. A. (2013), "Neoliberal Globalization and Evolving Local Traditional Institutions: Implications for Access to Resources in Rural Northern Ghana", **Review of African Political Economy**, 40(137), pp.410-427.
- YENAL, Zafer, (2015), "Tarım ve Gıda Üretiminin Yeniden Yapılanması ve Uluslararasılaşması", Ç. Keyder, Z. Yenal (der.), **Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük**, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 103-137.

YEOH, B. S. A. (2005), "The Global Cultural City? Spatial Imagineering and Politics in the (multi)cultural Market Place of South-East Asia", **Urban Studies**, 42, pp.945-958.

YILDIZ, Mehmet, Faruk Alaeddinoğlu, (2011), "Küreselleşme Çağında Değişen Mekân Algılayışları",
https://www.researchgate.net/publication/312167146_Kuresellesme_Caginda_Degisen_Mekan_Algilayislari/download, Erişim Tarihi: 17.05.2017.

YOUNG, M. (1999), "The Social Construction of Tourist Place", **Australian Geographer**, 30(2), pp.373-389.